

Małgorzata Gębka-Wolak

**POZYCJE SKŁADNIOWE
FRAZY BEZOKOLICZNIKOWEJ
WE WSPÓŁCZESNYM
ZDANIU POLSKIM**

Uniwersytet Mikołaja Kopernika

RECENZENCI

Prof. dr hab. Maria Szupryczyńska

Dr hab. Marek Łaziński

WSTĘP.....	8
1. Przedmiot, cel i charakter opisu	9
2. Forma bezokolicznikowa czasownika	12
2.1. Formy syntetyczne i analityczne.....	14
2.2. Bezokolicznikowość jako jedna z kategorii gramatycznych	18
2.3. Problem trybu	20
3. Różne opisy bezokolicznika w polskiej składni współczesnej.....	23
3.1. Tradycyjna składnia polska.....	23
3.2. Składnia struktur predykatowo-argumentowych.....	26
3.3. Składnia strukturalna	30
4. Porządek opisu	34
ROZDZIAŁ I.....	36
ZWIĄZKI ZALEŻNOŚCI, AKOMODACYJNE I KONOTACYJNE.....	36
1. Grupa bezokolicznikowa dystrybucyjnie podrzędna i niepodrzędna	36
1.1. Składnik bezpośredni konstrukcji	36
1.1.1. Budowa	37
1.1.2. Problem tzw. zwrotów frazeologicznych o kształcie grupy bezokolicznikowej. Pierwsze ograniczenie materiału.....	40
1.2. Dystrybucja grupy bezokolicznikowej a jej akomodacja.....	44
1.2.1. Grupa bezokolicznikowa podrzędna	44
1.2.2. Grupa bezokolicznikowa niepodrzędna	45
1.3. Dystrybucja grupy bezokolicznikowej a jej związki konotacyjne	46
2. Grupa bezokolicznikowa podrzędna.....	47
2.1. Kryterium klasy gramatycznej nadrzędnika.....	48
2.1.1. Nadrzędniki werbalne	48
2.1.2. Inne typy nadrzędników.....	50
2.1.3. Przykłady trudniejsze	51

2.1.4. Drugie ograniczenie materiału	56
2.2. Kryterium konotacji podrzędnika	56
2.2.1. Ustalenia wstępne	56
2.2.2. Fraza bezokolicznikowa konotowana.....	58
2.2.3. Fraza bezokolicznikowa niekonotowana.....	60
2.2.4. Trzecie ograniczenie materiału.....	63
3. Grupa bezokolicznikowa niepodrzędna	63
3.1. Konotowana przez współskładnik	63
3.2. Niekonotowana jako współskładnik.....	67
3.3. Zakres analizy grup bezokolicznikowych niepodrzędnych	68
4. Podsumowanie	69
ROZDZIAŁ II.....	70
ZASADY OPISU I KLASYFIKACJI BADANYCH POZYCJI SKŁADNIOWYCH.....	70
1. Ustalenia wstępne	70
1.1. Przegląd zastosowań pojęcia <i>pozycja</i> w składni polskiej	70
1.2. Prace autorów ośrodka toruńskiego	72
2. Tożsamość pozycyjna fraz.....	74
2.1. Testy formalne	75
2.2. Tożsamość relacji powierzchniowosyntaktycznej.....	79
2.3. Kwestia zachowania jednakowej relacji między aktantami głębinowymi	83
3. Rodzaje fraz ekwiwalentnych oraz uwarunkowania ich użycia.....	85
3.1. Frazy nominalne	85
3.1.1. Mianownikowe	85
3.1.2. Niemianownikowe	86
3.1.3. Tekstowe wykładniki fraz nominalnych	86
3.2. Frazy przyimkowo-nominalne	89
3.3. Frazy nienominalne	90

3.3.1. Frazy zdaniowe	90
3.3.2. Frazy niezdaniowe	92
3.4. Ciągi fraz ekwiwalentnych jako wyróżniki typów pozycji bezokolicznikowych	96
3.5. Ograniczenia w zastępowaniu INFP frazami innych typów.....	97
3.6. Problem prymarnej realizacji pozycji.....	100
4. Współwystępowanie innych pozycji konotowanych.....	103
4.1. Sposób formalizacji pozycji oraz ich ilość	103
4.2. Typy schematów zdaniowych.....	105
5. Schemat klasyfikacji	106
5.1. Zasób kryteriów i ich hierarchia	106
5.2. Wielostopniowość klasyfikacji.....	107
6. Zawartość i porządek dalszego opisu	109
ROZDZIAŁ III.....	110
POZYCJE O WYRÓŹNIKU NOMINALNYM MIANOWNIKOWYM	110
1. Wprowadzenie do klasyfikacji.....	110
1.1. Ciągi ekwiwalentów pozycyjnych	110
1.1.1. Ilość i typy fraz zdaniowych.....	110
1.1.2. Ekwiwalent nominalny dopełniaczowy	114
1.2. Zmienność formalizacji pozycji w obrębie leksemu czasownikowego	115
1.3. Problem akomodacji wzajemnej	117
1.3.1. Osobowość badanych czasowników	118
1.3.2. Związek akomodacyjny z formą czasownika.....	122
1.4. Współwystępowanie z innymi pozycjami	124
1.5. Zasady klasyfikacji.....	126
2. Klasyfikacja pozycji podmiotowych	128
3. Podsumowanie	134

ROZDZIAŁ IV	136
POZYCJE O WYRÓŻNIKU NOMINALNYM NIEMIANOWNIKOWYM.....	136
1. Rodzaje fraz alternujących z INFP.....	136
1.1. Frazy nominalne	137
1.2. Frazy innego typu	139
2. Inne pozycje współwystępujące przy danym nadrzędniku	142
3. Problem wartości czasu INFP.....	144
4. Klasyfikacja materiału.....	147
5. Podsumowanie	170
ROZDZIAŁ V	172
POZYCJE O WYRÓŻNIKACH PRZYIMKOWO-NOMINALNYCH.....	172
1. Wprowadzenie do klasyfikacji.....	172
2. Klasyfikacja materiału.....	177
3. Podsumowanie	202
ROZDZIAŁ VI	205
POZYCJE POZBAWIONE WYRÓŻNIKÓW NOMINALNYCH I PRZYIMKOWO-NOMINALNYCH	205
1. Wprowadzenie do klasyfikacji.....	205
1.1. Sposoby realizacji pozycji bezokolicznikowej	206
1.2. Współwystępowanie z innymi pozycjami	209
1.2.1. Obecność przy czasowniku pozycji podmiotowej i niepodmiotowej	209
1.2.2. Problem podmiotu przy czasownikach MIEĆ, MÓC, POWINIEN.....	211
2. Klasyfikacja materiału.....	215
3. Podsumowanie	222
Zakończenie.....	223

<i>Dodatek A</i>	226
<i>Dodatek B</i>	228
<i>Dodatek C</i>	232
<i>Dodatek D</i>	235
<i>SYMBOLE I SKRÓTY</i>	238
<i>Bibliografia</i>	240

WSTĘP

W siatkach pojęć gramatycznych różnych języków istnieje forma czasownika nazywana podobnie – infinitivus¹ (łac.), infinitive (ang.), infinitif (fr.), Infinitiv (niem.), инфинитив (ros.), bezokolicznik². Trzeba jednak mieć świadomość, że wspólna nazwa odnosi się do jednostek o rozmaitej charakterystyce morfologicznej. Na przykład w języku portugalskim bezokolicznik jest formą odmienną przez osobę, zob. M. Gawelko (2006: 255), a w języku francuskim – zdaniem niektórych autorów przez czas, zob. C. Vikner (1980), zdaniem innych – przez aspekt, zob. S. Rémi-Giraud (1988: 18, 27). Z kolei bezokolicznik łaciński wchodzi w opozycje fleksyjne strony i czasu. Istotne różnice między językami widoczne są także w dystrybucji bezokolicznika w zdaniu. Odrębności dotyczą na przykład typów zdań, które mogą być konstytuowane przez bezokoliczniki, a także zakresu leksemów rozwijanych przez podrzędnik bezokolicznikowy, zob. Infinitif (1988), EJO (1995: 226)³. Ze składniowej i semantycznej specyfiki polskiego bezokolicznika w porównaniu z jednostką odpowiadającą mu w innych językach zdają sprawę prace porównujące polski bezokolicznik z rosyjskim, zob. A. Doros (1975: 117-131)⁴, Z. Czapiga (2003: 126-169), czeskim, zob. L. Řeháček (1958, 1966), czy niemieckim, zob. B. Bartnicka (1992). Szerokie tło porównawcze dla polskiego bezokolicznika zawiera artykuł M. Gawelki

---

¹ Jak podaje B. Bartnicka (1992: 98), łacińska nazwa *infinitivus* ma swoje źródło w greckich *aparémfatos* i *paremfaino*, mających znaczenie ‘współkreślam’. Nazwa wskazuje na to, że „bezokolicznik stanowił formę nie mającą żadnego znaczenia dodatkowego, a więc będącą czystym wyrazem pojęcia verbum jako nazwy czynności” (s. 98).

² W wielu językach wśród form czasownikowych brak bezokolicznika. Spośród języków słowiańskich tej formy czasownika brak w języku bułgarskim i macedońskim, zob. EJO (1995: 225).

³ Informacji o składni rosyjskiego bezokolicznika oprócz gramatyk, np. pod red. N. Szwedowej (1980), dostarczają prace Timofejewa K. (1950) czy J. Veyrenca (1980). Typologię bezokolicznika w językach bałkańskich przedstawia artykuł W. Iwanowa (1976). Przegląd konstrukcji z bezokolicznikiem w języku francuskim z punktu widzenia tzw. kontroli jego podmiotu – wykonawcy czynności zawiera monografia W. Jadackiej (2004), która przedstawia ponadto stan badań nad francuskim bezokolicznikiem oraz obszerną bibliografię zagadnienia. Wykaz prac podejmujących problematykę funkcjonowania bezokolicznika w języku francuskim zawiera także monografia autorstwa C. Buridant (2008), skoncentrowana wokół problemu tzw. substancytywizacji bezokolicznika w historii języka francuskiego. Z kolei w zbiorze studiów pod redakcją S. Rémi-Giraud są porównywane cechy morfologiczne, funkcje składniowe oraz semantyczne form nazywanych bezokolicznikami w językach angielskim, arabskim, starogreckim, francuskim oraz niemieckim, zob. Infinitif (1988). Warto też wspomnieć o pracy M. Haspelmatha (1989), która ma na celu pokazanie wspólnych korzeni formy nazywanej bezokolicznikiem w kilku językach europejskich. Autor ten zwraca uwagę na to, że bezokolicznik wykształcił się z formy nominalnej wyrażającej cel, która uległa procesowi tzw. gramatyzacji. Zdaniem Haspelmatha pochodzenie bezokolicznika motywuje jego właściwości składniowe, w tym brak eksplicytnego subiekta.

⁴ Należy uściślić, że przedmiotem obserwacji A. Dorosa jest jeden z typów konstrukcji z bezokolicznikiem, a mianowicie bezosobowe konstrukcje z bezokolicznikiem w funkcji orzeczenia, np. *Stać i patrzeć!*.

(2006), bo obejmuje ono aż siedem języków niesłowiańskich, tj. francuski, hiszpański, portugalski, rumuński, włoski, angielski i niemiecki. Spośród prac konfrontatywnych opracowaniami o charakterze synchronicznym są napisane w języku czeskim studium L. Řeháčka (1966) oraz artykuł B. Bartnickiej (1992). Prace A. Dorosa (1975) i M. Gawelki (2006) problematykę bezokolicznika ujmują z perspektywy diachronicznej.

1. Przedmiot, cel i charakter opisu

Badania przedstawione w monografii dotyczą jednego języka i mają charakter synchroniczny. Będący ich przedmiotem bezokolicznik jest ujmowany jako jednostka składniowa, składnik bezpośredni w zdaniach polszczyzny współczesnej⁵. Forma bezokolicznikowa jest utożsamiana ze zredukowaną do swego reprezentanta grupą bezokolicznikową, która na wyższym poziomie opisu reprezentuje frazę bezokolicznikową (INFP), a na najwyższym – pozycję składniową. Termin bezokolicznik jest więc w pracy używany z myślą o określonej jednostce składniowej – grupie bądź frazie bezokolicznikowej.

Do identyfikacji form bezokolicznikowych, reprezentantów INFP, wykorzystuje się kryterium morfologiczno-składniowe. W związku z tym poniżej w p. 2. zostaną przedyskutowane niektóre kwestie dotyczące budowy morfologicznej form bezokolicznikowych oraz opozycji fleksyjnych, których są członami. Od ich rozstrzygnięcia zależy bowiem zakres konstrukcji, do których odnosi się w pracy termin fraza bezokolicznikowa.

Celem podjętej analizy formalnoskładniowej jest sporządzenie opisu przyczasownikowych konotowanych pozycji składniowych realizowanych przez frazy bezokolicznikowe w zdaniach prostych polszczyzny współczesnej, które za Z. Salonim i M. Świdzińskim (1998: 43) są rozumiane jako konstrukcje ukształtowane wokół centrum będącego formą finitywną czasownika lub jej dystrybucyjnym ekwiwalentem.

---

⁵ Na marginesie warto zasygnalizować, że we współczesnej polszczyźnie brak niektórych konstrukcji charakterystycznych dla języka dawniejszego. Dzisiejszej polszczyźnie ogólnej nie są znane np. konstrukcje typu *iż wiedziała Włodzimierza być nieprawego łoża, potwierdził go być swoim zięciem, widzimy pszczoły miód robić, czyż będziesz mnie jeszcze tak podłym sądzić*, rejestrowane w polszczyźnie przede wszystkim w wiekach od XVI do XIX, a rozpowszechnione pod wpływem łacińskich zwrotów *accusativus cum infinitivo*, zob. S. Kropaczek (1928), K. Pisarkowa (1984: 152-154). Przekształcenia składniowe objęły także konstrukcje typu *Takich ludzi rzadko należeć, O powrocie ani myśleć*, wyrażające możliwość, powinność, konieczność itp. odcienie modalności, zob. K. Pisarkowa (1984: 31-41).

Podjęmowany opis metodologicznie należy do nurtu polskiej składni strukturalnej rozwijającego aparat badawczy w ujęciu sformułowanym przez autorów „Składni współczesnego języka polskiego” [dalej: SWJP], zob. Z. Saloni. M. Świdziński (1998), w kierunku badań nad pozycją składniową fraz różnego typu. Ten formalny kierunek polskiej składni, zapoczątkowany i nadal rozwijany przez Marię Szupryczyńską (1980, 1994, 1995, 1995a, 1996, 1996a, 1999, 2001, 2004), jest uprawiany w ośrodku toruńskim przez Jej uczniów i współpracowników, m.in. Iwonę Kosek (1999), Marka Wiśniewskiego (2005), A. Ćwiklińską (2007), Krystynę Bojałkowską (2010).

Programowe ograniczenie perspektywy badawczej nie oznacza jednak ignorowania zjawisk semantycznych. Chodzi o oddzielenie tych zjawisk oraz o zachowanie konsekwencji metodologicznej i dbałości o znaczny stopień szczegółowości i ścisłości opisu. Obserwacje dotyczące zjawisk natury semantycznej są przedstawiane głównie w oparciu o intuicję językową autorki. Przyjmuje się bowiem za M. Grochowskim (1986: 26), że „opis właściwości gramatycznych obiektu językowego nie jest wprawdzie możliwy bez intuicyjnego rozumienia jego znaczenia, ale nie wymaga eksplikacji znaczeniowej”. Zakres analizy zjawisk semantycznych jest więc wyrywkowy i niesystematyczny. W celu oddzielenia w opisie zjawisk gramatycznych od semantycznych do opisania powiązań struktury powierzchniowyntaktycznej z poziomami głębszymi w monografii wykorzystuje się narzędzia, których dostarczają prace I. Mielczuka (1974; 2003; 2004), I. Mielczuka i A. Żółkowskiego (1984). O wyborze tych narzędzi opisu przesądził fakt, że pozostają one w ścisłym związku z opisem strukturalnoskładniowym.

Należy odnotować, że w istniejących opracowaniach pierwszoplanowe są zagadnienia dotyczące cech semantycznych konstrukcji z bezokolicznikiem. Informacje o cechach składniowych są rozproszone i niekompletne. Opracowania monograficzne L. Řeháčka (1966) czy B. Bartnickiej (1982) należy pod względem metodologicznym ocenić jako przestarzałe. W świetle nowszych badań składniowych niektóre zawarte w nich tezy trudno dziś zaakceptować. Wybrane konstrukcje z bezokolicznikiem są ponadto przedmiotem opisów w ramach składni semantycznej oraz składni strukturalnej, jednak opisywany w monografii aspekt ich funkcjonowania w zdaniach nie doczekał się monograficznego opracowania. Trzeba natomiast zaznaczyć, że z prac poprzedników autorka czerpie wiedzę na temat formalnoskładniowych właściwości badanych obiektów. Dotychczasowe

opracowania polskiego bezokolicznika jako składnika zdania oraz zakres ich wykorzystania w pracy przedstawia się poniżej w p. 3.

Ambicją autorki jest stworzenie całościowego i na tle dotychczasowych rozwiązań oryginalnego obrazu funkcjonowania polskiego bezokolicznika jako wymaganego członu zdania prostego. Systematyczne i spójne metodologicznie opracowanie monograficzne wybranej problematyki składniowej bezokolicznika wydaje się potrzebne zarówno ze względów teoretycznych, jak i dydaktycznych. Wyniki badań wzbogacają dotychczasową wiedzę na temat budowy zdania prostego oraz uzupełniają charakterystykę składniową wielu jednostek słownikowych.

Warto nadmienić, że w trakcie realizacji tematu poświęconego składni polskiego bezokolicznika autorka opublikowała szereg artykułów, zob. Bibliografię, w których rozważała różne zagadnienia cząstkowe. Ostatecznie nie weszły one w skład monografii lub stanowią margines prezentowanego opisu.

Poddawany analizie materiał empiryczny pochodzi ze współczesnych tekstów, które nie tworzą jednego zamkniętego korpusu. Autorka korzysta przede wszystkim z materiału zgromadzonego w trzech elektronicznych korpusach tekstów. Jednym z nich jest zbiór tekstów opracowany w Instytucie Podstaw Informatyki PAN [dalej: Korpus IPI PAN], w wersji udostępnionej i opisanej na stronie internetowej www.korpus.pl. Drugi to sieciowa wersja korpusu języka polskiego przygotowana w Wydawnictwie Naukowym PWN [dalej: Korpus PWN], udostępniana w Internecie na stronie <http://korpus.pwn.pl/>. Niektóre przytaczane w tekście dane frekwencyjne dotyczą badania próbki tego korpusu, dostępnej w Internecie jako demonstracyjna wersja sieciowa korpusu PWN, zob. http://korpus.pwn.pl/strukt_demo.php. O wyborze do badań korpusu demonstracyjnego zdecydowały względy praktyczne. Jest mniejszy, a więc badanie przeprowadza się szybciej. Jednocześnie jego struktura odpowiada strukturze pełnego korpusu, co gwarantuje uzyskanie porównywalnych wyników. W ostatniej fazie prac nad monografią pojawiła się możliwość korzystania z Narodowego Korpusu Języka Polskiego [dalej: NKJP], wspólnego projektu Instytutu Podstaw Informatyki PAN, Instytutu Języka Polskiego PAN, Zakładu Językoznawstwa Komputerowego i Korpusowego Uniwersytetu Łódzkiego oraz Wydawnictwa Naukowego PWN, zob. <http://www.nkjp.pl>. Źródłem materiału są także zasoby internetowe dostępne za pomocą wyszukiwarki internetowej

GOOGLE⁶ [dalej: Internet]. Część przykładów pochodzi z prasy, beletrystyki, różnych opracowań językoznawczych oraz ze słowników, przede wszystkim z *Innego słownika języka polskiego* (2000) [dalej: ISJP]⁷ oraz *Słownika syntaktyczno-generatywnego czasowników polskich* (1980–1992) [dalej: SSGCP]⁸. Materiał pochodzący z wymienionych źródeł wzbogaciły przykłady skonstruowane według kompetencji językowej autorki.

Podstawę listy jednostek łączących się z zależną frazą bezokolicznikową stanowią jednostki wyekscerpowane z ISJP, SSGCP oraz słownika M. Świdzińskiego (1995). Źródłem danych są także różne opracowania gramatyczne, w szczególności listy jednostek dołączone do prac Z. Zaron (1980), B. Bartnickiej (1982), M. Szupryczyńskiej (1996) oraz I. Kosek (1999). Tak uzyskany zbiór jednostek weryfikuje się ilościowo i jakościowo w wymienionych wyżej korpusach i w Internecie. Wykorzystanie korpusów pozwala uzyskać łatwo obszerny materiał empiryczny egzemplifikujący użycia badanych jednostek we współczesnej polszczyźnie. Należy podkreślić, że zakres badanego materiału jest znacznie uwspółcześniony w porównaniu z innymi pracami dotyczącymi składni polskiego bezokolicznika.

2. Forma bezokolicznikowa czasownika

Forma bezokolicznikowa, oznaczana symbolem V_{inf} , jest jedną z form fleksyjnych reprezentujących leksem⁹ należący do klasy gramatycznej czasowników, tj. leksemów, których formy odmienne są przynajmniej przez tryb i czas¹⁰. Formy bezokolicznikowe są identyfikowane zasadniczo na podstawie budowy morfologicznej. Trudniejsze problemy

---

⁶ W przykładach pochodzących z Internetu autorka poprawia błędy ortograficzne, zasadniczo zaś nie zmienia interpunkcji.

⁷ Autorka odwołuje się do elektronicznej wersji tego słownika, publikowanej jako *Multimedialny słownik szkolny PWN*. Z tego powodu w monografii nie podaje się informacji o tomie i numerze strony w ISJP.

⁸ Autorka korzysta z bazy danych czasowników polskich skonstruowanej na podstawie *Słownika syntaktyczno-generatywnego czasowników polskich* (1980–1992). Baza uprzejmie została jej udostępniona przez dr inż. Ninę Suszczyńską z Instytutu Informatyki Wydziału Automatyki, Elektroniki i Informatyki Politechniki Śląskiej w Gliwicach. Cytowane w pracy przykłady pochodzące z tej bazy danych są podawane bez informacji o numerze tomu i strony w SSGCP.

⁹ Terminy słowo, forma wyrazowa, leksem, a także kategoria gramatyczna, kategoria gramatyczna fleksyjna, kategoria gramatyczna selektywna rozumiem zgodnie z ich definicjami przedstawionymi w pracy Z. Saloni (1977: 145–146).

¹⁰ Na pierwszoplanowość kategorii czasu i trybu spośród kategorii fleksyjnych czasownika zwraca uwagę Z. Saloni (2007: 83).

interpretacyjne rozstrzyga się przy pomocy kryterium składniowego. Jest to zresztą zgodne z praktyką stosowaną w opracowaniach fleksyjnych, w których fleksyjną charakterystykę V_{inf} uzupełnia się ogólną charakterystyką składniową, zob. Z. Saloni (2005: 8), M. Bańko (2002: 168). Jak się wydaje, ścisłe rozgraniczenie fleksji i składni nie jest możliwe. J. Tokarski (2001: 31) stwierdza wprost, że bez analizy funkcji form trudno nieraz nawet zidentyfikować formę fleksyjną. Podobnie jak Z. Saloni (1988: 230) autorka przyjmuje, że V_{inf} jest taką formą czasownika, która może być użyta jako podrzędnik formy finitywnej czasownika MUSIEĆ lub MÓC.

Zwróćmy uwagę, że interpretacja niektórych ciągów jako form bezokolicznikowych jest w pewnym stopniu sprawą konwencji, choć o daleko posuniętych konsekwencjach dla opisu fleksyjnego i składniowego. Wchodzące w skład wyrażen *będę pisać*, *będziemy czytać* słowa *pisać*, *czytać* można interpretować na dwa sposoby: jako formy bezokolicznikowe, składniki konstrukcji składniowych będących wykładnikiem czasu przyszłego, lub jako niesamodzielne fleksyjnie segmenty analitycznych form fleksyjnych czasu przyszłego czasowników niedokonanych. W polskiej tradycji gramatycznej interpretacja składniowa takich form czasu przyszłego, mimo że dyskutowana, zob. J. Tokarski (2001: 32–34), Z. Saloni, M. Świdziński (1998: 62–63), M. Bańko (2002: 46–47), nie przyjęła się. W gramatykach pozostaje się więc przy pojęciu analitycznych form fleksyjnych, zob. J. Tokarski (2001: 204–207), Z. Saloni, M. Świdziński (1998: 62–63), M. Bańko (2002: 45–47). Złożone wykładniki kategorii gramatycznych, w tym czasu, traktuje się na równi z wykładnikami prostymi, argumentując tę decyzję ich seryjnością i regularną zastępowalnością przez pełniące te same funkcje formy syntetyczne. Takie rozwiązanie przyjmuje się także w tej pracy, co oznacza, że wyrażenia typu *będę pisać*, *będziemy czytać* interpretuje się jako niezawierające formy bezokolicznikowej¹¹.

---

¹¹ Trudno powiedzieć, jaki status wyrażeniom typu *będę czytać* przypisała B. Bartnicka (1982: 81–82), autorka monografii polskiego bezokolicznika. Stwierdzając, że są przykładami „konstrukcji analitycznych pełniących funkcję orzeczenia”, składającymi się z „bezokolicznika niesamodzielnego pełniącego funkcję gramatyczną składnika formy analitycznej” i ze słowa posiłkowego *być*, nie wytyczyła granicy między zjawiskami fleksyjnymi a składniowymi z jednej strony oraz składniowymi a semantycznymi z drugiej strony. Do tej samej klasy „konstrukcji analitycznych pełniących funkcję orzeczenia” zaliczyła bowiem także wyrażenia *zaczął pisać*, *przestał pisać* – jako analityczne formy aspektu, *powinien się zapoznać*, *należy zrealizować* – jako analityczne orzeczenia modalne, oraz *nakazał przynieść*, *bronił pływać* – jako składniki analitycznych konstrukcji kauzatywno-modalnych, zob. B. Bartnicka (1982: 81–198).

2.1. Formy syntetyczne i analityczne

Oprócz kilku czasowników defektywnych, jak WINIEN, POWINIEN, BYŁO¹², w paradygmatach czasownikowych jest notowana przeważnie jedna forma V_{inf} , zob. Z. Saloni (2001), SGJP (2007). Stosunkowo nieliczne czasowniki współcześnie mają dwie formy bezokolicznikowe, które są traktowane jako warianty morfologiczne, gdyż nie stanowią członów opozycji gramatycznej. Na przykład, podawane przez Z. Saloniego (2001: 62, 66–68, 70) i w SGJP formy *rosnąć* – *rósć*, *dorosnąć* – *dorósć*, *przyrosnąć* – *przyrósć*, *biec* – *biegnąć*, *dobiec* – *dobiegnąć*, *ciec* – *cieknąć*, *przeciec* – *przecieknąć*, *rzec* – *rzeknąć*, *ubiec* – *ubiegnąć*, *zalegnąć się* – *zalać się*, *zapobiec* – *zapobiegnąć* itp., różniące się budową morfologiczną, tj. obocznościami w temacie i morfemami gramatycznymi, nie wykazują różnic semantycznych i składniowych, por. *zaczął biec* || *biegnąć*, *chciał, żeby zapobiec pożarowi* || *zapobiegnąć pożarowi*, *oby go ubiec* || *ubiegnąć*. Można im więc przypisać status wariantywnych (obocznych) form bezokolicznikowych należących do paradygmatów tych samych leksemów czasownikowych¹³. Warto natomiast wspomnieć, że wariantywne V_{inf} nie mają współcześnie jednakowej frekwencji w tekstach. Jedną z form zwykle występuje rzadziej, jak np. formy *rósć*, *ulegnąć* czy *zapobiegnąć*, o czym świadczy opatrywanie ich w słownikach kwalifikatorem *rzadko*, zob. SJPSz. W związku z tym ograniczeniem wariantywne V_{inf} nie mają jednakowej wartości stylistycznej. Co więcej, niektóre warianty uzyskują niejednakową ocenę normatywną. Na przykład forma *rzeknąć*, notowana przez Z. Saloniego (2001: 68) i w SGJP jako wariant bezokolicznika *rzec*, w NSPP została oceniona jako niepoprawna.

Ze względu na typ wykładnika funkcji gramatycznej¹⁴ formy bezokolicznikowe można podzielić na formy o budowie syntetycznej, np. *mówić*, *wyjsć*, *brakować*, lub analitycznej, np. *być trzeba*, *być widać*. Przeważa syntetyczny typ budowy, którego wyróżnikiem jest

---

¹² Chodzi tu o czasownik, którego jedyna forma konstituuje zdania typu *Było pomyśleć o tym wcześniej*.

¹³ Spośród współczesnych słowników ogólnych i gramatycznych najwięcej form wariantywnych odnotowuje SGJP.

¹⁴ Wykładnik funkcji gramatycznej formy fleksyjnej, zwany w literaturze flektywem, może być pojedynczym morfemem fleksyjnym, ciągiem takich morfemów, jak również morfemem rdzennym, zob. R. Laskowski (1998: 140). Forma zawierająca morfemy rdzenne składa się z więcej niż jednego słowa i jest traktowana jako forma analityczna, zob. R. Laskowski (1998: 228, 238). Należy zaznaczyć, że granica między czasownikowymi formami syntetycznymi a analitycznymi nie jest w opracowaniach gramatycznych wyznaczana jednakowo. Dotyczy to zwłaszcza kwalifikowania ciągów zawierających *by*, por. J. Tokarski (2001: 178–180) i M. Bańko (2002: 45–47).

morfem gramatyczny -ć, zob. Z. Klemensiewicz (1986: 106–107), J. Tokarski (2001: 197), M. Bańko (2002: 89). Znacznie rzadziej syntetyczne V_{inf} kończą się na *c*, np. *strzyc*, *piec*, interpretowane jako część tematu. Część gramatyczną w formach *strzyc*, *piec* stanowi morfem zerowy (-∅), zob. R. Laskowski (1998: 266), J. Strutyński (1996: 210–211). Temat fleksyjny syntetycznej V_{inf} wykazuje zaś najściślejszy związek z tematem tzw. imiesłowu przeszłego, zob. J. Tokarski (2001: 211–212). Jest przy tym jasne, że automatycznie jako V_{inf} nie można interpretować wszystkich słów czasownikowych, które zbudowane są z morfemu leksykalnego o znaczeniu czynności czy stanu i morfemu gramatycznego -ć. Ze względu na pełnioną funkcję słowa *widać*, *słyszać*, *czuć*, *stać*, *znać*, będące składnikami wyrażen typu *widać piękny krajobraz*, *słyszać protesty*, w opisach synchronicznych należy uznać za formy czasu teraźniejszego trybu oznajmującego¹⁵, zob. Z. Saloni (1988: 230–232; 2001: 156). Z kolei wykładnikiem funkcji gramatycznej analitycznej V_{inf} jest słowo *być*, tradycyjnie w literaturze nazywane słowem posiłkowym, zob. *być trzeba*, *być widać*, *być słyszać*, *być można*.

Analityczną V_{inf} , np. *być widać* w (1), należy odróżnić od konstrukcji zbudowanej z syntetycznej formy bezokolicznikowej leksemu BYĆ i formy przysłówkowej, np. *być szkoda* w (2), czy *być ciepło* w (3).

- (1) *Z tego wzgórza musi być widać jezioro.*
- (2) *Musiało mu być szkoda tej małej dziewczynki.*
- (3) *Latem w tym pokoju musi wam być ciepło.*

W tym celu mogą być wykorzystane kryteria wypracowane na gruncie składni strukturalnej przez M. Wiśniewskiego (1994: 25–39) oraz M. Szupryczyńską (1995)¹⁶. Za

---

¹⁵ Słowa *widać*, *słyszać*, *czuć*, *stać*, *znać* jako bezokoliczniki opisują np. A. Krasnowolski (1909: 21), S. Szober (1963: 309), L. Řeháček (1966: 109–110), B. Bartnicka (1982: 17–20), Z. Kaleta (1995: 366). B. Bartnicka (1982: 17) dodaje także, że czasowniki *widać*, *słyszać* „występują tylko w postaci infinitiwu, nie mając w ogóle form verbum finitum ani imiesłowów”.

¹⁶ Prace przywołanych autorów zawierają dyskusję z argumentami przytaczanymi przez zwolenników fleksyjnej interpretacji ciągów typu *było szkoda* i *było duszno*. Należy uściślić, że zdaniem M. Wiśniewskiego (1994: 38–39) słowa *szkoda*, *żal*, *wstyd* itp., używane w zdaniach typu *Janowi jest szkoda lata*, *Jankowi zrobiło się żal tych wspomnień*, nie są formami przysłówków (zgodnie z klasyfikacją gramatyczną Z. Saloni – partykuło-przysłówków), lecz mianownikowymi formami rzeczownikowymi, tekstowymi wykładnikami fraz przysłówkowych. Bardziej uzasadniona wydaje się przyjęta m.in. w ISJP ich interpretacja przysłówkowa. Posiadanie rządu dopełniaczowego, traktowane przez M. Wiśniewskiego jako argument przesądający o rzeczownikowości słów *szkoda*, *żal*, *wstyd*, jest argumentem słabszym niż brak możliwości rozwijania słów *szkoda*, *żal*, *wstyd* przez przymiotniki, zob. **Jankowi zrobiło się wielki || taki żal*, przy możliwości ich rozwijania przez formy przysłówkowe, zob. *Jankowi zrobiło się wyjątkowo żal || trochę*

analityczną V_{inf} uznaje się tylko takie wyrażenie, w którym ciąg *być* nie podlega substytucji przez formy bezokolicznikowe czasowników tzw. łącznikowych BYWAĆ, ROBIĆ SIĘ, STAC SIĘ, STAWAĆ SIĘ czy ZROBIĆ SIĘ, oraz za który nie można podstawić formy o zmienionej wartości kategorii stopnia, por. (1) i (1a)–(1b), (2) i (2a)–(2b), (3) i (3a)–(3b).

(1a) **Z tego wzgórza musi robić się* || *zrobić się widać jezioro*.

(1b) **Z tego wzgórza musi być najbardziej widać jezioro*.

(2a) *Musiało mu robić się* || *zrobić się szkoda tej małej dziewczynki*.

(2b) *Musiało mu być szkoda* || *najbardziej szkoda tej małej dziewczynki*.

(3a) *Latem w tym pokoju musi wam robić się* || *bywać ciepło*.

(3b) *Latem w tym pokoju musi być cieplej*.

Na podstawie testów substytucji *być widać* w (1) interpretuje się jako analityczną formę leksemu WIDAĆ. Z kolei *być szkoda* w (2) oraz *być ciepło* w (3) traktuje się jako konstrukcje z formami bezokolicznikowymi czasownika BYĆ.

Trzeba podkreślić, że analityczne V_{inf} należą do paradygmatów czasowników wyłącznie niewłaściwych, tj. niewchodzących w opozycję osoby i niełączących się z podmiotem-mianownikiem, i to tylko takich, które cechuje fleksja zasadniczo analityczna, por. *było widać, będzie widać, byłoby widać, było znać, będzie znać, byłoby znać*. W literaturze takie leksemy wyodrębnia się niekiedy w osobną klasę gramatyczną predykatywów, obejmującą około 20 leksemów, zob. M. Bańko (2002: 101–103), Z. Saloni (2007: 114–115). Warto dodać, że dla niektórych z nich istnienie formy bezokolicznika budzi poważne wątpliwości. Trudno na przykład zaakceptować zdania z notowanymi w SGJP formami *być dość*, por. **powinno być dość spojrzeć po sali, by dostrzec znudzenie słuchaczy* i *dość było spojrzeć po sali, by dostrzec znudzenie słuchaczy*, czy *być niepodobna*, por. **musi być niepodobna wydobyć z niego choć jedno słowo* i *niepodobna będzie wydobyć z niego choć jedno słowo*¹⁷. Nawet jednak bardziej ustabilizowane analityczne V_{inf} używane są

---

zał || *nieco szkoda* || *najbardziej szkoda*. Łączliwość z przymiotnikiem mają bowiem nawet takie rzeczowniki, które nie wykazują rządu dopełniaczowego, zob. *mnie głupiego, taki nikt, piękne świtanie, jesienna mżawka*. Zwróćmy uwagę także na fakt, że używane w innych kontekstach niewątpliwe formy rzeczownikowe funkcjonalnie równoważne przysłówkom mogą przyłączać podrzędniki przymiotnikowe, zob. *Atak zakończył się zasłużonym zwycięstwem* || *pomyślnie* || *jak zaplanowaliśmy*.

¹⁷ Zwróćmy uwagę, że nawet M. Świdziński i Z. Saloni, językoznawcy reprezentujący tę samą orientację metodologiczną, nie są zgodni co do istnienia form bezokolicznikowych niektórych czasowników niewłaściwych. M. Świdziński (1982: 234), w przeciwieństwie do Z. Saloniego (1988), uznaje, że paradygmaty leksemów TRZEBA, MOŻNA, WARTO, POWINNO nie zawierają form bezokolicznikowych.

stosunkowo rzadko¹⁸. W korpusach notowanych jest co najwyżej po kilka okazów poszczególnych typów analitycznych V_{inf} . Na przykład w korpusie IPI PAN-u formy typu *być stać* i *być wiadomo* reprezentowane są po 5 razy, *być wolno* – 4 razy, a *być słyhać* – 3 razy, zob. np. (4)–(7).

(4) *Miasto wielkości Oświęcimia powinno **być stać** nawet na III ligę...* Korpus IPI PAN

(5) *...autorom programu powinno **być wiadomo**, że [...]nastąpi to dopiero pod koniec III kwartału.* Korpus IPI PAN

(6) *...może **być wolno** pisać wszystko, o planach mobilizacyjnych państwa, o planach obronnych.* Korpus IPI PAN

(7) *...przypomniałem sobie jej szept, którego co prawda na taśmie nie mogło **być słyhać**...* Korpus IPI PAN

Użycia *być czuć*, *być można*, *być trzeba*, *być widać*, *być znać* w korpusie IPI PAN-u w ogóle nie są poświadczone. Pojedyncze przykłady użycia wymienionych analitycznych V_{inf} odnajdujemy natomiast w znacznie obszerniejszym NKJP, zob. np. *zaczyna być czuć w powietrzu spaleniznę*, *powinno być można wyświecić*, *nie powinno być widać różnicy*, *zaczęło być wolno tłumaczyć poetów zachodnich*.

Podsumowując, należy stwierdzić, że frazy bezokolicznikowe o reprezentancie będącym analityczną V_{inf} są marginalnym i nie w pełni ustabilizowanym elementem systemu składniowego współczesnej polszczyzny. Mimo to warto nie wyłączać ich z opisu pozycji składniowych wypełnianych przez INFP. Na typ pozycji realizowanej przez INFP ma bowiem wpływ to, czy jej reprezentant jest formą czasownika właściwego V_w , czy też należy do paradygmaty czasownika niewłaściwego V_q , zob. p. 1.2.2. w rozdziale

---

¹⁸ Studenci polonistyki podczas zajęć z gramatyki opisowej twierdzą, że formy typu *być widać*, *być znać*, *być słyhać* są dla nich „dziwne” i „nienaturalne”. Analitycznych form bezokolicznikowych w ogóle nie umieszcza się w podręcznikach, gramatykach i słownikach przeznaczonych dla obcokrajowców uczących się języka polskiego, zob. Z. Kaleta (1995), P. Garcarek (2004), S. Mędak (2005: 308, 310). Ze względu na składniowe i pragmatyczne ograniczenia ich użycia takie podejście jest uzasadnione. Dziwi natomiast, że w najnowszym opracowaniu gramatycznym dla cudzoziemców formy finitywne *widać*, *słyhać*, *czuć* opisuje się jako formy bezokoliczników „czasowników ułomnych”, które występują tylko w formie bezokolicznikowej, zob. S. Mędak (2005: 312) L. Madelska, M. Warchoń-Schlottmann (2008: 67). Stosowanie konstrukcji typu *było widać, że się uczyłeś*, *słyhać było twój śpiew* podlega mniejszym ograniczeniom niż używanie V_{inf} leksemów WIDĄĆ czy SŁYCHAĆ. Z powodzeniem konstytuują bowiem zdania, a także z łatwością można za nie podstawić formę o wartości przeszłej kategorii czasu czasownika właściwego o podobnym znaczeniu, zob. *widziałam, że się uczyłeś*, *słyszałem twój śpiew*.

VI. To z kolei jest skorelowane z syntetycznością i analitycznością formy bezokolicznikowej.

2.2. Bezokolicznikowość jako jedna z kategorii gramatycznych

Formę bezokolicznikową, podobnie jak każdą formę fleksyjną z paradygmatu leksemu odmiennego, można scharakteryzować poprzez zbiór właściwych jej wartości kategorii gramatycznych fleksyjnych. W ten sposób opisujemy miejsce danej formy w zbiorze form fleksyjnych tworzących leksem, innymi słowy podajemy jej „współrzędne paradygmatyczne”, zob. M. Bańko (2002: 27–28).

W gramatykach V_{inf} powszechnie charakteryzuje się jako formę czasownika nieodmienną przez osobę, liczbę, rodzaj i czas, zob. S. Szober (1963: 238), B. Bartnicka (1982: 10), J. Tokarski (2001: 197), J. Strutyński (1996: 210), inaczej mówiąc – nienacechowaną względem wymienionych kategorii, zob. M. Bańko (2002: 31), lub obojętną względem kategorii fleksyjnych właściwych innym formom czasownikowym, zob. Z. Saloni, M. Świdziński (1998: 90). W niektórych opisach gramatycznych polszczyzny V_{inf} uznaje się natomiast za człon fleksyjnej kategorii strony i aspektu, zob. np. S. Szober (1963: 238), J. Tokarski (2001: 173–177), A. Nagórko (1998: 113–115). W istocie stwierdza się więc, że paradygmat danego leksemu czasownikowego zawiera więcej niż jedną formę bezokolicznikową. W zależności od tego, czy dany autor skłonny jest obie kategorie uznać za fleksyjne czy tylko jedną z nich, w grę wchodzi od 2 do 6 form bezokolicznikowych, por. S. Szober (1963: 240–244), J. Tokarski (2001: 177), A. Nagórko (1998: 113–114). W przedstawianym opracowaniu strona i aspekt nie są traktowane jako kategorie fleksyjne czasowników. Autorka przyjmuje bowiem ustalenia Z. Saloniego (2001: 7–8, 25–26; 2005: 12–17) i M. Bańki (2002: 98–100), w myśl których aspekt jest kategorią selektywną (klasyfikującą) czasowników, a kategoria strony jest zaliczana do zjawisk składniowych. Wyrażenia typu *być umyтым*, *zostać umyтым* autorka traktuje więc jako konstrukcje zbudowane z formy bezokolicznikowej leksemów BYĆ, ZOSTAĆ itp. i formy przymiotnika.

W pracach M. Świdzińskiego (1982: 233–234) oraz Z. Saloniego i M. Świdzińskiego (1998: 119, 131–133, 138–140) postuluje się natomiast wprowadzenie do opisu czasownika dwóch dodatkowych kategorii gramatycznych fleksyjnych, mianowicie imiesłowowości i bezokolicznikowości. Imiesłowowość jest podstawą do podziału zbioru

form czasownikowych na dwa podzbiory: forma imiesłowowa (+*part*) i formy nieimiesłowowe (–*part*), do których należy V_{inf} , zob. Z. Saloni, M. Świdziński (1998: 138–140). Dla składniowego opisu bezokolicznika jest to jednak kategoria nieistotna. Inaczej rzecz się ma z drugą z niestandardowych werbalnych kategorii fleksyjnych.

Kategoria fleksyjna bezokolicznikowości ma dwie wartości: bezokolicznikowość (+*inf*) i niebezokolicznikowość (–*inf*). Członem nacechowanym jest w tej opozycji V_{inf} , pozostałe formy czasownikowe mają wartość –*inf*. Dla czasownika bezokolicznikowość jest kategorią gramatyczną fleksyjną o funkcji prymarnie składniowej. Formy czasownikowe o wartości +*inf* standardowo są formami syntaktycznie zależnymi. Z kolei formy o wartości –*inf* są formami syntaktycznie niezależnymi, stanowiącymi absolutne centra konstrukcji zdaniowych. Ponadto kategoria bezokolicznikowości jest kategorią fleksyjną syntaktycznie zależną. Typowo V_{inf} występuje w zdaniu w kontekście takiej formy wyrazowej, która dysponuje kategorią selektywną bezokolicznikowości (+*Inf*), tj. akomoduje formę czasownikową o wartości +*inf* kategorii fleksyjnej bezokolicznikowości. Innymi słowy, jeśli związkiem składniowym są połączone dwie formy wyrazowe posiadające kategorię gramatyczną bezokolicznikowości, jedna fleksyjną, druga selektywną, to wartości kategorii bezokolicznikowości są identyczne, por. *lubię (+Inf) spać (+inf)*, *lubiący (+Inf) spać (+inf)*, *proszono, żeby (+Inf) przyjść (+inf) wcześniej*, *zastanawiam się, czy (+Inf) wyjechać (+inf)*.

Jak wiadomo, możliwe jest także użycie V_{inf} , gdy w kontekście brak jest formy o wartości +*Inf* kategorii selektywnej bezokolicznikowości. Należy jednak podkreślić, że w takim przypadku mamy do czynienia z uzależnieniem wartości fleksyjnej kategorii bezokolicznikowości od czynników pragmatycznych lub komunikatywnych. Wystąpienie niedeterminowanej pod względem bezokolicznikowości V_{inf} możliwe jest bowiem tylko w określonych typach wypowiedzi, w szczególności o charakterze dyrektywnym, m.in. w rozkazach lub poleceniach, zob. (8)–(9), bądź w pytaniach, zob. (10).

(8) *Zjeżdżać stąd!*

(9) *Wsypać szklankę mąki.*

(10) *Zrobić ci herbatę?*

Z kolei w wypowiedzeniach typu (11)–(12) użycie V_{inf} motywowane jest czynnikami komunikatywnymi, tj. pełnieniem przez V_{inf} funkcji tematu, zob. A. Bogusławski (2004: 235–236), bądź nawet uwydatnionego tematu wypowiedzi, zob. R. Huszcza (2000).

(11) *Znać, to go znam, ale nie lubię.*

(12) *Zobaczyć, nic nie zobaczył.* B. Bartnicka (1982: 47)

Jak się wydaje, również w zdaniach typu (13)–(14) wystąpienie nieakomodowanej pod względem bezokolicznikowości V_{inf} jest uzasadnione komunikatywnie.

(13) *Tego jeszcze brak, rozbeczeć się ze złości.* B. Bartnicka (1982: 230)

(14) *Umrzeć – tego nie robi się kotu.* W. Szymborska, Wiersze, s. 54

Przedmiotem opisu w kolejnych rozdziałach pracy będą tylko takie użycia V_{inf} , w których forma ta podlega akomodacji morfologicznej pod względem kategorii bezokolicznikowości. Poza polem obserwacji znajdują się więc tzw. niezależne użycia V_{inf} w wypowiedzeniach typu (8)–(14). Wypowiedzenia typu (11)–(14) można zresztą zinterpretować jako nietypowe zdania złożone, ukształtowane wokół centrum będącego znakiem interpunkcyjnym lub spójnikiem *to*. Składnik centralny konotuje dwa zdania składowe właściwe, z których jedno jest realizowane nietypowo, tj. przez konstrukcję z centrum bezokolicznikowym. Zgodnie zaś przyjętymi założeniami, przedmiotem badań w pracy są konstrukcje z bezokolicznikiem będącym składnikiem bezpośrednim w zdaniu prostym.

2.3. Problem trybu

W literaturze bierze się pod uwagę możliwość wchodzenia V_{inf} w opozycję trybu. Należy przy tym podkreślić, że charakterystyka V_{inf} pod względem wartości kategorii trybu wchodzi w grę tylko wtedy, gdy V_{inf} nie pełni funkcji podrzędnika, a jest używana w funkcji centrum zdania prostego, zob. (15)–(16), lub centrum zdania składowego pytajnozależnego, zob. (17)–(18), czyli gdy pełni funkcję frazy finitywnej, zob. Z. Saloni (2007: 101)¹⁹.

---

¹⁹ Interpretację bezokolicznika jako formy wchodzącej w gramatyczną opozycję trybu w innych kontekstach dyskutuje A. Łojasiewicz (1988).

- (15) *Gdzie **by** tu **przenocować** omijając hotel?* NKJP
- (16) ***Odpościć by** sobie wreszcie!* Z. Saloni (2007: 101)
- (17) *Przez sześć lat Mikołaj I zastanawiał się, gdzie **by** tę świątynię **postawić**.* NKJP
- (18) *Unia to nie jest sztyld na patyku, który się nie zmienia, gdziekolwiek **by** go **postawić**.*
NKJP

Nie jest natomiast jasne, czy w odniesieniu do V_{inf} kategoria trybu byłaby opozycją dwu- czy trzyczłonową. M. Świdziński (1992)²⁰ konstrukcjom werbalnym o wartości bezokolicznikowej wyróżnika fleksyjnego przypisuje trzy wartości trybu: zawierającym *by* – przypuszczającą, a niezawierającym *by* – oznajmującą lub rozkazującą. Mimo że w niektórych kontekstach możliwe jest podstawienie za V_{inf} formy finitywnej trybu rozkazującego, por. (19) i (19a), przypisywanie V_{inf} wartości rozkazującej trybu budzi wątpliwości. Forma bezokolicznikowa tworzy bowiem poprawną konstrukcję z jednostkami, które wykluczają łączliwość z formami finitywnymi w trybie rozkazującym, jak na przykład *czy*, por. (20) i (20a).

- (19) *Natychmiast zrobić tu porządek!*
- (19a) *Natychmiast zróbcie tu porządek!*
- (20) *Czy przeczytać gazetę?*
- (20a) **Czy przeczytaj gazetę?*

Trzeba ponadto mieć na uwadze fakt, że w związku z brakiem morfemów będących wykładnikami trybu oznajmującego i rozkazującego w jednym kontekście dopuszczalna bywa dwojaka interpretacja wartości trybu V_{inf} , por. (21) i (21a)–(21b).

- (21) *Z komendantem policji **pogadać**, na pewno się zgodzi pomóc.*
- (21a) *Z komendantem policji **pogadaj**, na pewno się zgodzi pomóc.*
- (21b) *Z komendantem policji **pogadasz**, na pewno się zgodzi pomóc.*

Jeśli więc w ogóle V_{inf} traktować jako człon fleksyjnej opozycji trybu, to lepiej umotywowane jest przyjęcie, że jest to opozycja dwuczłonowa, obejmująca V_{inf} o wartości

---

²⁰ Autorka korzysta z elektronicznej wersji tej pracy, udostępnionej jej uprzejmie przez autora. Nie podaje więc numerów stron, do których się odwołuje, gdyż nie pokrywają się one z numeracją w wersji książkowej.

przypuszczającej, zob. (15)–(18), oraz V_{inf} o nieprzypuszczającej wartości trybu, zob. (21)²¹.

Należy dodać, że ciągi typu *by przenocować* w (15) czy *by postawić* w (17) można kwalifikować także jako konstrukcje składniowe zbudowane z formy bezokolicznikowej i operatora trybu lub partykuły²². Zdaniem P. Wojdaka (2008) w odniesieniu do konstrukcji pytajnych i pytajnozależnych, zob. (15) i (17), możliwa jest także interpretacja trzecia, a mianowicie, że są to konstrukcje zbudowane z formy bezokolicznikowej podrzędnej wobec formy finitywnej czasownika modalnego, np. MÓC, której wykładnikiem jest morfem *by*. To, czy ciąg o kształcie $V_{inf} + by$ zinterpretujemy w całości jako formę bezokolicznikową o wartości przypuszczającej kategorii fleksyjnej trybu, czy też uznamy za konstrukcję składniową pełniącą podobną funkcję jak forma finitywna trybu przypuszczającego, wydaje się kwestią do pewnego stopnia konwencjonalną. Interpretacja fleksyjna jest niewątpliwie wygodna, gdyż pozwala uniknąć trudności z włączeniem *by* do którejś z klas gramatycznych wyodrębnianych w nowszych klasyfikacjach leksemów nieodmiennych²³. Z kolei na korzyść rozwiązania składniowego przemawia równoważność ciągu $V_{inf} + by$ w zdaniach pytajnych typu (15), (17) nie formom finitywnym, lecz konstrukcjom zbudowanym z formy finitywnej i formy bezokolicznikowej, por. (15) i (15a), (17) i (17a), a także redukowalność w tych samych kontekstach *by*, zob. (15b) i (17b).

(15a) *Gdzie tu można by przenocować, omijając hotel?*

(15b) *Gdzie tu przenocować, omijając hotel?*

(17a) *Przez sześć lat Mikołaj I zastanawiał się, gdzie mógłby tę świątynię postawić.*

(17b) *Przez sześć lat Mikołaj I zastanawiał się, gdzie tę świątynię postawić.*

Usunięcie *by* jest zresztą dopuszczalne także w niektórych zdaniach niepytajnych. Przy odpowiedniej intonacji zdania *Ilekolwiek egzemplarzy by wydrukować, zawsze będzie za mało* i *Ilekolwiek egzemplarzy wydrukować, zawsze będzie za mało*, można uznać za

---

²¹ Jak się wydaje, dwie wartości trybu dla bezokolicznika uwzględniła Z. Saloni (2007: 98, 101, 137) w opisie form czasownika właściwego.

²² Kwestię przypisania bezokolicznikowi morfologicznej kategorii trybu przypuszczającego autorka tekstu szerzej dyskutuje w odrębnym opracowaniu, zob. M. Gębka-Wolak (2010).

²³ Brak ustabilizowanej pozycji linearnej stoi na przeszkodzie włączenia *by* do klasy operatorów trybu wyróżnionej przez M. Grochowskiego (1997: 26). Trudno też *by* zaliczyć do którejś z klas proponowanych w klasyfikacji R. Laskowskiego (1998: 56–65). Więcej na ten temat pisze P. Wojdak (2008).

wzajemnie równoważne. Redukowalne *by* nie może z kolei uzyskać statusu morfemu wykładnika trybu przypuszczającego formy bezokolicznikowej. Ograniczona jest ponadto możliwość użycia $V_{inf} + by$ w typowych dla form finitywnych o wartości trybu przypuszczającego konstrukcjach warunkowych, takich jak *Gdyby wiedział, że przyjdzie, kupiłby lody*. Trudno bowiem zaakceptować zdania typu *Gdyby wiedziano, że przyjdzie, kupić by lody, Gdyby umieć kłamać, zrobić by to, czy też Gdyby chcieć, to móc*, mimo że użycie tych ostatnich jest poświadczane w Internecie.

Podsumowując obserwacje, należy stwierdzić, że sama możliwość scharakteryzowania pod względem trybu niepodrzędnej V_{inf} , w szczególności stanowiącej centrum zdania, wyraźnie świadczy o jej funkcjonowaniu podobnym do funkcjonowania finitywnej formy czasownika. Jednocześnie możliwość przypisania V_{inf} wartości trybu istotnie odróżnia takie użycie V_{inf} od jej użycia w pozycjach podrzędnika.

3. Różne opisy bezokolicznika w polskiej składni współczesnej

Omówienie stanu badań nad bezokolicznikiem ogranicza się do prac najściślej związanych z przedmiotem opisu w prezentowanej monografii, a więc podejmujących problem sposobu funkcjonowania bezokolicznika w strukturze zdania we współczesnej polszczyźnie. Poniżej przedstawia się w skrócie różne aspekty badań nad bezokolicznikiem, prowadzone w ramach składni tradycyjnej, składni struktur predykatowo-argumentowych i składni strukturalnej²⁴.

3.1. Tradycyjna składnia polska

W polskiej tradycji składniowej, wciąż żywej w nauczaniu szkolnym i w glottodydaktyce, bezokolicznik jest kwalifikowany jako określona część zdania. Przypisuje się mu możliwość pełnienia funkcji zarówno tzw. głównych części zdania, tj. podmiotu²⁵ i orzeczenia²⁶, jak i pobocznych, tj. dopełnienia²⁷, okolicznika celu²⁸ oraz przydawki²⁹. Gdy

---

²⁴ Wykaz prac dotyczących innych aspektów funkcjonowania polskiego bezokolicznika wraz z krótką prezentacją ich zawartości zawiera artykuł H. Misza (1960) oraz monografia B. Bartnickiej (1982: 8–16).

²⁵ Bezokolicznik jako realizacja podmiotu wymieniany jest w pracach tych autorów, którzy uznają, że podobnie jak rzeczownik bezokolicznik jest tym składnikiem, o którym się w wypowiedzeniu coś orzeka, zob. A. Krasnowolski (1909: 15, 39, 41), S. Szober (1963: 307), Z. Klemensiewicz (1953: 21–22; 1967: 35), H. Misz (1960), S. Jodłowski (1976: 65–66), T. Brajerski (1995), R. Grzegorzczkowska (1975: 32), S. Prażmowski (1985), B. Boniecka (1998: 27), J. Labocha (1996: 42).

²⁶ Jako orzeczenia, tradycyjnie uznawane za podrzędnik w związku orzekającym, interpretowane są bezokoliczniki uczestniczące w procesie orzekania o podmiocie samodzielnie, np. *Żaby nuże skakać do*

weźmie się pod uwagę fakt, że osobowa forma czasownika pełni tylko funkcję orzeczenia, różnorodność funkcji bezokolicznika jawi się niewątpliwie jako zjawisko wyjątkowe.

Jak wiadomo, interpretacja funkcji składniowych bezokolicznika przy pomocy aparatu części zdania napotyka trudności i prowadzi do opisów rozbieżnych. Dyskusję wywołuje przede wszystkim interpretowanie bezokolicznika jako podmiotu, przydawki oraz części złożonego orzeczenia werbalnego. Różnice między poszczególnymi autorami w interpretacji funkcji bezokolicznika są na tyle istotne, że na podstawie różnych opracowań trudno stwierdzić, czy dla bezokolicznika najbardziej typowa jest funkcja orzeczenia, w szczególności składnika orzeczenia złożonego, jak by wynikało na przykład z pracy B. Bartnickiej (1982), czy może funkcja okolicznika celu, przypisywana bezokolicznikowi zgodnie przez wszystkich autorów.

Trzeba jednak mieć na uwadze fakt, że nazwy poszczególnych części zdania są przez autorów używane nie tylko zgodnie z klasycznym wzorcem wywodzącym się z prac A. Krasnowolskiego (1909), a później Z. Klemensiewicza (1953). Terminy podmiot, orzeczenie, dopełnienie zmieniają swą denotację, co szczególnie wyraźnie widać na przykładzie monografii B. Bartnickiej (1982). W siatce pojęć służących do opisanie funkcji bezokolicznika wyróżnia funkcję podmiotu i dopełnienia, które rozumie nieco inaczej niż Z. Klemensiewicz (1953, 1967), oraz okolicznika celu. Oprócz tego uwzględnia szereg użyć niestandardowych, jak np. składnika form analitycznych czasu przyszłego niedokonanego, składnika analitycznych form aspektu i trybu rozkazującego czy składnika analitycznych form orzeczeń modalnych, które trudno uznać za części zdania.

---

wody, zob. Z. Klemensiewicz (1967: 37–38), *Po co tobie leżć do Sopicowa?*, *Już wam na tamten świat się wybierać*, S. Jodłowski (1976: 72), lub wraz z tzw. czasownikiem posiłkowym, np. *Żyć to pracować*, *Możesz przyjść jutro*, zob. S. Szober (1963: 304–306), A. Krasnowolski (1909: 39, 138), J. Labocha (1996: 40), B. Boniecka (1998: 31–32). W pierwszym wypadku mówi się o orzeczeniu prostym, inaczej słownym lub werbalnym prostym, w drugim – o orzeczeniu złożonym, odpowiednio złożonym imiennym i złożonym werbalnym, zob. R. Grzegorzycowa (1967: 124).

²⁷ Bezokolicznik jako realizacja dopełnienia wymieniany jest m.in. w pracach A. Krasnowolskiego (1909: 136–137), Z. Klemensiewicza (1953: 27–29), S. Szobera (1963: 310), S. Jodłowskiego (1976: 101–102), J. Labochy (1996: 45) czy B. Bonieckiej (1998: 33–34).

²⁸ Taką interpretację uzyskuje bezokolicznik w zdaniach typu *Przybyłem na wieś odpocząć*, *Szedłem jego wypełniać rozkazy*, odpowiadający na pytania *po co?*, *w jakim celu?*, zob. Z. Klemensiewicz (1953: 35), S. Szober (1963: 314), S. Jodłowski (1976: 93).

²⁹ Jako przydawkę interpretuje się bezokolicznik w konstrukcjach typu *nie miałem czasu nacieszyć się domem*, *nie mam sił walczyć*, *nie miał jeszcze okazji zemścić się*, *uważałem za swój obowiązek powiedzieć państwu o tym*, m. in. w pracach A. Krasnowolskiego (1909: 57), Z. Klemensiewicza (1953: 36, 1967: 23) czy S. Jodłowskiego (1976: 89).

Jednocześnie trzeba przyznać, że praca B. Bartnickiej najlepiej pod względem materiałowym dokumentuje zróżnicowaną dystrybucję bezokolicznika w polskim zdaniu.

W identyfikowaniu funkcji bezokolicznika uwzględnia się przede wszystkim kryteria semantyczne. Kryteria formalne stosowane są natomiast w bardzo ograniczonym stopniu. Wynika to z faktu uznawania bezokolicznika za człon związany z nadrzędnikiem związkiem przynależności³⁰. Ponadto nie bierze się pod uwagę kryterium substytucji bezokolicznika przez rzeczownik lub zdanie podrzędne, choć samo zjawisko, a w szczególności jego ograniczenia, zauważa m.in. R. Grzegorzczkowska (1967). Jako segment orzeczenia złożonego traktuje się na ogół zarówno bezokolicznik, który nie podlega substytucji przez rzeczownik, np. *musiał dać, powinien nosić*, jak i bezokolicznik alternujący z rzeczownikiem, por. *zaczął pracować* i *zaczął pracę*. W ten sposób konstrukcje, które intuicyjnie skłonni jesteśmy uznać za pełniące tę samą funkcję, opisuje się niejednakowo, np. wyrażenie *zaczął pracować* jest interpretowane jako orzeczenie złożone, a *zaczął pracę* jako połączenie orzeczenia i dopełnienia.

Przy wszystkich tych wadach jest oczywiste, że składnia tradycyjna stanowi bazę dla późniejszych teorii w tym także składni strukturalnej. Przyjęta w tej pracy koncepcja pozycji składniowej ma związek z ideą części zdania. Nie oznacza to, rzecz jasna, stawiania znaku równości między tradycyjnie rozumianymi częściami zdania, które nie są pojęciami dotyczącymi wyłącznie struktury powierzchniowsyntaktycznej, a charakteryzowanymi w sposób bardziej zdyscyplinowany pozycjami składniowymi, traktowanymi jako abstrakcyjne jednostki składniowe wyróżniane na hierarchicznie najwyższym poziomie w opisie składników zdania.

Trafne są ponadto pewne szczegółowe obserwacje dotyczące ograniczeń w użyciu bezokolicznika w zdaniu, na przykład w otoczeniu rzeczowników i w zdaniach tzw. łącznikowych, czy też wpływu bezokolicznika na formę osobową czasownika. Mimo więc oczywistych słabości tradycyjnej metody opisu niektóre idee nadal są inspirujące, a obserwacje szczegółowe prawdziwe.

---

³⁰ O pomijaniu w tradycyjnym opisie zagadnienia natury związku strukturalnego w połączeniach z bezokolicznikiem mowa w artykule M. Świdzińskiego (1982: 232–233).

3.2. Składnia struktur predykatowo-argumentowych

W pracach powstałych w ramach składni semantycznej konstrukcje z bezokolicznikiem są opisywane jako wykładniki określonych składników płaszczyzny treści. Ze względu na podleganie lub brak implikacji ze strony nadrzędnego predykatu konstrukcje z bezokolicznikiem są traktowane jako wykładniki nieimplikowanych predykatów wyższego rzędu, np. w (22), lub implikowanych argumentów nieprzedmiotowych (zdarzeniowych), np. w (23).

(22) *Jan idzie do biblioteki wypożyczyć książkę.*

(23) *Jan przestał pić kawę.*

Predykat wyższego rzędu jest dołączany do predykatu głównego, z którym tworzy wyrażenie polipredykatywne, natomiast argument nieprzedmiotowy wchodzi w skład podstawowej struktury predykatowo-argumentowej, zob. M. Grochowski (1980: 107–109; 1984: 236–238), S. Karolak (1984: 71).

Wyrażenia polipredykatywne, których składnikami są konstrukcje z bezokolicznikiem, M. Grochowski (1978; 1980: 197–109; 1984: 238–236) zalicza do wyrażań, które komunikują cel. Autor ten zwraca uwagę na to, że w funkcji predykatów głównych występują czasowniki ruchu, natomiast predykat wyższego rzędu nazywa akcję³¹. Z kolei E. Wierzbicka (1991: 86–87), porównując konstrukcje bezokolicznikowe z innymi wykładnikami relacji celowej, stwierdza, że podlegają one największym ograniczeniom semantycznym. Przede wszystkim obligatoryjnie tożsame są subiekty obu predykatów, a predykat główny musi nazywać czynność polegającą na ruchu skierowanym subiektem, np. *poszedł odprowadzić rodziców, pobiegłem otworzyć drzwi.*

Analizę tzw. zdań polipredykatywnych o postaci powierzchniowej zdania pojedynczego, których składnikami są m.in. bezokoliczniki, zawiera także praca Z. Czapigi (2003: 126–169). Autorka ta deklaruje podobne rozumienie polipredykatywności jak w pracy M. Grochowskiego (1984), zob. Z. Czapiga (2003: 199). Zakres omawianych w pracy zdań ze składnikiem bezokolicznikowym wykracza jednak znacznie poza

---

³¹ Kwalifikowanie wykładnika celu przy niektórych czasownikach ruchu jako nieimplikowanego budzi wątpliwości badaczy. Z. Zaron (2002: 450–453) uważa, że cel implikują tzw. orzeczenia ruchu złożonego, np. *zawieźć, pójść, pojechać*. Takiej właściwości nie mają natomiast tzw. orzeczenia ruchu prostego, np. *iść, poruszać, przejść*.

deklarowany przez Czapigę przedmiot badań. Konstrukcje określane w jej pracy jako zdania polipredykatywne z bezokolicznikiem przyczasownikowym, np. *lubił tak siedzieć, zapomniałem się przedstawić*, oraz z bezokolicznikiem przydiiektywnym, np. *gotów odpowiedzieć, skłonny podążyć*, w innych opracowaniach składniowych są wymieniane jako wykładniki podstawowych struktur predykatowo-argumentowych, zob. S. Karolak (1984: 197–199). Opis funkcji składniowych bezokolicznika jest zaś przez Z. Czapigę prowadzony przy pomocy aparatu terminologicznego części zdania.

Przykłady użycia bezokolicznika – wykładnika argumentu nieprzedmiotowego analizuje S. Karolak (1984; 2002), który podaje m.in. wykaz modeli formalno-syntaktycznych struktur predykatowo-argumentowych zawierających argument nieprzedmiotowy o postaci bezokolicznika oraz przykłady implikujących je predykatów tzw. wyższego rzędu, zob. S. Karolak (1984: 196–199; 2002: 123–130). Autor uwzględnia formalizacje predykatów o postaci czasowników, przymiotników i przysłówków.

Najwięcej uwagi bezokolicznikom w funkcji argumentów nieprzedmiotowych poświęca Z. Zaron (1980), która tzw. „wyrażenia ukonstytuowane przez bezokolicznik” analizuje jako jeden z możliwych wykładników argumentów przedmiotowych i nazywa je zdarzeniowymi. Uważa, że są one implikowane przez pełnoznaczne czasowniki, które równocześnie otwierają pozycję dla argumentu osobowego (subiektywnego). Argument zdarzeniowy o postaci bezokolicznika Z. Zaron uwzględnia przy predykatkach zjawisk mentalnych, np. *bać się, lękać się*, predykatkach woluntatywnych, np. *chcieć, zdecydować się, pragnąć*, oraz predykatkach akcji, np. *przrzec, obiecać, uczyć*.

Zarówno S. Karolak (1984: 70–72), jak i Z. Zaron (1980: 10) uważają, że bezokolicznik jest tylko jedną z możliwych formalizacji argumentu nieprzedmiotowego. Wymienne z konstrukcją konstytuowaną przez bezokolicznik pozycję implikowanego argumentu realizują bowiem konstrukcje z formą finitywną czasownika lub konstrukcje nominalne z rzeczownikiem odczasownikowym. Wykładnikiem pozycji argumentu nieprzedmiotowego może być ponadto konstrukcja nominalna o innej postaci, jeśli jest wynikiem „ściągnięcia (kondensacji) pełnej struktury predykatowo-argumentowej”, zob. S. Karolak (1984: 71), Z. Zaron (1980: 20). Za podstawowy wykładnik argumentu nieprzedmiotowego uznają jednak wyrażenie ukonstytuowane przez formę finitywną.

Pozostałe typy konstrukcji są traktowane jako „syntaktyczne derywaty form finitywnych”, zob. S. Karolak (1984: 71).

Formalne cechy wykładników argumentu zdarzeniowego Z. Zaron (1980) wykorzystuje jako podstawowe kryterium klasyfikacji czasowników implikujących równocześnie argument zdarzeniowy i argument przedmiotowy subiektywny. Konstrukcja z bezokolicznikiem może być wykładnikiem argumentu zdarzeniowego w czterech spośród siedmiu wyróżnionych przez Z. Zaron grup czasowników. W grupie I alternuje z konstrukcją zdaniową i nominalną, w grupie II tylko z konstrukcją zdaniową, w V z konstrukcją nominalną, a w grupie VI konstrukcja z bezokolicznikiem jest jedyną formalizacją argumentu zdarzeniowego.

Należy jednak zaznaczyć, że jako wyrażenia ukonstytuowane przez bezokolicznik w składni semantycznej traktuje się konstrukcje typu *wyjść*, *wypożyczyć książkę*, ale także konstrukcje wprowadzane przez tzw. operator *żeby*, np. *żeby wyjść*, *żeby wypożyczyć książkę*³². Rozwiązanie to ma istotne konsekwencje dla ustalania zasobu jednostek dopuszczających łączliwość z bezokolicznikiem i ich klasyfikowania, co pokazuje praca Z. Zaron (1980). Przypisanie jednostce *żeby* wyłącznie roli pomocniczej powoduje, że w zbiorze czasowników implikujących argument zdarzeniowy realizowany przez wyrażenie konstytuowane przez bezokolicznik Z. Zaron (1980) umieszcza jednostki trzech typów:

(a) Dopuszczające tylko podrzędnik typu *wyjść*, np. *krepować się*, *zamierzać*, *raczyć*, *lenić się*, *zawahać się*, *zniechęcić się*, por. (24) i (24a):

(24) *Zamierzam wyjść.*

(24a) **Zamierzam, żeby wyjść.*

(b) Dopuszczające podrzędnik typu *wyjść* i *żeby wyjść*, np. *bać się*, *skłaniać się*, *radzić*, *polecić*, *rozkazać*, *zamyślać*, *planować*, *bronić*, *zakazać*, *zdecydować się*, por. (25) i (25a).

(25) *Lekarz radził uważać na Janka.*

(25a) *Lekarz radził, żeby uważać na Janka.*

(c) Dopuszczające tylko podrzędnik typu *żeby wyjść*, np. *agitować*, *namawiać*, *podburzyć*, *zgłosić się*, *zmusić*, *zniechęcić się*, por. (26) i (26a).

---

³² W pracy Z. Zaron (1980) do obu typów konstrukcji odnoszony jest ten sam symbol *inf*.

(26) **Mężczyzna namawiał psa wziąć kielbasę.*

(26a) *Mężczyzna namawiał psa, żeby wziął kielbasę.*

W efekcie w pracy Z. Zaron (1980) do tej samej grupy I, wyróżniającej się tym, że pozycja argumentu zdarzeniowego jest realizowana przez wykładniki formalne trzech typów, tj. konstrukcję zdaniową, bezokolicznikową i nominalną, zostały zaliczone czasowniki typu (a), np. *krępować się*, typu (b), np. *bronić*, i typu (c), np. *namawiać*. Podobnie wśród czasowników grupy II, przy których pozycję argumentu realizuje konstrukcja bezokolicznikowa alternująca ze zdaniową, mamy czasowniki typu (b), np. *radzić*, i typu (c), np. *zniechęcić się*.

Można byłoby oceniać tego rodzaju ustalenia z punktu widzenia ich wykorzystania w praktyce dydaktycznej. Wydaje się, że dla osoby uczącej się języka polskiego, zwłaszcza cudzoziemca, ważna jest informacja o sposobie łączenia czasownika z konstrukcją bezokolicznikową. Przede wszystkim musi sobie zdawać sprawę z tego, że dany czasownik łączy się z bezokolicznikiem tylko bezpośrednio, czy też łączliwość jest możliwa tylko za pośrednictwem *żeby*. Wiedza na ten temat pozwala bowiem uniknąć tworzenia konstrukcji dewiacyjnych, jak (24a) i (26). Z tego punktu widzenia lepszy jest opis przyjęty w ramach polskiej składni strukturalnej, w którym konstrukcjom typu *wyjść*, *wypożyczyć książkę* przypisuje się inną interpretację frazową niż konstrukcjom typu *żeby wyjść*, *żeby wypożyczyć książkę*. Pierwsze traktuje się jako wykładniki fraz bezokolicznikowych, drugie jako frazy zdaniowe.

Różnica między opisem interesujących nas konstrukcji z bezokolicznikiem w ramach składni semantycznej w stosunku do opisów formalnych dotyczy ponadto kwalifikowania zdań, których badane konstrukcje są składnikami. Według M. Grochowskiego (1984: 236–238) zdania typu (27)–(30) są zdaniami złożonymi.

(27) *Jan chce wyjść.*

(28) *Jan chce, żeby wyjść.*

(29) *Pojechał do biblioteki wypożyczyć książkę.*

(30) *Pojechał do biblioteki, żeby wypożyczyć książkę.*

Co prawda M. Grochowski (1984: 238) stwierdza, że wyróżnianie zdań prostych i złożonych wynika z przyjętych definicji, jednak konwencja opisu zaproponowana przez tego autora zaciera granicę istotną dla opisu formalnego. Bezokolicznik występujący w

pozycji przyczasownikowej, jak np. w (27) i (29), nie jest dystrybucyjnie ekwiwalentny wobec formy finitywnej, co z kolei jest właściwością bezokolicznika wprowadzanego przez *żeby*, jak np. w (28) i (30)³³. W tej pracy przyjmuje się więc interpretację zdaniową (27)–(30) zgodną z definicją zdania proponowaną w SWJP (1998: 43). Konstrukcje w (27)–(30) uznaje się za zdania proste, bowiem ich centra stanowią formy finitywne czasowników, *chce* w (27)–(28) oraz *pojechał* w (29)–(30). Składnikami zdań w (28) i (30) są natomiast zdania składowe podrzędne, zbudowane wokół form bezokolicznikowych dystrybucyjnie ekwiwalentnych formom finitywnym. W strukturze (27) i (29) nie identyfikujemy natomiast podrzędnych składników zdaniowych.

Jest oczywiste, że ze względu na różnice w założeniach teoretycznych badania prowadzone ze stanowiska semantycznego bądź formalnego nie są wzajemnie skorelowane. Mimo to prace o nastawieniu semantycznym stanowią cenne źródło informacji także dla badacza podejmującego opis formalnoskładniowy. Niezależnie od różnic w ujmowaniu zjawiska tożsamości pozycyjnej prace semantyczne zdają sprawę z funkcjonalnej równoważności bezokolicznika wobec określonych konstrukcji z *verbum finitum* i nominalnych. Z tego punktu widzenia szczególne miejsce zajmuje opracowanie Z. Zaron (1980), zawierające bogaty materiał empiryczny dokumentujący zjawisko równoważności bezokolicznika wobec konstrukcji o innej charakterystyce formalnej.

3.3. Składnia strukturalna

W polskiej składni strukturalnej opis składniowy konstrukcji reprezentowanych przez V_{inf} zawiera praca M. Świdzińskiego (1982), podręcznik Z. Saloniego i M. Świdzińskiego (1998) oraz gramatyka M. Świdzińskiego (1992). Ponadto interesujące nas konstrukcje z bezokolicznikiem są przedmiotem wzmianek lub szerszych komentarzy przy okazji omawiania innych zagadnień, m.in. w pracach Z. Saloniego (1976, 1988, 2000), M. Świdzińskiego (1989, 1992a, 1993, 1996, 1997, 1999), M. Szupryczyńskiej (1965, 1980, 1995a, 1996), K. Kallas (1970, 1993), M. Wiśniewskiego (1994) czy I. Kosek (1999). Wymienione prace w znacznym stopniu rozwijają wiedzę na temat formalnoskładniowych właściwości bezokolicznika. Przede wszystkim weryfikują utrwalony w tradycyjnych

---

³³ Rozwiązanie M. Grochowskiego jest przedmiotem dyskusji w pracy M. Wiśniewskiego (1994: 41–45). M. Wiśniewski stoi na stanowisku, by jako zdaniowych w ogóle nie interpretować konstrukcji z bezokolicznikiem przyczasownikowym nieekwiwalentnym dystrybucyjnie formie finitywnej czasownika.

opisach składniowych pogląd, że bezokolicznik nie wchodzi w tzw. związek rządu. Opis i klasyfikacja konstrukcji z V_{inf} w składni strukturalnej opierają się głównie na dwu kryteriach, konotacji i akomodacji, w mniejszym zakresie wykorzystuje się kryterium alternacji formalnej.

Inaczej niż w składni tradycyjnej, podrzędną formę V_{inf} uznaje się za obiekt przystosowania morfologicznego, tj. formę podlegającą akomodacji morfologicznej, zob. M. Świdziński (1982), Z. Saloni, M. Świdziński (1998: 131–136). Kategorię selektywną bezokolicznikowości przypisuje się nie tylko formom czasownikowym, rzeczownikowym, przymiotnikowym, względem których forma bezokolicznikowa jest dystrybucyjnym podrzędnikiem, zob. Z. Saloni, M. Świdziński (1998: 277, 280, 285), ale także spójnikom typu ŻEBY, partykuło-przysłówkowi CZY, jak również zaimkom pytajnym i względnym typu KTO, KTÓRY czy KIEDY, z którymi V_{inf} tworzy konstrukcje o charakterze egzocentrycznym, zob. M. Świdziński (1982), Z. Saloni, M. Świdziński (1998: 210–219). M. Wiśniewski (1994: 199–200) zwraca natomiast uwagę na to, że jednostka akomodująca V_{inf} może być sytuowana poza wypowiedzeniem, którego składnikiem bezpośrednim jest akomodowana V_{inf} .

Formę bezokolicznikową opisuje się ponadto jako konotującą nadrzędnik lub współskładnik o wartości $+inf$ kategorii selektywnej bezokolicznikowości, zob. SWJP (1998: 254–255). Z kolei konstrukcje konstytuowane przez formę V_{inf} konotowaną jako podrzędnik są interpretowane jako wymagane frazy bezokolicznikowe, zob. Z. Saloni, M. Świdziński (1998: 241), M. Świdziński (1992; 1996: 55, 57). Omawiając własności konotacyjne form i leksemów należących do różnych klas gramatycznych, autorzy SWJP jako konotujące podrzędną frazę bezokolicznikową wymieniają trzy czasowniki, tj. CHCIEĆ₁, KAZAĆ i TRZEBA (s. 249–253), rzeczownik CHEĆ₁ (s. 257), oraz przymiotnik CHCĄCY (s. 260). Zdaniom z wymaganymi frazami bezokolicznikowymi przypisuje się z kolei 2 schematy składniowe konstytuowane przez czasowniki właściwe (Vw), tj. V–1.6 *Ewa chce spać*, V–2.8 *Mąż kazał jej wynieść się z domu*, oraz 3 schematy konstytuowane przez czasowniki niewłaściwie (Vq), tj. Q–1.4 *Trzeba było się zaopatrzyć w ciepłe spodnie*, Q–2.4 *Niepodobieństwem jest wygrać*, Q–2.6 *Wygrywać jest łatwo*, zob. SWJP (1998: 295–301). Konstrukcje z niekonotowaną V_{inf} w SWJP są traktowane jako frazy niewymagane. Na podanej w podręczniku liście grup realizujących frazę

niewymaganą brakuje co prawda niekonotowanych grup bezokolicznikowych, są one jednak uwzględniane jako podtypy prostych grup czasownikowych, zob. SWJP (1998: 277, 285). O niekonotowanych bezokolicznikach wspomina się także w rozdziale prezentującym właściwości akomodacyjne czasowników (s. 134). Niekonotowane grupy bezokolicznikowe M. Świdziński (1982, 1989) określa mianem członów luźnych, jednak w swej późniejszej pracy, zob. M. Świdziński (1992), wśród realizacji frazy luźnej nie uwzględnia frazy werbalnej o reprezentancie bezokolicznikowym.

Ponadto w podręczniku Z. Saloniego i M. Świdzińskiego (1998: 238) oraz w pracy M. Wiśniewskiego (1994: 41–45, 61) forma lub grupa bezokolicznikowa równoważna dystrybucyjnie formie finitywnej jest interpretowana jako fraza finitywna. Wypowiedzenia zorganizowane wokół takiej V_{inf} opisuje się zaś jako zdania. Z kolei M. Świdziński (1992) frazy werbalne, czyli redukowalne do formy czasownika, dzieli na finitywne i niefinitywne. Dla frazy finitywnej przewiduje realizację o postaci frazy werbalnej „o wartości osobowej, bezosobnikowej lub bezokolicznikowej wyróżnika fleksyjnego”.

Omawiani autorzy w wersji kanonicznej swej teorii mało uwagi poświęcili zagadnieniu ekwiwalencji formalnej konstrukcji konstytuowanej przez V_{inf} i konstrukcji o centrum niebędącym formą czasownikową. W artykule poświęconym wyłącznie bezokolicznikowi M. Świdziński (1982: 235) konstatuje, że „w większości przykładów grupy bezokolicznikowe alternują z innymi, ściśle określonymi członami syntaktycznymi – z grupą nominalną, przyimkowo-nominalną, fragmentami zdania składnikowego lub zdaniem składnikowym”. Z porównania konstrukcji *chcą czytać i chcą czytania, wyruszyli podbić Amerykę i wyruszyli na podbój Ameryki, kogo przepuścić i kogo (on) przepuścił* M. Świdziński wysuwa wniosek, że grupa bezokolicznikowa podlega rządowi alternatywnemu. Jednakże aparat analityczny zaproponowany w późniejszej pracy M. Świdzińskiego (1992) nie odwołuje się już do wymagań konkretnych jednostek leksykalnych, co automatycznie uniemożliwia opisanie alternacji formalnych zachodzących w kontekście danego nadrzędnika.

Autorzy SWJP (1998: 165, 244) zaznaczają natomiast, że w zdyscyplinowanym opisie formalnym powinna obowiązywać zasada: tyle leksemów, ile różnych zbiorów oczekiwaniań akomodacyjnych lub konotacyjnych. Tym samym pojęcie alternacji jest zbędne. Sami jednak ze względów praktycznych proponują opis mniej formalny, uwzględniający

alternatywną akomodację i konotację. Przyjmują ponadto, że leksem posiada wymaganie alternatywne „w sytuacjach, gdy z daną opozycją gramatyczną nie jest skorelowana wyraźna różnica semantyczna” (s. 244). Trzeba jednak podkreślić, że pod względem teoretycznym i materiałowym zjawisko alternatywnej akomodacji i konotacji stanowi margines opisu przedstawianego w SWJP. Alternatywne oczekiwanie akomodacyjne bezokolicznikowości i innej kategorii gramatycznej w SWJP ilustruje tylko jeden leksem czasownikowy – CHCIEĆ₁, zob. SWJP (1998: 162, 164). Ten sam leksem podaje się ponadto jako przykład leksemu mającego alternatywne wymaganie, zob. SWJP (1998: 244, 250). Przy czym opis nie jest konsekwentny. Leksem CHCIEĆ₁ najpierw jest uznany za akomodujący alternatywnie kategorię bezokolicznikowości i przypadku o wartości dopełniacza, następnie zaś za konotujący alternatywnie frazę bezokolicznikową i frazę zdaniową ŻEBY. Ze zjawiska substytucji fraz różnych typów nie zdaje natomiast sprawy przedstawiony w podręczniku aparat schematów składniowych. Jednostce o konotacji alternatywnej w SWJP należy przypisać kilka schematów składniowych, co zaciera nawet intuicyjnie wyczuwalną łączność między alternującymi podrzędnikami formy jednego leksemu.

W sposób systematyczny zjawisko równoważności składniowej w opisie składniowym uwzględniła natomiast M. Szupryczyńska. Po raz pierwszy autorka wykorzystała je jako kryterium klasyfikacji składniowej przymiotników, zob. M. Szupryczyńska (1980: 66–99). Kombinacje zróżnicowanych formalnie ciągów podrzędników posłużyły autorce do wyodrębnienia 19 grup rekyjnych przymiotników. Warto odnotować, że w dwóch z nich jednym z wyróżników ciągu alternantów jest bezokolicznik: w grupie I [gen] w klasie 2., charakteryzowanej przez ciąg alternantów *gen || inf || tego, by*, np. *godny piastowania władzy* i *godny piastować władzę* (s. 83–84), oraz w grupie IV [do gen] w klasie 3., charakteryzowanej przez ciąg alternantów *do gen || inf || do tego, by*, np. *zobowiązany do partycypowania* i *zobowiązany partycypować* (s. 88–89). W późniejszych pracach M. Szupryczyńska (1996, 1996a) wprowadziła pojęcie pozycji składniowej, co pozwoliło na udoskonalenie metody opisu. Udowodniła, że zdyscyplinowany i spójny opis członów konstrukcji realizowanych przy danej jednostce dopuszczającej podrzędniki o wariantywnej postaci formalnej jest możliwy. Uzupełnienie klasycznego aparatu składni strukturalnej o pojęcie pozycji składniowej okazało się płodne. Pozwoliło na rozszerzenie dość wąsko dotąd pojmowanego pojęcia podmiotu-mianownika, zob. M. Szupryczyńska

(1996, 2001), oraz pogłębienie formalnoskładniowego opisu zdań zawierających frazy występujące w kontekście jednego nadrzędnika wymiennie. W szczególności chodzi o zdania, których składnikami są niepodlegające konotacji podrzędniki rzeczownikowych nazw cech, zob. M. Wiśniewski (2005), oraz przyczasownikowe frazy imiesłowowe, zob. K. Bojałkowska (2010). Z punktu widzenia tematu prezentowanej pracy na uwagę zasługuje fakt, że wśród analizowanych w monografii M. Szupryczyńskiej (1996) przykładów występuje nieco ponad 90 form i leksemów czasownikowych wymagających INFP alternującej z frazami o innej charakterystyce formalnej. Ważnym źródłem materiału jest także praca I. Kosek (1999), prezentująca grupę zdań, w których konotowane pozycje przyczasownikowe są realizowane przez frazę przyimkowo-nominalną. I. Kosek uwzględnia blisko 30 leksemów czasownikowych wymagających podrzędnika o postaci frazy bezokolicznikowej ekwiwalentnej wobec frazy przyimkowo-nominalnej.

Omawiane w tym punkcie prace wyznaczają metody i kierunek badań podjętych w tej monografii. Z nich też autorka opracowania czerpie najwięcej. Pojęcia zależności, akomodacji i konotacji są wykorzystywane do wydzielenia zakresu analizowanego materiału. Dalszy szczegółowy opis i klasyfikacja dotyczy typów pozycji składniowych i ich klas zajmowanych przez frazy bezokolicznikowe. Głównym narzędziem opisu jest zbiór fraz alternujących z frazą bezokolicznikową. Jest to bowiem zagadnienie, które w ramach składni strukturalnej nie było dotychczas przedmiotem systematycznego opisu. Nie jest też więc udokumentowane materiałowo.

4. Porządek opisu

Praca składa się z sześciu rozdziałów, z których dwa pierwsze dotyczą podstawowych pojęć i zasad teoretycznych opisu oraz stopniowo zawężają przedmiot badań.

Zadaniem rozdziału I jest przedstawienie użycia składniowych bezokolicznika w zdaniach prostych współczesnej polszczyzny. W rozdziale tym podejmuje się też decyzję dotyczącą ograniczenia zakresu analizowanego materiału do grup bezokolicznikowych dystrybucyjnie zależnych od form czasownikowych i konotowanych przez nie jako podrzędnik. Typ związków strukturalnych z nadrzędnikiem pozwala analizowaną grupę bezokolicznikową zinterpretować jako frazę bezokolicznikową. Podczas omawiania związków strukturalnych bezokolicznika wskazuje się niektóre wątpliwe i trudne problemy teoretyczne, m.in. kwestię konotacji fraz bezokolicznikowych przez formy tzw.

czasowników ruchu. Rozważa się ponadto zagadnienie uznania za nadrzędnik INFP składnika nieterminalnego.

Pierwsza część rozdziału II ma na celu uściślenie rozumienia kluczowego dla pracy pojęcia *pozycja składniowa* oraz przedstawienie zasad identyfikowania fraz zróżnicowanych formalnie jako realizacji tej samej pozycji. Następnie jest prezentowany zasób kryteriów wybranych do charakterystyki pozycji, które we współczesnej polszczyźnie mogą być realizowane przez frazę bezokolicznikową, tzw. pozycji bezokolicznikowych. Podsumowaniem rozdziału jest schemat wielostopniowej klasyfikacji badanych pozycji.

Rozdziały III, IV, V i VI zawierają szczegółową analizę materiału, której rezultatem jest klasyfikacja badanych pozycji składniowych INFP. Kolejne rozdziały poświęcone są opisowi czterech wyróżnionych superklas pozycji bezokolicznikowych. Superklasa jest zbiorem klas i podklas pozycji o jednym wspólnym wyróżniku formalnym. Rozdział III dotyczy pozycji, w których INFP posiada ekwiwalent nominalny mianownikowy. W rozdziale IV są charakteryzowane pozycje, w których INFP jest równoważna frazie nominalnej niemianownikowej. Opisowi INFP alternującej z frazami przyimkowo-nominalnymi jest poświęcony rozdział V. Z kolei przedmiotem opisu w rozdziale VI są INFP nieposiadające równoważników nominalnych i przyimkowo-nominalnych.

Główną część pracy uzupełniają cztery aneksy zawierające alfabetyczne indeksy czasowników, które konotują opisane w pracy typy pozycji składniowych.

*

Pragnę w tym miejscu podziękować wszystkim osobom, które na różnych etapach powstawania tej książki służyły mi radą, pomocą i wsparciem. Dziękuję recenzentom pracy, pani prof. dr hab. Marii Szupryczyńskiej i dr. hab. Markowi Łazińskiemu, za wnikliwe uwagi i sugestie zmian, które przyczyniły się do ponownego przemyślenia niektórych rozwiązań i wyeliminowania nieścisłości. Wszystkim uczestnikom seminarium naukowego prowadzonego przez panią prof. Marię Szupryczyńską, w szczególności zaś dr. Andrzejowi Morozowi, dziękuję zaś za inspirujące dyskusje.

ROZDZIAŁ I

ZWIĄZKI ZALEŻNOŚCI, AKOMODACYJNE I KONOTACYJNE

Ważnym elementem opisu strukturalnego bezokolicznika jest ustalenie miejsca, jakie jednostka ta zajmuje w strukturze zdania prostego współczesnej polszczyzny. Temu celowi służy przedstawiana w tym rozdziale klasyfikacja użyć składniowych bezokolicznika. Klasyfikacja, przeprowadzona na podstawie kryteriów zależności, akomodacji i konotacji, pozwala jednocześnie na wyznaczenie granic zbioru jednostek stanowiących przedmiot analizy w dalszej części pracy.

1. Grupa bezokolicznikowa dystrybucyjnie podrzędna i niepodrzędna

Pojęcie grupy syntaktycznej w pracy rozumiane jest w sposób, jaki jest obecnie przyjęty w polskiej składni strukturalnej. Definiuje się ją morfologicznie, ze względu na klasę gramatyczną reprezentanta i budowę wewnętrzną, zob. Z. Saloni, M. Świdziński (1998: 237, 271–274), M. Szupryczyńska (1996: 35), I. Kosek (1999: 42), M. Wiśniewski (2005: 70). Grupa syntaktyczna to składnik bezpośredni konstrukcji z przypisaną charakterystyką morfologiczną.

1.1. Składnik bezpośredni konstrukcji

Grupą bezokolicznikową, oznaczaną dalej *infg*, jest każdy ciąg składników bezpośrednich wyodrębniony na dowolnym etapie oddolnej (redukcyjnej) analizy na składniki bezpośrednie, którego reprezentant lub reprezentanty to forma bezokolicznikowa leksemu czasownikowego, zob. (1)–(3).

- (1) *Od tej nocy nauczyłam się spać czujnie.*
- (2) *Kierowca zdążył przyjąć i przestawić samochód.*
- (3) *Pragnął wyjechać stąd na zawsze i żeby o nim zapomnieli.*

W podręczniku Z. Saloniego i M. Świdzińskiego (1998: 277–280) *infg* nie została wyróżniona jako odrębny typ prostych grup syntaktycznych. Jest to zrozumiałe, gdyż budową wewnętrzną *infg* nieznacznie różni się od grup reprezentowanych przez finitywne formy czasownikowe (V_{fin}). Większość podrzędników V_{fin} łączy się także z V_{inf} . Istotne różnice między grupą bezokolicznikową a grupą z formą finitywną czasownika ujawniają

się dopiero w związkach z innymi składnikami zdania, dlatego te dwa podtypy grup czasownikowych standardowo są tekstowymi wykładnikami fraz innych typów¹.

1.1.1. Budowa

Podobnie jak inne grupy syntaktyczne, grupy bezokolicznikowe są konstrukcjami mniej lub bardziej rozwiniętymi². W zależności od stopnia rozwinięcia V_{inf} wyróżnia się grupy terminalne, ograniczone do reprezentanta, np. *szukać, kupić, być*, grupy proste, zawierające jeden podrzędnik o charakterze terminalnym, np. *szukać pracy, lubić wycieczki*, grupy rozwinięte bez składnika spójnikowego, np. *bardzo lubić piesze wycieczki*, grupy rozwinięte ze składnikiem spójnikowym równorzędnym, np. *nie tylko pojechać do Czorsztyna, ale także nakręcić tam film*, albo ze spójnikiem szeregowym, np. *i przyjaźnić się z nią, i opiekować się nią*. Grupy równorzędne i szeregowo są ciągami, które mają charakter konstrukcji współrzędnych, zob. K. Kallas (1993: 15–16). Budowane są rekurencyjnie z grup pojedynczych, tj. niezawierających wśród składników bezpośrednich spójnika ani jego przecinkowego ekwiwalentu. Jest sprawą oczywistą, że grupy terminalne i rozwinięte są sobie równoważne składniowo. W konstrukcjach wyższego rzędu są tekstowymi realizacjami jednostek składniowych tego samego typu.

Grupa reprezentowana przez V_{inf} różni się od grup z reprezentantem V_{fin} wykluczeniem podrzędnika nominalnego mianownikowego, zob. Z. Saloni (1976: 90). Pozostałe typy podrzędników V_{fin} dołączane są też do V_{inf} . Będą to więc grupy rzeczownikowe, np. *szukać pracy, kupić dom, interesować się historią*, liczebnikowe, np. *sprzedać pięć kwiatów*, przymiotnikowe, np. *być miły || miłym dla gości, zostać którąś z żon, być młodym*, przyimkowe, np. *opowiadać o wakacjach, siedzieć pod stołem*, przysłówkowe, np. *pracować tam, mówić głośno*, czasownikowe bezokolicznikowe, np. *lubić czytać* lub zdaniowe, np. *wierzyć, że przyjadą*.

Nieco inaczej przedstawia się łączliwość form czasownikowych z imiesłowem przysłówkowym, którego zależność od V_{inf} jest sprawą dyskusyjną, zob. Z. Saloni, M.

---

¹ Na identyczność podrzędników bezokolicznikowych i niebezokolicznikowych form czasownikowych zwraca uwagę już H. Misz (1967: 45–46, 114–115). Autor ten bezokoliczniki wyróżnia jako jedną z czterech podklas syntaktemów czasownikowych. Zaznacza jednak, że syntaktemy wszystkich podklas czasownikowych „jednoczy tożsamość podrzędników”, a różni przede wszystkim możliwość bycia tzw. współpodrzednikami rzeczowników (zaimków) w mianowniku (s. 45–46).

² Odwołuję się tu do terminologii zaproponowanej przez M. Świdzińskiego (1992).

Świdziński (1998: 138–139), K. Bojałkowska (2010: 72–81). Grupę imiesłowową można uznać za bezpośredni podrzędnik V_{inf} przede wszystkim w konstrukcjach, w których V_{inf} nie współwystępuje z V_{fin} , zob. (4)–(4a)³.

(4) *O czym pamiętać, mieszając węgiel z biomasą.* Internet

(4a) *Podawać z sałatą, skropiwszy sokiem z cytryny.*

Trudniej natomiast ustalić zależność grupy imiesłowowej w konstrukcjach, w których $infg$ jest podrzędnikiem finitywnego centrum zdania, jak np. w (5)–(6).

(5) *Rozmawiając przez komórkę, Maria nie potrafi prowadzić samochodu.*

(6) *Postanowiłem wrócić, skończywszy pracę.* SWJP (1998: 139)

Z. Saloni i M. Świdziński (1998: 138–139) zasadniczo dopuszczają zarówno przyfinitywną, jak i przybezokolicznikową interpretację członu imiesłowowego, w zależności od sensu zdania⁴. Z kolei K. Bojałkowska (2010: 72–81) stoi na stanowisku, że wyniki testów redukcji i substytucji przemawiają na korzyść przyfinitywnej interpretacji imiesłowu. Autorka ta zwraca uwagę na to, że po zredukowaniu form V_{inf} powstają zdania eliptyczne, lecz niedewiacyjne, zob. (6a).

(6a) *Postanowiłem, skończywszy pracę...*

Argumentem za traktowaniem imiesłowu jako członu zależnego od finitywnego centrum zdania jest ponadto fakt przyfinitywności jego nieimiesłowowych równoważników dystrybucyjnych. Piszącej te słowa najbardziej przekonujące wydają się natomiast wyniki przeprowadzonych przez K. Bojałkowską testów substytucji $infg$ przez równoważniki nominalne, por. (7) i (7a) oraz (8) i (8a).

(7) *Maria zaczyna czytać, siedząc w fotelu.* K. Bojałkowska (2010: 79)

(7a) *Maria zaczyna czytanie, siedząc w fotelu.* K. Bojałkowska (2010: 79)

(8) *Prowadząc samodzielnie przedsiębiorstwo, trzeba wiele umieć.* K. Bojałkowska (2010: 79)

---

³ Podobne przykłady imiesłowów przybezokolicznikowych podaje także K. Bojałkowska (2010: 87–88).

⁴ W (5)–(6) nie jest wykluczona interpretacja trzecia, przyjmowana na gruncie składni tradycyjnej, zob. K. Bojałkowska (2010: 75), w myśl której nadrzędnikiem grupy imiesłowowej jest cała konstrukcja $V_{fin} + V_{inf}$, tj. *potrafi prowadzić* w (5) oraz *postanowiłem wrócić* w (6). K. Bojałkowska (2010: 76) wyjaśnia, że „zależność składnika od grupy werbalnej na płaszczyźnie strukturalnej może być traktowana jako zależność od jej reprezentanta [...] Na poziomie składników elementarnych pozostają więc jedynie dwie możliwości: interpretacja przyfinitywna bądź przybezokolicznikowa VP_{part}”.

(8a) *Prowadząc samodzielnie przedsiębiorstwo, trzeba **wielu umiejętności**.* K.

Bojałkowska (2010: 79)

Należy zgodzić się z K. Bojałkowską, że zastąpienie *infg* przez grupę nominalną nie powoduje dewiacyjności konstrukcji ani też nie zmienia istotnie jej treści. Skoro zaś w (7a) i (8a) człon imiesłowowy jest bezpośrednio zależny od finitywnego centrum zdania, taki kierunek zależności imiesłowu przez analogię można przyjąć także w odniesieniu do zdań (7) i (8). K. Bojałkowska nie mówi tego wprost, ale z przeprowadzonej przez nią analizy jasno wynika, że tylko przyjęcie przyfinitywnej interpretacji członu imiesłowowego pozwala w jednakowy sposób opisać strukturę zdań konstytuowanych przez formy tego samego czasownika, lecz różniących się sposobem formalizacji tej samej wymaganej przezeń pozycji składniowej, jak to ma miejsce w zdaniach (7) i (7a) oraz (8) i (8a).

Dodatkowego komentarza wymaga również budowa wewnętrzna *infg* typu *być miły* || *miłym dla gości*. Autorzy SWJP (1998: 150) zwracają uwagę na to, że forma bezokolicznikowa czasownika BYĆ₂ akomoduje podrzędną formę przymiotnikową o alternatywnej wartości przypadku, mianowicie narzędnikową bądź mianownikową nieakomodującą, por. *umiesz być ładna* i *umiesz być ładną*. Sygnalizują ponadto, że „oba typy akomodowanych form przymiotnikowych nie są bynajmniej swobodnie wymienne: istnieją tu silne ograniczenia kontekstowe” (s. 150). Należy uściślić, że alternatywną wartość przypadku przybierają formy przymiotnikowe rozwijające formy bezokolicznikowe także innych leksemów czasownikowych, zob. *chciała czuć się potrzebna* || *potrzebną*, jak również formy finitywne, zob. *akcja ratownicza okazała się niemożliwa* || *niemożliwą do przeprowadzenia*. Jak wynika z badań przeprowadzonych przez autorkę prezentowanej monografii, użycie podrzędnika przymiotnikowego o określonej wartości kategorii przypadku w znacznym stopniu jest warunkowane czynnikami gramatycznymi, zob. M. Gębka-Wolak (2003a). Autorka dochodzi do wniosku, że hierarchicznie najważniejszym czynnikiem jest międzyfrazowe akomodowanie rodzaju i liczby formy przymiotnikowej przez formę rzeczownikową lub jej dystrybucyjny równoważnik. Przy braku akomodacji, która ma miejsce np. w kontekście V_{inf} zależnej od czasownika niewłaściwego, dopuszczalna jest wyłącznie forma narzędnikowa przymiotnika, por. *trzeba być młodym* i **trzeba być młody*, *można było zostać przyjętym* i **można było zostać przyjęty*. Gdy rodzaj i liczba przymiotnika są

akomodowane, do głosu dochodzi drugi czynnik – wartość kategorii przypadku rzeczownika akomodującego międzyfrazowo przymiotnik. Jeśli źródłem akomodacji jest rzeczownikowa forma mianownikowa, tzw. podmot–mianownik, używana jest przede wszystkim mianownikowa forma przymiotnikowa, np. *towar musiał okazać się zepsuty*, rzadziej i to tylko w kontekście kilku określonych leksemów czasownikowych – forma narzędnikowa, np. *towar musiał okazać się zepsutym*. Z kolei gdy członem akomodującym międzyfrazowo rodzaj i liczbę przymiotnika jest forma rzeczownikowa o wartości przypadku różnej od mianownika i dopełniacza, forma przymiotnikowa przybiera wartość narzędnika, por. *Marcie nie opłacało się być uczciwą* i **Marcie nie opłacało się być uczciwa*, *udział w programie pozwolił aktorce stać się sławną* i **udział w programie pozwolił aktorce stać się sławna*. Jeżeli zaś członem akomodującym jest rzeczownik w dopełniaczu, rozwijająca czasownik forma przymiotnikowa ma wartość dopełniacza kategorii przypadku, np. *pięć listów okazało się otwartych*, lub narzędnika, np. *obowiązkiem sędziego jest być sprawiedliwym*.

Stopień wewnętrznej złożoności grupy syntaktycznej zasadniczo nie wpływa na jej funkcję składniową. Dlatego w materiale badawczym zostały uwzględnione *infg* o różnym stopniu złożoności i zróżnicowanej budowie wewnętrznej. Dla przejrzystości opisu w przykładach cytowanych w pracy najczęściej umieszczane są jednak grupy niewspółrzędne z jednym podrzędnikiem rozwijającym V_{inf} .

1.1.2. Problem tzw. zwrotów frazeologicznych o kształcie grupy bezokolicznikowej. Pierwsze ograniczenie materiału

Kształtem przypominające *infg* ciągi typu *suszyć głowę, drzeć z kimś koty, mieć muchy w nosie, zbijać bąki, przenosić góry czy połknąć (tę) żabę*, zob. (9), w literaturze opisuje się jako zwroty frazeologiczne, zob. EJO (1995: 215), frazy czasownikowe, zob. ISJP, lub leksemy złożone, tj. leksemy, których „wszystkie formy odpowiadają ciągom co najmniej dwóch słów”, zob. M. Bańko (2002: 34)⁵.

(9) *A nasze banki będą musiały połknąć tę żabę i zapłacić*. Internet

---

⁵ Obszerne przedstawienie dawniejszych i współczesnych koncepcji z zakresu frazeologii oraz siatki pojęć stosowanej w opisach zawiera praca I. Kosek (2008: 11–76).

Formalnie ciągi te zazwyczaj są zbudowane tak samo jak zwykle konstrukcje składniowe, zob. M. Świdziński (1996: 107), A. M. Lewicki (2003: 41–58). Na przykład w połączeniach *suszyć głowę, przenosić góry, połknać żabę* można wydzielić dwa składniki bezpośrednio, jeden o kształcie tożsamym z V_{inf} leksemu czasownikowego, odpowiednio SUSZYĆ, PRZENOSIĆ, POŁKNAĆ, drugi o kształcie odpowiadającym formom rzeczownikowym leksemów GŁOWA, GÓRA, ŻABA. Co więcej, niektóre frazeologizmy są homonimiczne z grupami syntaktycznymi, np. *suszyć głowę, połknać żabę*. Czysto formalna podzielność frazeologizmu ma jednak wielu przeciwników. M. Grochowski (1982) stwierdza, że należy odrzucić taką charakterystykę związku frazeologicznego, która odwołuje się do jego podziału wewnętrznego. „Związek frazeologiczny jest ciągiem niepodzielnym, zarówno z punktu widzenia gramatycznego, jak i semantycznego. Ucząc się języka obcego, przyswajamy związki frazeologiczne jako gotowe całości, mające z góry określoną postać, której przysługuje pewne znaczenie globalne.”⁶, zob. M. Grochowski (1982: 26). Zwrot *zbijać baki* oznacza ‘nie robić nic’, *przenosić góry* to ‘być zdolnym do wielkiego wysiłku’, a *połknać* || *zjeść tę żabę* oznacza, że ‘trzeba ponieść niewygodne lub kłopotliwe konsekwencje jakiegoś czynu’, zob. ISJP. Nie tylko jednak czynnik semantyczny decyduje o interpretowaniu całego ciągu jako jednej jednostki słownikowej. Istotne jest ponadto, że nierzadko frazeologizm jako całość ma wymagania składniowe różniące się od wymagań jego komponentów. Swoistą właściwością na przykład całego frazeologizmu *suszyć głowę* jest dopuszczanie podrzędnika przyimkowo-nominalnego O + Acc, np. *(chciał) suszyć głowę o jakieś rachunki*, bądź zdaniowego ze spójnikiem typu ŻEBY, np. *(musiał) jej długo suszyć głowę, żeby pożyczyla pieniądze*. Z kolei zwrot *graniczyło z cudem* może być rozwinięty przez podrzędną grupę zdaniową ze spójnikiem ŻE, zob. *graniczyło z cudem, że tylko raz wezwano mnie do szkoły*, lub grupę bezokolicznikową, np. *wygrać z zespołem z czołówki ekstraklasy graniczyło z cudem*.

---

⁶ Gdy mówimy o znaczeniu globalnym albo całościowym ciągu, mamy na myśli, że ciąg jest niepodzielny semantycznie na „podciągi znaczące, które byłyby elementami klas substytucyjnych niezamkniętych”, zob. M. Grochowski (1982: 28). Jak wiadomo, brak podzielności stwierdza się na podstawie zaproponowanej przez A. Bogusławskiego (1978, 1987) procedury substytucji w obrębie czwórek proporcjonalnych. Stosowanie tej procedury, mimo że jest podstawowym narzędziem wykorzystywanym we współczesnej leksykologii i leksykografii, nie zawsze daje jednoznaczne wyniki, zob. M. Bańko (2001: 154–159), I. Kosek (2008: 48–54). Oddzielenie klas substytucyjnych zamkniętych od otwartych wymaga „subtelnych analiz semantycznych i nie jest wolne od ocen subiektywnych”, zob. M. Bańko (2001: 154). W związku z tym, że ściśle odgraniczenie frazeologizmu od konstrukcji pozostaje poza zakresem niniejszej pracy, autorka zasadniczo nie prowadziła w tym względzie samodzielnych badań, lecz obserwowała jednostki notowane w ISJP jako frazy czasownikowe.

Znaczną część jednostek kwalifikowanych w literaturze jako zwroty frazeologiczne, a w ISJP – jako frazy czasownikowe, z powodzeniem można opisać jako zbiory form wyrazowych pozostających względem siebie w regularnych opozycjach gramatycznych charakterystycznych dla klasy czasowników. Formy te przeciwstawiają się więc sobie wartościami werbalnych kategorii gramatycznych fleksyjnych, w tym także bezokolicznikowością, por. *czuć się na siłach* i *czuł się na siłach*, *mieć czelność* i *miał czelność*, *grać w otwarte karty* i *grała w otwarte karty*, *wyważać otwarte drzwi* i *wyważał otwarte drzwi*. W konsekwencji jako grupy bezokolicznikowe można interpretować zarówno grupy reprezentowane przez V_{inf} leksemu prostego, np. *czuć się*, *wyważać*, *zbijać*, *odbukać* czy *połknąć*, jak i przez V_{inf} leksemu złożonego, np. *czuć się na siłach*, *wyważać otwarte drzwi*, *zbijać bąki*, *odpukać w niemalowane*, czy *połknąć tę żabę*.

Warto natomiast zasygnalizować, że paradygmaty stosunkowo nielicznych leksemów złożonych ograniczają się wyłącznie do formy o kształcie *infg*, np. *palce lizać*, *konie kraść*, *daleko szukać*, *lepiej nie mówić*, *siąść (usiąść)* i *plakać*. Informację o ograniczeniach w zasobie form w paradygmatach systematycznie odnotowuje ISJP. Frazeologizmy mające tylko formy o kształcie grup bezokolicznikowych opatrzone są w tym opracowaniu kwalifikatorem gramatycznym TYLKO BEZOK. Okazuje się jednak, że w świetle danych pochodzących z korpusów elektronicznych i Internetu niektóre kwalifikacje z ISJP należałoby zweryfikować. Dotyczy to na przykład fraz czasownikowych *co z tym fantem zrobić*, *kijem (kijami) zapędzić (nagnać)* oraz *ze świecą szukać*, których formy niebezokolicznikowe – wbrew kwalifikacji z ISJP – są używane, zob. *Już sama nie wiem co z tym fantem zrobimy?* (NKJP), *Mnie by nikt kijami nie zapędził na siłownię* (Internet), *...na osiedlach gdzie dobrej księgarni ze świecą szukaj*. (NKJP)⁷.

Należy podkreślić, że grupą bezokolicznikową nie jest taki frazeologizm, który nie tylko że nie wchodzi w opozycję fleksyjną bezokolicznikowości, ale także nie jest używany jako podrzędnik czasownika MÓC lub MUSIEĆ, por. (10) i (10a) oraz (11) i (11a).

(10) *Opis był palce lizać!*

(10a) *Możesz palce lizać.*

---

⁷ Systematyczne opisanie zakresu defektywności paradygmatów czasowników tzw. złożonych warte jest odrębnego monograficznego opracowania, weryfikującego dotychczasowe opisy.

(11) *Mamy, chwalić Boga, grudzień 1993r.*

(11a) *Możemy chwalić Boga.*

Oceniając intuicyjnie, ciągi *palce lizać* w (10a) i *chwalić Boga* w (11a) nie mają tzw. znaczenia globalnego, czym różnią się od tych samych kształtów, które występują w (10) i (11). O tym, że ciąg *palce lizać* funkcjonuje w zdaniu inaczej niż *infg*, świadczy ponadto wynik testu substytucji. Ciągu *palce lizać* nie można zastąpić standardową grupą bezokolicznikową. Dopuszczalne jest natomiast podstawienie grupy przymiotnikowej, por. (10b) i (10c)

(10b) **Opis był koniecznie zobaczyć.*

(10c) *Opis był palce lizać || wspaniały || naprawdę niesamowity!*

Z kolei frazeologizm *chwalić Boga* w zdaniu funkcjonuje w ogóle inaczej niż składnik podrzędny. Od innych składników w języku mówionym jest wyodrębniony pauzami wymawianiowymi, którym w piśmie odpowiadają nieredukowalne interpunkcyjne znaki izolujące, przecinek lub myślnik, por. (11) i (11b).

(11b) **Mamy chwalić Boga grudzień 1993r.*

Wyniki testów formalnych pozwalają odrzucić interpretowanie jako grup bezokolicznikowych także innych ciągów zawierających słowo homonimiczne z formą bezokolicznikową jakiegoś leksemu czasownikowego, np. *jak okiem sięgnąć*, np. *Za drutami, jak okiem sięgnąć, ciągnęła się pustka* (ISJP), *tylko patrzeć*, np. *Tylko patrzeć, a bzy zaczną kwitnąć* (ISJP), *nie wiedzieć czemu || dlaczego*, np. *drewniana kaplica protestancka, podobna, nie wiedzieć czemu, do rosyjskiej cerkiewki* (ISJP), *czy żyć nie umierać*, np. *Masz dobrą pracę, mieszkanie, młodą żonę – żyć nie umierać!* (ISJP)⁸.

Autorka zdecydowała się grupy bezokolicznikowe reprezentowane przez zwroty frazeologiczne wyłączyć z dalszego opisu. Ze względu na różnice fleksyjne i składniowe w

---

⁸ Zwróćmy uwagę, że ciągi *palce lizać*, *chwalić Boga*, *jak okiem sięgnąć*, *tylko patrzeć*, *nie wiedzieć czemu* i *żyć nie umierać* za zawierające bezokoliczniki uznaje B. Bartnicka (1982: 49–52). Takie bezokoliczniki autorka ta opisuje jako „zleksykalizowane użycia bezokolicznika samodzielnego”, czyli bezokolicznika „który występuje w funkcji predykatywnej jako jedyny składnik orzeczenia” (s. 17). Z kolei w ISJP, z wyjątkiem *palce lizać*, wymienionych przykładów nie traktuje się jako fraz czasownikowych. Ciąg *jak okiem sięgnąć* jest interpretowany jako fraza przysłówkowa, *nie wiedzieć czemu* – jako partykuła, a *chwalić Boga*, *tylko patrzeć* i *żyć nie umierać* – jako wykrzykniki. Rozwiązania zaproponowane w ISJP zgodne są z przyjętą w tej pracy interpretacją wymienionych ciągów jako grup niebezokolicznikowych.

stosunku do grup z reprezentantem niesfrazologizowanym ich opis składniowy powinien stanowić przedmiot odrębnych systematycznych badań. Ogólna orientacja w materiale pozwala natomiast wysunąć hipotezę, że *infg* reprezentowane przez frazeologizm zasadniczo są równoważne składniowo standardowym *infg*: w zdaniu pełnią takie same funkcje, por. (12) i (12a), (13) i (13a) oraz (14) i (14a).

(12) *W końcu miał on już po pięćdziesiątce i musiał czuć w kościach lata morderczej walki o władzę.* NKJP

(12a) *W końcu miał on już po pięćdziesiątce i musiał odczuwać lata morderczej walki o władzę.*

(13) *...wystarczy tylko sięgnąć po kieliszek, żeby znów pójść w tango.* NKJP

(13a) *...wystarczy tylko sięgnąć po kieliszek, żeby znów zacząć wielodniowe pijaństwo.*

(14) *Oplaciło mu się smalić cholewki do Doroty.*

(14a) *Oplaciło mu się zalecać do Doroty.*

Hipoteza ta wymaga jednak weryfikacji i udokumentowania materiałowego.

1.2. Dystrybucja grupy bezokolicznikowej a jej akomodacja

Opis związków strukturalnych *infg* rozpoczynamy od prześledzenia stosunków dystrybucyjnych, w jakie *infg* wchodzi z innymi składnikami konstrukcji zdaniowej. Interesować nas będzie przede wszystkim stopień korelacji dystrybucyjnej zależności⁹ ze związkami akomodacyjnymi. Kryterium podrzędności dystrybucyjnej, rozumianej jak w pracy Z. Saloniego i M. Świdzińskiego (1998: 24, 56–61), pozwala wyróżnić grupy bezokolicznikowe dystrybucyjnie podrzędne, zwane w pracy wymiennie grupami dystrybucyjnie zależnymi, i grupy bezokolicznikowe niepodrzędne, nazywane też dystrybucyjnie niezależnymi.

1.2.1. Grupa bezokolicznikowa podrzędna

Mianem podrzędnej *infg* jest określana grupa tworząca człon syntaktyczny ze składnikiem, wobec którego jest dystrybucyjnym podrzędnikiem, zob. (15)–(16).

---

⁹ Zależności w sensie dystrybucyjnym nie należy utożsamiać z zależnością składniową, pojęciem często wykorzystywanym w opisach składniowych, któremu jednak przypisuje się inną denotację, zob. np. H. Misz (1967: 32–41), EJO (1995: 615–616), I. Mielczuk (1981, 1988: 12–42, 105–149), R. Laskowski (1998: 55–56).

(15) *Janek pojechał nad morze odpocząć.*

(16) *Janek chciał odpocząć.*

Jest to *infg*, która nie może reprezentować danego członu syntaktycznego w konstrukcjach wyższego poziomu, bowiem ma inną dystrybucję niż cały człon, którego jest składnikiem, por. (15) i (15a)–(15b).

(15a) *Janek pojechał nad morze.*

(15b) **Janek nad morze odpocząć.*

Zredukowanie *infg* nie unicestwia konstrukcji, zob. (15a), co najwyżej powoduje jej eliptyczność, por. (16) i (16a).

(16a) &*Janek chciał.*¹⁰

Składnik, wobec którego *infg* jest zależna, jest jej dystrybucyjnym nadrzędnikiem. Jak wiadomo, nie każdy podrzędnik podlega wpływom gramatycznym ze strony nadrzędnika. Tym bardziej na podkreślenie zasługuje fakt akomodacji reprezentanta zależnej *infg* przez jej nadrzędnik, por. (15) i (15c).

(15c) **Janek spaceruje nad morzem odpocząć.*

Podrzędna *infg* jest wprowadzana do struktury zdania wyłącznie przez nadrzędnik dysponujący kategorią selektywną bezokolicznikowości.

1.2.2. Grupa bezokolicznikowa niepodrzędna

Pojęcie niepodrzędnej *infg* odnosi się do grupy będącej współskładnikiem w konstrukcji egzocentrycznej, zob. (17), bądź niewikłanej w konstrukcję wyższego rzędu, zob. (18).

(17) *Mówili, żeby wyjść wcześniej.*

(18) *Słoninę pokroić na cienkie plasterki.*

W zdaniach typu (17) *infg* jest składnikiem konstrukcji, której nie reprezentuje żaden z jej składników, zob. (17a)–(17b), tj. konstrukcji samoreprezentującej, zob. (17c).

---

¹⁰ Symbol „&” stosuje się w pracy na oznaczenie zdań, których strukturalna i komunikatywna eliptyczność jest wynikiem niespełnionej zapowiedzi konotacyjnej.

(17a) **Mówili, żeby.*

(17b) **Mówili, wyjść.*

(17c) *Mówili, żeby wyjść.*

Z kolei (18) jest przykładem konstrukcji endocentrycznych podrzędnych, reprezentowanych przez V_{inf} konstytuującą *infg*. Jeśli strukturę konstrukcji z (18) przedstawimy za pomocą drzewa zależności, wierzchołek odpowiadający formie *pokroić* nie będzie dominowany przez inny wierzchołek. Forma *pokroić* jest dystrybucyjnym nadrzędnikiem dla grup *śloninę* oraz *na plasterki*.

Niepodrzędne *infg* są grupami, których reprezentant podlega bądź nie podlega akomodacji pod względem kategorii bezokolicznikowości.

Współskładnikowe *infg* zawsze są akomodowane. Warunkiem ich użycia jest bowiem obecność w konstrukcji egzocentrycznej składnika dysponującego kategorią *+Inf*, zob. dewiacyjne (17d) oraz (19)–(20).

(17d) **Mówili, że wyjść wcześniej.*

(19) **Nie wiem, kiedyż tam pojechać.*

(20) **Niechby mnie zawołać, zaraz bym skoczył na ratunek.*

Konstrukcje z niepodrzedną i niewspółskładnikową *infg* ze względu na kryterium akomodacji rozpadają się natomiast na grupy z nieakomodowaną V_{inf} , zob. (18), oraz grupy z akomodowaną V_{inf} , zob. (21)–(22).

(21) *Czy włączyć światło?*

(22) *Kogo zaprosić?*

Członem akomodującym V_{inf} w (21)–(22) jest jej dystrybucyjny podrzędnik, forma *czy* w (21) oraz *kogo* w (22)¹¹.

1.3. Dystrybucja grupy bezokolicznikowej a jej związki konotacyjne

Konotację rozumie się w pracy jak w SWJP (1998: 232), tj. jako „zapowiadanie przez daną formę wyrazową innej jednostki składniowej [...], która musi być do danej formy

---

¹¹ Kwestia przypisania zaimkom pytajnym kategorii selektywnej bezokolicznikowości jest omawiana w artykule M. Świdzińskiego (1982), oraz w SWJP (1998: 213–217).

dołączona, aby zawierające ją wypowiedzenie było pełne, czyli nieeliptyczne”¹². Odpowiednio do stosunków dystrybucyjnych, w pracy rozróżnia się trzy typy konotacji: podrzędnika, nadrzędnika i współskładnika¹³. Konotacja podrzędnika i nadrzędnika dotyczy wzajemnych związków konotacyjnych zachodzących między składnikami konstrukcji dystrybucyjnie podrzędnych. Konotacja podrzędnika to wymaganie podrzędnika przez nadrzędnik. Konotacja nadrzędnika, zwana też „podczepialnością”, to wymaganie przez podrzędnik jednostki, która jest jej dystrybucyjnym nadrzędnikiem. Z kolei konotacja współskładnika wiąże składniki konstrukcji egzocentrycznych i współrzędnych, zob. Z. Saloni, M. Świdziński (1998: 247–248).

Jak wiadomo, każdy dystrybucyjny podrzędnik konotuje swój nadrzędnik, zob. Z. Saloni, M. Świdziński (1998: 247). W związku z tym podział grup bezokolicznikowych dokonany na podstawie kryterium dystrybucyjnej podrzędności pokrywa się z podziałem przeprowadzonym na podstawie kryterium konotacji nadrzędnika. Grupy dystrybucyjnie podrzędne są zarazem grupami konotującymi nadrzędnik, grupy niepodrzędne nie konotują zaś nadrzędnika. Obserwacja *infg* używanych w zdaniach polszczyzny współczesnej prowadzi natomiast do wniosku, że różnica w dyspozycjach składniowych podrzędnych *infg* dotyczy typu konotowanego nadrzędnika oraz podlegania konotacji ze strony nadrzędnika. Zagadnienia te zostaną przeanalizowane w p. 2. Z kolei p. 3. uszczegóławia opis niepodrzędnych *infg*. W tym celu zostanie wykorzystane kryterium konotacji *infg* jako współskładnika.

2. Grupa bezokolicznikowa podrzędna

Grupy podrzędne klasyfikujemy najpierw na podstawie klasy gramatycznej nadrzędnika. Typ nadrzędnika warunkuje miejsce podrzędnika w hierarchii składników zdania.

---

¹² Przegląd polskich prac składniowych operujących pojęciem konotacji w innym rozumieniu niż przyjęte w tej pracy zawiera artykuł A. Nagórko (1993).

¹³ W podręczniku Z. Saloniego i M. Świdzińskiego (1998: 232–236) mowa o konotacji podrzędnika, współskładnika i niepodrzędnika. Ten ostatni termin nie jest jednoznaczny, gdyż niepodrzednikami są nie tylko nadrzędniki, ale także współskładniki, dla których w SWJP przewiduje się odrębny typ konotacji, tj. konotację współskładnika.

2.1. Kryterium klasy gramatycznej nadrzędnika

Każda podrzędna *infg* zapowiada wystąpienie nadrzędnika o ustalonych cechach kategoryalnych, tj. o wartości *+Inf* kategorii selektywnej bezokolicznikowości. Bezokolicznikowość jest kategorią selektywną przysługującą przede wszystkim formom leksemów czasownikowych¹⁴, które na tej podstawie można uznać za najbardziej typowe nadrzędniki *infg*. Warto natomiast zastanowić się, w jakim zakresie *infg* łączy się z nadrzędnikami niewerbalnymi oraz czy za nadrzędnik *infg* można uznać składnik nieterminalny.

2.1.1. Nadrzędniki werbalne

Nadrzędnikami *infg* są zarówno formy czasowników właściwych, tj. dysponujących fleksyjną kategorią osoby, np. w (23), jak i niewłaściwych, czyli niewchodzących we fleksyjną opozycję osoby, np. (24).

(23) Dziecko **postanowiło** opowiedzieć ojcu o wypadku.

(24) **Trzeba** opowiedzieć ojcu o wypadku.

Należy zaznaczyć, że wśród nadrzędników *infg* są leksemy typu PRZYTRAFIAĆ SIĘ, PRZYSTAĆ, STARCZAĆ, UCHODZIĆ, WYSTARCZAĆ, których paradygmaty są defektywne, nie zawierają bowiem form 1. i 2. osoby. Pomimo defektywności leksemy te można uznać za czasowniki właściwe, gdyż ich formy finitywne wykazują łączliwość z formami mianownikowymi rzeczowników dysponujących selektywną kategorią osoby o wartości trzecia, por. *przytrafia się spotkanie, tuszowanie prawdy nikomu nie przystoi*. Kwestia ta zostanie rozwinięta w p. 1.3.1. rozdziału III, przy okazji dyskusji nad możliwością uznania V_{inf} za formę akomodującą czasownikowy nadrzędnik.

Jeśli chodzi o czasowniki niedefektywne, kategorię *+Inf* posiadają wszystkie formy z paradygmatu czasownika, por. (23) i (23a)–(23d).

---

¹⁴ W podręczniku Z. Saloniego i M. Świdzińskiego (1998) kategoria selektywna bezokolicznikowości jest uwzględniona jako jedna z ośmiu seryjnych kategorii selektywnych, którymi dysponują leksemy czasownikowe (s. 131–136). Autorzy stwierdzają ponadto, że imiesłowy przymiotnikowe czynne „dziedziczą wszystkie wartości kategorii selektywnych bazowych leksemów czasownikowych oprócz mianownika selektywnego” (s. 191), w tym wic także bezokolicznikowość (s. 192). Akomodowanie bezokolicznikowości przez rzeczownik odczasownikowy jest natomiast zjawiskiem nieseryjnym. Autorzy SWJP stwierdzają, że jest to wymaganie „realizowane rzadko i na ogół w bardzo specyficznych kontekstach” (s. 189).

(23a) **Postanowiłam** opowiedzieć ojcu o wypadku.

(23b) **Postanowilibyście** opowiedzieć ojcu o wypadku.

(23c) Musicie **postanowić** opowiedzieć ojcu o wypadku.

(23d) **Postanowiwszy** opowiedzieć ojcu o wypadku, wyszłam z pracy.

Najważniejszymi nadrzędnikami są formy finitywne, przy których *infg* reprezentuje człony zdaniowe, zob. (23)–(23b) i (24). Na niższych poziomach w hierarchii składników zdania są natomiast umieszczane *infg* będące podrzędnikami form niefinitywnych, tj. bezokolicznikowych, zob. (23c) i (25), bądź imiesłowowych, zob. (23d) i (26).

(25) Powinniście **pójść** do lekarza porządnie się przebadać.

(26) **Chcąc** oddać osocze lub inne składniki krwi, zgłoś się do Regionalnego Centrum Krwiodawstwa.

Pozycje nieprzyfinitywne są wyraźnie wtórne w stosunku do pozycji członów zdaniowych, dlatego zasadniczo nie będą uwzględniane w dalszej części pracy.

Wśród werbalnych nadrzędników *infg* są także formy zwrotów frazeologicznych, np. *nie mam serca* w (27) czy *byłam w stanie* w (28).

(27) **Nie mam serca** prosić cię o pomoc.

(28) **Po dwóch dniach** **byłam w stanie** samodzielnie wstać.

Warto dodać, że w ISJP odnotowano blisko 40 fraz czasownikowych, których schematy składniowe zawierają człon bezokolicznikowy. Poza konstytuującymi zdania w (27)–(28) są to m.in. ciągi *graniczyło z cudem*, *jest dane*, *nie w głowie jest*, *strzeliło do głowy*, *przyszło na myśl*, *jest na rękę*, *mieć psi obowiązek*, *czuć się w obowiązku*, *mieć czelność*, *mieć prawo*, *mieć szczęście*, *wielka mi sztuka*. Takie jednostki, podobnie jak sfrazeologizowane *infg*, pozostawiamy w tej pracy poza polem obserwacji.

Do werbalnych nadrzędników *infg* należą ponadto stanowiące centrum zdania formy finitywne połączone spójnikiem współrzędnym, zob. (29)–(30).

(29) **Trzeba i można** powiedzieć o tym wychowawcy.

(30) **Jan może, ale nie chce** odwiedzić Marii.

Grupy *powiedzieć o tym wychowawcy* w (29) i *odwiedzić Marii* w (30) daje się interpretować jako tzw. wspólny podrzędnik obu form finitywnych. Tego typu nadrzędniki *infg* autorka analizowała we wcześniejszym artykule, zob. M. Gębka-Wolak (2005).

2.1.2. Inne typy nadrzędników

Niewerbalne nadrzędniki *infg* są zazwyczaj regularnymi derywatami słowotwórczymi, które kategorię selektywną +*Inf* dziedziczą po bazowych czasownikach. Należy podkreślić, że spośród derywatów odczasownikowych, zaliczanych w pracach Z. Saloniego (2001: 22–25, 2005: 10–12) do tzw. rozszerzonego paradygmatu czasownikowego¹⁵, nadrzędnikami *infg* są przede wszystkim formy imiesłowów przymiotnikowych, por. (31)–(31a) i (32)–(32a).

(31) *Dziewczynka bała się zadzwonić do drzwi.*

(31a) *Na progu stała dziewczynka bojąca się zadzwonić do drzwi.*

(32) *Przyzwyczał się wygrywać zawody pływackie.*

(32a) *Przeprowadził wywiad z zawodnikiem przyzwyczajonym wygrywać zawody pływackie.*

Jeśli zaś chodzi o odsłowniki, to w przeciwieństwie do innych kategorii selektywnych bazowego czasownika dziedziczenie przez nie kategorii bezokolicznikowości jest zjawiskiem nieregularnym i stosunkowo rzadkim, zob. (33)–(34).

(33) *Dostałem przykazanie pilnować pana dobrodzieja.* ISJP

(34) *Przed pójściem spać przyjrzałem się sobie w lustrze.* Korpus PWN

Połączenia rzeczownika odczasownikowego z *infg* przeważnie są więc dewiacyjne, zob. (35)–(36).

(35) **Mam mocne postanowienie poprawić bezpieczeństwo na polskich drogach.*

(36) **Zaczynanie remontować dom zimą byłoby głupotą.*

---

¹⁵ Z. Saloni gerundiów i imiesłowów przymiotnikowych nie traktuje jednak jako form czasownikowych, jak to ma miejsce w tradycyjnych opisach gramatycznych. S. Szober (1963: 240, 255–256) stoi na stanowisku, że koniugacja poza formami fleksyjnymi czasownika obejmuje także „jego formy słowotwórcze”, tj. imiesłowy przymiotnikowe. Z kolei J. Tokarski (2001: 177–178, 186–196) do form koniugacyjnych zalicza także gerundia, które wraz z imiesłowami przymiotnikowymi nazywa „deklinacyjnymi formami fleksyjnymi czasownika”.

Kategorią +*Inf* dysponują ponadto formy nielicznych przymiotników niemotywowanych przez czasowniki¹⁶, tj. GODNY, NIEGODNY, ŻĄDNY, CHĘTNY, GOTOWY, OBOWIĄZANY, NIEZDOLNY, ZOBOWIĄZANY, SKŁONNY, WŁADNY, ZDOLNY, zob. (37)–(39).

(37) *Taka motorówka **godna** była zabrać na swój pokład hrabinę.* Korpus PWN

(38) *...nikt nie był **skłonny** zająć się jej promocją.* Korpus PWN

(39) *Polsce potrzebny jest silny bank flagowy, **zdolny** skutecznie konkurować z bankami zagranicznymi.* Korpus IPI PAN

Należy podkreślić, że rzeczowniki utworzone od wymienionych przymiotników nie mogą być rozwijane przez podrzędną *infg*. M. Wiśniewski (2005: 144) zwraca uwagę na to, że odpowiednikami bezokoliczników przyprzymiotnikowych są w pozycjach przy ich rzeczownikowych derywatach człony przyimkowo-nominalne lub nominalne dopełniaczowe, por. *zdolny poświęcić się* i *zdolność do poświęcania się* || *poświęcania się*, *żądny sprawdzić się w trudnych warunkach* i *żądza sprawdzenia się w trudnych warunkach*.

Ograniczenia, którym podlega rozwijanie rzeczownika przez podrzędnik bezokolicznikowy, dowodzą, że jest to najmniej typowy nadrzędnik *infg*. Co więcej, w niektórych kontekstach uznanie rzeczownika za nadrzędnik *infg* jest kwestią dyskusyjną. Wątpliwości budzi ponadto traktowanie *infg* jako podrzędnika formy przysłówkowej, przyjęte np. w pracach M. Szupryczyńskiej (1995a, 1996).

2.1.3. Przykłady trudniejsze

Bezpośrednia zależność *infg* od rzeczownika niebędącego odsłownikiem, np. formy rzeczownika ROZKAZ, OCHOTA, MOŻNOŚĆ, zob. (40)–(42), jest postulowana przede wszystkim w pracach składniowych o nachyleniu formalnym, zob. H. Misz, M. Szupryczyńska (1971: 167–168), M. Świdziński (1982: 234–235), M. Wiśniewski (1994: 36–39), Z. Saloni, M. Świdziński (1998: 280).

---

¹⁶ Przymiotniki te były przedmiotem opisu w pracy M. Szupryczyńskiej (1980: 83–84; 88–89).

(40) *Dowódca wydał rozkaz wyruszać.* M. Świdziński (1982: 235)

(41) *Mam ochotę wyrzucić Piotra za drzwi.* SWJP (1998: 280)

(42) *Miałam możliwość widzieć to przedstawienie.*

Bardziej rozpowszechniony jest jednak sąd, że bezokolicznik jest zależny nie od rzeczownika, ale od całego wyrażenia, tj. rzeczownika i formy czasownika, np. *wydał rozkaz* w (40), *mam ochotę* w (41) czy *miałam możliwość* w (42), interpretowanego jako połączenie syntaktemów, zob. H. Misz (1967: 34), konstrukcja werbo-nominalna, zob. P. Żmigrodzki (2000: 154–155; 163–179), bądź frazeologizm, zob. B. Bartnicka (1982: 247–248), ISJP¹⁷. Również autorka tej monografii stoi na stanowisku, by za nadrzędnik *infg* uznać składnik nieterminalny, tj. całą konstrukcję zbudowaną z formy czasownika i formy odpowiedniego leksemu rzeczownikowego. Czysto dystrybucyjnie *infg* daje się co prawda interpretować jako składnik bezpośrednio zależny od rzeczownika¹⁸, jednak warunkiem poprawnego użycia *infg* jest równoczesne wystąpienie w konstrukcji nie tylko formy odpowiedniego rzeczownika, ale także formy niedowolnego leksemu czasownikowego. W grę wchodzi przede wszystkim leksem MIEĆ, por. (43) i (43a) oraz (44) i (44a)¹⁹.

(43) *Miał zwyczaj wpadać w dług.*

(43a) **Zwyczaj wpadać w dług jest godny potępienia.*

(44) *Miałem ambicję zająć jego miejsce.* ISJP

(44a) **Przejawiał ambicję zająć jego miejsce.*

Ważnym argumentem za uznaniem składnika nieterminalnego za nadrzędnik *infg* jest niedewiacyjność konstrukcji z czasownikami, które w przeciwieństwie do MIEĆ nie akomodują bezokolicznikowości, np. STRACIĆ, ZYSKAĆ czy ZABRAKNAĆ, zob.

---

¹⁷ Spośród zamieszczonych w pracy B. Bartnickiej (1982: 247–248) 44 frazeologizmów z komponentem MIEĆ i komponentem rzeczownikowym redaktorzy ISJP za frazy czasownikowe uznali zaledwie kilka, tj. *mieć serce*, *mieć rozkaz*, *mieć przyjemność* i *mieć prawo*. Widzimy więc, że w dotychczasowych opracowaniach granica między tzw. połączeniami luźnymi a frazeologizmami nie jest wytyczana jednakowo.

¹⁸ Różne możliwe interpretacje bezpośredniej zależności *infg* w konstrukcjach typu *miał ochotę poczytać*, *stracił okazję spotkać się z Marią* autorka dyskutuje we wcześniej opublikowanym artykule, zob. M. Gębka-Wolak (2004b).

¹⁹ Warto dodać, że ograniczenie to nie obowiązywało w starszej polszczyźnie, por. *wkładam na Ferdynanda obowiązek pomyśleć i wypracować pomocnicze idee*, *wzbudzę pragnienie przyłożyć się do czci Pana mego*, Szerszy był ponadto zakres rzeczowników, które dopuszczały rozwinięcie o postaci bezokolicznika, zob. K. Pisarkowa (1984: 139–141). Autorka ta zwraca uwagę, że poświadczone już w zabytkach średniowiecznych konstrukcje typu *nie jest godzina gnać stado do chlewow* są systematycznie notowane w polszczyźnie na przestrzeni kolejnych wieków i są żywe do dziś. Podkreśla natomiast, że zmienił się zasób rzeczowników używanych w tego typu strukturach.

stracił szansę awansować, zyskał możliwość powtórzyć egzamin, zabrakło mu odwagi przyznać się do błędu. Poszczególne składniki wymienionych konstrukcji samodzielnie nie łączą się bowiem z *infg*, por. parami **stracił awansować* i **szansę awansować*, **zyskał powtórzyć* i **możliwość powtórzyć*, **zabrakło przyznać się do błędu* i **odwagi przyznać się do błędu*.

Podobnie w zdaniach konstytuowanych przez formy czasownika BYĆ, np. (45)–(46), *infg* jest podrzędnikiem konstrukcji czasownikowo-rzeczownikowej.

(45) *Grzechem byłoby wracać tak wcześnie.*

(46) *Dzwonić po północy jest nietaktem.*

Bezokolicznik nie tworzy bowiem samodzielnego członu syntaktycznego ani z samym rzeczownikiem, zob. **grzechem wracać tak wcześnie*, **nietaktem dzwonić po północy*, ani z samym czasownikiem, zob. **byłoby wracać tak wcześnie*, **dzwonić po północy jest*.

Konsekwentnie, jako podrzędnik konstrukcji zinterpretujemy *infg* także w zdaniach konstytuowanych przez formę czasownika BYĆ konotującego podrzędnik przysłówkowy, np. (47), lub przymiotnikowy, np. (48).

(47) *Bosko jest porozmawiać z kimś mądrym.*

(48) *Śmieszne byłoby jednak uznać ten rezultat za imponujący.* Internet

Należy wspomnieć, że w składni strukturalnej proponuje się także dwie inne interpretacje struktury składnikowej zdań typu (47). Z. Saloni, M. Świdziński (1998: 164), K. Kallas (1993a) oraz Z. Saloni (2000: 10) za nadrzędnik *infg* uznają finitywne centrum zdania. Z kolei M. Szupryczyńska (1995a, 1996: 133–146) po przedyskutowaniu trzech możliwości interpretacji związków zależności bezokolicznika, wybiera jego interpretację przyprzysłówkową²⁰.

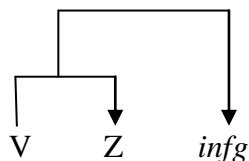
---

²⁰ Warto dodać, że I. Mielczuk (1995: 248–249, 263) bezokolicznik w analogicznych do (45)–(48) konstrukcjach języka rosyjskiego opisuje jako bezpośrednio zależny od specjalnego czasownika łącznikowego, oznaczanego symbolem „связинф”, objaśnianym następująco: „глаголы связочного характера, допускающие в качестве подлежащего инфинитив при наличии соответствующего предикативного члена” (s. 263). W języku rosyjskim są to na przykład czasowniki БЫТЬ, СТАТЬ, ПРЕДСТАВЛЯТЬСЯ, КАЗАТЬСЯ, ОКАЗЫВАТЬСЯ. Współwystępującymi z czasownikiem i bezokolicznikiem tzw. członami predykatywnymi są rzeczowniki typu ПРОБЛЕМА, ДЕЛО, a także odpowiednie przymiotniki.

Za przyjętą w tej pracy interpretacją przemawia fakt, że *infg* tworzy człon syntaktyczny z całą konstrukcją czasownikowo-przysłówkową bądź czasownikowo-przymiotnikową. Konstrukcje, z których usuniemy formę czasownikową, na ogół są dewiacyjne, zob. **bosko porozmawiać z kimś mądrym*, **wspaniale spotkać się w sobotę*, **śmieszne uznać ten rezultat za imponujący*, **dozwolone eksmitować pracownika*, lub mają inne znaczenie niż konstrukcje z V_{fin} , por. *zabawnie iść wąską drogą* ('robić coś w jakiś sposób') i *zabawnie jest iść wąską drogą* ('robienie czegoś jest jakieś'). Do dewiacyjności prowadzi także usunięcie z konstrukcji formy przysłówkowej lub przymiotnikowej, zob. **jest porozmawiać z kimś mądrym*, **byłoby uznać ten rezultat za imponujący*. Ważnym argumentem za traktowaniem *infg* jako podrzędnika konstrukcji zbudowanej z formy czasownika BYĆ i formy określonego leksemu przysłówkowego lub przymiotnikowego jest również brak możliwości użycia *infg* w zdaniach konstytuowanych przez formy czasowników ROBIĆ SIĘ, ZROBIĆ SIĘ, ZOSTAĆ czy ZOSTAWAĆ, zaliczanych podobnie jak BYĆ do klasy czasowników tzw. łącznikowych, por. parami **przyjemnie robiło się wygrać* i *przyjemnie byłoby wygrać*, **zrobiło się konieczne przyjść wcześniej* i *konieczne jest przyjść wcześniej*, **zrobiliby się niepoważne zmuszać nas do startu w zawodach* i *byłoby niepoważne zmuszać nas do startu w zawodach*.

Zdaniem autorki tej pracy, przyjęcie, że w obserwowanych w p. 2.1.3. zdaniach nadrzędnikiem *infg* jest konstrukcja werbalna, a nie składnik terminalny, tj. rzeczownik, przysłówek bądź przymiotnik, najlepiej zdaje sprawę ze ścisłości związku składniowego zachodzącego między *infg* a finitywnym centrum zdania z jednej strony oraz *infg* a będącą składnikiem zależnym od finitywnego centrum formą rzeczownikową, przymiotnikową lub przysłówkową z drugiej strony. Użycie w badanych zdaniach *infg* jest bowiem uwarunkowane równoczesną obecnością połączenia form określonych leksemów. W procesie konstruowania zdań z *infg* zależną od składnika nieterminalnego nie jest więc obojętna kolejność dodawania składników do finitywnego centrum. Najpierw finitywne centrum musi zostać rozwinięte przez człon rzeczownikowy, przymiotnikowy lub przysłówkowy o określonym napełnieniu leksykalnym. Dopiero wtedy do struktury można włączyć *infg*. Schemat stosunków zależności zachodzących między *infg* a jej nadrzędnikiem będącym składnikiem nieterminalnym ilustruje poniżej rysunek 1.

Rys. 1.

Bezpośrednio od członu finitywnego V zależna jest grupa nominalna, przymiotnikowa lub przysłówkowa, oznaczona ogólnie symbolem Z. Natomiast *infg* wchodzi w związek zależności z połączeniem V i Z.

Warto dodać, że ustalenie listy nieterminalnych nadrzędników *infg* nie jest zadaniem łatwym. Wystąpienie *infg* podrzędnej względem konstrukcji czasownikowo-rzeczownikowej, czasownikowo-przymiotnikowej i czasownikowo-przysłówkowej podlega bowiem rozmaitym ograniczeniom, których źródłem są cechy semantyczne współwystępujących w konstrukcji z czasownikiem rzeczowników, przymiotników czy przysłówek bądź cechy leksykalne całej grupy, którą formy te konstituują²¹. Grupa bezokolicznikowa jest na przykład używana nie tylko w kontekście współwystępujących z czasownikiem BYĆ form określonych rzeczowników, np. ABSURD, BŁĄD, CEL, GŁUPOTA, GRZECH, INTENCJA, NIEDORZECZNOŚĆ, NIETAKT, NONSENS, OBOWIĄZEK, PRZESADA, SZALEŃSTWO, ZADANIE, ZAMIAR, ZDRADA itp., np. *narażać zdrowie jest głupotą, grzechem byłoby wracać tak wcześnie, niedorzecznością będzie żądać 400 zł za miejsce, zadaniem gminy byłoby wybudować stadion*. Akceptujemy także zdania, w których *infg* stanowi rozwinięcie grup rzeczownikowych z formą rzeczowników RZECZ lub SPRAWA, obligatoryjnie rozwijanych przez podrzędnik przymiotnikowy, np. *przebaczyć byłoby rzeczą stosowną || oczywistą || ciekawą || ważną || pożyteczną || poważną || daremną || niewybaczalną || możliwą || ryzykowną*, lub podrzędnik rzeczownikowy w dopełniaczu, np. *pracować jest rzeczą sługi, wyjaśnić problem jest zadaniem tego szkicu*.

---

²¹ T. Brajerski (1995: 425–432) współwystępujące z bezokolicznikami w zdaniach łącznikowych rzeczowniki, zgodnie z tradycją opisywane jako orzeczniki w orzeczeniu imiennym, układa w 22 klasy ze względu na wyrażane przez nie znaczenie. W literaturze wyrażana jest też opinia, że bezokolicznik jest akceptowalny w konstrukcjach z tzw. predykatywnymi rzeczownikami, zob. E. Jędrzejko (1998), G. Vetulani (2000), oraz z predykatywnymi przysłówkami oceniającymi, jak np. *doskonale, kiepsko, przyjemnie, ciężko, niezręcznie*, informującymi przede wszystkim o subiektywnym ustosunkowaniu się nadawcy do czynności wyrażanej bezokolicznikiem, zob. R. Grzegorzczkova (1975: 36), O. Wolińska (1978: 25–27).

2.1.4. Drugie ograniczenie materiału

Przeprowadzone obserwacje potwierdzają słusność sformułowanej we wprowadzeniu do p. 2 tezy o typowości werbalnego nadrzędnika *infg*. W zdaniach prostych współczesnej polszczyzny *infg* podczepia się przede wszystkim do składnika o charakterze werbalnym. Może nim być forma czasownikowa lub konstrukcja, której centrum stanowi forma czasownikowa. Oprócz imiesłowów przymiotnikowych, zachowujących nie tylko znaczenie bazowego czasownika, ale i jego związki składniowe, nadrzędnikami *infg* o charakterze imiennym są pojedyncze leksemy przymiotnikowe i rzeczownikowe.

Kryterium nadrzędnika *infg* służy do ograniczenia zakresu badanego materiału. Autorka podjęła decyzję, by analizę pozycji składniowych realizowanych przez bezokolicznik ograniczyć do pozycji, które są wypełniane przez ten człon seryjnie i dla których zbior nadrzędników stosunkowo łatwo zestawić w postaci listy. Do takich należą niewątpliwie pozycje *infg* przy członach werbalnych, a wśród nich – pozycje podrzędnika względem składnika terminalnego, tj. formy czasownikowej. Z kolei najważniejszymi pozycjami przyczasownikowymi są pozycje przyfinitywne, będące zarazem pozycjami członów zdania. Podsumowując, w dalszej części pracy opis podrzędnych *infg* jest ograniczony do bezpośrednich podrzędników form finitywnych czasownika.

2.2. Kryterium konotacji podrzędnika

2.2.1. Ustalenia wstępne

Powiązania konotacyjne z nadrzędnikiem opisywać będziemy w odniesieniu do jednostek ujmowanych na wyższym poziomie abstrakcji niż grupa bezokolicznikowa, a mianowicie fraz bezokolicznikowych.

Składnik bezpośredni zinterpretowany na najniższym poziomie abstrakcji jako grupa bezokolicznikowa na podstawie związków składniowych z innymi jednostkami w zdaniu może zostać zinterpretowany jako fraza. Fraza jest bowiem jednostką składniową bezpośrednio wyższego poziomu abstrakcji niż grupa. Zasadniczo zgodnie z ustaleniami autorów SWJP, interpretację frazową przypisujemy grupie syntaktycznej będącej nadrzędnikiem bądź podrzędnikiem w konstrukcji dystrybucyjnie podrzędnej. Grupa współskładnikowa uzyskuje interpretację frazową wraz ze współskładnikiem, gdyż konstrukcja egzocentryczna jest uwikłana w związki składniowe właśnie jako całość. Z

kolei za frazę tego samego typu uznajemy zbiór grup syntaktycznych, które wchodzi w związki zależności i akomodacyjne tego samego typu.

Grupę bezokolicznikową podrzędną interpretujemy jako frazę bezokolicznikową, oznaczaną dalej symbolem INFP. W p. 1.2.1. mowa była o tym, że w przypadku podrzędnych *infg* istnieje pełna korelacja związków zależności i związków akomodacyjnych. Oznacza to, że każda podrzędna *infg* wchodzi w związek akomodacyjny tego samego typu: ze strony nadrzędnika podlega akomodacji pod względem kategorii bezokolicznikowości. Innymi słowy, tekstowym wykładnikiem INFP są grupy tylko jednego typu – bezokolicznikowe²². Tymczasem wykładnikiem fraz innych typów może być zbiór grup o zróżnicowanej charakterystyce morfologicznej. Ten sam typ akomodacji pozwala na przykład jako frazę nominalną zinterpretować grupy syntaktyczne trzech typów, tj. rzeczownikową, przymiotnikową tzw. elektywną i liczebnikową, zob. M. Szupryczyńska (1996: 65–66).

Przyfinitywne frazy bezokolicznikowe zostaną poniżej scharakteryzowane na podstawie kryterium konotacji podrzędnika. Należy zaznaczyć, że konotację podrzędnika uważamy za wyróżnik pozycji składniowej. Mówiąc, że nadrzędnik konotuje podrzędnik, mamy bowiem na myśli konotowanie całego ciągu fraz równoważnych sobie składniowo w tej samej pozycji przy nadrzędniku. Konotacji podlega więc zarówno ciąg alternatywnych realizacji pozycji, jak i poszczególne jej elementy – frazy. Z takiego rozumienia konotacji podrzędnika wynika, że frazy realizujące przy danym nadrzędniku tę samą pozycję składniową muszą uzyskać jednakową charakterystykę konotacyjną: wszystkie są albo konotowane, albo niekonotowane.

Podstawowym sprawdzianem służącym do odróżnienia fraz konotowanych od niekonotowanych jest test redukcji²³. Interpretując jego wynik, bierze się pod uwagę komunikatywną skończoność zdania pozostałego po redukcji badanej frazy. Za konotowaną uznaje się frazę, której redukcja pociąga za sobą komunikatywną niepełność zdania. Jeśli zaś po zredukowaniu frazy zdanie pozostaje komunikatywnie skończone,

---

²² Z analogiczną sytuacją mamy do czynienia w opisie systemu fonologicznego. Takie fonemy, jak /č/, /š/, /ž/, /k/, /g/ realizowane są tylko przez jedną głoskę, zob. M. Wiśniewski (1997: 171–192).

²³ W literaturze proponuje się także inne sprawdziany, jednak test redukcji ceni się najwyżej. Test ten zwany jest także testem usuwalności, transformacją eliminującą, redukującą lub zerującą, zob. D. Buttler (1976: 20–27), S. Karolak (1984: 109–112).

frazę uznaje się za niekonotowaną. Jak wiadomo, aby otrzymać miarodajne wyniki, testowi redukcji należy poddawać podrzędniki finitywnych form czasownikowych konstytuujących tzw. zdania izolowane²⁴, przez S. Karolaka (1984: 109–110) nazywane też zdaniami informacyjnie autonomicznymi. Mimo to, nie zawsze jesteśmy w stanie jednoznacznie zinterpretować wyniki. Komunikatywną skończoność konstrukcji ocenia się bowiem na ogół intuicyjnie, zob. Z. Saloni, M. Świdziński (1998: 292). Jak pisze M. Wiśniewski (2005: 62), „rodzimi użytkownicy języka wielokrotnie nie mają jednakowego wyczucia eliptyczności, stąd też rozmaicie oceniają obserwowane przez siebie konstrukcje syntaktyczne”²⁵. Z kolei w opinii M. Świdzińskiego (1986: 357–358) użytkownik języka na ogół jednak potrafi odróżnić wypowiedzenia pełne od niepełnych. „Można powiedzieć, że ma jasną intuicję elipsy [...], a więc jest w stanie oszacować stopień kompletności danego wypowiedzenia oraz dokonać jego «rekonstrukcji»” (s. 358). Jest oczywiste, że intuicji z opisu zjawisk językowych nie da się wyeliminować, podobnie jak nie uniknie się rozstrzygnięć arbitralnych w odniesieniu do zjawisk o mniej wyrazistych cechach, tzw. zjawisk przejściowych. Jak się wydaje, całkowita rezygnacja z kryterium konotacji podrzędnika w opisie konstrukcji z INFP nie jest uzasadniona. Granica między konotowanymi a niekonotowanymi INFP na ogół rysuje się wyraźnie.

2.2.2. Fraza bezokolicznikowa konotowana

Wśród badanych nadrzędników INFP przeważają czasowniki konotujące ten typ podrzędnika. W odniesieniu do tych konstrukcji wyniki testu redukcji są jednoznaczne, gdyż zredukowanie INFP powoduje komunikatywną niepełność zdań, por. parami (49) i (49a), (50) i (50a), (51) i (51a).

(49) *Jan zdołał **przyjść o piątej**.*

(49a) *&Jan zdołał.*

(50) *Nasi przyjaciele doradzili nam **przyjąć radzieckie ultimatum**.*

(50a) *&Nasi przyjaciele doradzili nam.*

---

²⁴ Termin zdanie izolowane został w polskiej składni upowszechniony przez Z. Klemensiewicza (1949: 11–12). Według tego autora jest to zdanie „wolne od jakichkolwiek związków gramatycznych z otoczeniem wypowiedzi [...], ale też od treściowej współprzynależności do tego samego wątku kontekstowego”.

²⁵ Kłopoty z identyfikowaniem obecności związku konotacyjnego na podstawie testu redukcji skłaniają zresztą M. Wiśniewskiego (2005: 65) do zrezygnowania z kryterium konotacji w opisie składniowym.

(51) *Lis odważył się podejść do zabudowań.*

(51a) *&Lis odważył się.*

W opracowaniach składniowych uwzględnia się niekiedy konotację obligatoryjną i fakultatywną, zob. D. Buttler (1976: 22–27), Z. Saloni, M. Świdziński (1998: 244–246), SSGCP, ISJP. Konotację fakultatywną przeważnie odnosi się do fraz, które są co prawda przez jakąś jednostkę zapowiadane jako podrzędnik, jednak bez szkody dla komunikatywnej kompletności zdań mogą zostać pominięte. Konotacja fakultatywna nie należy do siatki pojęć w przedstawianym opisie składniowym członów bezokolicznikowych. Nie dysponujemy bowiem narzędziami pozwalającymi redukować INFP konotowane fakultatywnie odróżnić od fraz redukowalnych, lecz niepodlegających konotacji. Miarodajnym narzędziem nie wydaje się bowiem obserwacja, jak często dany człon jest pomijany w konkretnych wypowiedziach. Na tej podstawie o fakultatywności członu ze schematu składniowego rozstrzygają na przykład redaktorzy ISJP, którzy fakultatywne człony syntaktyczne definiują jako „takie, które odpowiadają wyrazom często pomijanym w wypowiedzi, gdy kontekst i sytuacja pozwalają się ich domyślić”, zob. ISJP (2000: XXXI). Jest to kryterium mało precyzyjne z tego powodu, że w konkretnych tekstach wykładnika może nie mieć zasadniczo każdy człon przyczasownikowy, w tym taki, który na podstawie testu redukcji uznalibyśmy za konotowany obligatoryjnie, por. (52)–(52a) i (52b).

(52) *Jan nie dokończył mówić.*

(52a) *&Jan nie dokończył.*

(52b) *Zaczął mówić, ale niestety nie dokończył.* ISJP

Pominięcie wykładnika frazy konotowanej jest możliwe, gdy z kontekstu jednoznacznie wynika, jaki to człon, zob. (52b). Działa bowiem zasada niepowtarzania tego samego składnika, zob. M. Grochowski (1984: 230–233)²⁶. Zdanie w (52) po zredukowaniu INFP

---

²⁶ Z. Saloni (1976: 119–129), badający zakres elipsy członów przyczasownikowych, zauważa, że ich pomijanie ma najszerszy zasięg w tekstach dialogowych, „gdy w tekście dialogowym powtarza się ten sam czasownik w kwestiach różnych rozmówców” (s. 121). Ocena częstości pomijania członu w konkretnych tekstach siłą rzeczy ma charakter względny, gdyż jest ściśle związana z typem i treścią tekstów zgromadzonych w badanym korpusie. Dane otrzymane na podstawie jednego korpusu tekstów mogą istotnie różnić się od danych uzyskanych z innego korpusu. W ISJP za fakultatywne, a więc często pomijane, uznane zostały na przykład podrzędniki czasownika KWAPIĆ SIĘ. Tymczasem w korpusie IPI PAN-u pisząca te słowa znalazła 10 przykładów użycia tego czasownika, z których tylko dwóm nie towarzyszył żaden podrzędnik.

jest natomiast komunikatywnie wyraźnie niepełne, co świadczy o tym, że INFP, uznana w ISJP za fakultatywny człon schematu składniowego, przez formy czasownika DOKOŃCZYĆ jest konotowana obligatoryjnie. Należy podkreślić, że większość czasowników, które w ISJP lub w SSGCP²⁷ zostały uznane za łączące się z fakultatywną INFP, w świetle testu redukcji z powodzeniem można zinterpretować jako wymagające w sposób konieczny uzupełnienia o człon bezokolicznikowy bądź człon składniowo mu równoważny. Są to na przykład leksemy KOŃCZYĆ, SPRÓBOWAĆ, POMÓC, PORADZIĆ, POSTANOWIĆ, POSTANAWIAĆ, PRZESZKODZIĆ, RADZIĆ, TRZEBA, ZAWADZAĆ, ZAWADZIĆ, ZECHCIEĆ, ZDECYDOWAĆ SIĘ por. (53) i (53a)–(53b) oraz (54) i (54a)–(54b).

(53) *Spróbował uwolnić się, ciągnąc za końce liny.* ISJP

(53a) *&Spróbował, ciągnąc za końce liny.*

(53b) *Chyba da pan radę to załatwić? – Spróbuję.*

(54) *Trzeba będzie dać się jej wygadać.* ISJP

(54a) *&Trzeba będzie.*

(54b) *Czy warto to czytać? Nie tylko warto, ale nawet trzeba.* ISJP

Podsumowując, autorka tej monografii pozostaje przy wyróżnianiu konotowanych i niekonotowanych INFP. Frazy bezokolicznikowe, których redukcja ze zdania izolowanego prowadzi do komunikatywnej niepełności zdania, traktuje jako frazy konotowane, natomiast frazy, których redukcja nie ma wpływu na komunikatywną skończoność zdania, uznaje za niekonotowane.

2.2.3. Fraza bezokolicznikowa niekonotowana

Przykłady niekonotowanych INFP zawierają zdania (55)–(56), por. (55) i (55a) oraz (56) i (56a).

(55) *Wszyscy się porozchodzili **zbierać materiały**.* B. Bartnicka (1982: 76)

(55a) *Wszyscy się porozchodzili.*

(56) *Po kolacji mała przyszła do kuchni **pomóc mi zmywać naczynia**.* NKJP

(56a) *Po kolacji mała przyszła do kuchni.*

---

²⁷ W SSGCP spośród 256 czasowników, w których schematach jest notowana fraza bezokolicznikowa, fakultatywną konotację INFP notuje się w schematach 29 czasowników.

Nadrzędnikami niekonotowanych INFP są takie czasowniki, które w opracowaniach gramatycznych zwykło się określać mianem czasowników ruchu, zob. np. A. Krasnowolski (1909: 77), S. Szober (1963: 315), R. Grzegorzczkowska (1967), B. Bartnicka (1982: 75–79), B. Klebanowska (1988: 186), E. Wierzbicka (1991: 86–87), Z. Kaleta (1995: 274), Z. Czapiga (2003: 165–169). W literaturze wyrażany jest ponadto pogląd, że istnieje pełna korelacja między tym semantycznym typem nadrzędnika a brakiem konotacji INFP, zob. M. Świdziński (1982: 238), Z. Saloni, M. Świdziński (1998: 134), H. Wróbel (2001: 254), K. Węgrzynek (2006: 382, 387–388).

Okazuje się jednak, że kilkanaście czasowników tzw. ruchu zachowuje się mniej typowo. Jak wynika z przeprowadzonych testów, warunkiem komunikatywnej skończoności zdań konstytuowanych przez te czasowniki jest obecność jednego z podrzędników, a więc niepusta realizacja jednej z przyczasownikowych pozycji składniowych, zob. (57)–(57b) i (57c)²⁸.

(57) *Antek wybrał się na wieś odwiedzić dziadków.*

(57a) *Antek wybrał się na wieś.*

(57b) *Antek wybrał się odwiedzić dziadków.*

(57c) *&Antek wybrał się.*

Zapowiedź konotacyjną formy *wybrał się* realizuje jeden z dwóch jej podrzędników: fraza wypełniająca pozycję umownie nazwaną DOKĄD, zob. (57a), lub fraza bezokolicznikowa, zob. (57b). Niekonotowane są natomiast pozycje otwierane przez ten czasownik dla podrzędników innych typów, zob. (57d)–(57e).

(57d) *&Antek wybrał się **wczoraj**.*

(57e) *&Antek wybrał się **samochodem**.*

Podobne właściwości wykazują takie czasowniki, jak POCZŁAPACĆ, por. *&Jan poczłapał* i *Jan poczłapał pożegnać się z dziećmi*, *Jan poczłapał na dworzec*, PODEJŚĆ, por. *&Podeszliśmy* i *Podeszliśmy zapytać o godzinę*, *Podeszliśmy do nieznanego*, PRZYCHODZIĆ, por. *&Matka przychodzi* i *Matka przychodzi sprawdzić, czy śpię*, *Matka*

---

²⁸ Zjawisko to ma szerszy zasięg i nie ogranicza się do konstrukcji z INFP, zob. Z. Saloni (1976: 137–138), S. Karolak (1984: 111). I. Kosek (1996: 12–13, 60, 80–81, 119) obserwuje je w konstrukcjach czasownikowych z podrzędnymi frazami przyimkowo-nominalnymi, a M. Wiśniewski (2005: 64) – w konstrukcjach konstytuowanych przez rzeczowniki będące odprzymiotnikowymi nazwami cech.

przychodzi do mojego pokoju, WBIEĆ, por. &Dzieci wbiegły i Dzieci wbiegły przywitać się z nauczycielem, Dzieci wbiegły do sali, WYRUSZAĆ, por. &Wyruszamy i Wyruszamy odkryć prawdę, Wyruszamy w rejs, Wyruszamy w sobotę.

Zwróćmy uwagę na to, że w pozycjach przy tzw. czasownikach ruchu INFP alternuje z nieakomodowaną frazą przyimkowo-nominalną realizowaną przez grupę o postaci *po to, żeby*, por. (56) i (56b) oraz (57) i (57f), lub grupy z innymi formami przyimkowymi, zob. (56c) i (57g).

(56b) *Po kolacji mała przyszła do kuchni po to, żeby pomóc mi zmywać naczynia.*

(57f) *Antek wybrał się na wieś po to, żeby odwiedzić dziadków.*

(56c) *Po kolacji mała przyszła do kuchni w tym celu, żeby pomóc ... || z zamiarem pomocy...*

(57g) *Antek wybrał się na wieś celem odwiedzenia dziadków || w odwiedziny do dziadków.*

Ważne jest to, że zdania, w których jedynym podrzędnikiem czasowników typu WYBRAĆ SIĘ, POCZŁAPĄĆ czy WYRUSZYĆ jest fraza przyimkowo-nominalna, komunikatywnie nie są skończone, por. (57) i (57h) oraz (58) i (58a).

(57h) *&Antek wybrał się po to, żeby odwiedzić dziadków.*

(58) *Jan poczłapał pożegnać się z dziećmi.*

(58a) *&Jan poczłapał po to, żeby pożegnać się z dziećmi.*

Frazy przyimkowo-nominalne nie są więc konotowane. Dla komunikatywnej pełności zdania pozycje DOKĄD są ważniejsze niż pozycje realizowane przez frazy przyimkowo-nominalne²⁹, tj. pozycje wypełniane przez frazy komunikujące cel czynności, zob. (57i)–(58a).

---

²⁹ Również z semantycznego punktu widzenia za ściślej związany z nadrzędnikiem można uznać człon wyrażający kierunek ruchu, a nie cel czynności. Z. Saloni (1976: 138), analizując konstrukcje typu *Pójdę do sklepu po chleb*, dochodzi do wniosku, że „za ściślej związany z czasownikiem powinniśmy uważać człon *do sklepu*, istnienie bowiem akcji, do której może się odnosić forma *pójdę*, implikuje istnienie kierunku, nie zaś celu czynności. Człon *po chleb* wypadłoby zatem uznać za luźny. Jednak jego realne pojawienie się w strukturze zdaniowej stwarza możliwości pominięcia członu, który będziemy uważać za konotowany semantycznie”. Istnienie hierarchii uzupełnień czasowników ruchu postuluje także K. Węgrzynek (2006: 382, 387–388), badająca dyspozycje składniowe bezprefiksalnych czasowników ruchu ukierunkowanego. K. Węgrzynek stwierdza, że w hierarchii podrzędników badanych czasowników najwyższe miejsce zajmują frazy ablatywne. Frazy określające cel ruchu uznaje natomiast za stanowiące „naddatek składniowy” w stosunku do semantyki czasowników.

(57i) *Antek wybrał się na wieś po to, żeby odwiedzić dziadków.*

(58b) *& Jan poczłapał do pokoju po to, żeby pożegnać się z dziećmi.*

Skoro zaś w kontekście tego samego nadrzędnika niekonotowane frazy przyimkowo-nominalne zajmują tę samą pozycję składniową, którą może realizować także INFP, należy wyciągnąć wniosek, że także INFP ze strony nadrzędnika nie podlega konotacji. Przyjeliśmy bowiem założenie, że konotacji podlega pozycja składniowa, dlatego wszystkie frazy ją realizujące muszą mieć identyczną charakterystykę konotacyjną.

2.2.4. Trzecie ograniczenie materiału

Kryterium konotacji INFP służy do kolejnego ograniczenia zakresu badanego materiału. Dalszemu opisowi i klasyfikacji zostaną poddane wyłącznie konotowane pozycje INFP. Jak wynika z badań przeprowadzonych przez autorkę monografii, są to pozycje otwierane przez największą liczbę nadrzędników INFP, bo przez około 300 jednostek. Lista czasowników, których podrzędnikami są niekonotowane INFP, obejmuje zaś około 90 jednostek.

Do identyfikacji konotowanych INFP poza typowo wykorzystywanym w tym celu testem redukcji posłużymy się testem substytucji oraz testem pytań. Przedmiotem opisu w dalszej części pracy są więc INFP, za które nie można podstawić frazy PRNP realizowanej przez grupę *po to, żeby*. O badaną INFP nie można też zapytać pytaniem *w jakim celu?*.

3. Grupa bezokolicznikowa niepodrzędna

Ze względu na kryterium konotacji współskładnika niepodrzędne *infg* dzielimy na grupy podlegające konotacji oraz grupy niepodlegające konotacji ze strony współskładnika.

3.1. Konotowana przez współskładnik

Do pierwszego typu należą *infg* włączane do struktury zdania jako współskładnik konstrukcji egzocentrycznej, akomodowany i konotowany przez element funkcyjny łączący, zob. (59)–(62).

(59) *Domaga się, ażeby oddać jej to, co do niej prawnie należało.* Korpus IPI PAN

(60) *Prezydent zapraszał ich, żeby porozmawiać o tym swoim liście.* Korpus IPI PAN

(61) *Nie byliśmy pewni, czy odpowiedzieć na to dziwne zaproszenie.*

(62) *Nie musiałam dzień w dzień obmyślać, co podać na obiad, na kolację.* ISJP

Zgodnie z przyjętymi zasadami interpretacji frazowej grup syntaktycznych, współskładnikowa *infg* zostanie zinterpretowana jako fraza wraz z elementem funkcyjnym. Podobnie jak w SWJP konstrukcje egzocentryczne w zdaniach (59)–(62) w całości traktujemy jako frazy zdaniowe (SP) spójnikowe, zob. (59)–(60), bądź pytajnozależne, zob. (61)–(62). Typ spójnikowej SP jest wyznaczany na podstawie wartości leksykalnej spójnika konotującego tzw. zdanie-resztę. Szczególnym wykładnikiem zdania-reszty jest właśnie *infg*, którą do struktury wprowadzają spójniki dysponujące kategorią selektywną +*Inf*³⁰. Spójniki te układają się w cztery serie.

Pierwszą tworzą warianty leksykalne ŻEBY, tj. ŻEBY, ABY, BY, AŻEBY, IŻBY³¹, ŻEBY, zob. (59)–(60) i (63).

(63) *Obie bazują na pomysle, aby stawki zostawić jak są i zlikwidować większość ulg.*

Korpus IPI PAN

Do drugiej należą spójniki wymienne z JEŚLI...TO. Są to spójniki JEŚLIBY, JEŚLIBY...TO, JEŻELIBY, JEŻELIBY...TO, GDYBY, JAKBY, JEŚLI...TO, O ILE...TO, JAK...TO, JEŻELI...TO, GDY...TO, JEŚLI, JEŻELI, O ILE, JAK, GDY, zob. (64)–(67).

(64) *Jeśliby || jeżeliby || gdyby teraz przygotować ziemię, (to) ogrodnik już jutro posadziłby kwiaty.*

(65) *Moglibyśmy szybko wyremontować mieszkanie, jakby teraz wziąć jakiś kredyt.* ISJP

(66) *Jeśli uważnie obserwować niebo, rozpoznamy wszystkie gwiazdy w gwiazdozborze*

Panny. Internet

(67) *Jak powiedzieć prawdę, nie spodoba mu się.* Internet

Trzecią serię stanowią spójniki CHOĆBY i CHOCIAŻBY, zob. (68).

---

³⁰ W opracowaniach tradycyjnych pod względem metodologicznym podkreśla się zależność między ustalonym na podstawie kryterium semantycznego typem zdania podrzędnego a użyciem bezokolicznika, zob. A. Krasnowolski (1909: 294), B. Bartnicka (1982: 53–74). Doniosłość cech składniowych spójnika eksponuje się dopiero na gruncie składni strukturalnej, zob. M. Świdziński (1992), Z. Saloni, M. Świdziński (1998: 211–212).

³¹ W ISJP spójnik IŻBY opatrzone kwalifikatorem „książkowy”.

(68) *Nie ustąpi, choćby || chociażby prosić ją na kolanach.*

Należy zaznaczyć, że użycia *choćby* w połączeniach z *infg* we współczesnych tekstach są rzadkie. Łączliwości *choćby* z bezokolicznikiem nie odnotowują słowniki współczesnego języka polskiego, np. ISJP, SJPSz i USJP. Odpowiednich przykładów brak także w pracy M. Grochowskiego (1997: 59–60). Spójnik *choćby* wymieniany jest natomiast w gramatyce M. Świdzińskiego (1992) na liście spójników wprowadzających zdanie-resztę z centrum bezokolicznikowym. Zwróćmy uwagę, że na tej samej liście notowany jest także spójnik JAKOBY. W materiale nie został jednak poświadczony żaden przykład ilustrujący użycie JAKOBY z *infg*, a przykłady preparowane są dewiacyjne, zob. (69).

(69) **Chodzą plotki, jakoby przygotowywać spisek.*

Do czwartej serii należą spójniki BYLE i BYLEBY, zob. (70).

(70) *Wydali ją wcześniej za mąż, byle || byleby się jej pozbyć.* M. Grochowski (1997: 54)

Z kolei w zdaniach składowych pytajnozależnych *infg* jest współskładnikiem w konstrukcji samoreprezentującej z CZY, zob. (71), lub z tzw. zaimkiem względnym³², zob. (72).

(71) *My też przez jakiś czas zastanawialiśmy się, czy go zatrzymać.* NKJP

(72) *Książka tłumaczy krok po kroku, jak zbudować według własnego projektu szafkę, biurko czy regał.* ISJP

Zagadnieniem stosunkowo dobrze znanym w literaturze są związki akomodacyjne i konotacyjne, w jakie SP jako całość wchodzi z bezpośrednim nadrzędnikiem, zob. Z. Saloni, M. Świdziński (1998: 143–147, 249–255), M. Świdziński (1995, 1996). Należy natomiast podkreślić, że niektóre nadrzędniki poza wymaganiem akomodacyjnym i konotacyjnym mają w stosunku do fraz zdaniowych dodatkowe wymagania. Wśród nich na szczególną uwagę zasługuje ograniczanie sposobu realizacji zdania-reszty tylko do *infg*, por. (73) i (73a).

---

³² Jak wiadomo, zaimki względne, w nowszych klasyfikacjach leksemów zaliczane do klasy relatorów, zob. R. Laskowski (1998: 58), różnią się od spójników tym, że wprowadzają zdanie składowe podrzędne, a także zajmują w tym zdaniu pozycję podrzędnika, zob. M. Grochowski (1984: 223–224), SWJP (1998: 213). W obserwowanych zdaniach są podrzędnikami V_{inf} .

(73) *Nie odważono się, by powiedzieć mu o ślubie Anny.*

(73a) **Nie odważono się, by ktoś powiedział mu o ślubie Anny.*

Ponadto określone nadrzędniki czasownikowe determinują wartość czasu finitywnego centrum zdania-reszty. Należy przy tym zaznaczyć, że chodzi tu o dodatkowe wymaganie w stosunku do finitywnego centrum zdania-reszty, zawężające wartości akomodowane przez spójniki oraz zaimki względne. Ograniczenia sposobu realizacji SP do *infg* oraz determinacja czasu V_{fin} będą notowane w dalszej części pracy w odniesieniu do tych SP, które są wykładnikami tych samych pozycji składniowych, w których możliwe jest użycie INFP. Zagadnienia te nie były bowiem dotychczas przedmiotem systematycznego opisu.

Nie jest natomiast oczywiste, jaką interpretację frazową przypisać konstrukcji egzocentrycznej, której składnikiem jest *infg* oraz forma ZAMIAST lub dziś przestarzałego MIAST, zob. (74).

(74) *Blondyneczka, zamiast odpowiedzieć, wstała od stołu i krokiem zbitego psa poszła na górę.* NKJP

Problem polega na tym, że poza bezokolicznikowością formy ZAMIAST, MIAST akomodują przypadek o wartości dopełniacza, zob. (75).

(75) *Zamiast odpowiedzi matka wstała i podeszła do lustra.* NKJP

M. Świdziński (1982: 238–239, 241) proponuje, by ZAMIAST o rządzie bezokolicznikowym interpretować jako przyimek, a dokładniej jako dwa homonimiczne przyimki, jeden akomodujący bezokolicznik czasownika właściwego, drugi – akomodujący bezokolicznik czasownika niewłaściwego. Ta i inne propozycje opisu jednostek o kształcie ZAMIAST są przedmiotem analizy w artykule M. Gębki-Wolak, A. Moroza i M. Wiśniewskiego (2006). Wnioskiem z przeprowadzonych badań jest stwierdzenie, że ZAMIAST konstytuuje dwa typy konstrukcji. Po pierwsze, jest częścią konstrukcji egzocentrycznych, takich jak *Wyszedł, zamiast zostać* lub *Jan kupił traktor zamiast samochodu*, w których forma *zamiast* akomoduje formę bezokolicznikową czasownika lub dopełniaczową formę rzeczownikową. Po drugie, możliwe jest wyróżnienie konstrukcji współrzędnych ze spójnikiem ZAMIAST, np. *Zamiast się gniewać, powinna pani mi podziękować* i *Maria interesuje się geografiami zamiast matematyką*. W zdaniach tych cała konstrukcja współrzędna – fraza rzeczownikowa lub

bezokolicznikowa – zależy zwykle od formy finitywnej. W związku z tym wysunięta przez M. Świdzińskiego teza o przyimkowości jednostki ZAMIAST łączącej się z bezokolicznikiem jest możliwa do przyjęcia w odniesieniu do konstrukcji pierwszego typu. Różnica między ZAMIAST łączącym się z bezokolicznikiem, a tym, które łączy się z rzeczownikiem, sprowadzałaby się tylko do akomodowanej kategorii gramatycznej. Konsekwencją uznania takiego ZAMIAST za przyimek byłoby przypisanie przyimkowi rządu bezokolicznikowego, a także zinterpretowanie całej konstrukcji egzocentrycznej jako frazy przyimkowo-bezokolicznikowej.

3.2. Niekonotowana jako współskładnik

Niepodrzedną i niekonotowaną jako współskładnik *infg* zawierają przykłady (76)–(77)³³.

(76) *Zawołać dyżurnego lekarza!*

(77) *Podać ci obiad?*

Powyższe konstrukcje komunikatywnie są skończone, mimo że w ich centrum stoi V_{inf} , a nie V_{fin} . Bezokolicznikowe centrum podlega konotacji wyłącznie ze strony bezpośrednich podrzędników. W (76) forma *zawołać* jest konotowana jako nadrzędnik przez grupę *dyżurnego lekarza*, a forma *podać* w (77) jest nadrzędnikiem konotowanym przez formy *ci* oraz *obiad*.

Inną interpretację związków konotacyjnych *infg* proponują autorzy SWJP (1998: 254), którzy w odniesieniu do zdań typu (76)–(77) mówią „o absolutnie wyjątkowym systemowo zjawisku fakultatywnej konotacji niepodrzednika” przez V_{inf} . Wniosek taki autorzy SWJP wysuwają na podstawie porównania wypowiedzeń typu *Spać* i *Idź spać* oraz *Nie wychylać się* i *Masz nie wychylać się*. Przypisanie *infg* z (76)–(77) konotacji niepodrzednika, a zasadniczo nadrzędnika, utrudniłoby dystrybucyjny opis tego typu konstrukcji. Wiązałoby się bowiem z koniecznością zrekonstruowania nadrzędnika dysponującego kategorią $+Inf$, zasadniczo na podstawie sygnałów nieformalnych.

---

³³ Konstrukcje te w dawniejszej literaturze są nazywane zdaniami bezokolicznikowymi, zob. E. Lotko (1964), A. Doros (1975: 117), J. Antas (1991: 225). Co ciekawe, zakres ich użycia w dawnej polszczyźnie był znacznie szerszy niż współcześnie, zob. K. Pisarkowa (1984: 31–41). Warto także dodać, że tzw. zdania bezokolicznikowe są znane także w innych językach, zob. J. Veyrenc (1979), S. Rémi-Giraud (1988: 47–53), W. Jadačka (2004: 34–36). Zakres tzw. zdań bezokolicznikowych np. w języku francuskim czy rosyjskim jest jednak szerszy niż we współczesnym języku polskim. W języku polskim nie używa się na przykład właściwych dla języka francuskiego konstrukcji typu infinitifs de narration, np. *Et moi de me débattre*, zob. S. Rémi-Giraud (1988: 48).

Propozycja przypisywania V_{inf} fakultatywnej konotacji nadrzędnika nie wydaje się też skorelowana z interpretowaniem w SWJP grup bezokolicznikowych jako wykładników fraz finitywnych, które nie konotują niepodrzędnika, zob. SWJP (1998: 247).

Najwyższe miejsce w hierarchii składników zdania oraz związki strukturalne, w które wchodzi obserwowana w tym punkcie *infg*, pozwalają na to, by podobnie jak w SWJP (1998: 238, 254) oraz w pracy M. Wiśniewskiego (1994: 41–48) zinterpretować ją jako wykładnik frazy finitywnej. O finitywnej funkcji *infg* świadczy też to, że zastąpienie *infg* finitywną grupą czasownikową nie powoduje zmiany znaczenia konstrukcji, por. (76) i (76a) oraz (77) i (77a).

(76a) *Zawołajcie dyżurnego lekarza!*

(77a) *Mam podać ci obiad?*

Podkreślenia wymaga natomiast brak wpływu czynników gramatycznych na możliwość użycia *infg* w funkcji finitywnej. Decydujące znaczenie mają natomiast czynniki pragmatyczne, w szczególności typ tworzonego aktu mowy³⁴. Z pracy B. Bartnickiej (1982: 21–44), zawierającej liczne przykłady użycia omawianych w tym punkcie *infg*, wynika ponadto, że we współczesnej polszczyźnie finitywne użycia *infg* znamienne są przede wszystkim dla mówionej odmiany polszczyzny oraz tekstów pod względem językowym reprezentujących styl artystyczny³⁵.

3.3. Zakres analizy grup bezokolicznikowych niepodrzędnych

Niepodrzedne *infg*, które na podstawie związków konotacyjnych można uznać za wykładniki fraz finitywnych, pozostają poza zakresem opisu w analitycznych częściach pracy. W materiale poddawanych analizie są natomiast uwzględniane wybrane niepodrzedne *infg* konotowane jako współskładnik. Są to takie *infg*, które wraz z elementem łączącym stanowią realizacje fraz zdaniowych ekwiwalentnych pozycyjnie INFP. Jednym z elementów charakterystyki pozycji składniowych realizowanych przez

---

³⁴ Jak wiadomo z literatury, tzw. samodzielny bezokolicznik, tradycyjnie określany mianem samodzielnego orzeczenia, typowy jest przede wszystkim w wypowiedzeniach o charakterze pytań, rozkazów, instrukcji itp, zob. Z. Klemensiewicz (1953: 11, 26), L. Řeháček (1966: 98–101), A. Doros (1975: 117–131), B. Bartnicka (1982: 21–28), I. Maryniakowa (1982: 79–82), A. Nagórko (1998: 268).

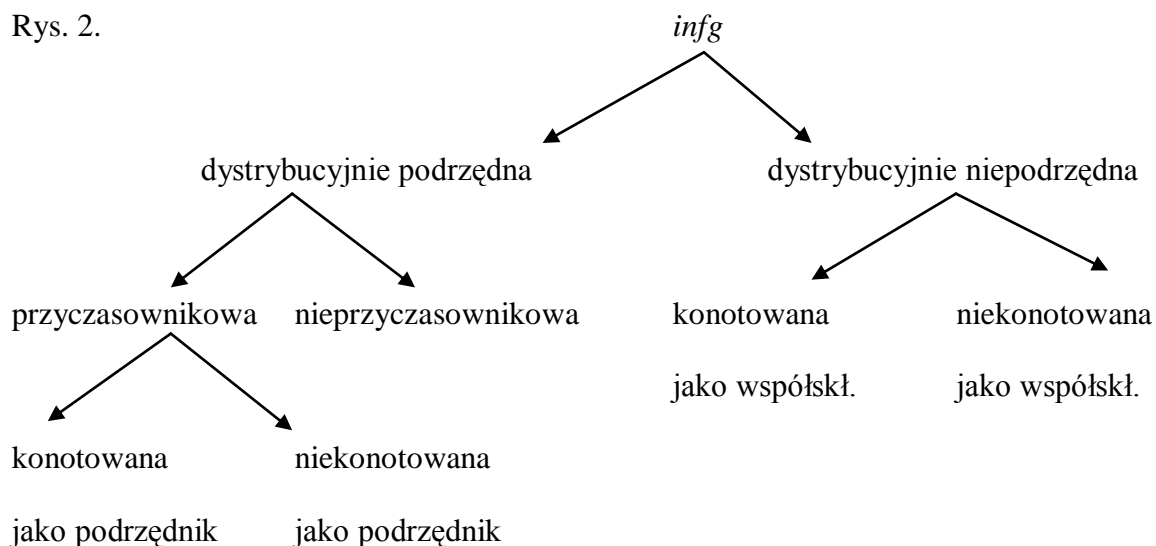
³⁵ Uwagi na temat roli, jaką w tekstach prozatorskich pełnią konstrukcje z niepodrzednym i niekonotowanym bezokolicznikiem, autorka monografii przedstawiła w artykule poświęconym osobliwościom składniowym języka powieści Tadeusza Brezy *Mury Jerycha*, zob. M. Gębka-Wolak (2006).

INFP wymiennie z SP są natomiast informacje na temat determinowania przez czasownikowy nadrzędnik realizacji zdania-reszty o postaci *infg*.

4. Podsumowanie

Zaprezentowaną w rozdziale klasyfikację użyci składniowych *infg* w zdaniu prostym można przedstawić w formie schematu, zob. rysunek 2.

Rys. 2.

Kryterium podrzędności dystrybucyjnej pozwala odróżnić dwa podstawowe użycia *infg*, tj. jako dystrybucyjnego podrzędnika bądź niepodrzędnika. Na niższym poziomie klasyfikacji w odniesieniu do podrzędnych *infg* stosuje się kryterium klasy gramatycznej nadrzędnika, na podstawie którego rozróżnia się *infg* będące podrzędnikami form czasownikowych, w szczególności jego form finitywnych, oraz *infg* nieprzczasownikowe, których nie poddaje się dalszym podziałom, gdyż w pracy pozostaną poza polem obserwacji. Wykorzystane do podziału podrzędnych przczasownikowych *infg* kryterium konotacji podrzędnika umożliwia wyznaczenie przedmiotu opisu w dalszej części monografii. Jest nim zbiór *infg* konotowanych jako podrzędnik. Z kolei z różnic w użyciach składniowych niepodrzędnych *infg* pozwala zdać sprawę kryterium konotacji współskładnika, które stanowi podstawę podziału niepodrzędnych *infg* na grupy konotowane i niekonotowane.

Grupom będącym przedmiotem analizy przypisuje się interpretację jako frazy bezokolicznikowej, gdyż są akomodowane co do bezokolicznikowości oraz zajmują przczasownikową konotowaną pozycję składniową. Dalszy opis tych pozycji będzie wykorzystywał inne kryteria, przedstawione w rozdziale II.

ROZDZIAŁ II

ZASADY OPISU I KLASYFIKACJI BADANYCH POZYCJI SKŁADNIOWYCH

1. Ustalenia wstępne

Dotychczas posługiwaliśmy się pojęciem pozycji składniowej w sposób nie całkiem formalny. Do uściślenia rozumienia kluczowego w tej pracy pojęcia przystępujemy po wprowadzeniu w poprzednim rozdziale pojęć grupy i frazy. Kolejność, w jakiej prezentujemy aparat pojęciowy stosowany do opisu składniowego bezokolicznika, odpowiada bowiem przyjętej w opisie zdania prostego hierarchii jednostek składniowych.

1.1. Przegląd zastosowań pojęcia *pozycja* w składni polskiej

Pojęcie pozycji składniowej, do którego w literaturze odnoszone są także terminy pozycja syntaktyczna bądź syntagmatyczna, zob. EJO (1995: 413), wykorzystywane jest w opisach o rozmaitej orientacji teoretycznej. Dlatego też poza wspólną nazwą jednostki, do których ona się odnosi, są ze sobą nieporównywalne.

W opracowaniach nawiązujących do opisu składniowego zaproponowanego przez Z. Klemensiewicza (1953), pojęcie pozycji składniowej stosowane jest rzadko, co jest zrozumiałe, gdyż przypisuje się mu tę samą denotację co pojęciu część zdania. B. Boniecka (1998: 25) konstatuje, że pozycja składniowa to „funkcja, jaką może pełnić określony składnik względem innych składników, związanych z poprzednim znaczeniowo i formalnie”. Wyróżnia następnie główne i poboczne pozycje składniowe, które odpowiadają tradycyjnie wyróżnianym częściom zdania, zob. B. Boniecka (1998: 25–42).

Pojęcie pozycji składniowej wykorzystywane jest ponadto w opisach bardziej zdyscyplinowanych, zob. S. Karolak (1984: 128–136), H. Wróbel (2001: 273–276, 2004: 151–161), zwykle w odniesieniu do miejsca w schemacie składniowym czasownika, zarówno w odniesieniu do płaszczyzny semantycznej, jak i formalnej. Dla H. Wróbla (2001: 273) pozycja składniowa, zwana wymiennie członem zdania, to miejsce w schemacie zdania, które jest wyznaczone „typem związku składniowego podrzędnika ze swoim nadrzędnikiem”. Zdaniem H. Wróbla typ tego związku wyznaczają następujące czynniki: „(a) czy podrzędnik jest konotowany przez nadrzędnik, (b) czy zachodzi przystosowanie składniowe między podrzędnikiem a nadrzędnikiem, (c) czy związek jest

sygnalizowany szykiem i/lub akcentem zdaniowym, (d) czy w wypowiedzeniu nieeliptycznym podrzędnik jest gramatycznie konieczny, czy usuwalny”. Ze względu na stosowane kryteria opisu powiązań nadrzędnika z podrzędnikiem pozycja składniowa w ujęciu H. Wróbla bliska jest rozumieniu frazy przyjętemu przez autorów SWJP (1998). H. Wróbel decyduje się jednak, by dla wyróżnionych typów pozycji składniowych zachować tradycyjne nazwy części zdania, choć, rzecz jasna, nie utrzymuje zakresów użycia tradycyjnych terminów. Z punktu widzenia problematyki podejmowanej w tej pracy, ujęcie pozycji składniowej zaproponowane przez H. Wróbla nie jest przydatne. Autor ten zasadniczo nie podejmuje bowiem dyskusji na temat wzajemnej równoważności podrzędników tego samego nadrzędnika. Wspomina co prawda o możliwości zastępowania konotowanych zdań podrzędnych przez grupy rzeczownikowe i mowę niezależną, zob. H. Wróbel (2001: 285–288), ale nie proponuje narzędzi, które pozwalałyby zjawisko wymienności członów opisać w sposób systematyczny.

Z kolei S. Karolak (1998: 128–136) podkreśla, że pojęcie pozycji odnosi się zarówno do składników struktur predykato-argumentowych, jak i wykładników predykatów i argumentów na płaszczyźnie formalnej, przy czym „nie istnieje wzajemnie jednoznaczna odpowiedniość między pozycją składnika semantycznego a pozycją jego wykładnika w wyrażeniu zdaniowym” (s. 128). Zdaniem tego badacza konieczne jest więc „wprowadzenie dwóch szeregów pojęć funkcjonalnych: jednego dla opisu semantycznych funkcji składników w wyrażeniach predykato-argumentowych i drugiego dla opisu strukturalnej funkcji składników w wyrażeniach zdaniowych. Pierwszy należy do składni semantycznej, drugi do składni strukturalnej” (s. 134). S. Karolak, przedstawiając ogólne zasady analizy pozycyjnej składników wyrażen zdaniowych, nawiązuje do kryteriów stosowanych tradycyjnie do analizy części zdania. Zaznacza przy tym, że aparat składni klasycznej nie jest dobrym narzędziem do opisu strukturalnego, przede wszystkim ze względu na brak hierarchizacji stosowanych kryteriów opisu. S. Karolak nie podejmuje jednak próby doprecyzowania tych kryteriów, a więc problem sposobu opisu pozycji składniowej na płaszczyźnie formalnej pozostawia otwarty.

Ze względu na sposób ujęcia pozycji składniowej spośród prac powstałych na gruncie polskiej składni semantycznej na szczególną uwagę zasługują opracowania Z. Zaron (1980: 7, 10–12; 2009: 114–134). Autorka odwołująca się do Bühlerowskiej koncepcji

„otwierania pustych miejsc”, pozycją składniową nazywa „miejsce wyznaczone dla określonej klasy znaczeniowej i formalnej”, zob. Z. Zaron (2009: 116). Podkreśla także, że przez wyznaczanie miejsc (pozycji) należy rozumieć 1) otwieranie miejsca, 2) wyznaczanie określonej relacji składniowej właściwej dla tego miejsca oraz 3) „przewidywanie” dla danego miejsca formy gramatycznej. Otwieranie przez nadrzędnik pustych miejsc dla podrzędników Z. Zaron określa mianem konotacji składniowej. Z punktu widzenia problematyki tej pracy ważne jest to, że zdaniem Z. Zaron konotacja składniowa może obejmować ciąg składników zróżnicowanych formalnie, jeśli z nadrzędnikiem łączy je ten sam typ relacji semantyczno-składniowej, np. bycie obiektem nieprzedmiotowym, por. *wzdragal się powiedzieć mi o tym || przed powiedzeniem mi o tym*, zob. Z. Zaron (2009: 121). Idea łączenia różnych realizacji formalnych w jeden zbiór ze względu na odnoszenie się do tej samej konotacji wydaje się najbardziej uniwersalnym elementem ujęcia pozycji składniowej przedstawionego w pracach Z. Zaron, w szczególności w jej monografii *Ze studiów nad składnią i semantyką czasownika* (1980). Możliwa jest bowiem do przyjęcia także w pracach wychodzących w opisie składniowym od faktów powierzchniowosyntaktycznych, do którego to nurtu należy prezentowany opis składniowy bezokolicznika.

1.2. Prace autorów ośrodka toruńskiego

W klasycznej wersji składni strukturalnej, prezentowanej w podręczniku Z. Saloniego i M. Świdzińskiego (1998) brak pojęcia pozycji składniowej. Autorzy SWJP posługują się bowiem dwupoziomową hierarchią jednostek składniowych, obejmującą grupę syntaktyczną oraz na wyższym poziomie abstrakcji frazę. W toku wykładu odwołują się jedynie do intuicji „miejsca” w strukturze zdania, które zajmują frazy wymagane, niewymagane (luźne) i fraza finitywna. Miejsce to nieformalnie nazywają niekiedy pozycją. Pojęcia pozycji składniowej nie uwzględnia także M. Świdziński (1992), choć w swej gramatyce posługuje się sformułowaniami typu *pozycja frazy finitywnej*, *pozycja frazy luźnej* czy *pozycje fraz składnikowych*. M. Świdziński o frazach finitywnych, wymaganych i luźnych pisze, że są „to jak gdyby pozycje, które, mając charakterystykę bardzo ogólną, dopuszczają rozmaite realizacje szczegółowe”.

Aparat polskiej składni strukturalnej w kierunku badań nad pozycją składniową fraz różnego typu rozwijają natomiast prace powstające w ośrodku toruńskim, których

prekursorką była w latach 70. XX wieku M. Szupryczyńska (1980). Autorka ta w późniejszych opracowaniach wprowadziła do opisu pojęcie pozycji składniowej, zob. M. Szupryczyńska (1996, 1996a), uzasadniając, że klasyczny aparat składni strukturalnej nie zdaje sprawy ze zjawiska ekwiwalencji składniowej. Pojęcie frazy w podręczniku Z. Saloniego i M. Świdzińskiego (1998) nie odnosi się bowiem do zjawiska tożsamości i nietożsamości pozycyjnej. Zdaniem M. Szupryczyńskiej, ekwiwalencji pozycyjnej dotyczą natomiast pojęcia akomodacji alternatywnej oraz zaproponowane przez K. Kallas (1993: 92-93, 100, 123) pojęcie akomodacji mieszanej. M. Szupryczyńska (1996: 59-60) stoi zresztą na stanowisku, że o akomodacji alternatywnej powinno się mówić tylko wtedy, gdy w grę wchodzi kategorie gramatyczne o tym samym charakterze, np. przypadek rzeczownika. W przeciwnym razie mamy do czynienia z ekwiwalencją pozycyjną określonych akomodowanych lub nieakomodowanych fraz. Rozszerzenie siatki pojęć o pozycję składniową, pociągające za sobą modyfikację rozumienia frazy, pozwala więc na uporządkowanie opisu strukturalnego i rozszerzenie jego zakresu.

Według M. Szupryczyńskiej (1996) pozycja składniowa to „miejsce składnika zależnego, czyli członu podrzędnego konstrukcji składniowej niewspółrzędnej” (s. 61). Pozycja składniowa jest „charakteryzowana przez ciąg fraz, którym nie stawia się warunku wymagania. Charakterystyka ta odbywa się na podstawie obserwacji danych empirycznych, czyli sposobu wypełniania danej pozycji w tekstach polskich, ma więc w założeniu charakter aposterioryczny” (s. 61). Należy przy tym podkreślić, że zarówno M. Szupryczyńska, jak i inni autorzy operujący tak samo rozumianym pojęciem pozycji składniowej, np. I. Kosek (1999: 42), M. Wiśniewski (2005: 70), K. Bojałkowska (2010: 63), dostrzegają potrzebę wyróżnienia jej jako trzeciego poziomu hierarchii w opisie składników zdania. Człon konstrukcji na najniższym poziomie opisu jest ujmowany jako grupa syntaktyczna, którą ze względu na dyspozycje składniowe do wchodzenia w związki strukturalne z innymi jednostkami można interpretować na wyższym poziomie abstrakcji jako frazę. Z kolei na najwyższym poziomie abstrakcji dana fraza jest interpretowana jako pozycja składniowa. Takie rozumienie pozycji składniowej przyjęte jest też w prezentowanym opracowaniu. Składnik bezpośredni reprezentowany przez V_{inf} na pierwszym poziomie opisu jest traktowany jako grupa bezokolicznikowa, w szczególności dystrybucyjnie podrzędna. Na drugim poziomie podrzędna *infg* uzyskuje interpretację jako fraza bezokolicznikowa. Ta zaś na trzecim poziomie opisu jest uznawana za jeden z

elementów zbioru fraz reprezentujących alternatywnie przyczasownikową pozycję składniową.

Uzupełnienie aparatu składni strukturalnej o pojęcie pozycji składniowej okazało się płodne. W ciągu ostatnich lat powstały kolejne prace M. Szupryczyńskiej (1999, 2001, 2004, 2007) oraz opracowania jej uczniów i współpracowników, m.in. I. Kosek (1999), M. Wiśniewskiego (2005), A. Ćwiklińskiej (2007), M. Gębki-Wolak (2007b), K. Bojałkowskiej (2010). Zastosowanie trzypoziomowej koncepcji opisu okazuje się szczególnie przydatne do charakterystyki składniowej członów niekonotowanych, np. fraz konstituowanych przez formy imiesłowów przysłówkowych, zob. K. Bojałkowska (2010), oraz podrzędników rzeczowników będących odprzymiotnikowymi nazwami cech, używanych na niższych poziomach w hierarchii składników zdania, zob. M. Wiśniewski (2005). Analogiczne narzędzie dobrze nadaje się także do opisu członów konotowanych, czego dowodzą wyniki badań I. Kosek (1999), których przedmiotem były wymagane pozycje składniowe realizowane przez frazy przyimkowo-nominalne.

Podsumowując, możemy powiedzieć, że pozycja składniowa to człon podrzędny ujęty na najwyższym poziomie abstrakcji jako zbiór fraz pozostających względem siebie w relacji dystrybucyjnej ekwiwalencji, zwanej też ekwiwalencją pozycyjną. Oznacza to, że frazie określonego typu jesteśmy w stanie przyporządkować zbiór pozycji składniowych, które fraza ta reprezentuje samodzielnie lub wymiennie z frazami innego typu. Z kolei strukturę zdania można przedstawić jako ciąg pozycji składniowych otwieranych przez finitywne centrum zdania, stanowiących konfigurację różnych kombinacji wzajemnie równoważnych fraz, tj. fraz ekwiwalentnych sobie pozycyjnie.

2. Tożsamość pozycyjna fraz

Hipotezy na temat ilości i jakości fraz realizujących wymiennie przy danym nadrzędniku tę samą pozycję składniową wysuwamy na podstawie obserwacji danych tekstowych, zob. (1)–(2).

(1) *Protestujący lekarze zaprzestali **wypełniania dokumentów statystycznych***. NKJP

(2) *Lekarze w ramach protestu zaprzestali **wypełniać dokumenty niezbędne do rozliczenia się z Narodowym Funduszem Zdrowia***. Internet

Kolejnym krokiem badawczym jest weryfikacja hipotezy o tożsamości pozycyjnej określonego zbioru fraz, przeprowadzana na podstawie testów formalnych, które omawiamy w. p. 2.1. Warunkiem uznania alternujących fraz za ekwiwalenty pozycyjne jest także stwierdzenie, że frazy te wchodzą z nadrzędnikiem w tę samą relację powierzchniowosyntaktyczną, co sprawdza się na podstawie testu pytań, zob. p. 2.2.

2.1. Testy formalne

Podobnie jak w innych pracach o nachyleniu strukturalnym do ustalania tożsamości vs. nietożsamości pozycyjnej fraz różnych typów w tym opracowaniu wykorzystuje się testy substytucji oraz niewspółwystępowania równoczesnego przy jednym nadrzędniku, zob. zob. M. Szupryczyńska (1996: 62–64, 1996a), I. Kosek (1999: 43–44), M. Wiśniewski (2005: 72–75).

Test substytucji polega na podstawieniu za INFP frazy o innej charakterystyce formalnej. Przeprowadzając eksperyment, zastępujemy INFP frazami, których wykładniki zawierają formy tych samych leksemów czasownikowych lub ich regularne derywaty, zob. (3) i (4).

(3) *Radził przyjacielowi **porzucić** tę kobietę || żeby **porzucił** tę kobietę || **porzucenie** tej kobiety.*

(4) *Miliarder dopomógł **zalożyć** uniwersytet w Angoli || w **zalozeniu** uniwersytetu w Angoli.*

Frazom ekwiwalentnym nie stawia się jednak warunku tożsamości leksykalnej. Ekwiwalencję pozycyjną rozpatruje się bowiem w pracy na płaszczyźnie formalnej, jako wzajemną zastępowalność konstrukcji o określonym typie budowy. W przypadku ekwiwalentów o charakterze nominalnym za pozycyjne ekwiwalenty INFP są więc uznawane nie tylko frazy realizowane przez grupy z centrum będącym rzeczownikiem odczasownikowym, ale także frazy realizowane wyłącznie przez grupy z centrum zaimkowym, por. (5) i (5a)–(5b).

(5) *Potrafię ugotować obiad.*

(5a) **Potrafię ugotowanie obiadu.*

(5b) *Potrafię to || wszystko.*

Ważne jest natomiast zachowanie tożsamości leksykalnej nadrzędnika. Substytucji podlegać muszą więc frazy będące podrzędnikami form tego samego czasownika, co

oceniamy zasadniczo intuicyjnie. Akceptowany we współczesnym językoznawstwie i przyjęty w tej pracy postulat niezależnego opisu formalnych i semantycznych właściwości jednostek nie wyklucza bowiem potrzeby wykorzystywania intuicji semantycznych w procesie interpretacji struktur składniowych.

Do ustalenia, czy INFP w danej pozycji przyczasownikowej jest ekwiwalentna frazie nominalnej (NP) lub przyimkowo-nominalnej (PRNP), można ponadto wykorzystać eksperyment określany w literaturze mianem lewostronnej dyslokacji, zob. A. Kałkowska (1998)¹, w istocie także bazujący na substytucji, zob. (6)–(6a) i (7)–(7a).

(6) *Wieczorami Maria uczy się obsługiwać komputer || tego.*

(6a) *Obsługiwać komputer, tego wieczorami uczy się Maria.*

(7) *Dziewczynka przestała płakać.*

(7a) **Płakać, dziewczynka to przestała.*

Przekształcenie polega na zastąpieniu INFP przez frazę NP lub PRNP, której wykładnikiem jest grupa z formą rzeczownika TO. Jednocześnie INFP pozostawia się w zdaniu jako linearnie pierwszy element ciągu składników, wydzielony od pozostałych składników w języku mówionym pauzą wymawianiową, a w pisany – znakiem interpunkcyjnym. Jeśli w wyniku przekształcenia otrzymamy zdanie akceptowalne, zob. (6a), to INFP uznamy za pozycyjny ekwiwalent NP bądź PRNP. Dewiacyjność zdań będących wynikiem przekształcenia, zob. (7a), świadczy zaś o tym, że INFP nie posiada ekwiwalentów o charakterze nominalnym i przyimkowo-nominalnym.

Z kolei zastosowanie testu niewspółwystępowania równoczesnego przy tej samej formie czasownikowej ma na celu potwierdzić, że INFP i frazy, które można za nią podstawić, są wzajemnie zastępowalne w tej samej pozycji składniowej. W świetle testu niewspółwystępowania równoczesnego za tożsame pozycyjnie uznajemy frazy, które pojawiają się jako podrzędniki danego czasownika, zob. (8)–(8a), lecz nie współwystępują przy nim równocześnie, zob. (8b).

---

¹ W języku francuskim jest to typowy sposób wyodrębniania tematu wypowiedzi, zob. A. Kałkowska (1998), H. Huot (1981: 209). Jak wynika z badań A. Kałkowskiej (1998), ten sposób uwydatniania tematu znany jest w polszczyźnie, choć jest środkiem wykorzystywanym zdecydowanie rzadziej, nawet w tłumaczeniach z języka francuskiego.

(8) *Radzimy dokładnie sprawdzić ofertę.*

(8a) *Radzimy porównanie cen.*

(8b) **Radzimy dokładnie sprawdzić ofertę porównanie cen.*

Frazy kookurentne uznaje się natomiast za realizację różnych pozycji składniowych. W kontekście czasownika RADZIĆ inną pozycję niż INFP zajmuje np. fraza nominalna celownikowa, zob. (8c).

(8c) *Radzimy konsumentom dokładnie sprawdzić ofertę.*

Należy dodać, że w pracach o nachyleniu strukturalnym do ustalania tożsamości pozycyjnej stosuje się także test koordynacji. Na jego podstawie za ekwiwalentne pozycyjnie uznaje się frazy, które mogą być połączone obligatoryjnym spójnikiem współrzędnym, zob. K. Kallas (1993: 123–124). Warunek ten spełniają np. INFP i fraza zdaniowa typu ŻEBY, będące podrzędnikami czasownika LUBIĆ, zob. (9).

(9) *Lubię pracować i żeby był porządek.*

Jak jednak wiadomo, stosowanie testu koordynacji podlega ograniczeniom, dlatego jego wyniki nie zawsze są zbieżne z wynikami testu niewspółwystępowania równoczesnego przy danym nadrzędniku, zob. M. Szupryczyńska (1996: 62–64, 1996a), I. Kosek (1999: 43–44), M. Wiśniewski (2005: 72–75). Trzeba podkreślić, że jako sprawdzian tożsamości pozycyjnej INFP i fraz innego typu test koordynacji ma niewielką wartość badawczą. Związki współrzędne INFP z inną frazą w tekstach są zjawiskiem rzadkim, w zgromadzonym materiale reprezentują je pojedyncze przykłady. Obserwacja materiału oraz przeprowadzone eksperymenty potwierdzają słuszność opinii K. Kallas (1993: 100)², że w wyniku skoordynowania członu bezokolicznikowego z nominalnym lub przyimkowo-nominalnym zwykle otrzymujemy konstrukcję nieakceptowalną, zob. (10)–(11), lub co najmniej wątpliwą, zob. (12)–(13).

(10) **Do jego obowiązków należało sprawdzanie stanu opakowania i naklejać etykiety.*

(11) **Nowe rozporządzenie zezwala rozliczać się wspólnie z małżonkiem i na odliczenie*

---

² Warto dodać, że z przykładów wymienianych przez K. Kallas (1993: 92–93, 100, 123) wynika, że przy tym samym nadrzędniku czasownikowym, np. *lubić*, *doradzić*, fraza bezokolicznikowa może być zastąpiona zarówno przez frazę, z którą nie może być skoordynowana, por. **lubił grać i śpiew* i *lubił grać*, *lubił śpiew*, jak i przez frazę, z którą tworzy konstrukcję współrzędną, zob. *lubił pracować i żeby był porządek*, *doradził mu wyjazd i żeby nie wracał*.

opłat za Internet.

(12) *Bonitta lubi koszarować zawodniczki i żelazną dyscyplinę. Internet*³

(13) *Producent zgodził się zatrudnić znanego operatora oraz na to, żeby główną rolę zagrał debiutant.*

Nieco większe są możliwości koordynowania INFP z frazą zdaniową typu ŻEBY, zob. (14), ŻE, zob. (15), lub pytajnozależną, zob. (16).

(14) *Chciałby już wyjechać i żeby o nim zapomnieli. K. Kallas (1993: 100)*

(15) *Zobowiązuję się wstawić szyby i że naprawię dach.*

(16) *Nauczyłam się gotować zupę dyniową i jak przygotować wigilijnego karpia.*

Na akceptowalność zdań zawierających skoordynowane frazy bezokolicznikową i zdaniową wpływ może mieć skład leksykalny łączonych fraz, por. (17) i (17a), a nawet ich kolejność w linearnym ciągu, por. (17) i (17b).

(17) *Zaleca się przyjmować lekarstwo po jedzeniu i żeby pacjenci kontrolowali temperaturę.*

(17a) **Zaleca się przyjmować lekarstwo po jedzeniu i żeby kontrolowano temperaturę.*

(17b) **Zaleca się, żeby pacjenci kontrolowali temperaturę, i przyjmować lekarstwo po jedzeniu.*

Na istotne trudności napotyka stosowanie testu koordynacji w celu ustalenia tożsamości pozycyjnej INFP i frazy typu oratio recta (OR), zob. (18).

(18) **Przyjaciel radził jej „Zmień pracę!” oraz wyjechać do sanatorium.*

Jak wiadomo, fraza OR odnosi się do wypowiedzi tzw. cudzej, a przez to charakteryzującej się innymi relacjami między uczestnikami aktu komunikacyjnego niż w tzw. mowie zależnej, za którą można by uznać nie tylko SP, ale także realizującą tę samą pozycję INFP. W obrębie konstrukcji współrzędnej relacje między uczestnikami aktu komunikacji muszą być natomiast zharmonizowane, por. (18) i (18a)–(18b).

(18a) *Przyjaciel radził jej „Zmień pracę!” oraz „Wyjedź do sanatorium”.*

(18b) *Przyjaciel radził jej zmienić pracę oraz wyjechać do sanatorium.*

---

³ Przykład pochodzi z internetowego wydania „Gazety Wyborczej”.

W konsekwencji wyraźnych ograniczeń w budowaniu niejednorodnych konstrukcji współrzędnych z członem bezokolicznikowym i niebezokolicznikowym wyniki testu koordynacji i niewspółwystępowania bywają rozbieżne, por. (10) i (10a), (11) i (11a), (12) i (12a), oraz (18) i (18a).

(10a) **Do jego obowiązków należało sprawdzanie stanu opakowania naklejać etykietę.*

(11a) **Nowe rozporządzenie zezwala rozliczać się wspólnie z małżonkiem na odliczenie opłat za Internet.*

(12a) **Bonitta lubi koszarować zawodniczki żelazną dyscyplinę.*

(18a) **Przyjaciel radził jej „Zmień pracę!” wyjechać do sanatorium.*

W świetle testu niewspółwystępowania tę samą pozycję syntaktyczną zajmują podrzędne wobec czasowników NALEŻEĆ i LUBIĆ frazy bezokolicznikowa i nominalna. W kontekście czasownika ZEZWALAĆ w tej samej pozycji alternują frazy bezokolicznikowa i przyimkowo-nominalna, a w pozycji przy czasowniku RADZIĆ ekwiwalencja dotyczy fraz bezokolicznikowej i oratio recta.

Podsumowując, za podstawowy sprawdzian ekwiwalencji pozycyjnej INFP i frazy niebezokolicznikowej w pracy przyjmuje się test substytucji oraz niewspółwystępowania równoczesnego fraz przy jednym nadrzędniku. Za pozycyjne ekwiwalenty INFP, zwane też jej alternantami, uznaje się takie frazy, które w kontekście tego samego nadrzędnika nie kookurują z INFP, lecz są z nią używane wymiennie, co stwierdza się na podstawie testu substytucji. Z kolei pozytywny wynik testu koordynacji wzmacnia tezę o tożsamości pozycyjnej określonych fraz, natomiast jego wynik negatywny jej nie obala.

2.2. Tożsamość relacji powierzchniowsyntaktycznej

Jednym z warunków tożsamości pozycyjnej i podstawą kwalifikowania różnych fraz jako tożsamyh pozycyjnie jest ich wchodzenie z nadrzędnikiem w tę samą relację, którą za I. Mielczukiem (1974: 219–235) nazywa się w pracy relacją powierzchniowsyntaktyczną (PSO). W intencji tego autora typy PSO stanowią narzędzie pozwalające opisać odpowiedniości między stosunkami znaczeniowymi a sposobami ich formalizacji w tekście. Relacje PSO „представляют собой конструкт достаточно удаленный и от звуковой и от смысловой реальности языка.” (s. 220–221). Relacje PSO nie mają charakteru uniwersalnego i należy je opracowywać dla każdego języka

osobno, zob. I. Mielczuk (1974: 234–235). Za każdym typem PSO kryją się bowiem uogólnione odpowiedniości między określonymi środkami formalnymi w danym języku, a właściwymi temu językowi stosunkami semantycznymi. Autorka pracy ma świadomość, że stosowanie typów PSO w odniesieniu do relacji składniowych w różnych językach jest tak samo umowne, jak posługiwanie się tymi samymi nazwami klas lub kategorii gramatycznych⁴. Przyjęte w tej pracy za Mielczukiem typy PSO autorka odnosi tylko do relacji składniowych w języku polskim, bez badania, na ile języki polski i rosyjski są zbieżne co do środków służących do formalizacji określonych stosunków semantycznych.

Rosyjskie konstrukcje z bezokolicznikiem wymieniane są przez I. Mielczuka (1974: 221–223, 230, 232) wśród realizacji sześciu PSO, z których z perspektywy badanych pozycji składniowych INFP na uwagę zasługują przede wszystkim PSO dwóch typów⁵: предикативное ПСО oraz 1-е комплетивное ПСО, które tłumaczy się na język polski jako relacje predykatywna i uzupełniająca. Obu typom PSO w koncepcji Mielczuka odpowiadają w strukturze głębinowosyntaktycznej relacje między aktantami głębinowosyntaktycznymi, zob. I. Mielczuk (1974: 243, 245). Autor wyjaśnia, że predykatywne PSO „определяется соответствием между группой альтернативных формальных средств [...] а группой смысловых отношений, среди которых бывают: «действие – субъект действия» (*рабочие строят*), «действие – объект действия» (*дом строится*), «факт – место факта» (*подвал кишит крысами*), «свойство – носитель свойства» (*лес зеленеет*)” (s. 220). Ramy predykatywnego PSO można zakreślić szeroko, tak jak to robi I. Mielczuk (1974: 221–222; 1995: 235–272), stojący na stanowisku, że wszystkie zdania są dwuczłonowe. Oznacza to, że predykatywne PSO może być wyrażone konstrukcjami nierównoważnymi rzeczownikowi w mianowniku, np. rzeczownikiem w dopełniaczu czy konstrukcją przyimkowo-nominalną⁶, pod warunkiem,

---

⁴ O braku uniwersalności PSO wyraźnie świadczy niejednakowa liczba typów PSO wyróżnianych dla poszczególnych języków. Dla języka rosyjskiego I. Mielczuk (1974: 221–234) postuluje 42 typy PSO, a dla języka angielskiego 53, zob. I. Mielczuk (2003: 53–58).

⁵ Cztery inne PSO to: nr 26, tzw. spójnikowo-bezokolicznikowego, np. *чтобы получить*, nr 27, tzw. celowego, np. *ушел погулять*, nr 36, tzw. przyzwalającego, np. *Читать(-то) он читает, да...*, oraz nr 33, tzw. bezokolicznikowo-modalnego, np. *Нам не понять этого*. Człony bezokolicznikowe używane w analogicznych polskich konstrukcjach drugiego typu uznaje się w pracy za realizację niewymaganej pozycji składniowej, zob. rozdział I, p. 2.2.3. Pozostałe bezokoliczniki są opisane jako grupy bezokolicznikowe niepodrzędne, zob. rozdział I, p. 3.

⁶ Na liście realizacji rosyjskiego predykatywnego PSO znajduje się konstrukcja *Нужно было —^{pred}→ ехать*. Jej odpowiednikiem jest w języku polskim konstrukcja *Trzeba było jechać*. W polskiej tradycji gramatycznej

że są one wykładnikami pierwszego aktanta głębinowosyntaktycznego (I AGS) nadrzędnej formy finitywnej i odpowiadającego mu pierwszego aktanta semantycznego (I AS). Z kolei podrzędniki wymieniane w pracy I. Mielczuka (1974) jako powiązane z nadrzędnikiem relacją PSO typu uzupełniającego, nazywane zgodnie z tradycją dopełnieniami, są przez nadrzędnik wymagane i determinowane gramatycznie. Są to m.in.: „«Самое сильное» падежное, предложное или инфинитивное зависимое при словах любого класса”, zob. I. Mielczuk (1974: 222). Tego typu podrzędniki są jednocześnie wykładnikami II lub III aktanta głębinowosyntaktycznego swego nadrzędnika.

Metodami stosowanymi w tej pracy do ustalenia typu relacji PSO wyrażanych w języku polskim przez konotowaną INFP są testy pytań oraz substytucji INFP przez określone ekwiwalenty pozycyjne. Należy podkreślić, że możliwość zapytania tym samym pytaniem o frazy będące podrzędnikami danego czasownika jest zarówno sprawdzianem tożsamości pozycyjnej fraz o zróżnicowanej charakterystyce formalnej, jak i dowodzi istnienia tego samego typu relacji powierzchniowosyntaktycznej między nadrzędnikiem a zróżnicowanymi formalnie podrzędnikami. Zastosowanie metod eksperymentalnych prowadzi do wniosku, że konotowana INFP z nadrzędnym czasownikiem jest związana predykatywnym lub uzupełniającym PSO.

W pracy, z założenia poświęconej analizie zjawisk powierzchniowosyntaktycznych, zakres relacji predykatywnych ogranicza się do takich wykładników I AGS i I AS, które są realizowane przez frazę nominalną mianownikową (NP_{nom}) wchodzącą z finitywną formą czasownikową we wzajemny związek akomodacyjny oraz do fraz równoważnych wobec niej dystrybucyjnie. Na przykład w kontekście określonych leksemów czasownikowych równoważnikiem NP_{nom} może być też fraza bezokolicznikowa, o czym świadczy możliwość zastąpienia INFP przez NP_{nom} , por. (19) i (19a) oraz (20) i (20a).

(19) *Już mi się uprzykrzyło **chodzić tam i prosić ich o zaliczkę.***

(19a) *Już mi się uprzykrzyło **chodzenie tam i proszenie ich o zaliczkę.***

(20) *Nie uśmiechało mi się **zajmować się tym bachorem przez całe wakacje.** ISJP*

(20a) *Nie uśmiechało mi się **zajmowanie się tym bachorem przez całe wakacje.***

---

zdania tego typu zwykle opisuje się jako tzw. jednoczłonowe, tj. niezawierające podmiotu, zob. Z. Klemensiewicz (1967: 50), K. Kallas (1974: 88–89), S. Jodłowski (1976: 79), a bezokolicznik traktowany jest w nich jako dopełnienie, zob. Z. Klemensiewicz (1953: 25).

O predykatywności relacji, w której INFP pozostaje z nadrzędnikiem, wnioskujemy ponadto na podstawie typu pytania. O INFP związaną z czasownikiem predykatywnym PSO pytamy pytaniem *co?*, które ujawnia odniesienie INFP do I AGS i odpowiadającego mu I AS nadrzędnej formy finitywnej⁷, zob. (20b).

(20b) *Co ci się nie uśmiechało? Zajmować się tym bachorem przez całe wakacje.*

Pozycje realizowane przez frazę związaną z nadrzędnikiem predykatywnym PSO, zgodnie z tradycją, nazywa się w pracy pozycjami podmiotowymi (P).

Z kolei w uzupełniającej PSO wchodzi z nadrzędnikiem takie INFP, za które nie można podstawić akomodującej finitywne centrum zdania frazy nominalnej mianownikowej, por. (21) i (21a).

(21) *Zgodził się przyjść wcześniej.*

(21a) **Zgodził się wcześniejsze przyjście.*

O INFP pozostającą z czasownikiem w relacji uzupełniającej pytamy pytaniami przypadków zależnych, zob. (22)–(22a), ewentualnie poprzedzonych przyimkiem, zob. (21b).

(22) *Mężczyźni wstydzą się płakać.*

(22a) *Czego wstydzą się mężczyźni? Płakać.*

(21b) *Na co się zgodził? Przyjść wcześniej.*

Możliwe jest ponadto zapytanie o INFP pytaniem *co (z)robić?*, zob. (23)–(23a).

(23) *Jan powinien uciekać.*

(23a) *Co zrobić powinien Jan? Uciekać.*

Typ pytania świadczy ponadto o odniesieniu INFP do głębinowego aktanta nadrzędnego czasownika, różnego od I AGS. Nie wchodzi natomiast w grę pytanie typowo wskazujące na cyrkumstanta, np. *jak?*, *kiedy?*, *gdzie?*, *w jakim celu?*, *dlaczego?*.

---

⁷ Autorzy innych opracowań objaśniają, że relacja o charakterze predykatywnym łączy składniki, z których jeden zwany „tematem”, wskazuje na to, o czym się mówi, drugi jest „objaśnieniem”. Innymi słowy, „mówiący sygnalizuje temat swojej wypowiedzi i następnie mówi coś na ten temat”, zob. Ch. Hockett (1968: 231-232). Temat wypowiedzi, którego wykładnikiem jest INFP, można zaliczyć do tematów, które zdaniem Z. Zaron (2000: 682–683) mają postać *ktoś wie / sądzi / mówi o kimś / o czymś coś*. Mogą nimi być bowiem nie tylko istoty żywe i martwe lub ich cechy, ale także zdarzenia.

Pozycje realizowane przez INFP związaną z nadrzędnikiem PSO typu uzupełniającego nazywa się w pracy wymaganymi niepodmiotowymi lub po prostu niepodmiotowymi i oznacza symbolem –P.

2.3. Kwestia zachowania jednakowej relacji między aktantami głębinowymi

Warunek tożsamości relacji powierzchniowyntaktycznej nałożony na tożsamość pozycyjną fraz nie oznacza jednak, że frazy ekwiwalentne muszą być sobie także równoważne znaczeniowo. W celach diagnostycznych, przeprowadzając test substytucji, staramy się zastępować INFP frazami zawierającymi wspólne elementy leksykalne, co w pewnym stopniu zapewnia równoważność treściową alternujących fraz, zob. np. (24).

(24) *Ruchem ręki nakazał im milczeć || milczenie || żeby milczeli.*

Trzeba jednak podkreślić, że nawet frazy o zbliżonej postaci leksykalnej może różnić typ relacji wiążącej I AGS reprezentanta frazy podrzędnej z AGS nadrzędnego czasownika.

Jak wiadomo, użycie w danej pozycji składniowej INFP jest możliwe, gdy I AGS reprezentanta INFP, tj. jego subiekt, niemający wykładnika w strukturze powierzchniowyntaktycznej, jest koreferencyjny z subiektem lub którymś z obiektów nadrzędnego czasownika, tj. z jego I AGS⁸, zob. (25), II AGS, zob. (26), lub III AGS, zob. (27)⁹.

(25) *Zespół planuje powtórzyć badania wiosną.*

(26) *Marcie zamarzyło się tańczyć.*

(27) *Policjant rozkazał mu pokazać dowód osobisty.*¹⁰

---

⁸ Autorzy niektórych opracowań składniowych konstrukcje, w których subiekt czynności wyrażanej bezokolicznikiem i czasownikiem głównym, np. *Jan przywykł uczyć się*, jest równocześnie podmiotem zdania, określają mianem konstrukcji z bezokolicznikiem tzw. subiektywną (podmiotową). W przypadku koreferencji subiektu bezokolicznika i obiektu czasownika głównego, np. *kazał mi przynieść ręcznik*, mowa zaś o konstrukcjach z bezokolicznikiem obiektowym, zob. E. Lotko (1964), Z. Czapięga (2003).

⁹ W literaturze zjawisko ujmowane w tej pracy za I. Mielczukiem jako koreferencja aktantów w strukturze głębinowyntaktycznej opisuje się także przy pomocy innej siatki pojęć. W pracach S. Karolaka (1984: 76–77; 2002: 144–146) czy Z. Zaron (1980) mowa o tożsamości określonych argumentów dwóch współwystępujących w danym zdaniu predykatów, która w strukturze powierzchniowej wyraża się koreferencyjnością ich wykładników. Zjawisko koreferencji aktantów głębinowych w literaturze określane jest ponadto mianem kontroli bezokolicznika, zob. A. Przepiórkowski i in. (2002: 177–179). Czasowniki konstytuujące zdania z tzw. kontrolowanym bezokolicznikiem nazywa się natomiast czasownikami kontroli.

¹⁰ Co ciekawe, ograniczenia semantyczne nałożone na realizację podrzędnego bezokolicznika dotyczą nie tylko języka polskiego. O podobnym zjawisku na gruncie języka rosyjskiego pisze np. I. Mielczuk (1974: 243, 245, 258–259), a w odniesieniu do języka francuskiego np. H. Huot (1981: 209) i W. Jadacka (2004: 11–17; 29–31).

Tymczasem w przypadku podrzędnika będącego frazą niebezokolicznikową w grę wchodzi także inne rodzaje relacji między aktantami. Podstawowa różnica polega na tym, że koreferencja między którymś z aktantów formy finitywnej czasownika konstytuującego zdanie, wykładnik tzw. predykatu głównego, a I AGS tzw. predykatu wewnętrznego, reprezentowanego przez formę czasownikową lub rzeczownikową, może być obligatoryjna, fakultatywna bądź wykluczona, zob. S. Karolak (2002: 144). Stąd nawet przy zbliżonym napełnieniu leksykalnym treść wyrażana przez INFP może nie być równoważna wobec treści wyrażanej przez jej pozycyjne ekwiwalenty, por. parami (28) i (28a) oraz (29) i (29a).

(28) *Jan chce rozwiązać zagadkę.*

(28a) *Jan chce rozwiązania zagadki.*

(29) *Nienawidzę kłamać.*

(29a) *Nienawidzę, jak kłamiesz.*

Na frazy, którym przypisuje się w pracy status ekwiwalentów pozycyjnych INFP, można by więc nałożyć warunek koreferencyjności I AGS reprezentanta frazy podrzędnej z tym AGS nadrzędnego czasownika, z którym koreferencyjny jest I AGS bezokolicznika. Przyjęcie takiego ograniczenia pociągnęłoby za sobą na przykład konieczność uznania, że ekwiwalentem INFP podrzędnej wobec form czasownika CHCIEĆ w (28) nie jest fraza nominalna dopełniaczowa, a INFP stanowiąca podrzędnik form czasownika NIENAWIDZIĆ nie wchodzi w relację równoważności składniowej z frazą zdaniową typu JAK. Formy czasownikowe *chce* w (28) i (28a) oraz *nienawidzę* w (29) i (29a) należałoby natomiast zinterpretować jako formy odpowiednio dwóch homonimicznych czasowników CHCIEĆ i NIENAWIDZIĆ. Konsekwencją takiego rozwiązania byłoby więc znaczne zwiększenie liczby czasowników homonimicznych różniących się jedynie relacjami zachodzącymi między aktantami głębinowymi fraz podrzędnych a aktantami głębinowymi formy czasownikowej. Taki opis z kolei wydaje się odbiegać od intuicji językowej.

Autorka monografii podjęła decyzję, by na frazy ekwiwalentne INFP nie nakładać warunku tożsamości relacji zachodzących między aktantami głębinosyntaktycznymi nadrzędnego czasownika i I AGS reprezentanta podrzędnika z relacjami, w jakie z aktantami czasownika wchodzi I AGS bezokolicznika.

3. Rodzaje fraz ekwiwalentnych oraz uwarunkowania ich użycia

Ze względu na kryterium klasy gramatycznej reprezentanta, typ akomodacji oraz typ relacji powierzchniowy syntaktycznej z nadrzędnikiem frazy występujące jako ekwiwalenty pozycyjne INFP dzielimy na frazy nominalne, przyimkowo-nominalne oraz nienominalne.

3.1. Frazy nominalne

Wyróżnikiem nominalnych ekwiwalentów INFP jest podleganie ze strony finitywnego centrum akomodacji morfologicznej pod względem kategorii przypadku. Dla opisu pozycji składniowych INFP istotniejsze jest natomiast to, że wśród nominalnych ekwiwalentów INFP są zarówno frazy mianownikowe (NP_{nom}), które jako człon akomodujący mogą wchodzić w związki z osobowymi formami czasownikowymi, jak i nieakomodujące frazy niemianownikowe (NP_{-nom}).

3.1.1. Mianownikowe

Frazy nominalne mianownikowe uznaje się za pozycyjny ekwiwalent INFP, gdy nie współwystępują równocześnie z INFP jako podrzędniki tej samej formy finitywnej czasownika, lecz używane są w jej kontekście wymiennie, zob. (30)–(30b).

(30) *Znudziło mi się powtarzać każdemu to samo.* ISJP

(30a) *Znudziło mi się powtarzanie każdemu tego samego.*

(30b) **Znudziło mi się powtarzać każdemu to samo powtarzanie każdemu tego samego.*

Jak powiedziano wyżej w p. 2.1., tworzenie niejednorodnych konstrukcji współrzędnych, których składnikiem jest INFP i NP , podlega ograniczeniom. Skoordynowanie INFP i NP_{nom} nie jest jednak wykluczone, zwłaszcza jeśli NP_{nom} nie jest reprezentowana przez rzeczownik odczasownikowy, zob. (30c) i (31)

(30c) *Znudziło mi się powtarzać każdemu to samo i jeszcze wiele innych rzeczy.*

(31) *Janowi udało się tam pojechać oraz parę innych przedsięwzięć.* M. Świdziński (1992: 198–199)

Tożsamości pozycyjnej INFP i NP_{nom} dowodzi ponadto wynik testu pytań. O INFP można bowiem zapytać jak o NP_{nom} pytaniem *co?*. Równoprawnymi odpowiedziami na pytanie *co ci się znudziło?* są konstrukcje *powtarzanie każdemu tego samego* i *powtarzać*

każdemu to samo. Z kolei na pytanie *co się nie udało?* odpowiedzieć możemy na przykład *zalatwić formalności* lub *nic*. Sposób pytania wskazuje także na to, że oba typy fraz wchodzą z nadrzędnikiem w predykatywną relację powierzchniowosyntaktyczną, a więc mogą być brane pod uwagę jako realizacje pozycji składniowej o charakterze podmiotowym.

3.1.2. Niemianownikowe

Spośród NP_{-nom} ekwiwalentami INFP są przede wszystkim frazy dopełniaczowe (NP_{gen}), por. (32) i (32a), lub biernikowe (NP_{acc}), por. (33) i (33a).

(32) *Były chwile, kiedy pragnęła zemścić się || zemsty.*

(32a) **Były chwile, kiedy pragnęła zemścić się zemsty.*

(33) *Ruchem ręki nakazał milczeć || milczenie.*

(33a) **Ruchem ręki nakazał milczeć milczenie.*

Równoważność INFP frazom narzędnikowym (NP_{instr}) czy celownikowym (NP_{dat}) ma zakres ograniczony do pozycji podrzędnika zaledwie przy kilku leksemach czasownikowych, jak BRZYDZIĆ SIĘ, KREPOWAĆ SIĘ, zob. (34), czy RÓWNAĆ SIĘ, zob. (35).

(34) *Dziewczęta zwykle brzydzą się dotykać robaki || dotykaniem robaków.*

(35) *Złamanie tego zakazu równa się przegrać || przegranej.*

Warto w tym miejscu zasygnalizować, że w zdaniach współczesnej polszczyzny INFP znacznie częściej współwystępuje z frazą nominalną celownikową realizującą inną pozycję przyczasownikową.

3.1.3. Tekstowe wykładniki fraz nominalnych

Tekstowy wykładnik NP ekwiwalentnej INFP ma określoną postać gramatyczną. Jest nim rzeczownik odczasownikowy, tworzony od podstawy czasownikowej regularnie, tzw. odsłownik, inaczej gerundium, zob. (36), bądź nieregularnie, zob. (37).

(36) *Podejmuję się odtworzyć wszystkie lamigłówki || odtworzenia wszystkich lamigłówek.*

(37) *Rumienili się ze wstydu i przyrzekali poprawić się || poprawę.*

Inne realizacje NP są rzadsze i w jakimś stopniu wtórne wobec realizacji z rzeczownikiem odczasownikowym, zob. (38)–(39).

(38) *Dziecko nie przeszkadza w karierze* || *w zrobieniu kariery* || *zrobić karierę*.

(39) *Maria zgadza się na kino* || *na pójście do kina* || *pójść do kina*.

W polskiej składni semantycznej podkreśla się, że tożsamość pozycyjna konstrukcji bezokolicznikowej, a także zdaniowej, i nominalnej z rzeczownikiem typu *nomen actionis* jest warunkowana przez czynniki semantyczne, zob. Z. Zaron (1980: 11), S. Karolak (1984: 71), E. Wierzbicka (1991: 140). Z. Zaron stwierdza, że „wynika [ona – przyp. M.G-W] ze wspólnoty elementów semantycznych właściwych wszystkim trzem konstrukcjom; są one mianowicie reprezentacją powierzchniową trzech możliwości strukturalizacji struktury predykato-argumentowej”¹¹ (s. 11). Z kolei tożsamość pozycyjną konstrukcji z bezokolicznikiem i rzeczownikiem niemającym postaci rzeczownika odczasownikowego, jak np. w (38)–(39), tłumaczy się jako wynik „ściągnięcia (kondensacji) pełnej struktury predykato-argumentowej”, zob. S. Karolak (1984: 71), Z. Zaron (1980: 20).

Należy jednak podkreślić, że zjawisko ekwiwalencji pozycyjnej NP i INFP nie jest warunkowane wyłącznie semantycznie. To, czy w danej pozycji przyczasownikowej INFP w ogóle ma równoważnik nominalny, a także jego cechy morfologiczne, jak wartość kategorii przypadku podlega determinacji formalnej ze strony nadrzędnika – formy określonego leksemu czasownikowego.

Szczególnym wykładnikiem tekstowym NP jest zaś grupa nominalna z reprezentantem zaimkowym, np. formą leksemu TO, zob. (40).

(40) *Podjęmę się zrekonstruować wydarzenia* || *tego*.

Realizacja nominalnego podrzędnika niezbyt licznych czasowników, np. POTRAFIĆ, UMIEĆ, ZAMIERZAĆ, jest natomiast ograniczona do formy zaimka rzeczownego, ewentualnie grupy z rzeczownikiem RZECZ, np. *tyłe rzeczy, kilka rzeczy, różne rzeczy*, por. (41) i (41a)–(41b).

(41) *Potrafię* || *umiem pracć, sprzątać, gotować*.

(41a) **Potrafię* || *umiem pranie, sprzątanie, gotowanie*.

(41b) *Wszystko (coś, to) potrafię* || *umiem*.

---

¹¹ Zdaniem Z. Zaron (1980: 12) z semantycznego punktu widzenia realizujące argument zdarzeniowy konstrukcje z bezokolicznikiem i *nomen actionis* są wtórne wobec konstrukcji z *verbum finitum*. Dlatego traktuje je jako „strukturalne ekwiwalenty” *verbum finitum*, „ekwiwalenty o większym stopniu kondensacji”.

W pracy przyjmuje się, że warunkiem uznania NP o wykładniku wyłącznie zaimkowym za równoważnik INFP jest możliwość zapytania o INFP pytaniem jak o frazę nominalną, zob. (42)–(44).

(42) *Co pan potrafi? Wszystko. Wiele rzeczy. Malować, tapetować i kłaść płytki.*

(43) *Co zamierzacie? Nic. Leniuchować.*

(44) *Co umiesz? Coś. Nic sensownego. Śpiewać.*

Ponadto zdania, których frazy te są składnikami, muszą być komunikatywnie skończone, jak np. (41b) i (45)–(46).

(45) *Kolega umie wiele rzeczy. Internet*

(46) *Muszę coś zamierzać? NKJP*

W odniesieniu do fraz nominalnych o wykładniku zaimkowym pewną trudność stanowi odróżnienie fraz mianownikowych od niemianownikowych, zob. (47)–(48).

(47) **To** mi się sprzykrzyło || udało.

(48) **To** mi wolno.

Ze względu na homonimiczność słów reprezentujących formy mianownikowe i biernikowe zaimków rzeczownych typu TO, CO, WSZYSTKO dopuszczalna jest identyfikacja słów o kształcie *to*, *co*, *wszystko* jako reprezentantów fraz nominalnych mianownikowych bądź biernikowych. Interpretację może ułatwić użycie form tych zaimków w konstrukcjach z zaprzeczonym czasownikiem, por. (47) i (47a) oraz (48) i (48a).

(47a) **To** mi się nie sprzykrzyło || nie udało.

(48a) **Tego** mi wolno.

W kontekście form czasowników SPRZYKRZYĆ SIĘ i UDAĆ SIĘ negacja nie wpływa na zmianę form podrzędnych zaimków, co przemawia za uznaniem ich za wykładniki fraz nominalnych mianownikowych. Pod wpływem negacji konieczne jest natomiast użycie w kontekście czasownika WOLNO formy dopełniaczowej *tego*. Wynik testu negacji

świadczy o tym, że podrzędnikiem WOLNO jest fraza nominalna niemianownikowa, a pozycja przy czasowniku jest pozycją niepodmiotową¹².

Ograniczenia w realizacji tekstowej fraz nominalnych wypełniających pozycje alternatywnie z INFP są sygnalizowane w części pracy poświęconej prezentacji materiału. Cech tych, jako związanych z postacią leksykalną fraz, od której w badaniach zasadniczo się abstrahuje, nie wykorzystuje się jednak w pracy do klasyfikacji materiału.

3.2. Frazy przyimkowo-nominalne

Ekwiwalencji frazy przyimkowo-nominalnej (PRNP) wobec INFP dowodzą przykłady typu (49)–(49a).

(49) *Miłość przeszkadza zdobyć wykształcenie || w zdobyciu wykształcenia.*

(49a) **Miłość przeszkadza zdobyć wykształcenie w zdobyciu wykształcenia.*

Równoważność PRNP wobec frazy INFP zakłada oczywiście również tożsamość relacji powierzchniowej z nadrzędnikiem, co można weryfikować za pomocą testu pytań. Pytanie ma postać frazy przyimkowo-nominalnej. Równoprawnymi odpowiedziami na pytanie *Na co odważył się mąż?* są konstrukcje *Na krytykowanie jej kapryśków* i *Krytykować jej kapryśki*, a na pytanie *W czym przeszkadza miłość?* odpowiemy *Zdobycie wykształcenie* lub *W zdobyciu wykształcenia*. Trzeba jednak zaznaczyć, że na takie pytanie dla niektórych czasowników naturalniejsza jest odpowiedź o postaci konstrukcji przyimkowo-nominalnej niż bezokolicznikowej. Na przykład na pytanie *Od czego się odzwyczajasz?* częściej odpowiemy *Od palenia* niż *Palić*, chociaż obie odpowiedzi są poprawne.

Frazy przyimkowo-nominalne wchodzące w relację równoważności składniowej z INFP ze strony finitywnego centrum zdania zawsze podlegają akomodacji niemorfologicznej słownikowej pod względem kategorii przyimkowości. Typ frazy przyimkowo-nominalnej ekwiwalentnej INFP określamy w pracy na podstawie wartości leksykalnej akomodowanego przez nadrzędnik przyimka. Lista fraz przyimkowo-nominalnych branych w tej pracy pod uwagę jako alternanty INFP obejmuje frazy 10

---

¹² Bezokolicznik używany w zdaniu *Czy wolno nam będzie odejść?* jako podmiot jest interpretowany na przykład w pracy Z. Klemensiewicza (1953: 22). Trzeba jednak uściślić, że uznanie frazy nominalnej przy czasowniku WOLNO za podmiot-mianownik jest możliwe także w opisie bardziej sformalizowanym, pod warunkiem, że NIE WOLNO, analogicznie do NIE BYŁO, zinterpretujemy jako odrębny leksem czasownikowy niewłaściwy.

typów: PRNP_{NA+Acc}, PRNP_{DO+Gen}, PRNP_{W+Loc}, PRNP_{O+Acc}, PRNP_{PRZED+Instr}, PRNP_{Z+Instr}, PRNP_{O+Loc}, PRNP_{OD+Gen}, PRNP_{PRZY+Loc}, PRNP_{MIĘDZY+Instr}¹³.

Podobnie jak NP samodzielnie realizująca pozycję przyczasownikową tekstowa realizacja współskładnikowej NP podlega ze strony nadrzędnego czasownika ograniczeniom. Jej typowym wykładnikiem jest grupa konstytuowana przez rzeczownik odczasownikowy, zob. (49) i (50).

(50) *Rosjanie zgodzili się przysłać || na przysłanie niemieckiego negocjatora politycznego.*

Konstrukcje z rzeczownikami niebędącymi derywatami odczasownikowymi mają w tekstach mniejszą frekwencję, a w pozycjach przy niektórych czasownikach, np. DOPOMAGAĆ czy ZDAŹYĆ, są używane absolutnie wyjątkowo, zob. (51)-(52).

(51) *Wszystko po to, by zdążyć z nową „Ustawą o PAP”.* NKJP

(52) *Żona, nie chcąc mu przeszkadzać w karierze...* NKJP

Użycia grup rzeczownikowych *nową „Ustawą o PAP”* w (51) oraz *karierze* w (52) mają charakter metonimiczny.

3.3. Frazy nienominalne

Najważniejszymi nienominalnymi ekwiwalentami INFP są frazy zdaniowe (SP), gdyż są równoważne INFP w pozycjach przy największej liczbie czasowników. Zakres użycia innych nienominalnych ekwiwalentów INFP, tj. fraz oratio recta (OR), a w szczególności przymiotnikowych (AP), jest zdecydowanie mniejszy. Przedyskutowania wymaga natomiast decyzja redaktorów ISJP, by za alternant członu bezokolicznikowego uznać tzw. człon okolicznikowy, którego wykładnikiem – jak wynika z przykładów zamieszczonych w słowniku – jest zaimek przysłowny TAK lub JAK.

3.3.1. Frazy zdaniowe

Frazy zdaniowe realizujące pozycje składniowe wymiennie z INFP podlegają ze strony nadrzędnika akomodacji niemorfologicznej czysto składniowej. Ekwiwalentami INFP są frazy spójnikowe kilku typów oraz frazy pytajnozależne, zob. (53).

---

¹³ Konteksty, w których występują wymienione frazy, oraz przykłady ich użycia zostaną przedstawione w rozdziale V.

(53) *Janka zapomniała napisać wypracowanie || jak ma napisać wypracowanie.*

Podobnie jak w podręczniku Z. Saloniego i M. Świdzińskiego (1998: 143–147) typ spójnikowej frazy zdaniowej jest wyznaczany na podstawie wartości leksykalnej spójnika wprowadzającego zdanie-resztę. W relację ekwiwalencji pozycyjnej z INFP wchodzi frazy zdaniowe czterech typów: ŻEBY, zob. (54), ŻE, zob. (55), JAK, zob. (56), oraz GDYBY, zob. (57), przy czym dwie ostatnie używane są jako podrzędniki przy nielicznych czasownikach.

(54) *Polecił wynieść łóżka na taras || żeby wynieść łóżka na taras.*

(55) *Ofiarowali się podlewać za nią paprotki || że będą za nią podlewali paprotki.*

(56) *Uwielbia grać || jak gra.*

(57) *Wystarczyłoby zlikwidować stary aparat || gdyby zlikwidowano stary aparat.*

Z tożsamości pozycyjnej SP i INFP wynika tożsamość relacji łączącej frazy podrzędne z nadrzędnikiem. Trzeba przy tym zaznaczyć, że pytanie, które formułujemy w odniesieniu do SP, jest pytaniem, które nie ma postaci frazy zdaniowej, lecz frazy nominalnej, np. *co polecil?*, przyimkowo-nominalnej, *z czym się ofiarowali?*, bądź bezokolicznikowej, np. *co robić wystarczyłoby?*. Jeśli by więc typy pozycji składniowych wyróżniać na podstawie sposobu formułowania pytania o frazy je realizujące, pozycje, w których są używane frazy zdaniowe, trzeba by charakteryzować jako pozycje nominalne, przyimkowo-nominalne lub bezokolicznikowe.

Zasadniczo każda fraza zdaniowa, za którą można podstawić NP lub PRNP, może być wprowadzona do struktury zdania za pomocą korelatu, czyli formy zaimka rzeczownego, poprzedzonej ewentualnie przyimkiem, zob. (54a)-(57a).

(54a) *Polecił to, żeby wynieść łóżka na taras.*

(55a) *Ofiarowali się z tym, że będą za nią podlewali paprotki.*

(56a) *Uwielbia to, jak gra.*

(57a) *To wystarczyłoby, gdyby zlikwidowano stary aparat.*

W pracy przyjmujemy, że fraza zdaniowa stanowi wraz z korelatem jeden człon bezpośrednio zależny od finitywnego centrum zdania, mianowicie frazę nominalną, zob. (54a), (56a)–(57a), lub frazę przyimkowo-nominalną, zob. (55a). W strukturze zdań w (54a)-(57a) frazy zdaniowe są więc frazami niższego poziomu niż w (54)-(57). Taka

interpretacja frazowa zgodna jest z cechami gramatycznymi składnika wchodzącego w bezpośrednią relację składniową z finitywnym centrum zdania.¹⁴

3.3.2. Frazy niezdaniowe

Nienominalnym i niezdaniowym ekwiwalentem INFP są frazy typu oratio recta, nazywane w literaturze także wyrażeniami cudzysłowowymi bądź przytoczeniami¹⁵. Ekwiwalencję typu INFP || OR ilustrują zdania (58)–(58a) oraz (59)–(59a).

(58) „*Zjem zupę mleczną*” – obiecał skruszony chłopczyk.

(58a) *Skruszony chłopczyk obiecał zjeść zupę mleczną.*

(59) „*Możesz iść na dyskotekę*” – pozwolił jej ojciec.

(59a) *Ojciec pozwolił jej pójść na dyskotekę.*

Frazy typu oratio recta są jedynymi ekwiwalentami INFP, które ze strony nadrzędnika nie podlegają akomodacji. Faktem jest, że OR są wprowadzane do struktury zdania tylko przez określone leksemy, zob. Z. Saloni (1974), M. Szupryczyńska (1996: 66–68), M. Gębka-Wolak (1998), Z. Saloni, M. Świdziński (1998: 300), jednak formalny kształt przytoczenia nie podlega determinacji ze strony nadrzędnika, por. (59) i (59b)–(59c).

(59b) *Dobrze* – pozwolił jej ojciec.

(59c) *Niech tak będzie* – pozwolił jej ojciec.

Fraza typu oratio recta jest równoważna INFP tylko w pozycjach niepodmiotowych, w których INFP posiada równocześnie ekwiwalent zdaniowy i nominalny niemianownikowy, por. (58) i (58b), bądź przyimkowo-nominalny, por. (59) i (59d).

(58b) *Skruszony chłopczyk obiecał zjeść zupę mleczną || że zje zupę mleczną || zjedzenie zupy mlecznej.*

(59d) *Ojciec pozwolił jej skoczyć do basenu || żeby skoczyła do basenu || na skok do basenu.*

---

¹⁴ Podstawę przyjętego rozwiązania stanowią wnioski M. Szupryczyńskiej (2004) z rozważań na temat możliwych interpretacji relacji formalnoskładniowych między centrum finitywnym a segmentem obejmującym korelat i zdanie składowe oraz między korelatem a zdaniem składowym. Artykuł z 2004 roku rozszerza i częściowo modyfikuje wcześniejsze ustalenia tej autorki zawarte w pracy poświęconej analizie składniowej zdań typu *Jest jasne, że...*, zob. M. Szupryczyńska (2001).

¹⁵ Analizę konstrukcji zawierających człon oratio recta zawierają np. prace Z. Saloniego (1974), M. Szupryczyńskiej (1996: 66–68), Z. Saloniego, M. Świdzińskiego (1998: 300), M. Gębki-Wolak (1998).

Na zbiór fraz realizujących pozycje, w których OR jest ekwiwalentna INFP, poza INFP zawsze więc składają się jeszcze frazy dwóch typów.

Z kolei podstawienie za INFP frazy przymiotnikowej akceptujemy w pozycjach otwieranych zaledwie przez 4 czasowniki, tj. WYDAĆ SIĘ, WYDAWAĆ SIĘ, ZDAĆ SIĘ, ZDAWAĆ SIĘ, por. (60)–(60a) oraz (61) i (61a).

(60) *...sytuacja wydaje się być wyjątkowo niedobra.* Korpus IPI PAN

(60a) *...sytuacja wydaje się wyjątkowo niedobra.*

(61) *Zaś dobry król Zygmunt zdaje się być zajęty.* NKJP

(61a) *Zaś dobry król Zygmunt zdaje się zajęty.*

Należy ponadto podkreślić, że z AP alternuje INFP reprezentowana przez V_{inf} czasownika, który sam także konotuje AP. Największą frekwencję w tekstach mają w tych konstrukcjach INFP reprezentowane przez formę BYĆ, leksemu kwalifikowanego w SWJP (1998: 164) jako BYĆ₂, zob. (60)–(61). Możliwe, choć intuicyjnie gorsze, są INFP o innej reprezentacji leksykalnej, por. (62) i (62a), (63) i (63a).

(62) *Bohaterka wydaje się czuć winną wszystkich nieszczęść, jakie spadają na jej rodzinę.*

Internet

(62a) *Bohaterka wydaje się winną wszystkich nieszczęść, jakie spadają na jej rodzinę.*

(63) *Następnie utwór zdaje się stawać coraz głośniejszy, ale w kolejnym refrenie powraca do pierwotnego stanu.* Internet

(63a) *Następnie utwór zdaje się coraz głośniejszy, ale w kolejnym refrenie powraca do pierwotnego stanu.*

Z drugiej strony w tekstach identyfikujemy INFP podrzędną względem form czasowników WYDAĆ SIĘ, WYDAWAĆ SIĘ, ZDAĆ SIĘ, ZDAWAĆ SIĘ, za które trudno podstawić AP, por. (64) i (64a), (65) i (65a), (66) i (66a).

(64) *Matka wydaje się odpoczywać.*

(64a) **Matka wydaje się odpoczywająca.*

(65) *Dom zdawał się zapraszać do wejścia.*

(65a) **Dom zdawał się zapraszający do wejścia.*

(66) *Chłopak zdaje się nie rozumieć swojej sytuacji.*

(66a) **Chłopak zdaje się nierozumiejący swojej sytuacji.*

Mimo że za INFP podstawiamy AP reprezentowaną przez derywat odczasownikowy, konstrukcje z AP zamiast INFP należy ocenić jako dewiacyjne lub przynajmniej dziwne.

Aby zdać sprawę z różnic w substytucji INFP, autorka proponuje wyróżnić po dwa homonimiczne czasowniki o kształtach WYDAĆ SIĘ, WYDAWAĆ SIĘ, ZDAĆ SIĘ, ZDAWAĆ SIĘ. Jeden, zob. (64)–(66), otwiera pozycję składniową dla INFP niealternującej z frazami innych typów, i nie determinuje sposobu realizacji INFP. Jego homonim, zob. (60)–(63), otwiera pozycję dla AP, za którą można podstawić INFP realizowaną przez V_{inf} czasownika konotującego frazę AP. Ze względu na to, że poprawność konstrukcji typu (60)–(63) wciąż budzi zastrzeżenia, konstrukcje te nie będą uwzględniane w dalszej części pracy¹⁶.

Na zakończenie przeglądu nienominalnych ekwiwalentów INFP przyjrzymy się konstrukcjom, w których redaktorzy ISJP dopatrują się równoważności INFP członom tzw. okolicznikowym, zob. (67)–(70).

(67) *Streściłem, na ile to możliwe, poglądy Witkiewicza, bo **tak** nakazuje uczciwość.* ISJP

(68) ***Tak** przystało synowi.* ISJP

(69) ***Tak** nie można!* ISJP

(70) *Rób, **jak** ci każą, i nie dyskutuj.* ISJP

Ze względu na klasę gramatyczną reprezentanta człon realizowany przez formę zaimka przysłownego TAK lub JAK, można by zinterpretować jako frazę przysłówkową.

Zwróćmy uwagę, że za formy *tak* z (67) i (68) można podstawić formę zaimka rzeczownego TO, zob. (67a)–(68a).

(67a) *Streściłem, na ile to możliwe, poglądy Witkiewicza, bo **to** nakazuje uczciwość.*

(68a) ***To** przystało synowi.*

---

¹⁶ W opracowaniach normatywnych konstrukcje typu *wydaje się być niedobra, zdaje się być zajęty* są traktowane jako kalki z języka łacińskiego, a ich rozpowszechnienie we współczesnym języku polskim tłumaczy się wpływem języków niemieckiego lub angielskiego. Z tego powodu są zresztą uznawane za błędy, zob. D. Buttler (1986: 328), J. Podracki (1993: 125), NSPP, A. Lica (2001: 389, 435), A. Markowski (2007: 207). Łagodniej wymienione konstrukcje oceniają M. Bańko i M. Krajewska (1994: 221), jako konstrukcje „bez potrzeby używane z bezokolicznikiem być”, „niepotrzebne komplikacje składniowe”, gdyż bezokolicznik, jak tłumaczy M. Bańko i M. Krajewska, może być w tych konstrukcjach pominięty bez szkody dla treści i struktury zdań.

Formę *tak*, która jest używana zamiast formy rzeczownika TO, identyfikujemy także w kontekście takich czasowników, dla których schematy składniowe zamieszczone w ISJP nie przewidują alternacji członu bezokolicznikowego i okolicznikowego bądź przysłówkowego, zob. (71)–(73).

(71) *Po kilku miesiącach zdecydowała zmienić pracę. **Tak** zdecydowała i nie ma odwołania.* Korpus PWN

(72) *A po wyjściu z wody jak najszybciej zdjąć mokre ubranie – **tak** radzi straż pożarna osobom, pod którymi zarwie się lód...* Korpus PWN

(73) *...położył się na wznak. Bo **tak** przykazał dozorca.* Korpus PWN

Za konstrukcje *tak zdecydowała* w (71), *tak radzi* w (72) i *tak przykazał* w (73) można podstawić odpowiednio *to zdecydowała*, *to radzi*, *to przykazał*. Wynik substytucji świadczy o tym, że miejsce, które zajmuje *tak*, jest miejscem dla frazy nominalnej, a nie przysłówkowej.

Inną funkcję pełni *tak* w (69). Formie tej odpowiada konstrukcja przysłówkowa *w ten sposób*. Zdanie w (69) wydają się ponadto komunikatywnie niepełne. Co więcej, niepełności nie likwiduje nawet poprzedzenie go kontekstem, jak w ISJP, zob. (69a).

(69a) *Nie ciągnij jej za włosy. **Tak** nie można!* ISJP

Niepełność likwiduje dopiero wstawienie formy bezokolicznikowej, zob. (69b).

(69b) ***Tak** nie można robić!*

Skoro zaś w (69b) przy jednym nadrzędniku mogą współwystępować niepołączone współrzędnie formy bezokolicznikowa *robić* i forma *tak*, interpretowanie ich jako alternatywnie realizujących tę samą pozycję składniową jest wykluczone. Bardziej uzasadnione jest więc zinterpretowanie *tak* w (69) jako podrzędnika formy bezokolicznikowej. Jest to tym bardziej zasadne, jeśli weźmie się pod uwagę, że we współczesnej polszczyźnie są używane konstrukcje typu *tak nie można żyć*, *tak nie można postępować*.

Z kolei *jak* w (70) jest elementem wprowadzającym zdanie składowe podrzędne. Uznanie, że *jak* zajmuje tę samą pozycję, co człon bezokolicznikowy jest więc wykluczone.

Podsumowując, form *tak, jak* nie traktuje się w tej pracy jako wykładników fraz przysłówkowych ekwiwalentnych INFP. W zależności od kontekstu formy *tak, jak* należy uznać za motywowane kontekstowo realizacje alternującej z INFP frazy nominalnej lub niewymaganej frazy przysłówkowej podrzędnej wobec V_{inf} .

3.4. Ciągi fraz ekwiwalentnych jako wyróżniki typów pozycji bezokolicznikowych

Należy podkreślić, że przedstawione w p. 3.3. ekwiwalenty INFP nie są wzajemnie zastępowalne w każdej pozycji przyczasownikowej. Ilość i jakość równoważników INFP podlega determinacji ze strony nadrzędnika – formy określonego leksemu czasownikowego.

Różnica w sposobie formalizacji pozycji bezokolicznikowych dotyczy przede wszystkim możliwości zastąpienia INFP frazą innego typu. Pozycje konotowane przez czasowniki OŚMIELIĆ SIĘ, POWINIEN, POCZAĆ, PRZESTAĆ, USIŁOWAĆ, ZDOŁAĆ itp. są wypełniane wyłącznie przez frazy bezokolicznikowe, zob. (74).

(74) *Napastnicy zdołali uciec.*

Z kolei w pozycjach przy formach innych leksemów czasownikowych INFP jest jednym z elementów ciągu realizującego konotowaną pozycję. W zależności od wymagań nadrzędnika ciąg ten może obejmować zróżnicowaną ilość komponentów. Fraza bezokolicznikowa podrzędna wobec czasowników typu ODUCZYĆ SIĘ, POLUBIĆ, PODJAĆ SIĘ, POWAŻYĆ SIĘ, ZAPRZESTAĆ jest równoważna składniowo jednej frazie innego typu, zob. (75)–(76).

(75) *Piotr oduczył się palić || palenia.*

(76) *Wojska poważyły się zaatakować nocą || na nocny atak.*

Dwa ekwiwalenty ma INFP będąca podrzędnikiem czasowników typu NADAŻAĆ, POSTARAĆ SIĘ, PRAGNAĆ, SKUSIĆ SIĘ, WARTO, zob. (77)–(78).

(77) *W hotelu nie nadążano sprzątać || ze sprzątniem.*

(78) *Warto wcześniej zrobić zakupy || żebyśmy wcześniej zrobili zakupy.*

Obserwujemy również pozycje, w których INFP alternuje z większą liczbą fraz, zob. np. (79). Ich liczba nie przekracza jednak pięciu, zob. (80)–(80a).

(79) *Zobowiązaliśmy się przynieść brakujące dokumenty || do przyniesienia brakujących dokumentów || że przyniesiemy brakujące dokumenty || żeby przynieść brakujące dokumenty.*

(80) *Przyjaciel poradził mi wyjechać || wyjazd || że mam wyjechać || żebym wyjechał || gdzie wyjechać.*

(80a) *Wyjedź – doradził mi przyjaciel.*

Przykłady (75)–(80) i (80a) ilustrują ponadto zróżnicowane jakościowe fraz alternujących z INFP. Obserwacja konfiguracji typów fraz wypełniających pozycje bezokolicznikowe prowadzi do następujących wniosków ogólnych:

1) Nominalne i przyimkowo-nominalne ekwiwalenty INFP zasadniczo mają dystrybucję komplementarną. W pozycjach zaledwie przy dwóch czasownikach ciąg ekwiwalentów INFP obejmuje zarówno frazę nominalną, jak i przyimkowo-nominalną.

2) W pozycjach o wyróżnikach nominalnych jest używna albo fraza mianownikowa, albo niemianownikowa dopełniaczowa bądź biernikowa.

3) Frazy bezokolicznikowe nieposiadające ekwiwalentów nominalnych i przyimkowo-nominalnych mogą mieć równoważnik o postaci frazy zdaniowej.

Pozycje realizowane przez INFP formalnie da się więc scharakteryzować za pomocą ciągu elementów je wypełniających. Ilość i jakość poszczególnych ekwiwalentów INFP to cechy, które mogą zostać wykorzystane jako kryterium klasyfikacji pozycji bezokolicznikowych.

3.5. Ograniczenia w zastępowaniu INFP frazami innych typów

Warto zasygnalizować, że zastępowanie INFP przez frazy z ciągu realizacyjnego danej pozycji składniowej podlega ograniczeniom o różnej naturze. Jak się wydaje ważniejsze z nich ma związek ze zjawiskiem koreferencji aktantów głębinowsyntaktycznych, o którym była mowa w p. 2.3.

Jak wiadomo, typ relacji zachodzącej między aktantami predykatów głównego i wewnętrznego jest warunkowany cechami semantycznymi głównego predykatu, zob. S.

Karolak (1984: 76), Z. Zaron (1980: 18)¹⁷. Warto jednak zwrócić uwagę na to, że znajduje odbicie w sposobie formalizacji pozycji przyczasownikowej. Sprowadza się bowiem do tego, że w pozycji przy określonym nadrzędniku INFP pozostaje względem swych ekwiwalentów w dystrybucji identycznej, komplementarnej lub jest dystrybucyjnie inkluzywna.

Fraza bezokolicznikowa ma dystrybucję identyczną z dystrybucją SP, NP lub PRNP w pozycjach przy czasownikach implikujących obligatoryjną tożsamość aktantów predykatów głównego i wewnętrznego, jak np. NADAŻAĆ, ODWAŻYĆ SIĘ, OŚMIELIĆ SIĘ, POKOCHAĆ, RADZIĆ, KWAPIĆ SIĘ, POKWAPIĆ SIĘ, LENIĆ SIĘ, ZAWAHAĆ SIĘ, ZDECYDOWAĆ SIĘ itp., zob. (81)-(82).

(81) *Odważył się zaproponować jej wspólny spacer || na zaproponowanie jej wspólnego spaceru.*

(82) *Lekarz zaleca mi dużo odpoczywać || żebym dużo odpoczywał.*

Przy zbliżonym napełnieniu leksykalnym INFP jest równoważna treściowo wobec swoich ekwiwalentów pozycyjnych.

Z kolei w kontekście czasowników dopuszczających fakultatywną koreferencję aktantów predykatów głównego i wewnętrznego INFP względem swoich równoważników może mieć dystrybucję komplementarną lub jest dystrybucyjnie inkluzywna. Dystrybucję komplementarną ma INFP podrzędna na przykład wobec czasowników CHCIEĆ, NIE CIERPIEĆ, UWIELBIAĆ czy PRAGNAĆ, por. (83) i (83a), (84) i (84a).

(83) *Moje dziecko uwielbia, jak mamusia jeździ wózkiem po supermarkecie.* NKJP

(83a) *Moje dziecko uwielbia jeździć wózkiem po supermarkecie.*

(84) *Burmistrz uzdrowiska pragnie, aby przyjeżdżający turyści czuli się tutaj jak w wielkim „zaczarowanym ogrodzie”.* NKJP

(84a) *Burmistrz pragnie czuć się tutaj jak w wielkim „zaczarowanym ogrodzie”.*

---

¹⁷ W pracy Z. Zaron (1980: 18) czytamy: „Wartość semantyczna predykatu nakłada ograniczenia na agensa argumentu zdarzeniowego i w zależności od predykatu spełniane są relacje tożsamości i / lub braku tożsamości”. Dodam, że tożsamość subiektywnego argumentu zdarzeniowego z argumentem subiektywnym lub przedmiotowym tzw. akcji aktualnej Z. Zaron wykorzystuje jako jedno z kryterium w klasyfikacji czasowników implikujących argument zdarzeniowy.

Nawet przy zbliżonym napełnieniu leksykalnym treść wyrażana przez INFP nie jest równoważna wobec treści przekazywanej przez jej pozycyjne ekwiwalenty. Relacje zachodzące między aktantami fraz podrzędnych i aktantami formy czasownikowej nie są bowiem jednakowe.

O dystrybucyjnej inkluzji INFP oraz fraz SP, NP lub PRNP można zaś mówić w zdaniach konstytuowanych przez czasowniki typu BAĆ SIĘ, LEKAĆ SIĘ, PLANOWAĆ, PROJEKTOWAĆ, zob. (85)–(85b).

(85) *Zespół planuje powtórzyć badania wiosną.*

(85a) *Zespół planuje, że powtórzy badania wiosną.*

(85b) *Zespół planuje, że badania zostaną powtórzone wiosną.*

W zależności od napełnienia leksykalnego fraz stanowiących wykładnik pozycji przyczasownikowej INFP albo jest równoważna treściowo swojemu pozycyjnemu ekwiwalentowi, por. (85) i (85a), albo też wyraża inną treść, por. (85) i (85b).

Należy zaznaczyć, że w otoczeniu niektórych czasowników różnice w dystrybucji dotyczą poszczególnych ekwiwalentów INFP. Przykładowo, w kontekście czasownika UWIELBIAĆ fraza bezokolicznikowa ma dystrybucję komplementarną z SP_{jak}, zob. (83)–(83a), a identyczną z NP_{acc}, zob. (83b).

(83b) *Moje dziecko uwielbia jeżdżenie wózkiem po supermarkecie.*

Frazy bezokolicznikowa i nominalna są używane pod warunkiem zachowania koreferencji aktantów głębinowosyntaktycznych. Z kolei warunkiem użycia frazy zdaniowej JAK jest brak koreferencji aktantów głębinowych.

Wpływ na możliwość zastąpienia w danym kontekście INFP przez jeden z jej pozycyjnych ekwiwalentów mają ponadto czynniki o charakterze pragmatycznym, w tym stylistyczne. Autorzy opracowań podejmujących problematykę zróżnicowania stylistycznego polszczyzny sygnalizują na przykład, że jednym z wyróżników stylu publicystycznego czy urzędowego (szerzej oficjalnego) jest silna nominalizacja, zob. E. Jędrzejko (1993: 79-91), która przejawia się między innymi poprzez używanie konstrukcji z rzeczownikiem, a nie bezokolicznikowych lub zdaniowych, zob. A. Wilkoń (2000: 60), R. Łapa (2003: 44). Natomiast zdaniem D. Buttler (1986: 322) przy czasownikach modalnych i fazowych bezokolicznik jest formą „stylistycznie neutralną”, a „użycie

rzeczownika odsłownego bywa właściwością raczej stylów pisanych”. Z kolei E. Jędrzejko (1993: 81) podkreśla, że posługiwanie się konstrukcjami z bezokolicznikiem, zwane przez tę autorkę infinitywizacją, podobnie jak nominalizacja jest mechanizmem pozwalającym na kondensowanie treści wypowiedzi. Tym samym potrzeba kondensacji treści sprzyja wyborowi INFP, a nie z natury dłuższych fraz zdaniowych.

Ważna wydaje się ponadto kwestia tzw. bezosobowości wypowiedzi. E. Jędrzejko (1993: 88-89) stwierdza, że „nominalizacje pozwalają uzyskać wysoki stopień ogólności. Celem nadawcy jest tu bowiem ogólna informacja o działaniach – raczej planowanych niż realizowanych – nieistotne zaś, kto konkretnie, kiedy, jak itd. będzie je realizował. Stąd swoista depersonalizacja takich i podobnych komunikatów prasowych oraz «ukrywanie» agensów tych działań w strukturach nominalizowanych (i innych kondensatach formalnych)”. Zjawisko, które E. Jędrzejko nazywa „ukrywaniem agensów”, może być brane pod uwagę jako czynnik decydujący o wyborze do realizacji w konkretnej wypowiedzi NP lub PRNP, a nie INFP. Jak było powiedziane wyżej, użycie INFP wymaga bowiem koreferencji aktantów, co skutkuje tym, że konstrukcja z INFP nie tylko nie „ukrywa agensa”, lecz wręcz podkreśla jego obecność¹⁸.

3.6. Problem prymarnej realizacji pozycji

Obserwacja sposobu zapełniania badanych pozycji w tekstach współczesnej polszczyzny prowadzi do wniosku, że frekwencja INFP i jej pozycyjnych ekwiwalentów jest przy poszczególnych czasownikach zróżnicowana. Zdarza się, że INFP jest używana wyraźnie częściej niż jej ekwiwalenty. Możliwe są też sytuacje odwrotne, gdy to INFP ma stosunkowo niską frekwencję. Prawidłowość tę egzemplifikują dane zestawione w tabeli 1., uzyskane na podstawie badania próbki korpusu PWN¹⁹. Kolumna pierwsza zawiera listę przebadanych czasowników otwierających pozycję dla INFP. W kolumnie drugiej podaje się liczbę odnotowanych w korpusie zdań z tymi czasownikami. Kolejne kolumny zawierają dane liczbowe i procentowe na temat frekwencji INFP i jej ekwiwalentów. Suma

---

¹⁸ R. Grzegorzczkova (1967) zwraca uwagę na to, że „konstrukcje z rzeczownikiem są semantycznie szersze (pojemniejsze) i wobec tego często nie ma identyczności znaczeniowej między obiema konstrukcjami: rzeczownik odsłowny jest bardziej oderwany od podmiotu, nie określa, kto jest wykonawcą czynności, np. *staram się przyjechać* || *staram się o przyjazd* (nie wiadomo czyj), *zaczynamy kopać kartofle* || *zaczynamy kopanie kartofli* (brak informacji, kto będzie kopał)” (s. 129–130).

¹⁹ Badanie miało charakter sondy korpusowej, a nie systematycznego badania frekwencyjnego.

zdań, w których pozycja przy danym czasowniku jest realizowana przez INFP lub frazę jej ekwiwalentną, przeważnie nie równa się liczbie zdań notowanych w korpusie z tym czasownikiem. Jak bowiem wiadomo, w określonym kontekście nawet pozycja konotowana może mieć realizację pustą, zob. p. 2.2.2.

Tabela 1.

Nadrzędny czasownik	Liczba obserwowanych zdań	Sposób niepustej realizacji pozycji			
		INFP		Fraza innego typu	
		Liczba zdań	%	Liczba zdań	%
ODWAŻYĆ SIĘ	40	34	85,00	4	10,00
POSTANOWIĆ	272	194	71,32	45	16,54
ODECHCIEĆ SIĘ	4	1	25,00	2	50,00
POMÓC	300	54	18,00	39	13,00
DOPOMÓC	30	3	10,00	8	26,67
PRZYRZEC	11	1	9,09	10	90,91
DORADZAĆ	23	2	8,70	15	65,22
ZAKAZAĆ	42	3	7,14	26	61,90
UCZYĆ	164	11	6,71	50	30,49
DOKOŃCZYĆ	41	2	4,88	25	60,98
ZAPRZESTAĆ	43	2	4,65	40	93,02

Przy czasownikach ODWAŻYĆ SIĘ i POSTANOWIĆ fraza bezokolicznikowa występuje zdecydowanie częściej niż frazy jej ekwiwalentne. Przy pozostałych zbadanych czasownikach realizacja pozycji o postaci INFP jest rzadsza. Najwyraźniejsza różnica frekwencji widoczna jest przy czasownikach ZAPRZESTAĆ i PRZYRZEC.

Kryterium frekwencji w tekstach mogłoby więc posłużyć do ustalenia hierarchii fraz wariantywnie realizujących pozycję przyczasownikową, w szczególności – do stwierdzenia, która z fraz stanowi jej realizację prymarną, czyli jest wariantem podstawowym. Należy zaznaczyć, że dla określonych pozycji składniowych, zwłaszcza tych, które są realizowane przez ciąg zawierający 2 elementy, możliwe jest nawet intuicyjne ustalenie podstawowej realizacji. Intuicja podpowiada na przykład, że to INFP,

a nie NP_{acc} jest prymarną realizacją pozycji przy czasownikach POTRAFIĆ i UMIEĆ, co jest zresztą uzasadnione ze względu na sygnalizowane w p. 3.1.3. leksykalne ograniczenie realizacji frazy nominalnej. Niewątpliwie trudniej wypowiedzieć się na temat hierarchii INFP, SP_{żeby} i PRNP_{O+Acc} alternujących w pozycji przy czasowniku STARAĆ SIĘ.

Zwróćmy uwagę, że próbę hierarchizacji wariantów pozycyjnych podejmują redaktorzy SSGCP oraz ISJP. Kolejność podawania symboli fraz w schematach składniowych zamieszczonych w tych opracowaniach jest w jakimś stopniu odzwierciedleniem frekwencji wykładników poszczególnych fraz w tekstach. Wartość danych słownikowych dla badań prowadzonych przez autorkę prezentowanej monografii zmniejsza jednak brak niektórych ekwiwalentów INFP lub nieuwzględnienie INFP jako wariantu fraz innych typów. Ponadto okazuje się, że informacje zamieszczone w schematach składniowych nie zawsze są miarodajne. Po pierwsze, ustalenia zespołów redagujących słowniki bywają rozbieżne. Po drugie, przeprowadzona przez autorkę tej pracy wrywkowa weryfikacja kwalifikacji zaproponowanej w słownikach prowadzi do wniosku, że frekwencja elementu znajdującego się w schemacie na pierwszym miejscu nie zawsze w tekstach przewyższa frekwencję innych wariantów.

Obliczenia przeprowadzone przez piszącą te słowa objęły czasowniki POWAŻYĆ SIĘ, POWAŻAĆ SIĘ oraz ODWAŻYĆ SIĘ. Zamieszczona w ISJP kolejność symboli reakcji przy czasownikach POWAŻYĆ SIĘ, POWAŻAĆ SIĘ, tj. *na-B/BEZOK*, dowodziłaby, że podstawowa jest realizacja pierwsza, o postaci frazy przyimkowo-nominalnej. W pełnej sieciowej wersji korpusu PWN wyższą frekwencję mają natomiast zdania, w których realizowana jest INFP. Na 14 notowanych w tym korpusie przykładów z formami tych czasowników w 10 została użyta konstrukcja z bezokolicznikiem, a tylko w 3 – konstrukcja z przyimkiem NA + Acc. Zdania z INFP stanowią więc 71,43%, a zdania z PRNP_{NA+Acc} – 21,43% wszystkich zdań z badanymi czasownikami. Uzyskane dane liczbowe potwierdzają więc hierarchię fraz zaproponowaną dla tych czasowników w SSGCP, w którym na pierwszym miejscu figuruje fraza bezokolicznikowa. Z kolei na pierwszym miejscu w schemacie czasownika ODWAŻYĆ SIĘ redaktorzy obu słowników podają symbol odnoszący się do frazy przyimkowo-nominalnej z przyimkiem NA + Acc. Tymczasem w tekstach wyższą frekwencję ma wykładnik frazy bezokolicznikowej. Pełna wersja korpusu PWN zawiera 303 przykłady zdań z formami ODWAŻYĆ SIĘ, spośród

których w 240 jest używana INFP, co stanowi 79,21% wszystkich obserwowanych zdań. Grupa będąca wykładnikiem PRNP_{NA+Acc} występuje tylko w 33 zdaniach, czyli w 0,89% badanych zdań. Można przypuszczać, że o przyjętej w SSGCP i ISJP kolejności symboli w schemacie składniowym czasownika ODWAŻYĆ SIĘ przesądził sposób pytania o podrzędnik. Naturalniejsze wydaje się bowiem pytanie o postaci frazy przyimkowo-nominalnej, tj. *na co?*, a nie o postaci frazy bezokolicznikowej *co zrobić?*.

Podsumowując poczynione obserwacje, należy stwierdzić, że pewną ocenę przewagi ilościowej któregoś wariantu daje dopiero przeprowadzenie systematycznych badań frekwencyjnych na materiale zgromadzonym w zrównoważonym korpusie tekstów należących do współczesnej polszczyzny. W związku z tym, że autorka tej pracy nie dysponuje niezbędnymi wynikami badań frekwencyjnych, kolejność symboli fraz w formułach charakteryzujących klasy pozycji bezokolicznikowych, przedstawianych w kolejnych rozdziałach oraz uzupełniających je dodatkach A–D, ma charakter konwencjonalny. Informacja o wyraźnie niższej frekwencji INFP w stosunku do fraz jej ekwiwalentnych, włączana jest natomiast do charakterystyki odpowiednich klas pozycji INFP.

4. Współwystępowanie innych pozycji konotowanych

Spośród formalnych wyróżników badanych pozycji na uwagę zasługuje ponadto ich współwystępowanie z innymi pozycjami konotowanymi przez czasownikowy nadrzędnik zdania. Należy natomiast podkreślić, że dla badanych pozycji nie jest dystynktywne uporządkowanie linearne ich wykładników tekstowych, zob. (86)–(88).

(86) ... *były to czasy, kiedy być aptekarzem oznaczało być zakonnikiem*. Korpus IPI PAN

(87) *Przysiągł Marcie opiekować się jej dzieckiem jak swoim*. ISJP

(88) *Pozwalał nocować w swoim domu przygodnym podróżnym*. SSGCP

Dowodzi tego możliwość umieszczania *infg* z prawej i z lewej strony nadrzędnego czasownika, zob. (86), jak również zmiany miejsca *infg* względem innych podrzędników tego samego czasownika, zob. (87)–(88).

4.1. Sposób formalizacji pozycji oraz ich ilość

Ze względu na sposób realizacji formalnej pozycje współwystępujące z pozycjami INFP można podzielić na takie, których wykładnikiem jest fraza nominalna

mianownikowa, czyli pozycje podmiotowe (P), zob. (89), oraz na pozycje o innych wykładnikach formalnych (-P), zob. (90).

(89) *Dziecko obiecało posprzątać zabawki.*

(90) *Głośne walenie do drzwi zdołało nas obudzić.*

W badanych zdaniach współwystępująca z pozycją dla INFP pozycja P jest wypełniana przeważnie tylko przez NP_{nom}, jak np. w (89) i (90). Zbiór realizacji P obejmuje więcej elementów tylko w zdaniach konstytuowanych przez formy czasowników typu MÓC, MUSIEĆ, POWINIEN. Formalizacja P jest tu zresztą determinowana przez czasownik konstytuujący INFP wypełniającą pozycję -P. Zjawisko to, opisywane w literaturze jako *subject-raising*, zostanie przedstawione w p. 1.2.2. w rozdziale VI.

Współwystępujące z INFP pozycje -P również są wypełniane typowo przez jednoelementowe ciągi fraz, przede wszystkim przez frazy nominalne celownikowe, zob. (90), rzadziej biernikowe, zob. (91).

(91) *Rok później podkusiło mnie wstąpić do harcerstwa.* NKJP

Nieliczne są natomiast zdania, w których pozycję współwystępującą z pozycją INFP realizuje fraza przyimkowo-nominalna z akomodowanym przyimkiem o określonej wartości leksykalnej, jak np. w (92).

(92) *Od mamy nauczyłam się sprawdzać, czy nas ktoś nie śledzi.* NKJP

Przy kilku czasownikach możliwe jest wypełnienie przez INFP także drugiej pozycji przyczasownikowej, zob. (86) i (93).

(93) *Być profesorem gimnazjalnym oznaczało zajmować dość znaczną pozycję prestiżową.* NKJP

Na uwagę zasługuje natomiast fakt, że wykładnikiem obu pozycji bezokolicznikowych jest ciąg ponadjednoelementowy.

Pozycja realizowana przez INFP stosunkowo często jest jedyną niepodmiotową, zob. (94), lub w ogóle jedyną pozycją konotowaną przez nadrzędnik, zob. (95).

(94) *Dziecko ośmieliło się poprosić o cukierka.*

(95) *Należy przynieść własny ręcznik.*

Obserwujemy ponadto zdania, w których pozycji INFP towarzyszy jedna pozycja typu –P, zob. (96)–(97).

(96) *Ks. Andrzej Knysz [...] przyobiegał ks. Bosce zaopiekować się Zgromadzeniem św. Salezego z Turynu.* Internet

(97) *Wolno ci zabrać tylko dokumenty.*

Wyjątkowo z INFP współwystępują frazy realizujące dwie pozycje –P, zob. (98).

(98) *Początkujący malarz postawił sobie za punkt honoru zaprosić mnie na swoją wystawę.*

Należy przy tym zaznaczyć, że w zdaniach z centrum czasownikowym niewłaściwym INFP współwystępuje maksymalnie z jedną frazą realizującą inną pozycję przyczasownikową, jak np. w (97).

4.2. Typy schematów zdaniowych

Wymienione w p. 4.1. typy fraz współwystępujących z INFP uznajemy za realizacje pozycji konotowanych przez czasownikowy nadrzędnik. Ich redukcja w zdaniach izolowanych zwykle prowadzi bowiem do komunikatywnej niepełności tych zdań, por. (91) i (91a) oraz (93) i (93a).

(91a) *&Rok później podkusiło wstąpić do harcerstwa.*

(93a) *&Oznaczało zajmować dość znaczną pozycję prestiżową.*

Podjęta decyzja jest w pewnym stopniu arbitralna, gdyż w kontekście kilku nadrzędników czasownikowych wynik testu redukcji, któremu poddamy współwystępującą z INFP frazę nominalną celownikową lub przyimkowo-nominalną, nie świadczy wyraźnie o jej konotacji ze strony finitywnego centrum zdania, por. (97) i (97a) oraz (92) i (92a).

(97a) *Wolno zabrać tylko dokumenty.*

(92a) *Nauczyłam się sprawdzać, czy nas ktoś nie śledzi.*

Przyjęte założenie pozwala natomiast strukturę zdań z badanymi INFP przedstawić za pomocą schematów zdaniowych, rozumianych w tej pracy jako abstrakcyjna reprezentacja struktury zdania przez zbiór pozycji składniowych konotowanych przez formę finitywną. Poszczególne miejsca w schemacie obejmują ciąg symboli odpowiadających ciągom fraz ekwiwalentnych sobie pozycyjnie.

Schematy odnoszące się do zdań z INFP można sklasyfikować ze względu na dwa kryteria: (a) obecność w schemacie pozycji P, (b) ilość wymaganych pozycji typu –P.

Kryterium (a) pozwala wyróżnić schematy czasownikowe właściwe, zawierające pozycję P, np. (89)–(90), oraz czasownikowe niewłaściwe, niezawierające pozycji P, np. (95). Szczególną realizacją schematów czasownikowych właściwych niewątpliwie są zdania, w których ciąg wykładników P oprócz NP_{nom} obejmuje INFP.

Kryterium (b) daje podstawę do wydzielenia w obrębie schematów czasownikowych właściwych schematów jednomiejscowych, np. (94), dwumiejscowych, np. (96), oraz trzymiejscowych, np. (98). Z kolei schematy czasownikowe niewłaściwe dzielimy na jednomiejscowe, np. (95), lub dwumiejscowe, np. (97).

5. Schemat klasyfikacji

Zawarty w prezentowanym rozdziale przegląd formalnych wyróżników pozycji realizowanych przez INFP podsumowujemy, zestawiając zasób kryteriów wykorzystanych w klasyfikacji tych pozycji oraz przedstawiając kolejność ich stosowania.

5.1. Zasób kryteriów i ich hierarchia

Dotychczasowe obserwacje prowadzą do wniosku, że konotowane przyczasownikowe pozycje składniowe realizowane przez INFP można sklasyfikować, uwzględniając formalny kształt ciągu elementów je realizujących oraz typ schematu zdaniowego, na podstawie którego są budowane zdania z podrzędną INFP. Przyjmujemy, że kryteria dotyczące sposobu formalizacji pozycji bezokolicznikowej są hierarchicznie ważniejsze niż kryteria ujmujące badane pozycje w szerszym kontekście, jako jedną z pozycji konotowanych przez finitywne centrum zdania.

Biorąc pod uwagę formalny kształt ciągu fraz ekwiwalentnych pozycyjnie INFP, można sformułować następujące kryteria szczegółowe podziału pozycji bezokolicznikowych:

- (1) równoważność INFP frazie nominalnej,
- (2) równoważność INFP frazie nominalnej mianownikowej,
- (3) równoważność INFP frazie przyimkowo-nominalnej,
- (4) typ frazy nominalnej niemianownikowej równoważnej INFP,
- (5) typ frazy przyimkowo-nominalnej równoważnej INFP,
- (6) posiadanie przez INFP równoważników zdaniowych,

- (7) typ i liczba równoważników zdaniowych,
- (8) posiadanie przez INFP równoważników typu oratio recta.

Dalsze kryteria uwzględniają natomiast cechy schematu zdaniowego realizowanego przez zdania z INFP. Są to:

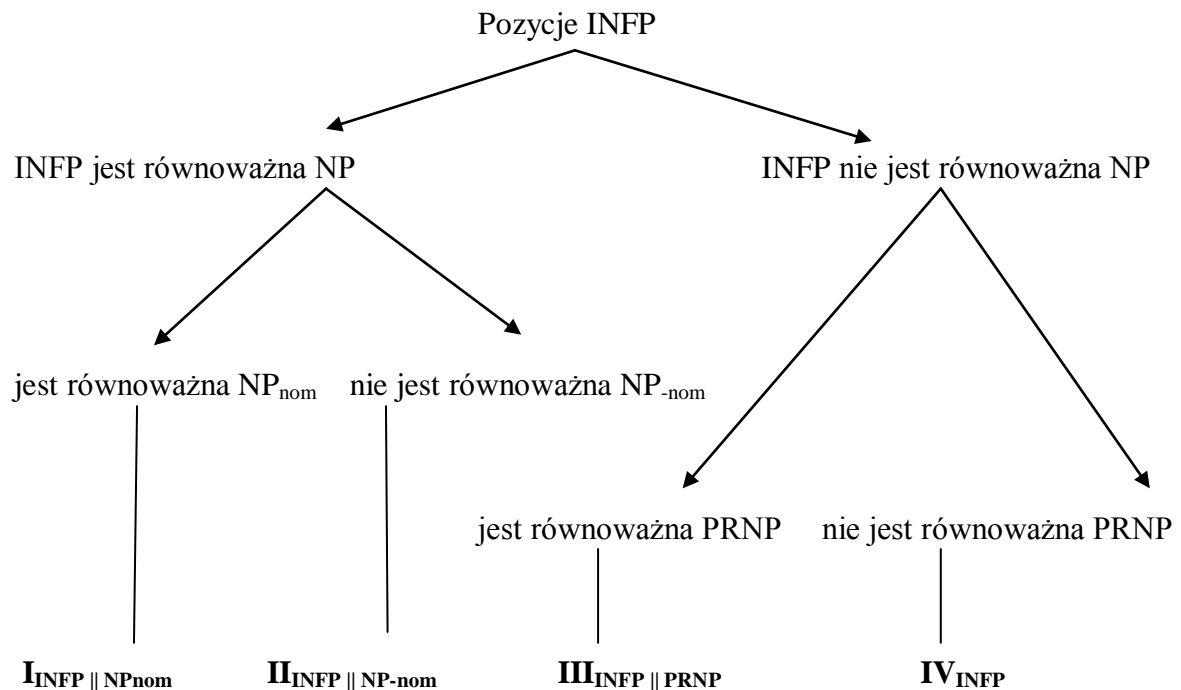
- (9) współwystępowanie INFP z frazą realizującą pozycję P,
- (10) sposób realizacji pozycji P,
- (11) współwystępowanie INFP z frazą realizującą pozycję –P,
- (12) ilość pozycji typu –P oraz sposób ich realizacji.

Kolejność, w której zostały podane kryteria, odpowiada kolejności ich stosowania do klasyfikowania badanego materiału.

5.2. Wielostopniowość klasyfikacji

Porządkowanie materiału przeprowadzamy trzyetapowo, wyróżniając superklasy, klasy i podklasy pozycji realizowanych przez INFP.

Kryteria (1)–(3) służą do wyodrębnienia czterech superklas pozycji INFP. Superklasa jest zbiorem klas i podklas pozycji przyczasownikowych o jednym wspólnym wyróżniku formalnym. Wynik przeprowadzonego podziału przedstawia poniższy schemat. Końcowe wierzchołki drzewa odnoszą się do wyróżnionych superklas.

Pierwsze dwie superklasy mają wyróżnik o postaci frazy nominalnej. Do pierwszej należą pozycje realizowane przez INFP alternującą z frazą mianownikową, zob. (99), a do drugiej – pozycje z INFP alternującą z frazą niemianownikową, zob. (100).

(99) *Marzyło nam się znaleźć skarb || znalezienie skarbu.*

(100) *Pragnęłam odpocząć || odpoczynku po ciężkim dniu.*

Kolejne dwie superklasy łączy brak wyróżnika nominalnego. Trzecia superklasa obejmuje pozycje, w których INFP posiada równoważnik o postaci frazy przyimkowo-nominalnej, zob. (101).

(101) *Pomagałam im układać pytania || w układaniu pytań.*

W czwartej superklasie znalazły się natomiast pozycje pozbawione nie tylko wyróżników nominalnych, ale i przyimkowo-nominalnych. Są to pozycje realizowane przez INFP samodzielnie, zob. (102), ewentualnie wymiennie z frazą zdaniową, zob. (103).

(102) *Napastnicy zdołali uciec nim przyjechała policja.*

(103) *Niepodobna prosić ją o pomoc || żeby prosić ją o pomoc.*

Na drugim etapie klasyfikacji wykorzystujemy kryteria (4)–(6), na podstawie których w obrębie każdej superklasy wyodrębniamy klasy pozycji bezokolicznikowych. Kryterium (4), tj. typ NP_{-nom} równoważnej INFP, stanowi podstawę podziału superklasy II_{INFP} || NP_{-nom} na dwie klasy: pozycje o wyróżniku nominalnym dopełniaczowym oraz pozycje o wyróżniku nominalnym biernikowym. Kryterium (5), tj. typ PRNP równoważnej INFP, służy do wydzielenia ośmiu klas w obrębie superklasy III_{INFP} || PRNP. Z kolei do wyodrębnienia klas w superklasach I_{INFP} || NP_{nom} i IV_{INFP} używane jest kryterium (6), tj. posiadanie przez INFP równoważników zdaniowych. Na jego podstawie w obu superklasach wyróżnia się po dwie klasy pozycji INFP: nieposiadającą ekwiwalentu zdaniowego oraz posiadającą ekwiwalent zdaniowy.

Trzeci etap klasyfikacji przeprowadzamy na podstawie kryteriów (7)–(12). Najniższy poziom klasyfikacji prowadzi do wyróżnienia szeregu podklas w obrębie klas pozycji INFP. Grupują one pozycje o identycznych wyróżnikach formalnych oraz współwystępujące z tymi samymi pozycjami niebezokolicznikowymi. Szczegóły tego podziału oraz jego wynik przedstawiamy w kolejnych rozdziałach pracy.

6. Zawartość i porządek dalszego opisu

Dalsza część pracy obejmuje cztery rozdziały poświęcone opisowi wyróżnionych superklas pozycji INFP. Centralną część każdego rozdziału zajmuje prezentacja materiału, uporządkowanego w klasy i podklasy dystrybucyjne. Klasyfikację poprzedza wprowadzenie, w którym charakteryzuje się zawartość ciągów fraz realizujących pozycje zaliczone do danej superklasy oraz dyskutuje szczegółowe problemy związane z klasyfikacją pozycji INFP o danym wyróżniku formalnym. Klasy pozycji są charakteryzowane przez formuły zawierające symbole fraz stanowiących alternatywne realizacje pozycji INFP. Formuły odnoszące się do podklas pozycji zawierają także symbole fraz będących wykładnikami pozycji współwystępujących z pozycją INFP. W ramach symboli odnoszących się do tej samej pozycji rozmaite jej realizacje są oddzielone znakiem „||”. Granice między różnymi pozycjami sygnalizuje znak „+”.

Do poszczególnych rozdziałów, jako Dodatki A–D, są dołączone alfabetyczne indeksy czasowników konotujących wyróżnione superklasy pozycji. Każdy czasownik opisany jest za pomocą formuły informującej o jego wymaganiach konotacyjnych i akomodacyjnych, tj. o liczbie konotowanych pozycji składniowych oraz ich formalizacji. Innymi słowy, do każdego czasownika podany jest jego schemat zdaniowy, w rozumieniu przyjętym w tej pracy. Symbole odnoszące się w schemacie do pozycji podmiotowej oddziela od symboli dotyczących pozycji niepodmiotowych znak „—”. Puste miejsce z lewej strony „—” oznacza, że w danym schemacie brak pozycji P. Z kolei granice między pozycjami –P wskazuje znak „+”. Elementy ciągu realizującego daną pozycję oddzielane są znakiem „||”.

Zgodnie z przyjętym założeniem, kolejność symboli fraz podawana w formułach wyróżniających klasy i podklasy pozycji INFP oraz w schematach zdaniowych jest umowna i nie odpowiada hierarchii wariantów realizujących pozycje składniowe. Przyjmuje się zasadę notowania na pierwszym miejscu frazy bezokolicznikowej. Następne elementy ciągu, oddzielane znakiem „||”, notowane są w kolejności odzwierciedlającej odrębność wyróżnionych klas i podklas dystrybucyjnych.

ROZDZIAŁ III

POZYCJE O WYRÓŹNIKU NOMINALNYM MIANOWNIKOWYM

Przedmiotem opisu i dalszej klasyfikacji będą w tym rozdziale pozycje realizowane przez INFP ekwiwalentną frazie nominalnej mianownikowej, jak np. w (1) i (2).

- (1) *Znudziło mi się powtarzać każdemu to samo || powtarzanie każdemu tego samego.*
(2) *Dłuziło mu się czekać || czekanie na wydanie zaświadczenia.*

Możliwość wypełnienia pozycji przez NP_{nom} oraz predykatywność relacji powierzchniowosyntaktycznej łączącej podrzędnik z finitywną formą czasownika pozwala omawiane pozycje traktować jako pozycje typu podmiotowego (P).

1. Wprowadzenie do klasyfikacji

Przed przystąpieniem do szczegółowego opisu wybranego podzbioru pozycji bezokolicznikowych konieczne jest rozważenie kilku zagadnień ogólnych. Przede wszystkim należy przedstawić kryteria, które posłużą do wyodrębnienia klas i podklas pozycji. Typ omawianej pozycji skłania ponadto do przedyskutowania sprawy akomodacji wzajemnej zachodzącej między finitywnym centrum zdania a reprezentantem podrzędnika. Z tym zagadnieniem wiąże się natomiast kwestia zróżnicowania oczekiwań akomodacyjnych w obrębie jednego leksemu czasownikowego oraz problem posiadania przez formy finitywne kategorii fleksyjnej osoby.

1.1. Ciągi ekwiwalentów pozycyjnych

Zgodnie z przyjętymi założeniami, charakteryzując pozycje zaliczone do superklasy o wyróżniku INFP || NP_{nom}, bierzemy pod uwagę posiadanie przez INFP równoważników zdaniowych. Dodatkowego komentarza wymaga natomiast uwzględniana w literaturze składniowej równoważność INFP frazie nominalnej dopełniaczowej.

1.1.1. Ilość i typy fraz zdaniowych

Obserwacja materiału i przeprowadzone eksperymenty prowadzą do wniosku, że ciąg ekwiwalentów w pozycjach realizowanych przez INFP równoważną NP_{nom} ogranicza się

do wymienionych dwóch fraz lub też dodatkowo obejmuje frazy zdaniowe¹. W grę wchodzi frazy zdaniowe trzech typów, tj. SP_{ze}, zob. (3), SP_{zeby}, zob. (4), oraz SP_{gdbyby}, zob. (5).

(3) *Tak często zdarza się nam, że wszystkie rzeczy odkładamy na później* || **odkładać** wszystkie rzeczy na później || **odkładanie** wszystkich rzeczy na później.

(4) *Bogu spodobało się, żeby przekazać swoje Słowo w języku greckim* || **przekazać** swoje Słowo w języku greckim || **przekazanie** swojego Słowa w języku greckim.

(5) *...myślę, że nie zawadziłoby, gdyby poproszono użytkowników o opinię* || **poprosić** użytkowników o opinię || **poproszenie** użytkowników o opinię.

Należy uściślić, że jako SP_{gdbyby} interpretujemy grupę egzocentryczną zbudowaną ze zdania-reszty wprowadzanego do struktury wyższego poziomu przez spójnik o postaci leksykalnej GDYBY bądź jego leksykalne odpowiedniki, m.in. JEŚLI, JEŚLIBY, JEŻELI, JEŻELIBY, JAKBY, JAK, zob. (6)–(8).

(6) *Nie zaszkodzi, jeśliś podał kierunek studiów.* Internet

(7) *Nie wystarczy, jeśli w telefonie mam kontakt "Mama" i "Tata"?* Internet

(8) *Starczy, jak odnośnik znajdzie się przy grach fabularnych.* NKJP

Jak wiadomo, frazy zdaniowe wprowadzane przez wymienione spójniki typowo realizują pozycje niekonotowane, dlatego w dawniejszej literaturze są uwzględniane tylko jako przykłady zdań podrzędnych okolicznikowych warunkowych, zob. Z. Klemensiewicz (1953: 53–54), S. Jodłowski (1976: 191). Zdania w (5)–(8) ilustrują natomiast użycie SP_{gdbyby} w pozycji konotowanej przez formę finitywną. Redukcja wykładnika SP_{gdbyby} powoduje bowiem komunikatywną niepełność zdań, zob. (6a)–(8a).

(6a) *&Nie zaszkodzi.*

(7a) *&Nie wystarczy.*

(8a) *&Starczy.*

Zwróćmy uwagę, że w składni strukturalnej za szczególną realizację podmiotumianownika uznaje się także zdania pytajnozależne SP_q, zob. Z. Saloni, M. Świdziński

---

¹ W tradycyjnych opisach składniowych do tego typu fraz odnosi się termin wypowiedzeń składowych podrzędnych podmiotowych. Przegląd typów zdań określanych tym mianem wraz z komentarzem dotyczącym sposobu ich interpretacji w ramach koncepcji fraz Z. Saloniego i M. Świdzińskiego przedstawia D. Kopcińska (1997: 53–59).

(1998: 239–240), M. Świdziński (1992a, 1995, 1996: 58, 142–145). Takiej realizacji brak natomiast wśród wykładników omawianych tu pozycji INFP.

W badanym materiale co najmniej jedna fraza zdaniowa jako równoważnik INFP alternującej z NP_{nom} występuje w pozycjach konotowanych przez 42 czasowniki, co stanowi prawie 70% zbioru czasowników konotujących pozycję zaliczoną do omawianej superklasy. Najczęściej jest to SP_{ze}, najrzadziej – SP_{gdby}. Ciągi zdaniowych ekwiwalentów INFP występujące w analizowanych pozycjach przedstawia kolumna pierwsza w tabeli 1. W kolumnie drugiej jest zawarta informacja o liczbie czasowników dopuszczających w swoim otoczeniu daną kombinację fraz zdaniowych. Kolumna trzecia informuje natomiast o procentowym udziale tych czasowników w materiale.

Tabela 1.

Ciągi zdaniowych alternantów INFP w pozycji P	Liczba czasowników otwierających pozycję P	% czasowników otwierających pozycję P
SP _{ze}	21	33,87
SP _{zeby}	8	12,90
SP _{ze} SP _{zeby}	7	11,29
SP _{ze} SP _{zeby} SP _{gdby}	6	9,68
Razem	42	67,74

Trzeba zaznaczyć, że typ zdaniowego ekwiwalentu INFP może być związany z negacją. Podrzędnikami kilku czasowników konotujących SP_{ze} w konstrukcjach z negacją są także frazy SP_{zeby}, por. (9) i (9a) oraz (10) i (10a).

(9) *W czasie deszczu nie trafiło się, aby przemokła. Internet*

(9a) **W czasie deszczu trafiło się, aby przemokła.*

(10) *...nie zdarza się, aby cukrzyca ujawniła się już u noworodka. Internet*

(10a) **...zdarza się, aby cukrzyca ujawniła się już u noworodka.*

Skoro w każdej z analizowanych pozycji możliwe jest użycie frazy nominalnej mianownikowej, teoretycznie możliwe jest także, by fraza zdaniowa była wprowadzana do struktury zdania jako składnik niższego poziomu, tj. przez formę mianownikową zaimka TO, tzw. korelatu, zob. (11)–(13).

(11) *...nikomu nie wadziło **to**, że siedzę przy komputerze. Internet*

(12) *...jakiemuś idiotcie zamarzyło się **to**, żeby Państwo zaopiekowało się wszystkim.*

Internet

(13) ...*powstała cała ogromna rzesza tzw. widzów, do której należało to, żeby bić brawo i podziwiać.* Internet

W praktyce poprzedzanie frazy zdaniowej korelatem jest kwestią bardziej skomplikowaną i podlega ograniczeniom trudnym do ujęcia w postaci reguł². Jeśli chodzi o materiał omawiany w tym rozdziale, należy podkreślić, że korelatem są poprzedzane frazy typu *ŻE* lub *ŻEBY*. Statystycznie rzadsze są zdania z korelatem wprowadzającym frazy typu *GDYBY*, zob. (14)–(15).

(14) *zastanawiam się czy nie zaszkodzi to, gdyby spała czasem w ciągu dnia...* Internet

(15) ...*a mi wystarczyłoby to, gdyby mój ukochany mnie przytulił...* Internet

Trudno jednak powiedzieć, dlaczego w materiale w kontekście form niektórych czasowników, np. *MARZYĆ SIĘ*, *DOJEŚĆ*, *NIE ZAWADZI*, korelat jest zdecydowanie rzadszy niż w otoczeniu innych czasowników, np. *SPODOBAŁO SIĘ*. Co więcej, różnice w użyciu korelatu dotyczą nawet kontekstu tego samego czasownika. Przykładowo w otoczeniu czasownika *UTRZEĆ SIĘ* z korelatem bywa używana fraza typu *ŻE*, np. *utarło się to, że ją wszędzie wożą*, a fraza typu *ŻEBY* – typowo bez korelatu, np. *utarło się, żeby kobietom kupować kwiaty*.

Poczynione obserwacje prowadzą do następującego wniosku. Korelatywność może być opisana, jak proponują autorzy SWJP (1998: 147–149), jako kategoria selektywna czasownika o trzech wartościach: fakultatywna, wykluczona i obligatoryjna. W opisie wykorzystującym pojęcie pozycji składniowej o korelatywności fakultatywnej można natomiast mówić w odniesieniu do takich czasowników, które konotują pozycję składniową wypełnianą przez ciąg obejmujący frazę zdaniową oraz dowolną frazę NP lub PRNP. Korelat wykluczają zaś czasowniki konotujące pozycję, która może być realizowana przez frazę zdaniową, lecz nie ma wykładnika o postaci NP lub PRNP. Z kolei korelatywność obligatoryjna jest kategorią czasowników, których bezpośrednim podrzędnikiem nie może być fraza zdaniowa. Takie czasowniki dysponują natomiast łączliwością z NP lub PRNP. Należy jednak podkreślić, że takie ujęcie zagadnienia

---

² Problem dotyczy także użycia korelatu w pozycjach niepodmiotowych, w których INFP alternuje z frazą nominalną niemianownikową lub przymikowo-nominalną.

korelatywności nie jest wystarczające, by wyjaśnić obserwowane we współczesnych tekstach wyraźne różnice w użyciu z korelatem fraz zdaniowych wypełniających te same pozycje składniowe przy czasownikach dysponujących korelatywnością fakultatywną.

1.1.2. Ekwiwalent nominalny dopełniaczowy

Należy wspomnieć, że M. Szupryczyńska (1996: 118–120, 129) jako wariant realizacyjny pozycji P konotowanej przez czasowniki STARCZAĆ, STARCZYĆ, WYSTARCZAĆ, WYSTARCZYĆ obok INFP i NP_{nom} bierze pod uwagę także frazę nominalną dopełniaczową, por. (16) i (16a).

(16) *Wystarcza mu ubrań.* M. Szupryczyńska (1996: 129)

(16a) *Wystarcza mu ładnie się ubrać.* M. Szupryczyńska (1996: 129)

Autorka tej pracy stoi na stanowisku, że zdania w (16) i (16a) ilustrują użycie homonimicznych czasowników WYSTARCZAĆ, z których tylko jeden może być rozwijany przez INFP. Różnica między leksemami dotyczy sposobu rozwijania, ale – jak się wydaje – także znaczenia, o czym świadczy wynik testu sprowadzania do sprzeczności, zob. (16b)-(16c).

(16b) *Jeśli wystarcza mu ubrań, to nieprawda że wystarcza mu ładnie się ubrać.*

(16c) *Jeśli wystarcza mu się ładnie ubrać, to nieprawda że wystarcza mu ubrań.*

Powstałe w wyniku sfalsyfikowania następników implikacji zdania (16b) i (16c) nie są wewnętrznie sprzeczne, co oznacza, że konstrukcje z (16) i (16a) nie są względem siebie synonimiczne.

Forma *wystarcza* w (16) jest wykładnikiem czasownika, który oznaczmy jako WYSTARCZAĆ₁. W słownikach jest on objaśniany następująco: ‘wystąpić (występować) w dostatecznym stopniu pod względem ilości, liczby, natężenia itp.’, zob. SJPSz, USJP. W pozycji przy tym czasowniku NP_{gen} alternuje z NP_{nom}, por. *wystarczyło mi ubrań* i *wystarczyło mi jedno ubranie*. Ponadto czasownik ten może być rozwinięty przez frazę przyimkowo-nominalną z przyimkami DO + Gen lub NA + Acc, np. *pieniędzy wystarczyło mi na zakupy*, *chęci wystarczyło mi do pracy*, oraz przez NP_{dat} alternującą z PRNP_{DLA+Gen}, zob. *małej rodzinie* || *dla małej rodziny wystarcza owoców* || *wystarczają owoce z ogródka przydomowego*.

Z kolei *wystarcza* z (16a) jest formą czasownika, który oznaczmy jako WYSTARCZAĆ₂. W słownikach objaśnia się go następująco: ‘jeżeli coś się zrobi, osiągnie się pożądany (lub niepożądany) skutek’, zob. SJPSz, lub ‘stać się (być) dostatecznym powodem czegoś’, zob. USJP. Czasownik ten dopuszcza podrzędną INFP równoważną wobec NP_{nom} oraz SP_{ze}, zob. (17).

(17) *Wystarczy szczerze porozmawiać || szczerza rozmowa || że szczerze porozmawiamy, aby wszystko wróciło do normy.*

Drugim podrzędnikiem czasownika WYSTARCZAĆ₂ jest NP_{dat} niealternująca z PRNP_{DLA+Gen}, por. *dawniej pisarzom wystarczyło mieć poparcie w KC* i **dawniej dla pisarzy wystarczyło mieć poparcie w KC*. Trzecim podrzędnikiem jest zaś niekonotowana fraza SP_{zeby} lub inna konstrukcja wyrażająca skutek, zob. *wystarczało ruszyć ręką, by włączył się alarm || a włączył się alarm.*

Zwróćmy uwagę, że formy WYSTARCZAĆ₁ mogą być co prawda także rozwijane przez SP_{zeby}, zob. (18), jednak formy WYSTARCZAĆ₂ z PRNP_{DLA+Gen} łączą się z trudem, i tylko z frazą o wykładniku tekstowym *do tego, by*, por. (19) i (19a)-(19b).

(18) *Zgromadzone drewno || zgromadzonego drewna wystarcza do wybudowania domu || żeby wybudować dom.*

(19) *Wystarcza źle skoczyć, by się utopić.*

(19a) *?Wystarcza źle skoczyć do tego, by się utopić.*

(19b) **Wystarcza źle skoczyć do utopienia się.*

Analogicznie można wyróżnić po dwa czasowniki STARCZAĆ i STARCZYĆ. Jeden czasownik z pary łączy się z INFP, np. *starczyło się zatrzymać, a zaraz atakowały nas komary*, drugi zaś z NP_{gen}, np. *starczyło mi płynu do usunięcia komarów z pokoju*.

Podsumowując, w tym opracowaniu NP_{gen} nie jest traktowana jako równoważnik składniowy INFP alternującej z NP_{nom}. Nie rozstrzygamy natomiast kwestii uznania NP_{gen} za równoważnik akomodującej NP_{nom}, a tym samym rozszerzenia pojęcia podmiotu na płaszczyźnie formalnej o NP_{gen}.

1.2. Zmienność formalizacji pozycji w obrębie leksemu czasownikowego

W opracowaniach składniowych i leksykograficznych ze względów praktycznych właściwości konotacyjne i akomodacyjne przeważnie przypisuje się całym leksemom. Jak

jednak wiadomo, oczekiwania konotacyjne i akomodacyjne poszczególnych form z paradygmatu czasownika nie są identyczne. Ogólnie znanym zjawiskiem jest np. charakterystyczny dla niefinitywnych form czasownika brak rządu mianownikowego, zob. Z. Saloni, M. Świdziński (1998, 149–161). Zjawiskiem znacznie mniej rozpoznanym są różnice innych wymagań składniowych. Tym bardziej na uwagę zasługuje więc zmienność sposobu formalizacji pozycji P, obserwowana w kontekście czasowników łączących się z INFP równoważną NP_{nom}.

Ciąg ekwiwalentów o postaci INFP || NP_{nom}, ewentualnie rozszerzony o frazę lub frazy zdaniowe, wypełnia pozycje składniowe konotowane wyłącznie przez formy trzeciej osoby nadrzędnych czasowników, por. (20)–(20b).

(20) *Obrzydło mi siedzieć w kuchni || siedzenie w kuchni || że siedzę w kuchni.*

(20a) *Kuchnio, ty mi obrzydłaś.*

(20b) *Siedzenie w kuchni, ty mi obrzydłość.*

W tym sensie jest więc uzasadnione mówienie o trzecioosobowości nadrzędników INFP alternującej z NP_{nom}. Frazę nominalną mianownikową konotuje i akomoduje V_{fin} o dowolnej wartości kategorii osoby. Wynika stąd, że ciąg fraz realizujących pozycję P konotowaną przez formy 3. osoby niektórych leksemów czasownikowych obejmuje więcej typów fraz niż zbiór realizacji pozycji konotowanych przez formy 1. i 2. osoby tych samych leksemów czasownikowych.

Zestawiony przez autorkę pracy na podstawie testów formalnych zbiór czasowników, konotujących pozycję składniową dla INFP równoważnej NP_{nom} obejmuje 62 jednostki³. Ich alfabetyczny spis zawiera Dodatek A, będący załącznikiem do tego rozdziału. Ze względu na regularne ograniczenie łączliwości form tych czasowników z INFP w Dodatku A jako nadrzędniki INFP są notowane formy trzeciej osoby czasowników, a nie – jak to przyjęto dla innych pozycji bezokolicznikowych – formy bezokolicznikowe, konwencjonalne wykładniki leksemów czasownikowych.

---

³ W SSGCP jest ich tylko 8. Przedstawiona przez M. Szupryczyńską (1996: 187–189) lista nieosobowych form czasownikowych łączących się z frazą nominalną celownikową zawiera natomiast 40 jednostek dopuszczających w pozycji P ciąg NP_{nom} || INFP.

Należy zaznaczyć, że w świetle literatury przedmiotu nie jest oczywiste, że uwzględnione w Dodatku A nadrzędniki INFP posiadają kategorię fleksyjną osoby, a co za tym idzie, że zdania przez nie konstytuowane są zdaniami podmiotowymi. Zagadnienie to pokażemy na szerszym tle, a mianowicie, analizując kwestię akomodacji wzajemnej między formą finitywną a jej nominalnymi i nienominalnymi podrzędnikami.

1.3. Problem akomodacji wzajemnej

Jak wiadomo, między typowym podmiotem-mianownikiem a formą finitywną czasownika zachodzi akomodacja wzajemna (dwustronna), polegająca na tym, że reprezentant NP_{nom} akomoduje określoną wartość kategorii osoby, liczby i rodzaju formy finitywnej⁴, sam zaś podlega akomodacji pod względem kategorii przypadku o wartości mianownika, zob. Z. Saloni, M. Świdziński (1998: 127–128, 180–183)⁵.

Z problemem tym wiąże się ściśle kwestia odmiany czasowników przez osobę, liczbę i rodzaj. W świetle przedstawionego w podręczniku Z. Saloniego i M. Świdzińskiego (1998: 116) rozumienia akomodacji jako odpowiedniości między wartościami określonych kategorii selektywnych członu akomodującego i modulujących członu akomodowanego, warunkiem uznania formy V_{fin} za akomodowaną przez NP_{nom} jest wchodzenie V_{fin} w opozycje fleksyjne osoby, liczby i rodzaju. Autorzy SWJP zakładają istnienie korelacji między odmianą przez osoby, a łączliwością czasownika z NP_{nom} , czyli tzw. podmiotem-mianownikiem, zob. Z. Saloni, M. Świdziński (1998: 294), Z. Saloni (2001: 30, 2007: 113, 116). Jak pokazuje M. Szupryczyńska (1996: 113–118), odpowiedniość między fleksyjną kategorią osoby a łączliwością z podmiotem-mianownikiem nie jest ścisła, gdyż wśród czasowników niedysponujących fleksyjną kategorią osoby znajdują się takie jednostki, które dopuszczają NP_{nom} . Przyjrzyjmy się więc najpierw kwestii zróżnicowania pod względem osoby, liczby i rodzaju form czasowników otwierających pozycję dla INFP alternującej z NP_{nom} ⁶.

---

⁴ W polskiej tradycji składniowej mowa o związku zgody zachodzącym między podmiotem a orzeczeniem tworzącymi związek główny, zob. Z. Klemensiewicz (1953: 69–71), S. Szober (1963: 321), S. Jodłowski (1976: 72).

⁵ Nie chodzi tu o NP_{nom} w pozycji niepodmiotowej, która nie wywiera wpływu akomodacyjnego na formę finitywną, zob. SWJP (1998: 128–129).

⁶ Przedstawiony w tym punkcie sposób ujęcia problemu akomodacji wzajemnej w konstrukcjach z INFP alternującą z NP_{nom} różni się od proponowanego we wcześniejszym artykule, zob. M. Gębka-Wolak (2007c).

1.3.1. Osobowość badanych czasowników

W literaturze większość z interesujących nas czasowników uznaje się za nieodmienne przez osobę, m.in. Z. Zaron (1980: 37, 45, 114–115) jako impersonalne kwalifikuje czasowniki UDAĆ SIĘ, UDAWAĆ SIĘ, SPRZYKRZYĆ SIĘ, ZNUDZIĆ SIĘ, OBMIERZNAĆ, OBRZYDNAĆ, ZBRZYDNAĆ, MARZYĆ SIĘ, ZAMARZYĆ SIĘ. W opracowaniach gramatycznych i leksykograficznych w odniesieniu do nadrzędników omawianych w tym rozdziale INFP funkcjonuje ponadto termin czasowniki trzecioosobowe, zob. A. Krasnowolski (1909: 21–22), H. Misz (1960: 40), B. Bartnicka (1982: 208, 247). Jako trzecioosobowe są wymieniane np. czasowniki RÓWNAĆ SIĘ, STARCZAĆ, ZDARZAĆ SIĘ, TRAFIAĆ SIĘ, ZNACZYĆ, KALKULOWAĆ SIĘ, DOGADZAĆ, POZOSTAĆ, PRZYDAĆ SIĘ, PRZYJAĆ SIĘ czy UCHODZIĆ. Mimo że „trzecioosobowość” nie jest w literaturze rozumiana jednakowo, autorzy reprezentujący różne orientacje metodologiczne zgadzają się, że czasownik trzecioosobowy nie wchodzi we fleksyjną opozycję osoby. Rozbieżności dotyczą natomiast przypisywania mu łączliwości z rzeczownikiem w mianowniku, a tym samym interpretowania zdania, które konstytuuje, jako podmiotowego lub bezpodmiotowego. Dla A. Krasnowolskiego (1909: 21–22) trzecioosobowymi są czasowniki, których zwykle „używa się z podmiotem wyraźnym tylko w 3 os. obydwu liczb [...]. Podmiotem przy nich może być albo rzeczownik, albo zaimek rodzaju nijakiego, albo nareszcie całe zdanie podmiotowe”. Z kolei R. Laskowski (1998: 226) czasowniki trzecioosobowe przeciwstawia z jednej strony czasownikom nieosobowym, tj, niewchodzącym w opozycję osoby i niełączącym się z grupą imienną w mianowniku, z drugiej zaś strony czasownikom osobowym, które posiadają fleksyjną kategorię osoby i łączą się z grupą imienną mianownikową. W ujęciu tego autora czasowniki trzecioosobowe pozbawione są fleksyjnej kategorii osoby, ale łączą się z grupą imienną w mianowniku. Ze względu na znaczenie czasowniki te „nie dopuszczają w pozycji podmiotu rzeczowników (zaimków) o znaczeniu osobowym”. Mianem trzeciosobowych określa się ponadto w literaturze czasowniki niedopuszczające łączliwości z mianownikiem, „używane w postaci formalnie trzecioosobowej”, jak np. *mdli*, *świta*, *brakuje*, zob. A. Nagórko (1998: 106). A. Nagórko zaznacza jednak, że „forma trzeciosobowa nie jest właściwie «osobowa», skoro nie ma opozycji względem pierwszej i drugiej” (s. 106). Jako bezpodmiotowe zdania konstytuowane przez czasowniki trzecioosobowe traktuje także B. Bartnicka (1982: 208), wśród których wymienia

przykłady form czasowników zarówno niełączących się rzeczownikiem w mianowniku, jak np. *chce się, odechce się*, jak i dopuszczających mianownik, np. *przydarza się, udało się czy podoba się*.

Należy podkreślić, że przynajmniej niektóre spośród czasowników nazywanych impersonalnymi czy trzecioosobowymi, dopuszczających INFP alternującą z NP_{nom}, można uznać za czasowniki odmienne przez osobę, przynajmniej potencjalnie. Takie jednostki, jak DŁUŻYĆ SIĘ, DOPIEC, NUDZIĆ SIĘ, ZNUDZIĆ SIĘ, OBMIERZNAĆ, OBRZYDNAĆ, PODOBAĆ SIĘ, POZOSTAĆ, PRZYKRZYĆ SIĘ, SPRZYKRZYĆ SIĘ, ZBRZYDNAĆ, MARZYĆ SIĘ, ZAMARZYĆ SIĘ nie wykluczają bowiem łączliwości z formami 1. i 2. osoby, zob. (21)–(25).

(21) *Prędzej szczętniesz i obmierzniesz niżli Xipetoteca dosięgniesz*. Internet

(22) *I nadal sama sobie nie obrzydłam*. Internet

(23) *Ja sama sobie sprzykrzyłam się do cna, chętnie coś bym zrobiła*. Internet

(24) *Widzę, że dopieklam ci poprzednim postem*. Internet

(25) *Marzysz mi się ty przy mnie nad bystrą rzeką*. Internet

Co ciekawe, w materiale poświadczono jest nawet użycie 1. osoby czasowników ZDARZAĆ SIĘ, PRZYTRAFIAĆ SIĘ, a także OZNACZAĆ, zob. (26)–(28).

(26) *...nie dzieje się nic, tylko ja zdarzam się, przytrafiam się sobie*. Internet

(27) *Już chyba nie ma mnie / Już tylko ZDARZAM SIĘ / Zdarzam się / Czasami zdarzam się* *Już tylko zdarzam się / i tak mnie nie ma*. Internet (tekst piosenki)⁷

(28) *Owszem, jest w tym sporo racji - ja oznaczam kłopoty*. Internet

---

⁷ Jak się wydaje, w intencji ich autora formy *zdarzam się, przytrafiam się* mają w cytowanych przykładach pełnić funkcję poetycką. To z kolei, zdaniem autorki monografii, pozwala traktować je jako tzw. formy potencjalne, tj. takie, które „mogą być użyte, jeśli zajdzie taka potrzeba”, zob. M. Bańko (2002: 29). Zwróćmy uwagę, że w przeciwieństwie do form *zdarzam się, przytrafiam się* formy **trzebam* czy **możnam* zawsze będą dewiacyjne. Tym samym istnieją podstawy, by czasowniki ZDARZAĆ SIĘ, PRZYTRAFIAĆ SIĘ traktować jako mające w swym paradygmacie „niepuste klatki” dla form 1. i 2. osoby. M. Bańko (2002: 29) stwierdza: „Literatura piękna i reklama dostarczają licznych przykładów form potencjalnych, a możliwość ich utworzenia świadczy o sile języka”.

Wystąpienia form 1. i 2. osoby nie są więc wykluczone, lecz ich użycie wymaga specjalnego umotywowania, tzn. kontekstu lub konsytuacji, które wyjaśniają, dlaczego posłużono się 1. lub 2. osobą⁸.

Za osobowością czasowników branych pod uwagę w tym opracowaniu jako nadrzędniki INFP alternującej z NP_{nom} przemawia również obecność w ich paradygmatach syntetycznych form rozkazujących, zob. np. *zamarzcie mi się wyjazdy!*, *zbrzydź mi, moja ciężka praco!*, *pozostań mi choćby ty, nadziejo!*. Jak zaznacza Z. Saloni (1992), posiadanie syntetycznych form rozkazujących jest jednym z wyróżników czasowników właściwych.

Argumentem za przypisywaniem analizowanym czasownikom kategorii osoby jest również to, że ich paradygmata zawierają formy zróżnicowane pod względem rodzaju i liczby, por. *nie kalkulowało się jechać na Słowację* i *nie kalkulował się wyjazd na Słowację*, *nie kalkulowały się częste wyjazdy na Słowację*, *pozostało nam uciekać* i *pozostała nam ucieczka*, *znudziło mi się wyjeżdżać* i *znudziły mi się wyjazdy*, *trafiało się znaleźć polskie napisy* i *trafiały się polskie napisy*, *uprzykrzyło się nam spacerować na mrozie* i *uprzykrzyły nam się spacerki na mrozie*, *utarıło się praktykować, że...* i *utarıła się praktyka, że...*. Z brakiem fleksyjnej kategorii osoby wiąże się bowiem zawsze brak fleksyjnej kategorii rodzaju i liczby, zob. EJP (1992: 45), R. Laskowski (1998: 226), Z. Saloni (2007: 113). Uzasadniona wydaje się więc teza, że formy wchodzące w opozycję rodzaju lub liczby są formami czasowników osobowych, nawet jeśli akceptowalność odpowiednich form 1. i 2. osoby budzi wątpliwości, por. *nie zawadzi ćwiczyc* – *nie zawadzi ćwiczenie* – *ćwiczenia nie zawadzq* – *?my, ćwiczenia, nie zawadzimy wam*, lub też jeśli ich paradygmata są pod względem osoby defektywne i zawierają tylko formy 3. osoby⁹.

---

⁸ Na konieczność odróżnienia ograniczeń systemowych w tworzeniu form fleksyjnych od problemu ich użycia w konkretnych tekstach zwraca uwagę Z. Saloni (1992), który stwierdza, że w tekstach statystycznie przeważają formy 3. osoby czasowników łączących się z podmiotami semantycznie nieosobowymi, np. *wino fermentuje*. System językowy umożliwia jednak tworzenie dla nich też form 1. i 2. osoby, jak np. *fermentuje, fermentujesz*, które w uzusie są bardzo rzadkie.

⁹ Znamienne jest to, że tylko 2 czasowniki spośród omawianych w tej pracy jako nadrzędniki INFP alternującej z NP_{nom} autorzy SGJP opisują jako czasowniki niewłaściwe o paradygmacie opartym na opozycjach czasu i trybu. Są to PRZYSTAĆ i WYPADAĆ. Pozostałe czasowniki przeważnie są notowane tylko jako właściwe, np. OBMIERZNAĆ, DŁUŻYĆ SIĘ, DOPIEC, MARZYĆ SIĘ, POZOSTAĆ, UŚMIECHAĆ SIĘ, UTRZEĆ SIĘ, ZAMARZYĆ SIĘ. Czasowniki NALEŻEĆ i WYSTARCZAĆ zostały natomiast opisane w hasłach opatrzonych uwagą „czasownik właściwy lub niewłaściwy”.

Przejdźmy teraz do takich czasowników konotujących INFP alternatywnie z NP_{nom}, dla których trudno znaleźć tożsame leksykalnie odpowiedniki o zróżnicowanej wartości osoby, rodzaju lub liczby. W grę wchodzi omawiane w p. 1.1.2. czasowniki WYSTARCZAĆ, STARCZAĆ, jak również PRZYSTAĆ, np. *tuszowanie prawdy* || *tuszować prawdę nie przystoi demokracji*, WYPADAĆ¹⁰, np. *takie zachowanie* || *tak zachowywać się nie wypada trenerowi*, oraz UCHODZIĆ, np. *takie zachowanie* || *tak zachowywać się nie uchodzi młodej dziewczynie*. Tylko do czasowników tego typu można by zresztą odnosić termin fleksyjnie nieosobowe, tj. mające paradygmaty defektywne pod względem 1. i 2. osoby. Nie jest to jednak równoznaczne w ogóle z brakiem kategorii osoby, gdyż formy te łączą się z NP_{nom}. Z kolei u podstaw akceptowalności ich połączeń z rzeczownikiem w mianowniku o kategorii selektywnej 3 osoby liczby pojedynczej rodzaju nijakiego, np. *takie zachowanie wypada* || *uchodzi* || *przystoi*, leży wzajemne „dopasowanie się” formy mianownikowej i formy finitywnej, której na tej podstawie można przypisać kategorii modulujące o wartości 3. osoby liczby pojedynczej rodzaju nijakiego¹¹.

Podsumowując dotychczasowe rozważania, należy stwierdzić, że formy czasownikowe konotujące pozycję wypełnianą przez ciąg INFP || NP_{nom} są formami czasowników właściwych, tj. dysponujących kategorią osoby. Różnica między nimi polega na tym, że pewna ich część należy do paradygmatów defektywnych, pozbawionych form 1. i 2. osoby. Ścisłe wytyczenie granicy między czasownikami o pełnych paradygmatach, a

---

¹⁰ W SSGCP, ISJP, a także w pracy Z. Zaron (1980: 45) czasownik, którego formy konstituują zdania typu *Markowi nie wypadało nie przyjąć zaproszenia*, uznaje się za niełączący się z podrzędnikiem nominalnym. W materiale rzeczywiście przeważają konstrukcje z INFP lub SP_{zeby}. Notowane w zasobach internetowych zdania z NP_{nom}, np. *Takie zachowanie nie wypada dziewczynie, jakoś księdzu takie zachowanie nie wypada, Ale czy takie zachowanie wypadało szesnastolatkom?, ...jeżeli jedziesz do jakiegos kraju muzułmańskiego (Egipt, Turcja) to absolutnie taki strój nie wypada, jemu też wiele rzeczy nie wypada, ...podobno niektórym ludziom obejmującym pewne stanowisko wiele rzeczy nie wypada, Nauczycielom wiele rzeczy nie wypada*, nie wydają się jednak niepoprawne.

¹¹ Rozwiązanie takie dla konstrukcji typu *To mi jakoś uchodziło, Wszystko mi się szczęściło* proponuje M. Szupryczyńska (1996: 115). M. Wiśniewski (1990: 113) wspomina natomiast, że marginalną grupę czasowników niewłaściwych, do której zalicza czasownik TO, stanowią leksemy, które „ze względu na związek syntaktyczny z mianownikiem nazywane są czasownikami osobowymi”. Formy tych czasowników łączą się „tylko z taką grupą nominalną w mianowniku, która posiada selektywną kategorię osoby o wartości Ter (trzecia osoba)”. Z kolei w podręczniku Z. Saloniego i M. Świdzińskiego (1998: 127–128) jako powiązane związkiem akomodacji dwustronnej opisuje się formy finitywną i formę mianownikową *się* w konstrukcjach typu *Zjadło się obiad, Godzinami stoi się w kolejkach*, mimo że *się* reprezentuje leksem mający paradygmat o wypełnionej tylko jednej klatce, mianownikowej.

czasownikami defektywnymi pod względem dwóch wartości kategorii osoby nie jest jednak zadaniem tej pracy¹².

1.3.2. Związek akomodacyjny z formą czasownika

Jest więc oczywiste, że w konstrukcjach typu *gadanie znudziło się, spacerowanie uprzykrzyło się* między formą finitywną a formą rzeczownikową zachodzi związek akomodacji wzajemnej. Powstaje pytanie, czy analogiczny związek zachodzi między V_{fin} a INFP bądź SP, frazami będącymi ekwiwalentami pozycyjnymi NP_{nom} . Takiej możliwości w literaturze zwykle nie bierze się pod uwagę. W składni tradycyjnej związek między podmiotem wyrażanym bezokolicznikiem a orzeczeniem podobnie jak każdy inny związek z bezokolicznikiem jest opisywany jako związek przynależności, w którym orzeczenie występuje w tzw. neutralnej formie 3. osoby liczby pojedynczej rodzaju nijakiego, zob. Z. Klemensiewicz (1967: 41, 43). Z kolei w SWJP (1998: 299) zdania typu *Uciec z forsą nie uda się* są interpretowane jako konstytuowane przez quasi-czasowniki. Aparat przyjęty w podręczniku Z. Saloniego i M. Świdzińskiego nie zakłada bowiem ani możliwości uznania bezokolicznika za realizację frazy nominalnej mianownikowej, ani tym bardziej uznania V_{inf} za źródło akomodacji osoby, liczby i rodzaju formy finitywnej. Możliwość interpretowania grupy bezokolicznikowej jako realizacji akomodującej NP_{nom} w ramach tego samego aparatu dostrzega natomiast D. Kopcińska (2003), analizująca budowę konstrukcji z czasownikami NALEŻEĆ i ZNUDZIĆ. D. Kopcińska (2003: 126–127) proponuje wzbogacenie realizacji akomodującej NP_{nom} o grupę bezokolicznikową będącą wynikiem „elipsy (ściągnięcia) grupy zdaniowej typu ŻEBY” alternującej z grupą nominalną mianownikową, por. *do mnie należało odprowadzać dziecko i do mnie należało (to), żeby odprowadzać dziecko*. D. Kopcińska nie stwierdza jednak wprost, że w zdaniach typu *Do mnie należało odprowadzać dziecko i Marii znudziło się kierować szkołą* między V_{inf} a formą finitywną czasownika zachodzi akomodacja wzajemna¹³.

---

¹² Zagadnienie to jest natomiast przedmiotem opisu w przygotowywanej pod kierunkiem M. Szupryczyńskiej pracy doktorskiej Karoliny Bireckiej.

¹³ D. Kopcińska (2003) nie wypowiada się także na temat interpretacji frazowej grupy bezokolicznikowej, która realizuje tę samą pozycję co NP_{nom} , ale nie alternuje z frazą ŻEBY, por. *znudziło mi się opalać, znudziło mi się opalanie i *znudziło mi się, żeby się opalać* oraz *udało się uciec z płonącego domu, udała się ucieczka z płonącego domu i *udało się, żeby uciec z płonącego domu*. Jak się wydaje, jeszcze bardziej kłopotliwa byłaby interpretacja frazowa grupy bezokolicznikowej w otoczeniu czasowników PRZYKRZYĆ SIEĆ czy DŁUŻYĆ SIEĆ, gdyż za bezokolicznik w ogóle nie można podstawić zdania składowego, por. *przykrzy mi się siedzenie w domu, przykrzy mi się siedzieć w domu i *przykrzy mi się, żeby siedzieć w domu*,

Należy zaznaczyć, że problemem nie jest wykazanie związku akomodacyjnego w kierunku od finitywnego centrum zdania do reprezentanta INFP, zob. p. 1.2.1. w rozdziale I. Trudność polega na uznaniu INFP za człon akomodujący formę finitywnego centrum zdania. Brak bowiem swoistych wykładników przystosowania się V_{fin} do oczekiwań V_{inf} . Forma finitywna łącząca się z INFP posiadająca substytut nominalny mianownikowy, zob. (29)–(30), budową morfologiczną nie różni się od budowy formy finitywnej rozwijanej przez INFP nieposiadającą alternantu nominalnego mianownikowego, zob. (29a)–(30a).

(29) *Do mnie **należało** tylko zapłacić za rachunek || zapłacenie za rachunek.*

(29a) ***Należało** zapłacić za rachunek.*

(30) ***Marzyło** mi się spotkać z tobą || spotkanie z tobą.*

(30a) ***Zachciało** mi się spotkać z tobą.*

O przystosowaniu się V_{fin} pod względem osoby, liczby i rodzaju do wymagań V_{inf} można wnioskować jedynie przez analogię, na podstawie porównania konstrukcji z bezokolicznikiem i równoważnych im konstrukcji z formą mianownikową, por. (31) i (31a), (32) i (32a)–(32b), (33) i (33a)–(33c).

(31) *Do mnie **należało skontrolować** budowę.*

(31a) *Do mnie **należała kontrola** budowy.*

(32) ***Marzyło** mi się podróżować.*

(32a) ***Marzyło** mi się podróżowanie.*

(32b) ***Marzyły** mi się podróże.*

(33) ***Obrzydło** mi jeść konfitury.*

(33a) ***Obrzydło** mi jedzenie konfitur.*

(33b) ***Obrzydły** mi konfitury.*

(33c) ***Ja** ci obrzydłam.*

Wydaje się, że skoro formy *kontrola*, *podróżowanie*, *podróże*, *jedzenie* czy *konfitury* są uważane za akomodujące V_{fin} , to ich substytut bezokolicznikowy lub inny

---

**przykrzy mi, że siedzę w domu*. Widzimy więc, że aparat fraz proponowany w SWJP, zwłaszcza zaś zbiór realizacji frazy nominalnej, nie jest wystarczający, by zdać sprawę z równoważności członu bezokolicznikowego akomodującej frazie nominalnej mianownikowej. Traktowanie wszystkich zdań, w których brak akomodującej NP_{nom}, jako konstytuowanych przez czasowniki niewłaściwe prowadzi zaś do opisu niezgodnego z intuicją oraz zwiększa zasób czasowników niewłaściwych homonimicznych względem czasowników właściwych.

niemianownikowy także można uznać za akomodujący V_{fin} . Na tej podstawie bezokolicznikowi można przypisać trzy sprzężone wartości kategorii selektywnych, tj. 3 osobę, liczbę pojedynczą, rodzaj nijaki.

Na potwierdzenie, że liczba pojedyncza i rodzaj nijaki są kategoriami selektywnymi bezokolicznika, można przytoczyć kolejne przykłady, zob. (34)–(34a) i (34b)–(34c).

(34) *Maria uważała za **wskazane** wcześniej **obronić** pracę magisterską.*

(34a) *Maria uważała za **wskazaną** wcześniejszą **obronę** pracy magisterskiej.*

(34b) **Maria uważała za **wskazaną** wcześniej **obronić** pracę magisterską.*

(34c) **Maria uważała za **wskazane** wcześniejszą **obronę** pracy magisterskiej.*

Rodzaj i liczba przymiotnika *wskazane* w (34) jest skutkiem akomodacji ze strony bezokolicznika *obronić*.

Przeciwko przypisaniu wszystkim bezokolicznikom kategorii selektywnej 3 osoby, liczby pojedynczej i rodzaju nijakiego może przemawiać to, że nie we wszystkich kontekstach ta sama forma bezokolicznikowa łączy się z formą czasownikową o wartości trzeciej osoby, liczby pojedynczej, rodzaju nijakiego, a więc jest członem akomodującym formę finitywną, por. *opłacało się pływać* i *Jan lubi pływać*. Ten argument łatwo jednak odeprzeć, przywołując przykład nieakomodujących czasownika form mianownikowych, na przykład w zdaniach typu *Nazywaliśmy ją Kluseczka*.

Podsumowując, przyjmujemy, że INFP oraz inne nienominalne ekwiwalenty pozycyjne akomodującej finitywne centrum NP_{nom} także są powiązane z nadrzędną formą finitywną dwustronnym związkiem akomodacyjnym, tzn. ze strony formy finitywnej podlegają akomodacji, same zaś akomodują formę finitywną o wartości trzeciej osoby, liczby pojedynczej, rodzaju nijakiego.

1.4. Współwystępowanie z innymi pozycjami

Czasowniki, które konotują pozycję o wyróżniku INFP || NP_{nom} , przeważnie konotują także jedną pozycję niepodmiotową, zob. (35)–(37).

(35) *Uprzykrzyło **mi** się patrzeć na niego.* NKJP

(36) *...**h**udzili się, że powiedzie się **im** uzyskać od Stalina wariant "B" linii Curzona.* NKJP

(37) ***A**merykańskiemu politykowi nie **o**placa się wykraczać poza prawo.* NKJP

Wykładnikiem pozycji –P przy największej liczbie czasowników jest fraza nominalna celownikowa, jak np. w (35)–(37).

Frazę nominalną celownikową uznajemy w badanych zdaniach za konotowaną, choć w zdaniach tekstowych konstytuowanych przez niektóre czasowniki, np. formy *opłaca się, nie uchodzi czy nie zaszkodzi*, ten typ podrzędnika bywa pomijany, przede wszystkim, gdy nie ma referencji określonej jednostkowej, lecz odnosi się do jakiegoś zbioru referentów, por. (37) i (38).

(38) *Instalacji gazowej nie opłaca się montować w silnikach dwusuwowych.* NKJP

Zwróćmy uwagę, że zdania, w których INFP równoważna NP_{nom} współwystępuje z NP_{dat}, wyróżnia regularna koreferencja zachodząca między I AGS czasownika, którego forma konstytuuje INFP, i tego głębinowego aktanta nadrzędnego czasownika, który w strukturze powierzchniowej jest wyrażany za pomocą NP_{dat}, zob. (35)–(37), a także (39)–(40).

(39) *Pracownikom nie kalkuluje się chorować.*

(40) *Każdemu marzy się mieć własny dom.*

Należy podkreślić, że realizacja pozycji –P różna od NP_{dat} jest dla zdań zawierających charakteryzowaną w tym rozdziale pozycję bezokolicznikową mniej typową, możliwa w zdaniach konstytuowanych przez formy zaledwie kilku czasowników.

Formy 3. osoby czasowników OZNACZAĆ, ZNACZYĆ, RÓWNAĆ SIĘ oraz TO¹⁴ w pozycji –P konotują ciąg ponadjednoelementowy, którego jednym z komponentów jest przy każdym czasowniku druga w danym zdaniu INFP, zob. (41)–(43).

(41) *W twoim wypadku **spotkać się ze mną** || spotkanie ze mną to będzie **spotkać się z wrogiem**.*

(42) ***Mieć polskie obywatelstwo nie równa się być Polakiem** || byciu Polakiem || z byciem Polakiem.*

(43) ***Przetrwać oznaczało przystosować się** || przystosowanie się || że się przystosujemy.*

---

¹⁴ Chodzi o czasownik, który M. Wiśniewski (1990: 110–115) opisuje jako TO5, a ISJP – jako TO2. W schemacie proponowanym przez Z. Saloniego (2000: 9) do jednostki tej odnoszą się symbole „to V”, przy czym „V” to forma czasownika właściwego BYĆ.

Zdania w (41)–(43) pokazują także, że wymienione czasowniki różnią się ilością i jakością pozostałych elementów konotowanych i akomodowanych w pozycji –P. Różnice te omawiamy niżej, charakteryzując podklasę, do której zaliczamy te czasowniki.

Dokonując przeglądu sposobu formalizacji współwystępującej z badaną pozycją bezokolicznikową pozycji –P, należy wspomnieć o czasowniku UCHODZIĆ₁, którego forma 3. osoby konotuje –P realizowaną inaczej niż dotychczas omówione pozycje. Formy tego czasownika wymagają bowiem w pozycji –P frazy przyimkowo-nominalnej, zob. (44).

(44) *Ale u nas uchodzi za rzecz nieprzyzwoitą mówić o tym wprost.* ISJP

Konkludując, można stwierdzić, że zdania konstytuowane przez czasowniki konotujące pozycję o wykładniku INFP || NP_{nom} są realizowane przede wszystkim w oparciu o schemat zdaniowy czasownikowy właściwy jednemiejscowy, z pozycją –P typowo realizowaną jednoelementowo, przez NP_{dat}.

1.5. Zasady klasyfikacji

Zgodnie z założeniami przyjętymi w p. 5.2. rozdziału II do wyodrębnienia klas pozycji w superklasie I_{INFP || NP_{nom}} posłuży kryterium posiadania przez INFP równoważników zdaniowych. Kryterium pozwala wyróżnić dwie klasy pozycji bezokolicznikowych. Klasa 1. obejmuje pozycje pozbawione równoważnika zdaniowego, a więc takie, których wykładnikiem jest ciąg dwuelementowy, identyczny z ciągiem stanowiącym wyróżnik omawianej superklasy pozycji. Do klasy 2. należą natomiast pozycje realizowane przez ciąg co najmniej trzelementowy, zawierający przynajmniej jedną frazę zdaniową. Klasę 1. charakteryzuje formuła INFP || NP_{nom}, a klasę 2. – formuła INFP || NP_{nom} || SP.

Na kolejnym etapie klasyfikacji pozycji zaliczonych do klasy 1. bierzemy pod uwagę różnice w sposobie formalizacji pozycji współwystępującej z pozycją bezokolicznikową. Na tej podstawie w obrębie klasy 1. wyróżniamy trzy podklasy. Wyróżnikiem podklasy 1.1. jest realizacja pozycji –P przez NP_{dat}. W podklasie 1.2. wykładnikiem –P jest PRNP_{ZA+Acc}. Do podklasy 1.3. włączamy natomiast takie pozycje bezokolicznikowe, dla których wspólne jest współwystępowanie z drugą frazą bezokolicznikową. Ostatnia podklasa mogłaby podlegać dalszym podziałom ze względu na ilość i jakość fraz niebezokolicznikowych wypełniających pozycję –P. Czasowniki konotujące pozycje

zaliczone do 1.3. są nieliczne, a ich wymagania – nieseryjne, co uzasadnia zatrzymanie klasyfikacji na tym etapie.

Podstawę do wyróżnienia podklas w klasie 2. stanowi zaś różnica w ilości i jakości zdaniowych ekwiwalentów INFP. Przedstawione wyżej w p. 1.1.1. możliwe kombinacje fraz zdaniowych w pozycji P dają podstawę do wydzielenia w klasie 2. czterech podklas pozycji bezokolicznikowych, charakteryzowanych przez następujące formuły:

2.1. INFP || NP_{nom} || SP_{że},

2.2. INFP || NP_{nom} || SP_{żeby},

2.3. INFP || NP_{nom} || SP_{że} || SP_{żeby},

2.4. INFP || NP_{nom} || SP_{że} || SP_{żeby} || SP_{gdby}.

Wszystkie pozycje bezokolicznikowe zaliczone do podklas 2.1., 2.2. i 2.4. współwystępują przy tej samej formie finitywnej z frazą nominalną celownikową realizującą pozycję –P. Dla pozycji zaliczonych do 2.3. współwystępowanie z NP_{dat} jest dystynktywne i stanowi kryterium dalszego podziału. W wyniku przeprowadzonych podziałów w klasie 2. wydzielamy więc pięć podklas pozycji bezokolicznikowych:

2.1. INFP || NP_{nom} || SP_{że} – NP_{dat},

2.2. INFP || NP_{nom} || SP_{żeby} – NP_{dat},

2.3. INFP || NP_{nom} || SP_{że} || SP_{żeby},

2.4. INFP || NP_{nom} || SP_{że} || SP_{żeby} – NP_{dat},

2.5. INFP || NP_{nom} || SP_{że} || SP_{żeby} || SP_{gdby} – NP_{dat}.

Dalsza część rozdziału jest poświęcona prezentacji wyróżnionych klas i podklas pozycji podmiotowych. Każda z nich jest ilustrowana odpowiednim materiałem przykładowym, a w miarę potrzeb – komentarzem na temat szczególnych właściwości składniowych omawianych zdań.

2. Klasyfikacja pozycji podmiotowych

Klasa 1. INFP || NP_{nom}

Do klasy należą pozycje, których wyróżnikiem jest równoważność INFP wyłącznie frazie NP_{nom}. Obejmuje trzy podklasy różniące się formalnym kształtem pozycji niepodmiotowej.

1.1. INFP || NP_{nom} – NP_{dat}

Należą tu pozycje INFP współwystępujące z pozycją –P realizowaną przez frazę NP_{dat}, zob. (45) i (45a).

(45) *Polsce pozostałoby tylko kapitulować. Internet*

(45a) *Polsce pozostałoby tylko kapitulacja.*

Pozycje z podklasy 1.1. są konotowane przez formy trzeciej osoby czasowników DŁUŻYĆ SIĘ, KALKULOWAĆ SIĘ, PACHNIEĆ, POZOSTAĆ, POZOSTAWAĆ, POWIEŚĆ SIĘ, PRZYKRZYĆ SIĘ, PRZYPAŚĆ, PRZYPADAĆ, SPRZYKRZYĆ SIĘ, UPRZYKRZYĆ SIĘ, ZAPACHNIEĆ, ZOSTAĆ, ZOSTAWAĆ, zob. (46)–(49).

(46) *Staśce dłużyło się czekać || czekanie.*

(47) *Ale i Haleckiemu nie powiodło się dotrzeć || dotarcie do jakich nowych źródeł.*

(48) *Pozostało nam więc walczyć o III miejsce || pozostała nam walka o III miejsce.*

(49) *Sprzykrzyło mi się odpowiadać || odpowiadanie zniecierpliwionym uczestnikom grup.*

Czasowniki PACHNIEĆ, ZAPACHNIEĆ, których formy trzeciej osoby dopuszczają podmiot o postaci INFP, np. w (50), należy odróżnić od homonimów wykluczających podmiot, konotujących natomiast pozycję –P o wykładniku NP_{instr}, zob. (50a).

(50) *Zapachniało mu być prezydentem.*

(50a) *W domu zapachniało rosółem.*

Forma *zapachniało* konstytuująca zdanie w (50a) reprezentuje czasownik niewłaściwy, bowiem nie dopuszcza w swym kontekście NP_{nom}. Przy homonimicznej formie *zapachniało* w (50) możliwa jest natomiast alternacja INFP z NP_{nom}, por. (50) i (50b).

(50b) *Zapachniało mu bycie prezydentem || zapachniała mu prezydentura.*

Należy zaznaczyć, że w konkretnych tekstach fraza nominalna mianownikowa jest realizowana częściej niż jej bezokolicznikowy równoważnik.

1.2. INFP || NP_{nom} – PRNP_{ZA+Acc}

Wyróżnikiem drugiej podklasy jest współwystępowanie frazy realizującej pozycję P z frazą przyimkowo-nominalną z przyimkiem ZA + Acc. Takie właściwości konotacyjne mają formy tylko jednego czasownika – UCHODZIĆ₁, zob. (51).

(51) *Zajmowanie się || zajmować się kotami uchodzi za rzecz wstydliwą i przynależną ubogim, zdziwaczałym staruszkom.*

Również w tej podklasie tekstowym wykładnikiem pozycji P częściej niż INFP jest NP_{nom}.

1.3. INFP || NP_{nom} – INFP

W odróżnieniu od poprzednich w tej podklasie pozycję –P realizuje ciąg ponadjednoelementowy, do którego należy fraza bezokolicznikowa. Czasowniki konstytuujące zdania zawierające pozycje zaliczone do podklasy 1.3. różni natomiast ilość i typ pozostałych komponentów ciągu realizującego pozycję –P.

Czasownik TO konotuje w pozycji –P ciąg obejmujący INFP i nieakomodującą finitywnego centrum NP_{nom}, zob. (52)–(52b).

(52) *Przegrać proces to byłoby stracić klientów.*

(52a) *Przegranie procesu to byłoby stracenie klientów.*

(52b) *Przegranie procesu to byłaby strata klientów.*

Z kolei przy formach 3 osoby czasownika RÓWNAĆ SIĘ wykładnikiem pozycji –P jest ciąg obejmujący frazy INFP, NP_{dat}, PRNP_{Z+Instr}, por. (53)–(53b).

(53) *Utracić jeden procent wody równa się utracić dziesięć procent zdolności wysiłkowych.*

(53a) *Utrata jednego procenta wody równa się utracie dziesięciu procent zdolności wysiłkowych.*

(53b) *Utrata jednego procenta wody równa się z utratą dziesięciu procent zdolności wysiłkowych.*

Czasowniki OZNACZAĆ i ZNACZYĆ konotują natomiast w pozycji –P ciąg składający się z fraz INFP, NP_{acc} oraz SP_{ze}, zob. (54)–(55).

(54) *Być* || *bycie Irlandczykiem* znaczyło *być katolikiem* || *bycie katolikiem* || *że się jest katolikiem*.

(55) *Wypowiadać się przeciw bolszewizmowi* oznaczało *dawać broń* || *dawanie broni* || *że się daje broń reakcji*.

Ciekawym zjawiskiem obserwowanym w odniesieniu do podklasy 1.3. jest realizacja tekstowa obu pozycji przyfinitywnych przez frazy tego samego typu, tj. albo przez frazy nominalne, zob. (56), albo przez frazy bezokolicznikowe, zob. (57).

(56) *...jego zwycięstwo* oznaczało *całkowitą zmianę filozoficznych podstaw...* NKJP

(57) *Ich zdaniem, posłać dzieci do kanadyjskiej szkoły* znaczyło *poddać je wpływom cywilizacji zepsutej i diabelskiej*. NKJP

Należy jednak zaznaczyć, że inne kombinacje tych fraz także są możliwe, zob. (58)–(59).

(58) *Bo szczęście nie równa się mieć wszystko*. Internet

(59) *Kupować na wyprzedazy to inwestycja*. Korpus IPI PAN

Zwróćmy uwagę, że poza sposobem formalizacji cechą dystynktywną pozycji składniowych konotowanych przez formy czasowników OZNACZAĆ, ZNACZYĆ, RÓWNAĆ SIĘ, TO jest także uporządkowanie linearne ich wykładników tekstowych. W zdaniach z formami czasowników OZNACZAĆ, ZNACZYĆ, RÓWNAĆ SIĘ wykładnik frazy realizującej pozycję P musi być umieszczony z lewej strony V_{fin} , por. (60) i (60a), a w zdaniach z formami TO – jest to obowiązkowo miejsce z prawej strony V_{fin} ¹⁵, por. (61) i (61a).

(60) *Ogłoszenie upadłości nie zawsze oznacza klęskę*.

(60a) **Kłęskę nie zawsze oznacza ogłoszenie upadłości*.

(61) *Zlikwidować bezrobocie to był podstawowy cel nowego rządu*.

(61a) **Podstawowy cel nowego rządu to był zlikwidować bezrobocie*.

Stała lewostronna pozycja linearna względem V_{fin} wykładników pozycji P niewątpliwie pozostaje w związku z cechami semantycznymi analizowanych zdań, które ze względu na komunikowaną treść określa się mianem utożsamiających, zob. Z. Klemensiewicz (1953:

---

¹⁵ Na obowiązkową postpozycyjność podmiotu-mianownika przy czasowniku TO zwracają uwagę M. Wiśniewski (1990: 116) oraz Z. Saloni (2000: 9).

23)¹⁶. Jak jednak widać na przykładzie zdań z formą czasownika TO, korelacja cech semantycznych i formalnych nie jest pełna.

Klasa 2. INFP || NP_{nom} || SP

Pozycje podmiotowe zaliczone do klasy 2. są realizowane przez ciąg fraz obejmujący od trzech do pięciu elementów, wśród których oprócz INFP i NP_{nom} jest co najmniej jedna fraza zdaniowa.

2.1. INFP || NP_{nom} || SP_{ze} – NP_{dat}

Podklasa 1. grupuje pozycje, w których trzecim elementem w ciągu wykładników jest SP_{ze}, zob. (62)–(62a).

(62) *Każdemu zdarzało się omylić || że się omyli.*

(62a) *Każdemu zdarzała się omyłka.*

Czasowniki konotujące ten typ pozycji P konotują równocześnie pozycję –P o wykładniku NP_{dat}.

Spośród wszystkich czasowników konotujących pozycję o wyróżniku INFP || NP_{nom} czasowniki konotujące pozycję typu 2.1. stanowią grupę najliczniejszą. Należą do niej formy 3. osoby czasowników DOGADZAĆ, DOJEŚĆ, DOPIEC, NUDZIĆ SIĘ, OBMIERZAĆ, OBMIERZNAĆ, OBRZYDNAĆ, OPŁACAĆ SIĘ, OPŁACIĆ SIĘ, PRZYDARZAĆ SIĘ, PRZYDARZYĆ SIĘ, PRZYTRAFIĆ SIĘ, PRZYTRAFIAĆ SIĘ, TRAFIĆ SIĘ, TRAFIAĆ SIĘ, UDAĆ SIĘ, UDAWAĆ SIĘ, ZBRZYDNAĆ, ZDARZAĆ SIĘ, ZDARZYĆ SIĘ, ZNUDZIĆ SIĘ.

Trzeba jednak zaznaczyć, że SP_{ze} jest mniej typowym podrzędnikiem czasowników o zbliżonym znaczeniu ‘odczuwać niechęć’, tj. OBRZYDNAĆ, OBMIERZNAĆ, ZNUDZIĆ SIĘ, ZBRZYDNAĆ, o czym świadczy niska frekwencja w materiale zdań typu (63)–(64).

(63) *Zwyczajnie zbrzydło mi, że na jedynym polskim kanale sportowym jaki mam nie leciało właściwie nic innego. Internet*

(64) *Kaziowi znudziło się, że czasami musiał się rzucać w błoto w bramce. Internet*

---

¹⁶ H. Misz (1967: 55–56) formy *to*, *równa się*, *znaczy*, *jest to* wyodrębnia nawet w odrębną klasę gramatyczną, tzw. funktorów utożsamiających.

Z kolei czasowniki o wspólnym znaczeniu ‘mieć miejsce’, tj. ZDARZAĆ SIĘ, ZDARZYĆ SIĘ, PRZYDARZAĆ SIĘ, PRZYDARZYĆ SIĘ, PRZYTRAFIĆ SIĘ, PRZYTRAFIAĆ SIĘ, TRAFIĆ SIĘ, TRAFIAĆ SIĘ w konstrukcji z negacją oprócz SP_{ze} dopuszczają frazę SP_{żeby}, zob. (65)–(65d).

(65) *Zdarzało mu się późno wracać do domu.*

(65a) *Zdarzały mu się późne powroty do domu.*

(65b) *Zdarzało mu się, że późno wracał do domu.*

(65c) *Nie zdarzało mu się, żeby późno wracał do domu.*

(65d) **Zdarzało mu się, żeby późno wracał do domu.*

Powyższe przykłady potwierdzają znaną w polskiej składni tezę o wpływie negacji na dyspozycje składniowe form wyrazowych, zob. M. Świdziński (1998), Z. Saloni, M. Świdziński (1998: 160).

2.2. INFP || NP_{nom} || SP_{żeby} – NP_{dat}

Czasowniki zaliczone do podklasy 2.2. dopuszczają w pozycji P frazę SP_{żeby} nie tylko w konstrukcjach z negacją. Są to formy czasowników OPLACAĆ SIĘ, OPLACIĆ SIĘ, PRZYDAĆ SIĘ, PRZYDAWAĆ SIĘ, SPODOBAĆ SIĘ, WYPADAĆ, PRZYSTAĆ, UCHODZIĆ₂, zob. (66)–(68).

(66) *Czy oplaca się chodzić || chodzenie || żeby chodzić do lekarza?*

(67) *Przydałoby się szczerze porozmawiać || żeby szczerze porozmawiać || przydałaby się szczerza rozmowa.*

(68) *Ale ja jestem służką bożym, mnie nie przystoi oszukiwać || oszustwo || żeby oszukiwać.*

We współczesnej polszczyźnie formy trzech ostatnich czasowników najczęściej są używane w konstrukcjach z negacją, np. *nie przystoi nosić krótkich spodni, nikomu nie wypadało wyjść wcześniej, nie godzi się narzekać*. Bez negacji formy *wypada, przystoi, uchodzi* są używane przede wszystkim w zdaniach pytajnych z *czy*, np. *Czy dziewczynie przystoi tak się ubierać?, Czy godzi się nas okłamywać?*

Obserwacja sposobu zapełniania pozycji P w tekstach prowadzi do wniosku, że przy formach czasowników WYPADAĆ, PRZYSTAĆ wyraźnie częściej niż NP_{nom} są używane frazy bezokolicznikowe i zdaniowe typu ŻEBY.

2.3. INFP || NP_{nom} || SP_{ze} || SP_{zeby}

Ciągi fraz realizujących pozycje zaliczone do podklas 3.–5. zawierają więcej niż jedną frazę zdaniową. W podklasach 3. i 4. INFP alternuje z frazami zdaniowymi SP_{ze} i SP_{zeby}. Różnice w budowie zdań zawierających tego rodzaju podmioty dotyczą typów realizacji pozycji niepodmiotowej.

Pozycje typu 2.3. występują w zdaniach pozbawionych pozycji –P, zob. (69).

(69) *Utarło się nazywanie || nazywać || że się nazywa || żeby nazywać tych poetów poetami rewolucyjnymi.*

Są one konstytuowane przez formy tylko dwóch czasowników, tj. UTRZEĆ SIĘ i PRZYJAĆ SIĘ.

2.4. INFP || NP_{nom} || SP_{ze} || SP_{zeby} – NP_{dat}

Pozycje typu 2.4. w zdaniach współwystępują z NP_{dat}, frazą będącą wykładnikiem pozycji –P, zob. (70).

(70) *Nie uśmiechało mi się wracać || wracanie || że mam wracać || żeby wracać do ćwiczeń akrobatycznych.*

Podmioty tego typu są konotowane przez formy czasowników MARZYĆ SIĘ, ZAMARZYĆ SIĘ, UŚMIECHAĆ SIĘ, PASOWAĆ. Zakres występowania ostatniego czasownika jest ograniczony do polszczyzny potocznej, zob. (71).

(71) *Pasuje ci spotkać się ze mną jutro o siedemnastej przed twoją perfumerią?*

Jeśli chodzi o SP_{ze} przy formach *marzy się, zamarzy się*, to na ogół w zdaniu-reszcie po spójniku ŻE¹⁷ występuje forma finitywna o wartości czasu nieprzeszłego¹⁸, por. (72) i (72a).

(72) *Marzyło nam się, że skomputeryzujemy || że komputeryzujemy kartotekę pacjentów.*

(72a) **Marzyło nam się, że skomputeryzowaliśmy kartotekę pacjentów.*

---

¹⁷ Z. Zaron (1980: 37) czasownikom *marzyć się, zamarzyć się* nie przypisuje łączliwości z ŻE, tylko z ŻEBY. Konstrukcje typu *zamarzyło mu się, że...* traktuje jako konstytuowane przez formy czasownika homonimicznego, o znaczeniu mentalnym. Argument zdarzeniowy tego czasownika może być realizowany tylko przez zdanie ŻE.

¹⁸ Więcej na temat ograniczenia wartości czasu formy finitywnej w zdaniu-reszcie w obrębie frazy SP_{ze} mowa w rozdziale IV.

Z kolei formy czasownika UŚMIECHAĆ SIĘ najczęściej są używane w konstrukcjach z negacją, np. *nie uśmiecha się im płacić*. Użycia w konstrukcji bez negacji są możliwe na przykład w zdaniach pytajnych z *czy*, np. *Ciekawe, czy uśmiechałoby ci się siedzieć cały weekend na uczelni?*.

2.5. INFP || NP_{nom} || SP_{że} || SP_{żeby} || SP_{gdyby} – NP_{dat}

W zdaniach podklasy 2.5. INFP alternuje z trzema frazami zdaniowymi. Oprócz fraz typu ŻE i ŻEBY, obecnych w poprzedniej klasie, możliwa jest fraza GDYBY, zob. (73).

(73) *Wystarczy kiwnięcie palcem || kiwnąć palcem || że kiwnę palcem || jeśli kiwnę palcem, a ty już lecisz.*

Nadrzędnikami INFP realizującej pozycję podmiotową typu 2.5. są formy czasowników STARCZAĆ, STARCZYĆ, WYSTARCZAĆ, WYSTARCZYĆ oraz zawierające morfem *nie* formy czasowników NIE ZASZKODZIĆ¹⁹, NIE ZAWADZIĆ, zob. (74).

(74) *Nikomnie zaszkodzi posłuchanie || posłuchać || że posłucha || gdyby posłuchał rad doświadczonego lekarza.*

Współwystępująca z podmiotami w podklasie 2.5. pozycja –P stosunkowo często w tekstach pozostaje niewypełniona.

3. Podsumowanie

Przeprowadzone badania dostarczają argumentów na poparcie tezy, że oczekiwania konotacyjne i akomodacyjne poszczególnych form z paradygmatu czasownika nie są identyczne. Przytaczane wyżej zdania zawierają INFP w pozycjach podmiotowych konotowanych przez formy czasownikowe 3 osoby, liczby pojedynczej, rodzaju nijakiego. Są to zarówno formy czasowników dysponujących paradygmatami zawierającymi formy zróżnicowane fleksyjnie pod względem osoby, liczby i rodzaju, jak i formy czasowników o paradygmatach defektywnych co do wymienionych kategorii fleksyjnych. Tym drugim wartości kategorii fleksyjnych można przypisać wyłącznie składniowo, na podstawie łączliwości V_{fin} z mianownikową formą rzeczownikową o selektywnych kategoriach 3. osoby, liczby pojedynczej, rodzaju nijakiego.

---

¹⁹ Jeśli zdanie typu *Czy zaszkodzi mi spróbować dyplomatycznie, zamiast się od nich odcinać?* (NKJP) jest konstytuowane przez formę tego samego czasownika, który identyfikujemy w (74), można uznać, że ciąg *nie zaszkodzi* w (74) jest konstrukcją.

Nie ulega wątpliwości, że pozycje podmiotowe, których wykładnikiem jest ciąg zawierający oprócz NP_{nom} frazę bezokolicznikową, ewentualnie także frazy zdaniowe, stanowią margines pozycji podmiotowych konotowanych przez formy finitywne czasowników właściwych. Należy jednak podkreślić, że czasowników dopuszczających ten typ podmiotu jest znacznie więcej niż wynikałoby ze starszych i nowszych opracowań gramatycznych i leksykograficznych. Zaproponowana klasyfikacja pozycji bezokolicznikowych o wyróżniku nominalnym mianownikowym pozwala jednocześnie zdać sprawę z wymagań konotacyjnych i akomodacyjnych tej grupy czasowników.

ROZDZIAŁ IV

POZYCJE O WYRÓŹNIKU NOMINALNYM NIEMIANOWNIKOWYM

Przedstawiana w tym rozdziale superklasa niepodmiotowych pozycji bezokolicznikowych charakteryzuje się tym, że ciąg fraz je realizujących zawiera co najmniej dwa elementy. Poza frazą bezokolicznikową jest to fraza nominalna niemianownikowa (NP_{-nom}). Warunkiem uznania INFP za wykładnik takiej pozycji jest więc możliwość podstawienia za INFP frazy nominalnej niemianownikowej, zob. (1)–(1a).

(1) *Lekarz zabronił mi jeść słodycze.*

(1a) *Lekarz zabronił mi jedzenia słodyczy.*

O nienominalnym i niemianownikowym charakterze omawianej pozycji świadczy także sposób pytania o INFP pytaniem jak o frazę nominalną niemianownikową, zob. (2)–(3).

(2) *Czego zabronił ci lekarz? Jedzenia słodyczy. Jeść słodycze.*

(3) *Czego się obawiasz? Utraty pracy. Utracić pracę.*

Test substytucji INFP przez NP_{-nom} może być wykorzystany jako narzędzie do ustalenia zasobu czasowników otwierających pozycje o wyróżniku INFP || NP_{-nom}. W rezultacie przeprowadzonych testów na liście nadrzędników INFP alternującej z NP_{-nom} umieszcza się w pracy 112 czasowników. Listę tę zawiera Dodatek B, będący załącznikiem do prezentowanego rozdziału.

1. Rodzaje fraz alternujących z INFP

Ciąg fraz realizujących pozycje typu INFP || NP_{-nom} obejmuje od jednej do pięciu fraz niebezokolicznikowych, zob. tabelę 1.

Tabela 1.

Liczba alternatów INFP	Liczba czasowników konotujących pozycję	% czasowników konotujących pozycję
3	37	33,04
1	25	22,32
2	24	21,43
4	22	19,64
5	4	3,57

Jak pokazują dane liczbowe i procentowe zawarte w tabeli 1., najczęściej czasowników dopuszcza w badanych pozycjach trzy frazy niebezokolicznikowe. Czasowniki dopuszczające ciągi obejmujące jedną, dwie lub cztery frazy są nieco rzadsze. Najmniej liczne są natomiast czasowniki konotujące pozycję realizowaną przez pięcioelementowy ciąg fraz niebezokolicznikowych.

1.1. Frazy nominalne

Frazy nominalne niemianownikowe są wyróżnikami badanych tu pozycji, gdyż występują zawsze, tzn. fraza bezokolicznikowa regularnie alternuje z co najmniej jedną frazą nominalną niemianownikową, przeważnie dopełniaczową, zob. (4), lub biernikową, zob. (5).

(4) *Na kursach emisji głosu nauczymy was prawidłowo oddychać || prawidłowego oddychania.*

(5) *Ministrowi skarbu nakazujemy wpłacić pieniądze || wpłacenie pieniędzy do 20 grudnia.*

Najczęściej alternantem INFP jest NP_{acc}, którą konotuje 61 czasowników, podczas gdy 54 czasowniki konotują NP_{gen}. Tylko 5 czasowników konotuje alternatywnie dwie frazy nominalne, m.in. KREPOWAĆ SIĘ i BRZYDZIĆ SIĘ, które dopuszczają oprócz INFP frazy nominalne dopełniaczową i narzędnikową, zob. (6).

(6) *Kobiety brzydzą się zabijać pająki || zabijania pająków || zabijaniem pająków.*

Z kolei ciąg NP_{acc} || NP_{gen} jest używany w pozycjach przy czasownikach DOKOŃCZYĆ, DOKAŃCZAĆ, DOSTAĆ, zob. (7).

(7) *Latem ekipa budowlana dokończyła remontować basen || remontu basenu || remont basenu.*

Wystąpienie jednej z dwóch fraz nominalnych podlega wyraźnym ograniczeniom. Czasowniki DOKOŃCZYĆ, DOKAŃCZAĆ, DOSTAĆ są używane przede wszystkim z NP_{acc}, por. *dokończył pierwszą książkę i *dokończył pierwszej książki, dokańczę herbatę malinową i *dokańczę herbaty malinowej.* Przy czasownikach KREPOWAĆ SIĘ i BRZYDZIĆ SIĘ wariantem o szerszym zakresie użycia jest NP_{gen}, por. *krępowali się przyprowadzić syna, krępowali się przyprowadzenia syna i *krępowali się przyprowadzeniem syna.*

Należy dodać, że wiele czasowników konotujących pozycję o wykładniku INFP || NP_{-nom} nakłada ograniczenie selekcyjne na reprezentanta NP_{-nom}. W SSGCP przy symbolu frazy nominalnej najczęściej jest umieszczany symbol [+Abstr], oznaczający, że reprezentantem NP jest rzeczownik o znaczeniu abstrakcyjnym. Ograniczenie to dotyczy ekwiwalentów nominalnych używanych przy czasownikach DORADZAĆ, NAKAZAĆ, NAUCZYĆ, PODEJMOWAĆ SIĘ, POPRZYSIĄC, POWSTYDZIĆ SIĘ, PRZYRZEKAĆ, PRZYRZEC, ROZPOCZYNAĆ, SPODZIEWAĆ SIĘ, ŚLUBOWAĆ, UCZYĆ, UMIEĆ, UWAŻAĆ, ZABRANIAĆ, ZAKAZAĆ. Przy innych czasownikach, m.in. KOŃCZYĆ, DOKOŃCZYĆ, LUBIĆ, POZACZYNAĆ, może ponadto wystąpić rzeczownik o znaczeniu konkretnym, ale nieżywotny, a przy czasownikach typu LĘKAĆ SIĘ możliwy jest rzeczownik abstrakcyjny lub żywotny. Tego rodzaju ograniczenia selekcyjne nie są natomiast notowane w odniesieniu do fraz nominalnych podrzędnych względem czasowników BRZYDZIĆ SIĘ, OBIECAĆ, PROPONOWAĆ, PRAGNAĆ, UBÓSTWIAĆ.

Trzeba podkreślić, że zdania zawierające realizację o postaci INFP nie podlegają niektórym przekształceniom składniowym, które są możliwe, gdy tę samą pozycję realizuje NP_{-nom}. Chodzi o zdania konstytuowane przez formy czasowników tzw. przechodnich i zależne od nich formy nominalne biernikowe, ewentualnie dopełniaczowe bądź narzędnikowe, tradycyjnie nazywane dopełnieniami bliższymi. Jak wiadomo, podlegają one tzw. transformacji biernej, zob. Z. Gołąb (1967: 26–35), S. Jodłowski (1976: 97–101), EJO (1995: 91), Z. Saloni, M. Świdziński (1998: 320)¹.

Należy zaznaczyć, że stosunkowo niewiele czasowników przechodnich w ogóle dopuszcza równoważnik bezokolicznikowy w pozycji realizowanej przez frazę nominalną niemianownikową. Są to na przykład czasowniki DORADZIĆ, NAKAZAĆ, OBIECAĆ, PRZYKAZAĆ, ZABRONIĆ, ZAKAZAĆ, ZAPRZESTAĆ, ZLECIĆ, por. *konserwator nakazał przeprowadzić badania || przeprowadzenie badań i przeprowadzenie badań zostało nakazane przez konserwatora, sprzedawca obiecał zwrócić pieniądze || zwrot pieniędzy i zwrot pieniędzy został obiecany przez sprzedawcę, prawo zabrania stosować*

---

¹ W pracy L. Jordanskiej i I. Mielczuka (2000) właściwość ta nazywana jest „podnoszeniem” lub „obniżaniem” poziomu w strukturze powierzchniowyntaktycznej. Wymieniana jest jako jedna z czysto składniowych właściwości podrzędnika związanego PSO typu subjectival lub objectival.

broń biologiczną || *stosowania broni biologicznej i stosowanie broni biologicznej zostało zabronione przez prawo, zespół naukowców zaprzestał rozpowszechniać wyniki badań* || *rozpowszechniania wyników badań i rozpowszechnianie wyników badań zostało zaprzestane przez zespół naukowców*. Ważne jest to, że jeśli zbiór realizacji pozycji przy czasowniku przechodnim obejmuje frazy nominalne i nienominalne, w tym bezokolicznikowe, zob. (8), transformacja bierna zachodzi tylko w odniesieniu do fraz nominalnych, por. (8a)–(8b).

(8) *Moja dziewczyna lubi pływanie* || *pływać*.

(8a) *Pływanie jest lubiane przez moją dziewczynę*.

(8b) **Pływać jest lubiane przez moją dziewczynę*.

Wynika to z faktu, że czasowniki przechodnie dopuszczają INFP wyłącznie w pozycji –P. Frazy nominalne są natomiast przy tych czasownikach akceptowalne w pozycjach P i –P.

Typ frazy nominalnej niemianownikowej wykorzystujemy w dalszej części pracy jako najważniejsze kryterium klasyfikacji badanych pozycji bezokolicznikowych. Na jego podstawie wyróżniamy dwie klasy: pozycje o wyróżniku nominalnym dopełniaczowym oraz pozycje o wyróżniku nominalnym biernikowym.

1.2. Frazy innego typu

Wśród nienominalnych alternantów INFP w badanych pozycjach najszerszy zakres użycia mają frazy zdaniowe, które identyfikujemy w pozycjach przy 78 czasownikach, co stanowi 70,27% wszystkich nadrzędników INFP alternujących z NP_{-nom}. Najczęściej substytutami INFP są frazy SP_{zeby}, np. (9), lub SP_{ze}, np. (10).

(9) *Pan rozkazał rozpocząć żniwa* || *żeby rozpocząć żniwa*.

(10) *Poprzysiągł zmiażdżyć* || *że zmiażdży swoich wrogów*.

Niektóre czasowniki akomodujące SP_{ze} wywierają wpływ na użycie czasu formy finitywnej konstytuującej zdanie-resztę. W grę wchodzi przede wszystkim brak możliwości użycia V_{fin} czasu przeszłego, por. *obietuje, że skosi trawę* i **obietuje, że skosił trawę*, lub także teraźniejszego, zob. **obietuje, że kosi trawę*. W formułach charakteryzujących poniżej odpowiednie zdania umieszcza się w indeksie dolnym przy symbolu SP_{ze} dodatkowy indeks: $ze+v_{fin}(t)$, w którym symbol „t” oznacza zmienną

wartość kategorii czasu, którą w formułach zastępują symbole akomodowanych wartości czasu².

Nie ulega wątpliwości, że na wartość gramatycznej kategorii czasu mają wpływ czynniki semantyczne, a ściślej relacja czasowa implikowana przez nadrzędny predykat, w terminologii S. Karolaka nazywany jądrowym, względem tzw. predykatu wewnętrznego, zob. S. Karolak (2002: 147–149), Z. Zaron (1980: 15–16). Determinacja wartości nieprzeszłej V_{fin} dotyczy bowiem zdań konstytuowanych przez czasowniki będące wykładnikami predykatów implikujących relację jednoczesności³, jak np. NAUCZYĆ, NAUCZYĆ SIĘ, zob. *nauczył się, że ma po sobie sprzętać*, lub następstwa, np. CHCIEĆ, OBIECAĆ, OBIECYWAĆ, PLANOWAĆ, ZAPLANOWAĆ, ŚLUBOWAĆ, zob. *planuje, że przyjdzie, robi*. Jeśli implikacja dotyczy alternatywnie uprzedniości lub następcości, jak np. PRZYSIĄC, PRZYSIĘGNAĆ, wartość kategorii czasu nie podlega determinacji, np. *policjant przysięga, że zatrzymał || zatrzyma || zatrzymuje złodzieja*.

Trzeci typ fraz zdaniowych równoważnych wobec INFP w badanych pozycjach, czyli fraza pytajnozależna Q, może wystąpić przy 18 czasownikach, m.in. DORADZAĆ, NAUCZYĆ SIĘ, RADZIĆ, zob. (11).

(11) *Janek radził kupić sprzęt do nurkowania || komu kupić sprzęt do nurkowania*.

Z kolei w pozycjach przy 6 czasownikach, m.in. LUBIĆ, NIENAWIDZIĆ, WOLEĆ, jest dopuszczalna fraza typu JAK, zob. (12).

(12) *Nienawi klamać || jak kłamie*.

Należy uściślić, że chodzi o frazę wprowadzaną przez spójnik JAK⁴ lub jego leksykalne równoważniki KIEDY, GDY, zob. (12a).

(12a) *Nienawidzę klamać || gdy || kiedy kłamiesz*.

Frazę tę należy odróżnić z jednej strony od wymaganej frazy pytajnozależnej, wprowadzanej przez zaimek przysłowny pytajny (relator), zob. (13), z drugiej strony od

---

² Zakres akomodacji czasu V_{fin} konstytuującej zdanie-resztę będące współskładnikiem ŻE jest zagadnieniem, które na gruncie składni strukturalnej nie zostało dotychczas systematycznie przebadane.

³ Informację o relacjach czasowych zachodzących między predykatami podaję za Z. Zaron (1980).

⁴ Jest to jeden z 7 typów fraz zdaniowych wyróżnionych w SWJP (1998: 143–147).

fraz niewymaganych i nieakomodowanych przez nadrzędnik, wskazujących na sposób, zob. (14), lub czas, zob. (15), wykonywania czynności.

(13) *Nie wiem, jak długo trwa film.*

(14) *Zrobił to, jak potrafił.*

(15) *Przyjedziemy, jak zadzwonisz.*

Należy podkreślić, że fraza JAK pozostaje względem INFP w dystrybucji uzupełniającej, gdyż I AGS V_{fin} konstytuującej zdanie-resztę obligatoryjnie jest nietożsamy z I AGS finitywnego centrum zdania, zob. (12) i por. (16) i (16a).

(16) *Jan uwielbia bawić się z dziećmi klockami.*

(16a) *Jan uwielbia, jak dzieci bawią się klockami.*

Nawet przy zbliżonym napełnieniu leksykalnym, jak np. w (16) i (16a), zdania, w których pozycję przyczasownikową realizuje SP_{jak} , różnią się znaczeniem od zdań, w których tę samą pozycję składniową wypełnia INFP.

Ciągi fraz realizujące badane pozycje bezokolicznikowe różnią się liczbą zdaniowych ekwiwalentów INFP. Maksymalnie zawierają trzy frazy zdaniowe, co jest jednak rzadkie, bo ma miejsce tylko przy 8 czasownikach. Z dwiema frazami zdaniowymi INFP alternuje przy 33 czasownikach. Jeden równoważnik zdaniowy mają INFP przy 37 czasownikach. Ilość i typ fraz zdaniowych równoważnych INFP wykorzystujemy na kolejnym etapie klasyfikacji pozycji INFP, jako kryterium wyodrębniania podklas badanych pozycji.

W ciągu fraz realizujących pozycje o wyróżniku INFP || NP_{-nom} mogą też wystąpić frazy oratio recta i przyimkowo-nominalne.

Alternant OR jest dopuszczany przez 40 czasowników, m.in. DORADZIĆ, NAKAZAĆ, OBIECAĆ, PLANOWAĆ, POLECIĆ, zob. (17)–(17a).

(17) *Nie wstawaj tak gwałtownie — doradził jej Grzegorz. ISJP*

(17a) *Nie będę wstawał tak gwałtownie – obiecał jej Grzegorz.*

Należy podkreślić, że w każdej z tych pozycji możliwa jest także realizacja frazy zdaniowej typu ŻE, zob. (17b), lub ŻEBY, zob. (17c).

(17b) *Grzegorz obiecał jej, że nie będzie wstawał tak gwałtownie.*

(17c) *Grzegorz doradził jej, żeby nie wstawała tak gwałtownie.*

Po odpowiednich zmianach strukturalnych frazę OR można więc przekształcić w frazę zdaniową⁵. Cecha ta odróżnia OR od niezajmujących pozycji składniowych wyrażen w literaturze określanych mianem składników dostawionych, zob. M. Świdziński (1996: 41–42). Podobnie jak OR składniki dostawione są wyróżniane w zdaniu interpunkcyjnie, prozodycznie i linearnie.

Jeśli chodzi o frazy przyimkowo-nominalne, w badanych pozycjach są realizowane najrzadziej. Ciąg alternantów INFP o postaci NP_{-nom} || PRNP występuje w kontekście zaledwie 2 czasowników, tj. ZAMYŚLAĆ i ZAMYŚLIĆ, zob. (18)–(18a).

(18) *Zamyślał o przywróceniu minionej świetności monarchii.* NKJP

(18a) *Dwukrotnie zamyślał przywrócić ustrój republikański.* Internet

Posiadanie przez INFP ekwiwalentu OR bądź przyimkowo-nominalnego wykorzystujemy w klasyfikacji do wyróżniania podklas badanych pozycji INFP.

2. Inne pozycje współwystępujące przy danym nadrzędniku

Z wyjątkiem pięciu czasowników pozycje dla INFP równoważnej NP_{-nom} konotują czasowniki właściwe, co oznacza, że w kontekście INFP przeważnie występuje równocześnie fraza nominalna mianownikowa wypełniająca pozycję podmiotową, zob. (19).

(19) *Rebeka obiecała chirurgowi Tamtenowi odwiedzić go w garsonierze.* NKJP

Spośród 112 czasowników dopuszczających analizowaną tu pozycję 60 jednostek konotuje dodatkowo jeszcze jedną pozycję niepodmiotową. Dwie niepodmiotowe i niebezokolicznikowe pozycje konotują zaledwie 4 czasowniki, tj. POCZYTAĆ, POCZYTYWAĆ, POSTAWIĆ, STAWIAC, zob. (20).

(20) *Oni bowiem poczytują **sobie za honor i obowiązek** stanąć tu choćby raz do roku.*

NKJP

Natomiast przy 48 czasownikach pozycja INFP jest jedyną niepodmiotową pozycją konotowaną przez nadrzędnik, zob. (21).

(21) *Tomek zapragnął za **wszelką cenę usłyszeć, co on mówi.*** NKJP

---

⁵ Przekształcenie to znane jest w gramatykach jako zamiana mowy niezależnej na zależną, zob. J. Labocha (1996: 78–79).

Frazą niepodmiotową najczęściej współwystępującą z INFP, bo aż przy 46 czasownikach, jest NP_{dat}, zob. (20). W kontekście 8 czasowników wraz z INFP może być używana NP_{acc}, zob. (22).

(22) *Oduczono mnie pokazywać język.* NKJP

Zwróćmy uwagę, że taka możliwość ma miejsce tylko przy czasowniku UCZYĆ i związanych z nim słowotwórczo derywatach, np. NAUCZYĆ, ODUCZYĆ, PODUCZYĆ.

Ponadto przy nielicznych czasownikach z INFP współwystępują frazy przyimkowo-nominalne z przyimkami OD + Gen, zob. (23), ZA + Acc, zob. (24), lub frazy przyimkowo-przymiotnikowe z przyimkiem ZA + Acc, zob. (25).

(23) *Najgorsze było, że nauczyłam się **od koleżanek** strasznie przeklinać.* Internet

(24) *Młodzi ludzie uważali wtedy **za swój obowiązek** poświęcić życie dla ojczyzny.*

(25) *Jednocześnie uważam **za konieczne** wnieść o uzupełnienie porządku obrad najbliższego posiedzenia plenarnego.* Internet

Rzeczowniki reprezentujące frazy nominalne mianownikowe w pozycji P oraz frazy nominalne celownikowe i biernikowe realizujące niepodmiotowe pozycje niebezokolicznikowe podlegają ze strony czasownikowych nadrzędników semantycznemu ograniczeniu selekcyjnemu. Jako centrum frazy nominalnej w pozycji P statystycznie najczęściej występują formy rzeczowników osobowych [+Hum]. Takie ograniczenie narzucają np. czasowniki BRONIĆ, KAZAĆ, LĘKAĆ SIĘ, RADZIĆ, STARAĆ SIĘ, ŚLUBOWAĆ, UBÓSTWIAĆ, WOLEĆ, ZAMIERZAĆ itp. Mniej restrykcyjne ograniczenie dotyczy P przy czasownikach typu CHCIEĆ, POTRAFIĆ, które jako podmiot-mianownik dopuszczają frazy z reprezentantem żywotnym [+Anim]. Do grupy czasowników niewykazujących wyraźnych ograniczeń selekcyjnych można też włączyć czasowniki typu „subject raising”⁶, spośród których w omawianej klasie zdań znajdują się takie jednostki, jak ZACZAĆ, ZACZYNAĆ, ROZPOCZAĆ, ROZPOCZYNAĆ.

Z kolei na reprezentanta innych typów fraz nominalnych współwystępujących z INFP nałożone jest przede wszystkim ograniczenie [+Hum], np. w zdaniach konstytuowanych przez formy czasowników BRONIĆ, DORADZAĆ, NAKAZAĆ, OBIECAĆ, POLECIĆ,

---

⁶ Specyfikę składniową tych czasowników przedstawia się w p. 1.2.2. rozdziału VI.

POPRZYSIĄĆ, ZABRONIĆ, ZALECIĆ, ewentualnie [+Anim], np. w zdaniach z centrum UCZYĆ, NAUCZYĆ, ZAKAZAĆ.

Nałożone na reprezentanta fraz nominalnych ograniczenie [+Hum] lub [+Anim] skorelowane jest z brakiem możliwości zastępowania jej frazą zdaniową spójnikową. Możliwe jest natomiast użycie fraz zdaniowych tzw. względnych, np. *zabronimy wchodzić, kogokolwiek spotkamy*.

Współwystępowanie przy danym nadrzędniku badanej pozycji z pozycją P lub niebezokolicznikowymi pozycjami –P jest hierarchicznie najniższym kryterium uwzględnianym w klasyfikacji materiału. Stosowane jest do wyróżniania podklas w obrębie pozycji nieróżniących się sposobem formalizacji.

3. Problem wartości czasu INFP

Zdaniem M. Świdzińskiego (1989: 141) w formalnym opisie składniowym wartość kategorii czasu należy przypisywać także takim jednostkom składniowym, które nie wchodzą w morfologiczną opozycję kategorii czasu, w tym także formom bezokolicznikowym. W zależności od kontekstu reprezentantowi INFP można przypisać tę samą wartość czasu, jaką ma nadrzędny czasownik, lub inną. O wartości kategorii czasu V_{inf} wnioskujemy jednak pośrednio, porównując wartość czasu nadrzędnika V_{inf} z wartością czasu V_{fin} w zależnej od V_{inf} frazie zdaniowej DOPÓKI, zob. M. Świdziński (1989).

Powielanie wartości czasu nadrzędnej V_{fin} przez reprezentanta INFP przejawia się w ten sposób, że V_{fin} z frazy zdaniowej DOPÓKI, stanowiącej składnik zależny od reprezentanta INFP, musi mieć tę samą wartość morfologicznej kategorii czasu, którą ma finitywne centrum zdania. Zjawisko transmisji wartości czasu M. Świdziński (1986) ilustruje na przykładzie czasownika ZACZYNAĆ. Można je zaobserwować także w kontekście innych czasowników konotujących dla INFP pozycję –P, np. ROZPOCZYNAĆ, LUBIĆ, UWIELBIAĆ. W sposób poglądowy korelację wartości czasu form finitywnych przedstawia poniżej tabela 2. na przykładzie zdań konstytuowanych przez formy czasownika LUBIĆ. Znak „+” na przecięciu kolumn i wierszy informuje o akceptowalnej konfiguracji wartości czasu V_{fin} konstytuującej zdanie i V_{fin} w zdaniu składowym podrzędnym zależnym od V_{inf} .

Tabela 2.

INFP Centrum zdania	$V_{fin(praes)}$ <i>ćwiczyć, póki Jan jest w domu</i>	$V_{fin(praet)}$ <i>ćwiczyć, póki Jan był w domu</i>	$V_{fin(fut)}$ <i>ćwiczyć, póki Jan będzie w domu</i>
$V_{fin(praes)}$: <i>lubię</i>	+	-	-
$V_{fin(praet)}$: <i>lubiłam</i>	-	+	-
$V_{fin(fut)}$: <i>będę lubiła</i>	-	-	+

Jak wynika z tabeli 2., wartość kategorii czasu form finitywnych konstytuującej zdanie i w zdaniu zależnym DOPÓKI jest identyczna. Na tej podstawie również reprezentantowi INFP można przypisać taką samą wartość czasu, jaką dysponuje forma nadrzędnego czasownika LUBIĆ.

Druga grupa nadrzędników INFP, którą w artykule M. Świdzińskiego (1989) reprezentuje leksem CHCIEĆ, obejmuje czasowniki, w których kontekście nie zachodzi transmisja wartości kategorii czasu. Zwróćmy uwagę, że wartość czasu INFP, a co za tym idzie – wartość czasu V_{fin} w obrębie frazy DOPÓKI, nie jest jednak zupełnie dowolna, o czym świadczy to, że nie wszystkie konfiguracje form finitywnych konstytuującej zdanie i użytej we frazie DOPÓKI są akceptowalne, zob. tabelę 3.

Tabela 3.

INFP Centrum zdania	$V_{fin(praes)}$ <i>ćwiczyć, póki Jan jest w domu</i>	$V_{fin(praet)}$ <i>ćwiczyć, póki Jan był w domu</i>	$V_{fin(fut)}$ <i>ćwiczyć, póki Jan będzie w domu</i>
$V_{fin(praes)}$: <i>chcę</i>	+	-	+
$V_{fin(praet)}$: <i>chciałam</i>	+	-/+	+
$V_{fin(fut)}$: <i>będę chciała</i>	+	-	+

Konstrukcja *chciałam ćwiczyć, póki Jan był w domu* jest akceptowalna pod warunkiem, że frazę DOPÓKI uzna się za zależną od formy *chciałam*, a nie *ćwiczyć*. Zasadniczo więc finitywne centrum zdania determinuje INFP o nieprzeszłej wartości czasu.

W p. 1.2. była mowa o determinowaniu przez nadrzędny czasownik wartości kategorii czasu V_{fin} w zdaniu-reszcie w obrębie SP_{ze} . Ograniczenie nałożone na wartość czasu V_{fin} nasuwa pytanie, czy dla INFP alternującej z SP_{ze} można postulować taką samą wartość czasu, jaką ma V_{fin} w SP_{ze} .

Rozważmy relacje czasowe zachodzące między finitywnym centrum zdania a INFP i SP_{ze} na przykładzie zdań konstytuowanych przez formy czasownika OBIECYWAĆ, zob. (26)–(26b).

(26) *Jan obiecuje* || *obiecował, że będzie kosił trawę.*

(26a) *Jan obiecuje || *obiecował, że kosi trawę.*

(26b) *Jan obiecuje || *obiecował, że kosił trawę.*

Dewiacyjność (26a)–(26b) świadczy o tym, że finitywne centrum zdania akomoduje czas przyszły V_{fin} konstytuującej zdanie-resztę.

Z kolei tabela 4. pozwala prześledzić relacje temporalne w zdaniach, w których pozycję przy formach czasownika OBIECYWAĆ realizuje INFP zawierająca w swym składzie frazę DOPÓKI.

Tabela 4.

Centrum zdania \ INFP	$V_{fin(praes)}$ <i>kosić trawę, póki jest na urlopie</i>	$V_{fin(praet)}$ <i>kosić trawę, póki był na urlopie</i>	$V_{fin(fut)}$ <i>kosić trawę, póki będzie na urlopie</i>
$V_{fin(praes)}$: <i>Jan obiecuje</i>	+	-	+
$V_{fin(praet)}$: <i>Jan obiecywał</i>	+	- ⁷	+
$V_{fin(fut)}$: <i>Jan będzie obiecywał</i>	+	-	+

Dewiacyjne są tylko te zdania, w których rozwijająca V_{inf} fraza DOPÓKI ma wartość czasu przeszłego, co pozwala reprezentantowi INFP w kontekście czasownika OBIECYWAĆ przypisać wartość czasu nieprzeszłego. To z kolei oznacza, że akomodowanej przez nadrzędny czasownik wartości kategorii czasu V_{fin} z SP_{ze} nie można automatycznie przypisywać V_{inf} reprezentującej INFP, mimo że wypełnia ona tę samą pozycję składniową.

Analogiczne testy, którym autorka poddała INFP w kontekście innych nadrzędników akomodujących wartość czasu V_{fin} z SP_{ze} , nasuwają wniosek, że jeśli nadrzędny

⁷ Konstrukcja jest dewiacyjna dla jednej z dwóch możliwych interpretacji tych zdań, tj. gdy fraza DOPÓKI jest podrzędna wobec V_{inf} .

czasownik determinuje V_{fin} czasu przyszłego, teraźniejszego lub ogólniej nieprzeszłego, reprezentantowi INFP można przypisać kategorię czasu o wartości nieprzeszłej⁸.

Podsumowując, należy stwierdzić, że ujawniająca się w kontekście fraz typu DOPÓKI wartość kategorii czasu INFP realizującej pozycje niepodmiotowe może być wartością uzgodnioną z wartością nadrzędnej formy czasownikowej, tzw. transmitowaną, lub wartością nieskorelowaną z wartością czasu finitywnego centrum zdania, tj. determinowaną niezależnie od wartości własnej V_{fin} .

Należy jednocześnie podkreślić, że przypisywanie reprezentantowi INFP określonej wartości czasu jest obarczone ryzykiem błędu. Interpretacja wyników testu substytucji ściśle związana jest z intuicyjną oceną akceptowalności konstrukcji zawierającej zdanie podrzędne ze spójnikiem typu DOPÓKI. Trudność polega także na tym, że niewymagana i nieakomodowana fraza zdaniowa typu DOPÓKI może wchodzić w relację zależności nie tylko z V_{inf} , ale także z finitywnym centrum zdania, co komplikuje ustalenie relacji czasowych zachodzących między formami czasownikowymi będącymi składnikami badanych zdań.

4. Klasyfikacja materiału

Ta część rozdziału jest poświęcona prezentacji materiału podzielonego na klasy i podklasy, zgodnie z przyjętymi założeniami. Typ alternującej z INFP frazy nominalnej niemianownikowej pozwala wyróżnić dwie klasy pozycji niepodmiotowych. Pierwsza, charakteryzowana formułą $INFP \parallel NP_{gen}$, obejmuje pozycje realizowane przez INFP ekwiwalentną frazie nominalnej dopełniaczowej. Klasa druga, do której odnosi się formuła $INFP \parallel NP_{acc}$, grupuje pozycje z INFP ekwiwalentną frazie nominalnej biernikowej.

Podziały przeprowadzane w obrębie klas dystrybucyjnych prowadzą do wyodrębnienia podklas grupujących pozycje formalizowane w ten sam sposób. Poszczególne podklasy wyróżniamy więc, uwzględniając obecność w ciągu ekwiwalentów INFP fraz zdaniowych, ich liczbę oraz typy, a także występowanie alternantów typu oratio recta bądź przyimkowo-nominalnych. Odrębne podklasy wyróżniamy także wtedy, gdy pozycje o tych samych wykładnikach formalnych przy danym nadrzędniku nie współwystępują z

---

⁸ Obserwacja dotyczy INFP równoważnych zarówno wobec NP, jak i wobec PRNP, które są omawiane w rozdziale V.

pozycją P bądź towarzyszą im inne pozycje typu –P. Zastosowane kryteria pozwalają w klasie 1. wyróżnić dziesięć, a w klasie 2. – jednaście podklas pozycji bezokolicznikowych.

Zasadą porządkującą prezentację materiału jest zwiększająca się liczba alternantów INFP. Zbiorcze zestawienie wyróżnionych podklas pozycji zawierają dwie podobnie zorganizowane tabele. W kolumnie pierwszej podawany jest numer podklasy oraz przykładowy czasownik konotujący pozycję danego typu. Kolejne kolumny odpowiadają typom fraz wypełniających badane pozycje, a także charakteryzują zawartość pozycji towarzyszących INFP. Dwie pierwsze kolumny zawsze odnoszą się do wyróżników danej klasy, tj. INFP i NP_{gen} w tabeli 5., odnoszącej się do klasy 1., oraz INFP i NP_{acc} w tabeli 6., notującej podklasy należące do klasy 2. Frazy realizujące pozycję są oznaczane znakiem „+” na przecięciu kolumn i wierszy. W kolumnie odnoszącej się do współwystępującej z badaną pozycją pozycji –P jest podawany symbol frazy będącej jej wykładnikiem.

Klasa 1. INFP || NP_{gen}

Tabela 5.

Nr podklasy	Typy alternantów w pozycji INFP								Pozycje towarzyszące	
	INFP	NP _{gen}	NP _{instr}	SP _{zeby}	SP _{ze}	SP _q	SP _{jak}	OR	–P	P
1.1. PODJAĆ SIĘ	+	+								+
1.2. BRZYDZIĆ SIĘ	+	+	+							+
1.3. CHCIEĆ	+	+		+						+
1.4. CHCIEĆ SIĘ	+	+		+					NP _{dat}	
1.5. POPRÓBOWAĆ	+	+				+				+
1.6. BRONIĆ	+	+		+				+	NP _{dat}	+
1.7. SPODZIEWAĆ SIĘ	+	+		+	+					+
1.8. NIE ZNOSIĆ	+	+		+		+				+
1.9. NAUCZYĆ SIĘ	+	+			+	+			NP _{acc} PRNP _{OD+Gen}	+
1.10. BAĆ SIĘ	+	+		+	+	+				+

W pozycjach zaliczonych do klasy 1. ekwiwalentami INFP są frazy siedmiu typów, jednak przy danym nadrzędniku INFP alternuje z frazami maksymalnie czterech typów. Podklasy 1.1. i 1.2. nie posiadają ekwiwalentów zdaniowych, występujących w pozycjach z podklas 1.3.–1.10. Natomiast fraza typu OR jest używana tylko w jednej podklasie, oznaczonej numerem 1.6. Z wyjątkiem pozycji typu 1.4. pozycje należące do klasy 1. są konotowane przez czasowniki właściwe, dopuszczające pozycję P.

1.1. INFP || NP_{gen}

Do pierwszej podklasy należą pozycje konotowane przez formy czasowników PODJAĆ SIĘ, POTRZEBOWAĆ, PRÓBOWAĆ, WSTYDZIĆ SIĘ, ZAPRZESTAĆ, ZAPRZESTAWAĆ. W pozycjach przy tych czasownikach za INFP można podstawić tylko NP_{gen}, zob. (27).

(27) *Oboje z żoną wstydzą się teraz pokazywać || pokazywania w wiosce.*

Należy zaznaczyć, że INFP przy czasownika PRÓBOWAĆ jest używana znacznie częściej niż NP_{gen}. Co więcej, zastąpienie INFP przez NP_{gen} reprezentowaną przez regularny derywat odczasownikowy napotyka trudności, por. *próbują zapomnieć* i **próbują zapomnienia*, *próbuję zarobić na życie* i **próbuję zarobienia na życie*, choć nie jest całkowicie zablokowane, zob. (28).

(28) *Poszedł więc w górę, przez cały czas rozważając, czy ma próbować zejścia na dno wąwozu bliżej niż w upatrzonym miejscu.* NKJP

Naturalniejsze są zdania, w których reprezentantem NP_{gen} jest rzeczownik utworzony od czasownika nieregularnie, np. *próbował ucieczki, walki, ataku, gry, odpowiedzi, żartów.*

Z kolei w pozycji przy czasowniku POTRZEBOWAĆ alternantem INFP typowo jest NP_{gen} w ogóle niebędąca derywatem odczasownikowym, por. *potrzebowaliśmy mieć świadka* i *potrzebowaliśmy świadka*, *potrzebuję dostać homologację* i *potrzebowaliśmy homologacji*, *potrzebowali znaleźć więcej niż jednego muzyka* i *potrzebowali więcej niż jednego muzyka*. Ponadto możliwe jest użycie NP_{gen} z nieregularnym derywatem odczasownikowym, np. *potrzebuję odpocząć* i *potrzebuję odpoczynku*, por. (29) i (29a).

(29) *...miałem chłopaka pomocnika, który potrzebował zarobić pieniądze.* NKJP

(29a) *Był bezrobotny i desperacko potrzebował zarobku.* Internet

Zwróćmy uwagę, że stosunkowo często INFP używana jest przy formach czasownika POTRZEBOWAĆ będącego składnikiem konstrukcji z negacją, zob. (30)-(31).

(30) *Ale Pawlicki już się nie potrzebował krępować.* NKJP

(31) *Surma nie potrzebował asystować rozmowie pułkownika z sołtysem.* NKJP

W zdaniach typu (30)-(31) za INFP nie można jednak podstawić NP_{gen}. Fraza bezokolicznikowa zajmuje bowiem pozycję zależną od homonimicznego czasownika

POTRZEBOWAĆ o znaczeniu ‘musieć’⁹, w którego kontekście INFP realizuje pozycję innego typu, zaliczoną w pracy do superklasy IV_{INFP}, grupującej pozycje pozbawione wyróżników nominalnych i przyimkowo-nominalnych.

Czasownik WSTYDZIĆ SIĘ jest zaś homonimiczny wobec jednostki niełączącej się z INFP, rozwijanej natomiast przez ciąg NP_{gen} || PRNP_{Z+Gen} || SP_{ze}, np. *wstydzą się swoich uprzedzeń rasowych* || *wstydzą się ze swych uprzedzeń rasowych* || *wstydzą się, że mają uprzedzenia rasowe*.

Jako podgrupę omawianej podklasy 1.1. można traktować zdania, których centrum stanowią formy finitywne kilku czasowników powiązanych słotwórczo, tj. PODUCZYĆ, PODUCZAĆ, PODUCZYĆ SIĘ, PODUCZAĆ SIĘ, ODU CZYĆ, ODU CZYĆ SIĘ, ODU CZYĆ SIĘ, zob. (32)-(33).

(32) *Poducz mnie projektować strony internetowe* || *projektowania stron internetowych*.

(33) *Pies oduczyl się gryźć meble* || *gryzienia mebli*.

Przy formach czasowników PODUCZYĆ, PODUCZAĆ, ODU CZYĆ, ODU CZYĆ SIĘ możliwe jest bowiem użycie współwystępującej z INFP frazy nominalnej biernikowej, zob. (32). Czasowniki PODUCZYĆ SIĘ, PODUCZAĆ SIĘ dopuszczają natomiast w towarzyszącej INFP pozycji –P frazę PRNP_{OD+Gen}, zob. (34).

(34) *Może poducz się od doświadczonego kolegi strzelać gole*. Internet

Obserwacja materiału prowadzi do wniosku, że w zdaniach konstytuowanych przez formy czasowników typu PODUCZYĆ frekwencja INFP jest zdecydowanie niższa niż NP_{gen}.

W badanych pozycjach zamiast INFP lub jej ekwiwalentu nominalnego jest używana fraza przyimkowo-nominalna. Użytkownicy języka czasowniki z prefiksem *pod-* rozwijają frazę realizowaną przez grupy z przyimkami W + Loc, np. *dziecko poducz się w czytaniu, poduczę się w robieniu nagłówków*, lub Z + Gen, np. *chętnie poduczę cię z robienia*

---

⁹ W słownikach notowane są dwa lub trzy czasowniki POTRZEBOWAĆ. Łączliwość z bezokolicznikiem notowana jest tylko z POTRZEBOWAĆ o znaczeniu ‘musieć’. Jednostka ta jest opatrywana komentarzem „tylko w formie zaprzeczonej”, zob. SJPSz, „tylko w połączeniu z bezok. i z przeczeniem”, zob. USJP, lub „ZWYKLE NEG”, zob. ISJP. Czasownikowi POTRZEBOWAĆ, objaśnianemu jako ‘odczuwać potrzebę czegoś, musieć korzystać z czegoś; nie móc się obejść bez kogoś, czegoś, pragnąć, chcieć czegoś usilnie; wymagać czegoś’, zob. SJPSz, przypisuje się łączliwość tylko z rzeczownikiem w dopełniaczu.

podstron. Z kolei czasowniki z prefiksem *od-* łączą z PRNP o wykładniku OD + Gen, np. *Niech kolega oduczy się od lenistwa, Bartuś oduczył się od nocnego jedzenia*. Zdaniem autorki pracy konstrukcje z PRNP są niepoprawne. Jak się wydaje, konstrukcje typu PODUCZYĆ (SIE) + W + Loc powielają wzór czasownika PODSZKOLIĆ (SIE), a typu ODUZYĆ (SIE) + OD + Gen – czasownika ODZWYCZAĆ (SIE) + OD + Gen.

1.2. INFP || NP_{gen} || NP_{instr}

Do podklasy należą pozycje konotowane przez czasowniki typu BRZYDZIĆ SIE, KREPOWAĆ SIE, zob. (35)-(36).

(35) *I jak to brzydzą się inwestować publiczny pieniądz w partyjnym interesie*. NKJP

(36) *Dziś uczniowie są bardziej na luzie, nie krepują się o coś poprosić, czy spytać*. NKJP

Za INFP można podstawić NP_{gen}, zob. (37)–(38), a w zależności od składu leksykalnego wykładnika INFP, możliwy bywa także wariant o postaci NP_{instr}, zob. (39).

(37) *Brzydzą się dotykać robaki || dotykania robaków*.

(38) *Krepowali się okazywać sobie uczucia || okazywania sobie uczuć*.

(39) *Brzydzą się używać przemocy || przemocy || przemocą*.

W niektórych opracowaniach leksykograficznych, zob. M. Bańko, M. Krajewska (1994: 52), NSPP, zwraca się uwagę na czynnik semantyczny motywujący wartość kategorii przypadku nominalnego podrzędnika czasownika BRZYDZIĆ SIE. Konstrukcje z NP_{gen} oznaczać mają „uczucie fizycznego wstępu”, np. *brzydzą się jedzenia żab*, konstrukcje z NP_{instr} – stan mentalny, np. *brzydzą się obłudą*. Czynnik semantyczny nie warunkuje natomiast użycia INFP, która równoważna jest frazom nominalnym reprezentowanym przez rzeczowniki odnoszące się i do cech fizycznych, np. *brzydzą się jeść żaby*, jak i do tzw. stanów mentalnych, np. *brzydzą się donosić na kolegów*.

W korpusach tekstów notowane są pojedyncze przykłady użycia form czasownika KREPOWAĆ SIE z podrzędnikiem zdaniowym, zob. (40).

(40) **...nie krepuję się, żeby mówić o tym...* NKJP

Łączliwości z frazą zdaniową nie odnotowują słowniki współczesnego języka polskiego. Zdaniem autorki pracy konstrukcja w (40) nie jest akceptowalna.

1.3. INFP || NP_{gen} || SP_{żeby}

Należą tu pozycje konotowane przez formy leksemów tzw. woliitywnych CHCIEĆ, PRAGNAĆ, ZAPRAGNAĆ. Ekwiwalentem INFP poza NP_{gen} jest fraza SP_{żeby}, zob. (41).

(41) *Pragnęliśmy rozszerzyć ofertę sprzedaży || rozszerzenia oferty sprzedaży || żeby rozszerzono ofertę sprzedaży.*

Fraza zdaniowa zarówno z V_{fin} , jak i z V_{inf} pozostaje względem INFP w dystrybucji uzupełniającej, gdyż I AGS czasownika ze zdania-reszty nie jest tożsamy z I AGS finitywnego centrum zdania, por. (42) i (42a)–(42b).

(42) *Anna zapragnęła zmienić kolor ścian.*

(42a) *Anna zapragnęła, żeby zmienić kolor ścian.*

(42b) *Anna zapragnęła, żeby malarz zmienił kolor ścian.*

Spośród elementów realizujących pozycję z podklasy 1.3. w tekstach najczęściej jest używana INFP.

1.4. INFP || NP_{gen} || SP_{żeby} + NP_{dat}

Klasa obejmuje pozycje konotowane przez czasowniki niewłaściwe, związane słowotwórczo CHCIEĆ SIĘ, ZACHCIEĆ SIĘ, ZACHCIEWAĆ SIĘ, ODECHCIEĆ SIĘ, ODECHCIEWAĆ SIĘ¹⁰, dopuszczające INFP równoważną frazie nominalnej o wartości dopełniacza, zob. (43)–(44).

(43) *Marcie odechciało się śpiewać || śpiewania w chórze.*

(44) *Wilkom morskim zachciało się żartować || żartów.*

W pozycji przy wymienionych czasownikach możliwe jest ponadto użycie frazy zdaniowej typu ŻEBY¹¹, zob. (45)–(47).

(45) *Strasznie mi się zachciało, żeby została ze mną. ISJP*

(46) *Chciało się, żeby ten wieczór trwał wiecznie. Internet*

(47) *...odechciało mi się, żeby się nauczyć golić brzytwą. Internet*

---

¹⁰ Klasa odnotowana została także w pracy M. Szuprzyńskiej (1996: 130).

¹¹ ISJP frazę zdaniową ŻEBY uwzględnia tylko jako podrzędnik czasownika ZACHCIEĆ SIĘ.

Akceptowalność zdań z SP_{zeby} przy czasownikach ODECHCIEĆ SIĘ, ODECHCIEWAĆ SIĘ, jak w (47), może jednak budzić wątpliwości.

W pozycji przy CHCIEĆ SIĘ fraza zdaniowa pozostaje względem INFP w dystrybucji komplementarnej. W otoczeniu pozostałych czasowników INFP jest względem SP_{zeby} dystrybucyjnie inkluzywna, zob. (48)-(48b).

(48) *Zachciało mi się, żeby się do niej przytulić całym ciałem.* Internet

(48a) *Zachciało mi się do niej przytulić.*

(48b) *Zachciało mi się, żeby mama się do mnie przytuliła.*

Należy podkreślić, że spośród fraz wypełniających pozycje przy czasownikach tej podklasy w materiale najliczniej poświadczone są przykłady użycia INFP, najrzadziej – SP_{zeby}.

Zwróćmy uwagę, że zdania z formami czasownika CHCIEĆ SIĘ mają swoje analogi w postaci zdań z pozycją podmiotu-mianownika, por. parami (49) i (49a), (50) i (50a), (51) i (51a).

(49) *Marii chciało się wypocząć.* (49a) *Maria chciała wypocząć.*

(50) *Marii chciało się wypoczynku.* (50a) *Maria chciała wypoczynku.*

(51) *Marii chciało się, żeby Jan wypoczął.* (51a) *Maria chciała, żeby Jan wypoczął.*

Co ciekawe, mimo że porównywane zdania zbudowane są na podstawie innych schematów składniowych, prawostronną pozycję wymaganą przez czasownik realizuje ten sam zestaw fraz, obejmujący ciąg INFP || NP_{gen} || SP_{zeby}. Różnica polega na sposobie realizacji SP_{zeby}, której wykładnikiem w zdaniach z formami CHCIEĆ może być współskładnikowa grupa bezokolicznikowa, nieakceptowana w kontekście CHCIEĆ SIĘ, por. (50b) i (50c).

(50b) **Marii chciało się, żeby wypocząć.* (50c) *Maria chciała, żeby wypocząć.*

Odpowiedników w postaci zdań z podmiotem-mianownikiem nie mają natomiast pozostałe czasowniki należące do podklasy 1.4.

1.5. INFP || NP_{gen} || SP_q

W pozycjach należących do podklasy 1.5. INFP alternuje z frazą nominalną dopełniaczową i frazą zdaniową pytajnozależną, zob. (52).

(52) *Co odważniejsi popróbowali jeździć konno || jazdy konnej || jak się jeździ konno.*

Pozycje te są konotowane przez formy czasowników SPRÓBOWAĆ, POPRÓBOWAĆ, ZAPOMINAC₁, ZAPOMNIEĆ₁. Przy czasownikach SPRÓBOWAĆ, POPRÓBOWAĆ równoważnikiem INFP typowo jest NP_{gen} reprezentowana przez nieregularny derywat odczasownikowy, np. *spróbuj żyć od nowa i spróbuj nowego życia, popróbował walczyć i popróbował walki, spróbowaliśmy grać i spróbowaliśmy gry*, lub rzeczownik niemotywowany, np. *popróbujcie krzyżówek*. Trudniej za INFP podstawić NP konstytuowaną przez regularny derywat odczasownikowy, ale nie jest to wykluczone, por. *popróbuj racjonalnie odżywiać się i popróbuj racjonalnego odżywiania się*. Ograniczenia dotyczą także realizacji fazy Q, która przy czasownikach SPRÓBOWAĆ, POPRÓBOWAĆ wprowadzana jest do struktury zdania zasadniczo przez formy relatorów JAK lub CZY, np. *popróbuj, jak zniszczyć bestię || czy uda ci się zniszczyć bestię*.

Czasowniki ZAPOMNIEĆ₁ i ZAPOMINAC₁ o znaczeniu ‘przestać coś znać, umieć’, zob. ISJP, ‘tracić po pewnym czasie jakąś umiejętność, przestawać coś umieć’, zob. SSGCP, np. *po kilku latach spędzonych za granicą zapomniał mówić po polsku*, są homonimiczne względem jednostek stanowiących centrum konstrukcji typu *zapomnieć wyłączyć żelazko || o wyłączeniu żelazka*, w ISJP objaśnianych następująco: ‘nie zrobiliśmy tego, gdyż w odpowiednim momencie nie pomyśleliśmy o tym’. Ze względu na inne ekwiwalenty pozycje konotowane przez czasowniki ZAPOMNIEĆ₂ i ZAPOMINAC₂ zaliczamy je do superklasy o wyróżniku INFP || PRNP.

1.6. INFP || NP_{gen} || SP_{żeby} || OR + NP_{dat}

Kolejna podklasa obejmuje pozycje konotowane przez formy czasowników o wspólnym elemencie znaczenia ‘zakazać’, tj. BRONIĆ, WZBRONIĆ, WZBRANIAĆ, ZABRONIĆ, ZABRANIAĆ, ZAKAZAĆ, ZAKAZYWAĆ¹². Pozycje tego typu oprócz INFP wypełniają frazy nominalna dopełniaczowa, zdaniowa typu ŻEBY oraz oratio recta. Badana pozycja współwystępuje ponadto z jedną pozycją –P, realizowaną przez NP_{dat}, zob. (53)-(53a).

¹² Zdaniem E. Jędrzejko (1987: 102–103) czasowniki zaliczone w tej pracy do podklasy 1.6., a przez E. Jędrzejko zwane czasownikami zakazu, „blokują strukturalizację argumentu zdarzeniowego w postaci zdania podrzędnego” (s. 103). Także w SSGCP i w ISJP schematy składniowe tych czasowników nie zawierają frazy zdaniowej. Łączliwość z SP_{żeby} uwzględnia natomiast M. Szupryczyńska (1996: 110). Zdania typu *Jego trener zabronił, żeby zabrać go do polskiego szpitala* poświadczono są ponadto w korpusach.

(53) *Pan domu zakazał wszystkim opowiadać o tym zdarzeniu || opowiadania o tym zdarzeniu || żeby opowiadali o tym zdarzeniu.*

(53a) *„Nie opowiadajcie o tym zdarzeniu” – zakazał wszystkim pan domu.*

Obserwacja sposobu zapelniania pozycji typu 1.6. w tekstach prowadzi do wniosku, że INFP jest używana rzadziej niż jej nominalny ekwiwalent.

1.7. INFP || NP_{gen} || SP_{ze+vfin(fut)} || SP_{zeby+vfin}

Pozycje typu 1.7. są konotowane tylko przez formy jednego czasownika, tj. SPODZIEWAĆ SIĘ. Ciąg realizacyjny pozycji obejmuje oprócz elementów stałych dla omawianej klasy frazy zdaniowe dwóch typów, a mianowicie SP_{ze} i SP_{zeby}, zob. (54)-(54a).

(54) *Strajkujący spodziewali się uzyskać podwyżkę || uzyskania podwyżki || że uzyskają podwyżkę.*

(54a) *Strajkujący nie spodziewają się, żeby uzyskali podwyżkę.*

Nadrzędny czasownik akomoduje wartość kategorii czasu V_{fin} czasownika konstytuującego zdanie-resztę wprowadzane przez ŻE, por. (55) i (55a).

(55) *Dzieci spodziewały się || spodziewają się, że wyjdą z kieszeniami pełnymi cukierków.*

(55a) **Dzieci spodziewały się || spodziewają się, że wyszły || wychodzą z kieszeniami pełnymi cukierków.*

Dewiacyjność zdania w (55a) dowodzi, że zdanie składowe podrzędne musi być konstytuowane przez formę finitywną czasu przyszłego.

Alternacja INFP z SP_{zeby} zachodzi przede wszystkim w konstrukcjach z negacją¹³, por. (56) i (56a)–(56b).

(56) **Spodziewam się, żebym zagrała główną rolę.*

(56a) *Nie spodziewam się, żebym zagrała główną rolę.*

(56b) *Nie mogę się spodziewać, żebym zagrała główną rolę.*

Możliwe jest również użycie SP_{zeby} w konstrukcjach, których składnikiem jest forma przysłówka TRUDNO, zob. (57).

---

¹³ Słowniki nie odnotowują zdania podrzędnego typu ŻEBY jako podrzędnika czasownika SPODZIEWAĆ SIĘ.

(57) *Trudno więc spodziewać się, aby takie rozwiązanie przeszło w Sejmie.* NKJP

Reprezentantem zdania-reszty wprowadzanego przez ŻEBY może być wyłącznie finitywna forma czasownika o wartości przeszłej kategorii czasu, por. (58) i (58a).

(58) *Dyplomaci jednak nie spodziewają się, aby delegaci pokrzyżowali plany wojskowym.*
NKJP

(58a) **Dyplomaci jednak nie spodziewają się, aby pokrzyżować plany wojskowym.*

Zwróćmy uwagę, że I AGS V_{fin} ze zdania-reszty może być tożsamy, zob. (56a), lub nietożsamy, zob. (58), z I AGS finitywnego centrum zdania. Z tego względu INFP pozostaje względem SP_{zeby} w dystrybucyjnej inkluzji.

1.8. INFP || NP_{gen} || SP_{zeby} // SP_{jak}

Do kolejnej podklasy dystrybucyjnej zaliczamy pozycje konotowane przez czasowniki NIE ZNOSIĆ, NIE CIERPIEĆ, NIENAWIDZIĆ, o wspólnym elemencie znaczenia ‘nie lubić’. Podobnie jak w 1.7. INFP jest ekwiwalentna NP_{gen} oraz frazom zdaniowym dwóch typów. Oprócz charakterystycznej dla poprzedniej podklasy SP_{zeby} w 1.8. ekwiwalentnem INFP jest fraza SP_{jak} , zob. (59).

(59) *Dziadek nie cierpi rozstawać się z pieniędzmi || rozstawania się z pieniędzmi || żeby babcia rozstawiała się z pieniędzmi || jak babcia rozstaje się z pieniędzmi.*

Frazy zdaniowe pozostają z INFP w dystrybucji uzupełniającej.

Formy czasowników reprezentujących omawianą podklasę zawierają morfem *nie*, co oznacza, że nie istnieją ich niezanegowane odpowiedniki leksykalne. Nie ma czasownika *NAWIDZIĆ, a formy leksemów CIERPIEĆ i ZNOSIĆ ze względu na znaczenie nie mogą być brane pod uwagę jako różniące się wartością kategorii negacji człony par *znosić* – *nie znosić*, por. *cierpliwie znoszę samotność* i *nie znoszę samotności* || *być samotna*, czy *cierpieć* – *nie cierpieć*, por. *cierpię ból* i *nie cierpię plotkować* || *plotkowania*¹⁴.

---

¹⁴ W USJP konstrukcje *Jak możesz cierpieć w domu takiego człowieka?* i *Nie cierpieć plotek* ilustrują użycia tego samego czasownika CIERPIEĆ. Ze względu na różnice znaczenia i dyspozycji składniowych form *cierpieć* i *nie cierpieć* używanych w podanych zdaniach decyzja redaktorów USJP nie wydaje się trafna. W SJPSz, NSPP i ISJP leksem o znaczeniu ‘nie znosić, bardzo nie lubić, nienawidzić’ opisywany jest jako odrębna jednostka, używana tylko z *nie*, zob. *Nie cierpieć plotek* (SJPSz), *Nie cierpiąla bigoterii* (NSPP), *Nie cierpię pompatyczności i taniej egzaltacji* (ISJP). Dodajmy, że użycia czasownika CIERPIEĆ o znaczeniu ‘znosić wytrwale, cierpliwie, tolerować’, jak w zdaniach *Jak możesz cierpieć w domu takiego człowieka?*

Co ciekawe, pod względem składniowym czasowniki konstytuujące pozycje typu 1.8. nie zachowują się jednakowo. Formy NIENAWIDZIĆ, w przeciwieństwie do tzw. form zaprzeczonych, nie posiadają kategorii selektywnej negatywności. Z tego powodu dewiacyjne są zdania z formami NIKT, NIGDY bezpośrednio zależnymi od form tego leksemu, zob. (60)–(61).

(60) **Nikt nienawidzi pracować.*

(61) **Zosia nigdy nienawidziła pracować.*

Akceptowalne są natomiast połączenia form *nikt*, *nigdy* z formami leksemów NIE CIERPIEĆ i NIE ZNOSIĆ¹⁵, zob. (62)–(64).

(62) *Nick jest dobrym kierowcą, ale nikt nie cierpi być niezauważonym.* Internet

(63) ...*nikt nie znosi być zdradzany.* Internet

(64) *Ty nigdy go nie znosiłaś...* Korpus IPI PAN

Z drugiej strony, formy wszystkich omawianych tu czasowników wymagają, by podrzędną INFP realizowała grupa zawierająca tzw. dopełniacz negacji, por. (65) i (65a).

(65) *Dziecko nienawidzi || nie znosi || nie cierpi sprzątać pokoju.*

(65a) **Dziecko nienawidzi || nie znosi || nie cierpi sprzątać pokój.*

Pod tym względem zachowują się więc podobnie jak zaprzeczone formy czasownikowe, por. *sprzątam pokój*, *muszę sprzątać pokój* i *nie sprzątam pokoju*, *nie muszę sprzątać pokoju*. Autorzy *Formalnego opisu języka polskiego*, zob. A. Przepiórkowski i.in. (2002: 254), konstatują, że morfem *nie*, będący częścią składową form czasowników NIENAWIDZIĆ, NIE CIERPIEĆ, „pełni tę samą rolę, co przeczenie *nie*” w zdaniach typu *Jan nie lubi pisać listów*. Widzimy jednak, że analogia składniowa między konstrukcjami *nie lubi* a *nienawidzi* nie jest pełna, por. *nikt nie lubi się spóźniać* i **nikt nienawidzi się spóźniać*. O analogii można natomiast mówić w odniesieniu do czasowników NIE CIERPIEĆ i NIE ZNOSIĆ.

(USJP), *Będiesz, Panie, cierpieć nierządnicę w pałacu własnym?*, *Raczej w boju ostatecznym wolał lec trupem, niż cierpieć rywala* (SJPDor), są wyraźnie przestarzałe.

¹⁵ Autorzy SWJP (1998: 160) leksem NIE ZNOSIĆ opisują jako „defektywny co do negatywności (niezaprzeczony!), o wartości INF(Vv) kategorii selektywnej bezokolicznikowości”. Uznają bowiem, że nie łączy się on z formą tzw. zaimka negatywnego NIKT. Zdanie *Nikt nie znosi się spóźniać* w podręczniku jest ocenione jako dewiacyjne.

1.9. INFP || NP_{gen} || SP_{ze+vfin(praes)} || SP_q + NP_{acc} || PRNP_{OD+Gen}

Kolejna podklasa obejmuje pozycje konotowane przez formy kilku czasowników powiązanych słowotwórczo, tj. UCZYĆ, UCZYĆ SIĘ, NAUCZYĆ, NAUCZYĆ SIĘ, NAUCZAĆ, WYUCZYĆ, WYUCZAĆ, WYUCZYĆ SIĘ, w których INFP alternuje z NP_{gen} i dwiema frazami zdaniowymi: SP_{ze} oraz SP_q, zob. (66).

(66) *Maria nauczyła się od babci smażyć konfitury || smażenia konfitur || że konfitury smaży się latem || z czego smażyć konfitury.*

Finitywne centrum zdania akomoduje czas teraźniejszy V_{fin} konstytuującej zdanie-resztę będące współskładnikiem ŻE, por. (67) i (67a).

(67) *Nauczyłam się || nauczę się, że muszę kontrolować wagę.*

(67a) **Nauczyłam się || nauczę się, że musiałam || będę musiała kontrolować wagę.*

Czasowniki dopuszczające pozycje typu 1.9. konotują także drugą pozycję niepodmiotową. Gdy centrum zdania stanowi forma czasownikowa niezawierająca morfemu *się*, pozycję niebezokolicznikową wypełnia NP_{acc}, zob. (68).

(68) *Pani Zuzanna uczyła nas grać na pianinie. ISJP*

Przy czasownikach zawierających morfem *się* z INFP może współwystępować PRNP_{OD+Gen}, zob. (68a).

(68a) *Pani Zuzanna od najlepszych wirtuozów uczyła się grać na pianinie.*

Zwróćmy uwagę, że odnotowane w ISJP schematy składniowe czasowników uznanych tutaj za konotujące pozycje typu 1.9. zawierają jeszcze jeden warint INFP, a mianowicie frazę przyimkowo-nominalną z przyimkiem O + Loc, zob. (69)–(70).

(69) *Czegoś się jednak nauczyłam o sobie. ISJP*

(70) *W szkole nie uczono niczego o uzależnieniu. ISJP*

Zauważmy, że w (69) grupa *o sobie* współwystępuje z grupą nominalną dopełniaczową *czegoś*, a w (70) grupa *o uzależnieniu* współwystępuje z grupą *niczego*, co przemawia za tym, by grupy przyimkowo-nominalną i nominalną dopełniaczową uznać za realizację fraz wypełniających inne pozycje składniowe. Tezę tę potwierdza także test pytań. O podrzędniki form *nauczyłam się* w (69) i *uczono* w (70) można zapytać dwoma pytaniami: *czego się nauczyłam o kimś?*, *czego uczono o czym?*. Istotne jest natomiast to, że formy

nauczyłam w (69) i *uczono* w (70) nie otwierają pozycji dla INFP. Są formami czasowników homonimicznych wobec NAUCZYĆ SIĘ, NAUCZYĆ, UCZYĆ SIĘ, UCZYĆ, czasowników konotujących pozycje 1.9.

1.10. INFP || NP_{gen} || SP_{ze} || SP_{zeby} || SP_q

Podklasa obejmuje pozycje przy czasownikach BAĆ SIĘ, LĘKAĆ SIĘ, OBAWIAĆ SIĘ, zob. (71).

(71) *Papuasi obawiali się nawet spoglądać w kierunku leśnego gąszczu.* NKJP

Fraza bezokolicznikowa alternuje z NP_{gen} i z frazami zdaniowymi trzech typów, tj. SP_{ze}, SP_{zeby} i SP_q, zob. (72).

(72) *Maria bała się upaść || upadku || że upadnie || żeby nie upaść || czy nie upadnie.*

Nadrzędny czasownik nie akomoduje wartości czasu czasownika konstytuującego zdanie-resztę wprowadzane przez ŻE, zob. (73).

(73) *Lękam się, że wybiorę || wybieram || wybrałam złe studia.*

Ograniczenie jest natomiast nałożone na zdanie-resztę wprowadzane przez ŻEBY, a także na grupę realizującą frazę Q. Forma finitywna lub bezokolicznikowa musi być składnikiem konstrukcji z negacją¹⁶, por. (74) i (74a) oraz (75) i (75a).

(74) *Maria bała się żeby nie upaść.*

(74a) **Mara bała się, żeby upaść.*

(75) *Lękaliśmy się, czy ktoś nie odkryje naszej tajemnicy.*

(75a) **Lękaliśmy się, czy ktoś odkryje naszą tajemnicę.*

Zwróćmy uwagę, że w ISJP czasownik BAĆ SIĘ został opisany jako łączący się z frazą typu CZY. Nie jest to uzasadnione, gdyż dopuszczalne są połączenia tego czasownika także z innymi jednostkami pytajnymi. zob. (76)–(78).

(76) *Bała się, co robi stary, gdy dowie się o ciąży córki.* NKJP

(77) *Mariola bała się, jak małego przyjmie najstarszy Kamil.* NKJP

---

¹⁶ Tę właściwość zdań konstytuowanych przez czasowniki BAĆ SIĘ, LĘKAĆ SIĘ odnotowuje V. Maldżijeva (2003: 186), opisując gramatyczne wykładniki modalności nieindyktywnej. Z. Zaron (1980: 33) zauważa natomiast, że konstrukcja z negacją po *żeby* używana jest wtedy, gdy w nadrzędny czasownik „wbudowany jest predykat woluntatywny”. Tym samym konstrukcje *bała się, że upadnie* i *bała się, żeby nie upaść* traktuje jako konstytuowane przez formy różnych czasowników.

Należy jednak przyznać, że w tekstach pytania zależne z CZY mają przy formach BAĆ SIEŻ wyższą frekwencję niż pytania innego typu.

Klasa 2. INFP || NP_{acc}

Tabela 6.

Nr podklasy	Typy alternantów w pozycji INFP									Pozycje towarzyszące	
	INFP	NP _{acc}	NP _{gen}	PRNP _{O+Loc}	SP _{zeby}	SP _{ze}	SP _{jak}	SP _q	OR	-P	P
2.1.POLUBIĆ	+	+									+
2.2.DOKOŃCZYĆ	+	+	+								+
2.3.ZAMYSLAĆ	+	+		+							+
2.4.UZNAĆ	+	+			+					PRNP _{ZΛ+Acc} PRAP _{ZΛ+Acc}	+
2.5.UWIELBIAĆ	+	+					+				+
2.6.LUBIĆ	+	+			+		+				+
2.7.POCZYTYWAĆ	+	+			+	+				NP _{dat} + PRNP _{ZΛ+Acc}	+
2.8.OBIECAĆ	+	+				+			+	NP _{dat}	+
2.9.PROPONOWAĆ	+	+			+	+			+	NP _{dat}	+
2.10.PLANOWAĆ	+	+			+	+			+		+
2.11.RADZIĆ	+	+			+	+		+	+	NP _{dat}	+

W pozycjach zaliczonych do klasy 2. ekwiwalentami INFP są frazy osmiu typów, jednak przy danym nadrzędniku INFP alternuje z frazami maksymalnie pięciu typów. Podklasy od 2.1. do 2.3. nie posiadają ekwiwalentów zdaniowych, występujących w pozycjach z podklas 2.4.–2.11. Klasa 2. obejmuje pozycje konotowane przez czasowniki wyłącznie właściwe, dopuszczające pozycję P.

2.1. INFP || NP_{acc}

Pierwsza podklasa obejmuje pozycje, w których ekwiwalentem INFP jest tylko fraza nominalna biernikowa, zob. (78).

(78) *Dziecko polubiło jeździć windą || jazdę windą.*

Pozycje te konotują czasowniki POLUBIĆ, POTRAFIĆ, UMIEĆ, ZAMIERZAĆ, ZAMIERZYĆ, a także tzw. czasowniki fazowe, tj. KOŃCZYĆ, ROZPOCZYNAĆ, ROZPOCZAĆ, SKOŃCZYĆ, ZACZYNAĆ, ZACZAĆ. Te ostatnie, jak wiadomo, łączą się z INFP reprezentowaną przez V_{inf} czasownika niedokonanego.

2.2. INFP || NP_{acc} || NP_{gen}

Ciąg wypełniający pozycje typu 2.2. oprócz INFP obejmuje dwie frazy nominalne, tj. biernikową, będącą wyróżnikiem klasy 2., oraz dopełniaczową, stanowiącą wyróżnik przedstawianej podklasy 2., zob. (79).

(79) *W Rabce dokończono budować kolektory ściekowe || budowy kolektorów ściekowych || budowę kolektorów ściekowych.*

Pozycje 2.2. są dopuszczane przez formy czasowników DOKOŃCZYĆ, DOKAŃCZAĆ, DOSTAĆ. Przy ostatnim czasowniku realizacja INFP podlega silnemu ograniczeniu leksykalnemu. Mogą ją bowiem realizować grupy reprezentowane przez czasowniki oznaczające jedzenie i picie, np., *jeść, żreć, szamać, pić, chlać, złopać*¹⁷, zob. (80).

(80) *Zaplakala raz (zakwilila), dostała jeść i ponownie wróciła do zabawy.* NKJP

Należy uściślić, że zdania konstytuowane przez formy czasownika DOSTAĆ wyróżniają się także tym, że przy czasowniku możliwa jest jeszcze jedna pozycja niepodmiotowa, realizowana przez frazę PRNP_{OD+Gen}, np. *od matki dostał jeść, a od ojca dostał pić.*

W opinii D. Buttler (1976: 123) wpływ na typ frazy nominalnej realizującej pozycję przy czasownikach DOKOŃCZYĆ, DOKAŃCZAĆ ma budowa słowotwórcza rzeczownikowego reprezentanta NP. Jeśli jest nim rzeczownik odczasownikowy o przyrostku *-nie, -cie*, to w konstrukcji z formami DOKOŃCZYĆ, DOKAŃCZAĆ przybiera on wartość dopełniacza, np. *dokończyć zbierania materiałów, pisanie listu.* Rzeczowniki o innej budowie mogą mieć wartość dopełniacza lub biernika, np. *dokończyć obiad || obiadu.* Okazuje się, że korelacja budowy słowotwórczej i cech składniowych rzeczownika nie jest pełna. Konstrukcje z biernikową formą rzeczownika odczasownikowego nie są bowiem dewiacyjne, zob. (81)–(82).

(81) *Dokończono porządkowanie terenu za starą plebanią.* Internet

(82) *Przenieśliśmy to na następne posiedzenie Sejmu i dokończyliśmy rozpatrywanie tej informacji.* Korpus IPI PAN

---

¹⁷ Takie ograniczenie selekcyjne odnotowuje SSGCP.

Również materiał empiryczny nie potwierdza słowotwórczej motywacji repartycji fraz nominalnych w kontekście czasowników DOKOŃCZYĆ i DOKAŃCZAĆ. Trzeba jednak pamiętać, że D. Buttler prowadziła badania na początku lat 70. Nie można więc wykluczyć, że w ciągu 40 lat zmniejszył się zakres użycia konstrukcji z dopełniaczem. Zjawisko to byłoby zresztą zgodne z odnotowaną przez D. Butter (1976: 123) tendencją do zastępowania dopełniaczowych podrzędników innych czasowników z przedrostkiem *do-* przez podrzędnik w bierniku.

2.3. INFP || NP_{acc} || PRNP_{O+Loc}

W pozycjach kolejnej podklasy trzecim elementem w ciągu realizacyjnym jest fraza przyimkowo-nominalna z przyimkiem O + Loc, zob. (83)-(85).

(83) *Podobno Fundacja Św. Jana Bosko zamyśla otworzyć w swojej posiadłości kawiarenkę w stylu włoskim.* NKJP

(84) *...ledwo przyjdzie na świat, a już zamyśla zagładę swych braci...* NKJP

(85) *Może król już wtedy o swoim małżeństwie zamyślał...* ISJP

Pozycje te są konotowane przez formy czasowników ZAMYŚLAĆ, ZAMYŚLIĆ o znaczeniu ‘planować, projektować’.

2.4. INFP || NP_{acc} || SP_{żeby} + PRNP_{ZA+Acc} || PRAP_{ZA+Acc}

Pozycje należące do podklas od 2.4. do 2.11. zawierają w ciągu realizacyjnym co najmniej jedną frazę zdaniową. Wyróżnikiem 2.4. jest fraza zdaniowa typu ŻEBY, zob. (86).

(86) *Wykładowca uznał za swój obowiązek ostrzec zagrożone studentki || ostrzeżenie zagrożonych studentek || żeby ostrzec zagrożone studentki.*

Pozycje 2.4. są dopuszczane przez trzy czasowniki o zbliżonym znaczeniu, tj. UZNAĆ, UZNAWAĆ, UWAŻAĆ, zob. (87).

(87) *Uznajemy za celowe propagować postęp naukowo-techniczny...* NKJP

Czasowniki te konotują drugą pozycję niepodmiotową, wypełnianą wymiennie przez frazy z przyimkiem ZA + Acc, przyimkowo-nominalną, zob. (86), lub przyimkowo-przymiotnikową, zob. (87).

Ciąg *uznać za stosowne* w SSGCP jest opisany jako frazeologizm. Podobnie traktuje go B. Bartnicka (1982: 248), która wymienia 10 frazeologizmów z segmentem *uważać* i 5 z *uznać*. Z kolei D. Buttler (1976: 218, 221) jako frazeologizmy traktuje ciągi *uznać* || *uważać za możliwe* || *potrzebne* || *konieczne* || *nieodzwonne*. Frazeologizmy te D. Buttler opisuje jako synonimy czasownika modalnego *móc* lub woluntarnego *chcieć*. W świetle testów formalnych, zob. M. Gębka-Wolak (2003), te i inne podobne ciągi należy uznać za konstrukcje składniowe. Zwróćmy jednak uwagę na to, że akceptowalność INFP przy czasownikach UZNAĆ, UZNAWAĆ, UWAŻAĆ pozostaje w związku z reprezentacją leksykalną współskładnikowej frazy nominalnej lub przymiotnikowej. Przykładowo, akceptujemy INFP w konstrukcjach *uważała* || *uznała za rzecz naturalną* || *wskazaną* || *konieczną wyjechać z córkami nad morze* czy *uważał za swój obowiązek* || *przywilej pilnować gości, uznają za stosowne* || *konieczne posyłać dzieci do szkół*. Wątpliwości wzbudzają zaś konstrukcje *niektórzy ojcowie uznają za obraźliwe* || *nowatorskie opiekować się dzieckiem, rozwiązać zadanie uczniowie uważają za trudne, samorządowcy uważają za pilne podjąć tę uchwałę, uważano za brak gustu nosić drogą biżuterię*. Niezależnie od cech leksykalnych reprezentanta współskładnikowej NP_{acc} lub AP w zdaniach konstytuowanych przez formy czasowników zaliczonych do 2.4. może być natomiast używana NP_{acc}.

2.5. INFP || NP_{acc} || SP_{jak}

Wyróżnikiem podklasy 5. jest fraza SP_{jak}, zob. (88)–(89).

(88) *Uwielbiam śpiewać* || *śpiewanie*.

(89) *Joanna siedzi zasłuchana, uwielbia, jak on śpiewa*. NKJP

Fraza typu JAK pozostaje względem INFP w dystrybucji uzupełniającej.

Pozycje 2.5. są konotowane przez czasowniki UBÓSTWIAĆ i UWIELBIAĆ.

2.6. INFP || NP_{acc} || SP_{żeby} || SP_{jak}

W kolejnej podklasie INFP alternuje z dwiema frazami zdniowymi, tj. SP_{żeby} i SP_{jak}, zob. (90).

(90) *Wolę pisać niż czytać* || *pisanie niż czytanie* || *żebyś pisał niż czytał* || *jak piszesz niż czytasz*.

Frazy zdaniowe w stosunku do INFP mają dystrybucję uzupełniającą, por. (91) i (91a) oraz (92) i (92a).

(91) *Wolę uchylić drzwi.*

(91a) *Wolę, jak drzwi są uchylone.* NKJP

(92) *Wolę się do niej zalecać.*

(92a) *Wolę, żeby zalecał się do niej tamten mięczak.*

W materiale INFP zdecydowanie częściej stanowi realizację pozycji przyczasownikowej niż jej ekwiwalenty nominalny i zdaniowe.

Pozycje typu 2.6. są konotowane przez czasowniki LUBIĆ i WOLEĆ¹⁸. Przy czasowniku WOLEĆ za INFP z pewnym trudem można podstawić NP reprezentowaną przez regularny derywat odczasownikowy.

W rozdziale II była mowa o tym, że skoordynowanie INFP i NP zwykle prowadzi do powstania konstrukcji dewiacyjnej. Warto więc zwrócić uwagę, że przy formach czasownika WOLEĆ są akceptowalne niejednorodne konstrukcje współrzędne, których składnikami są frazy bezokolicznikowa i nominalna biernikowa połączone spójnikiem współrzędnym NIŻ, zob. (93), lub jego leksykalnymi wariantami NIŻLI, ANIŻELI, zob. (94).

(93) *Jednakże wolimy to nasze aktywne nieszczęście niż zrezygnować ze złudzeń.* NKJP

(94) *Wolę ryzyko aniżeli tutaj czuć się bezpiecznym.* NKJP

Poprawność zdań w (93)-(94) świadczy o tym, że INFP i NP_{acc} zajmują tę samą pozycję składniową otwieraną przez formy czasownika WOLEĆ.

2.7. INFP || NP_{acc} || SP_{żeby} || SP_{że+vfjn(fut)} + NP_{dat} + PRNP_{ZA+Acc}

Pozycje należące do podklasy 2.7. są dopuszczane przez formy czasowników POCZYTAĆ, POCZYTYWAĆ, POSTAWIĆ, STAWIAĆ. Wyróżnikiem pozycji 2.7. są frazy zdaniowe typu ŻEBY i ŻE, przy czym forma czasownikowa konstytuująca zdanie-resztę przy spójniku ŻE przyjmuje czas o wartości przyszłej, zob. (95) i (95a).

---

¹⁸ W ramach składni strukturalnej konstrukcje z formami czasownika WOLEĆ oraz przyimkiem i spójnikiem współrzędnym NIŻ analizuje K. Kallas (1995).

(95) *Autorzy postawili sobie za cel wyposażyc ucznia w podstawowe umiejetności komunikacyjne.* Korpus IPI PAN

(95a) *Autorzy postawili sobie za cel wyposażenie || żeby wyposażyc || że wyposażą ucznia w podstawowe umiejetności komunikacyjne.*

Spośród fraz z ciągu wypełniającego pozycje typu 2.7. największą frekwencję w tekstach ma NP_{acc}.

Czasowniki POCZYTAĆ, POCZYTYWAĆ, POSTAWIĆ, STAWIAĆ oprócz pozycji dla INFP konotują jeszcze dwie inne pozycje niepodmiotowe. Jedną z nich realizuje NP_{dat}, drugą – PRNP_{ZA+Acc}. Realizacja współskładnikowej frazy nominalnej podlega ograniczeniom leksykalnym. Jej reprezentantami mogą być formy określonych rzeczowników o znaczeniu abstrakcyjnym, np. CEL, ZADANIE, PUNKT HONORU, ZASZCZYT, ZNAK, RZECZ, zob. (96)–(98).

(96) *Agent FBI Carl Hanratty (Tom Hanks) postawił sobie za główny cel złapanie Franka.*

Internet

(97) *...adwokat trybunałów papieskich poczytuje sobie za zaszczyt przekazać „najczciodszej kancelarii Św. Rory Rzymskiej” informację...* Korpus PWN

(98) *Działacze postawili nam za cel wygrać pierwsze trzy mecze.*

Zdania (96)–(97) ilustrują ponadto typową realizację NP_{dat}, którą jest forma zaimkowa *sobie*. Realizacje z innym reprezentantem nie są jednak zablokowane, zob. (98). Wyjątkiem jest czasownik POCZYTYWAĆ, który dopuszcza w swym prawostronnym kontekście NP_{dat} realizowaną tylko przez formę *sobie*.

2.8. INFP || NP_{acc} || SP_{ze} || OR + NP_{dat}

Ciągi fraz w pozycjach należących do podklas 2.8–2.11. oprócz frazy lub fraz zdaniowych zawierają dodatkowy element realizacyjny, którym jest fraza oratio recta.

Podklasa 2.8. obejmuje pozycje przy czasownikach OBIECAĆ, OBIECYWAĆ, POPRZYSIĄĆ, POPRZYSIĘGAĆ, PRZYOBIECAĆ, PRZYRZEC, PRZYRZEKAĆ, PRZYSIĄĆ, PRZYSIĘGAĆ, PRZYSIĘGNAĆ, ŚLUBOWAĆ, ZAPRZYSIĄĆ, ZAPRZYSIĘGNAĆ, zob. (99)–(100).

(99) *Wojownicy Bena Bena obiecali zaopatrywać karawanę w świeże warzywa.* NKJP

(100) *Przyrzekłeś załatwić tę sprawę.* ISJP

W zdaniach z tymi czasownikami INFP alternuje z frazami trzech typów: nominalną biernikową, zdaniową typu ŻE oraz oratio recta, zob. (101) i (101a).

(101) *Wydawnictwo obiecało pisarzowi wydać || wydanie || że wyda jego książkę w ciągu miesiąca.*

(101a) *„Wydamy pana książkę w ciągu miesiąca” – obiecało pisarzowi wydawnictwo.*

Jeśli chodzi o akomodację czasu V_{fin} będącej centrum zdania-reszty we frazie SP_{ze} , czasowniki z 2.8. nie zachowują się jednakowo. Formy leksemów OBIECAĆ, OBIECYWAĆ, POPRZYSIĄC, POPRZYSIĘGAĆ, PRZYOBIECAĆ, ŚLUBOWAĆ, ZAPRZYSIĄC, ZAPRZYSIĘGNAĆ akomodują formę czasu przyszłego, por. (102) i (102a).

(102) *Koleżanka obiecuje || obiecała, że zadzwoni wieczorem.*

(102a) **Koleżanka obiecuje || obiecała, że zadzwoniła || dzwoni wieczorem.*

Pozostałe jednostki nie determinują wartości czasu V_{fin} , zob. (103).

(103) *Przyrzekam, że jestem || byłam || będę lojalnym pracownikiem.*

2.9. INFP || NP_{acc} || SP_{ze+vfin(-praet)} || SP_{zeby} || OR + NP_{dat}

Wyróżnikami podklasy 2.9. jest to, że INFP alternuje z frazami zdaniowymi dwóch typów, tj. ŻEBY i ŻE, oraz z frazą oratio recta, zob. (104)-(104a) i (105)-(105a).

(104) *Ruchem ręki przewodnik nakazał nam milczeć || milczenie || żebyśmy milczeli.*

(104a) *Ruchem ręki przewodnik nakazał nam – „Milczeć!”.*

(105) *Rząd proponuje zmienić zasady finansowania wojska || zmianę zasad finansowania wojska || że zmieni zasady finansowania wojska || żeby zmienić zasady finansowania wojska.*

(105a) *Rząd proponuje: „Zmieńmy zasady finansowania wojska”.*

Pozycje są konotowane przez czasowniki KAZAĆ, NAKAZAĆ, NAKAZYWAĆ, POLECIĆ, POLECAĆ, PROPONOWAĆ, PRZYKAZAĆ, PRZYKAZYWAĆ, ROZKAZAĆ, ROZKAZYWAĆ, ZALECAĆ, ZALECIĆ, ZAPROPONOWAĆ, ZLECIĆ¹⁹. W opracowaniach normatywnych użycie bezokolicznika jako podrzędnika

---

¹⁹ W klasyfikacji M. Szupryczyńskiej (1996: 108) czasowniki PROPONOWAĆ, ZAPROPONOWAĆ zostały włączone do klasy zdań z czasownikami niemającymi łączliwości z INFP. Podrzędnik bezokolicznikowy odnotowuje jednak zarówno SSGCP, jak i ISJP. Z kolei E. Jędrzejko (1987: 98–100) stwierdza, że argument

czasowników ZALECAĆ i ZALECIĆ jest oceniane jako błąd składniowy, zob. A. Cegiela i A. Markowski (1982), NSPP, A. Lica (2001), A. Markowski (2007). Ocena taka nie odzwierciedla współczesnego uzusu. Użycie INFP w kontekście tych czasowników jest poświadczane licznymi przykładami w korpusach i w Internecie. Łączliwość ZALECIĆ i ZALECAĆ z członem bezokolicznikowym uwzględniają ponadto schematy składniowe zamieszczone w SSGCP oraz w ISJP.

Na szczególną uwagę zasługuje użycie frazy SP_{ze} . Czasowniki PROPONOWAĆ, ZAPROPONOWAĆ akomodują czas przyszły V_{fin} stanowiącej centrum zdania składowego podrzędnego będącego współskładnikiem ŻE, por. (106) i (106a).

(106) *Dzieci proponują rodzicom, że ugotują obiad.*

(106a) **Dzieci proponują rodzicom, że ugotowały || gotują obiad.*

Zwróćmy uwagę, że użycie SP_{ze} jest możliwe pod warunkiem tożsamości I AGS V_{fin} konstytuującej zdanie-resztę z I AGS nadrzędnej V_{fin} , zob. w (106): dzieci proponują i dzieci ugotują. Tymczasem I AGS INFP zależnej od form czasownika PROPONOWAĆ nie może być tożsamy z I AGS swego nadrzędnika, zob. w (106b): dzieci proponują, a rodzice ugotują.

(106b) *Dzieci proponują rodzicom ugotować obiad.*

Tym samym INFP w (106b) i SP_{ze} w (106) pozostają względem siebie w dystrybucji uzupełniającej.

Możliwe jest jednak zbudowanie takich zdań, w których dystrybucja SP_{ze} nie różni się od dystrybucji INFP, por. (106b) i (106c).

(106c) *Dzieci proponują rodzicom, że mają ugotować obiad.*

Warunkiem jest to, by centrum zdania-reszty stanowiła forma czasu teraźniejszego czasownika MIEĆ lub innego czasownika tzw. modalnego, np. MUSIEĆ, POWINIEN.

---

zdarzeniowy w kontekście czasowników KAZAĆ, ROZKAZAĆ, ROZKAZYWAĆ, PRZYKAZAĆ, PRZYKAZYWAĆ w strukturze powierzchniowej nie jest realizowany przez frazę nominalną. W materiale NP_{acc} poświadczona jest niepojedynczymi przykładami w kontekście czasowników ROZKAZAĆ, ROZKAZYWAĆ, PRZYKAZAĆ, PRZYKAZYWAĆ, np., *nakazują oddanie broni, przykazywał próbowanie aż do skutku*. Obserwacja E. Jędrzejko częściowo potwierdza się natomiast w odniesieniu do czasownika KAZAĆ, którego w ogóle nie można rozwijać przez NP z reprezentantem innym niż zaimkowy, por. *kazał mi mówić* i **kazał mi mówienie* oraz *co ci kazał?*, *Nie wmawiaj mi, że ktoś coś ci kazał*. W znanych autorce opracowaniach w ogóle nie uwzględnia się zaś frazy zdaniowej ŻE.

Frazy SP_{ze} z formami czasownika MIEĆ lub podobnych alternują także z INFP przy formach pozostałych czasowników konotujących pozycje typu 2.9., por. (107) i (107a).

(107) *Matka przykazała dzieciom, że mają pilnować domu.*

(107a) **Matka przykazała dzieciom, że pilnują || będą pilnowały domu.*

Niepojedyncze przykłady użycia tych czasowników z SP_{ze} są poświadczane w korpusach, zob. (108)-(109).

(108) *Lekarze przykazali, że codziennie musi jeść świeże.* NKJP

(109) *...teologowie zalecali, że myć się należy co najwyżej raz w miesiącu?* NKJP

Należy jednak podkreślić, że konstrukcja typu ŻE + MIEĆ + INFP jest wtórna w stosunku do SP_{zeby}, por. (107) i (107b)²⁰.

(107b) *Matka przykazała dzieciom, żeby pilnowały domu.*

Z formalnego punktu widzenia istotne jest jednak to, że nie każdy czasownik konotujący SP_{zeby} dopuszcza jednocześnie SP_{ze}, nawet realizowaną przez grupę zdaniową z czasownikiem typu MIEĆ. Łączliwość z frazami zdaniowymi dwóch typów warto więc odnotować jako indywidualną właściwość składniową czasowników konotujących pozycje typu 2.9., zwłaszcza że współczesne słowniki wśród ich podrzędników nie uwzględniają SP_{ze}.

2.10. INFP || NP_{acc} || SP_{ze+vfin(-praet)} || SP_{zeby} || OR

Pozycje zaliczone do podklasy 2.10. są realizowane przez ten sam zestaw fraz, który wyróżniał klasę 2.9., zob. (110)-(110a).

(110) *Matka planuje zapisać córkę do żłobka || zapisanie córki do żłobka || że zapisze córkę do żłobka || żeby zapisać córkę do żłobka.*

(110a) *Matka planuje: „Zapiszę córkę do żłobka”.*

---

²⁰ W pracy M. Korytkowskiej i W. Maldziewej (2002: 47) zdanie ŻEBY i konstrukcje z czasownikiem MUSIEĆ, POWINIEN, wprowadzanym do struktury przez ŻE, np. *Piotr powiedział Pawłowi, aby przyszedł punktualnie* i *Piotr powiedział Pawłowi, że musi przyjść punktualnie* są traktowane są odpowiednio jako składniowy i leksykalny środek językowy służący do wyrażania „możliwości” / „konieczności”.

Różnica między podklasami dotyczy natomiast obecności pozycji niepodmiotowej towarzyszącej badanej pozycji INFP. W podklasie 2.10., inaczej niż w 2.9., pozycja INFP jest jedyną pozycją typu –P konotowaną przez finitywne centrum zdania.

Pozycja typu 2.10. występuje przy czasownikach PLANOWAĆ, POSTANOWIĆ, ZAPLANOWAĆ, URADZIĆ. Zwróćmy uwagę, że autorzy NSPP nie zalecają użycia czasownika PLANOWAĆ z bezokolicznikiem. Konstrukcja *planujemy kupić nowy samochód* jest opatrzona kwalifikatorem „nie”. Człon bezokolicznikowy jest jednak uwzględniony w schemacie składniowym czasownika PLANOWAĆ zamieszczonym w ISJP, a także w SSGCP. Decyzja ta znajduje uzasadnienie w uzusie. Korpusy tekstów zawierają niepojedyncze i pochodzące ze zróżnicowanych źródeł przykłady użycia INFP w kontekście form czasownika PLANOWAĆ, zob. np. (111)–(112).

(111) *Póki co, siedzi tam, planuje jednak jechać na ziemie zachodnie.* NKJP

(112) *W przyszłym tygodniu planuję zwołać pierwsze posiedzenie rady powiatowej...* NKJP

Wykładnikiem SP_{ze} są w pozycjach omawianej podklasy konstrukcje z formą czasu nieprzeszłego V_{fin}, zob. (113)–(113b).

(113) *Lekarze uradzili, że zrobią jej cesarskie cięcie.* NKJP

(113a) *Lekarze uradzili, że mogą jej zrobić cesarskie cięcie.*

(113b) **Lekarze uradzili, że zrobili jej cesarskie cięcie.*

2.11. INFP || NP_{acc} || SP_{żeby} || SP_{że+v_{fin}(-praet)} || SP_q || OR + NP_{dat}

Podklasa 2.11. grupuje pozycje, których wyróżnikiem jest ekwiwalencja INFP frazom zdaniowym trzech typów, tj. SP_{żeby}, SP_{ze} i SP_q, zob. (114)–(114b).

(114) *Nasi przyjaciele doradzili nam przyjąć radzieckie ultimatum || przyjęcie radzieckiego ultimatum || że mamy przyjąć radzieckie ultimatum || żebyśmy przyjęli radzieckie ultimatum.*

(114a) *Nasi przyjaciele doradzili nam, co zrobić w sprawie radzieckiego ultimatum.*

(114b) *Nasi przyjaciele doradzili nam: „Przyjmijcie radzieckie ultimatum”.*

Pozycje należące do podklasy 2.11. są konotowane przez powiązane słowotwórczo czasowniki DORADZIĆ, DORADZAĆ, PORADZIĆ, RADZIĆ.

Zwróćmy uwagę, że zdanie-reszta będące wykładnikiem SP_q w pozycjach omawianej podklasy może mieć wykładnik tylko o postaci grupy bezokolicznikowej, por. (115) i (115a).

(115) *Lekarz radzi, jak żyć z alergią.*

(115a) **Lekarz radzi, jak żyjemy || żyje się z alergią.*

Co ciekawe, podobne ograniczenie nie jest nałożone na realizację frazy ŻEBY, która dopuszcza zarówno grupę z V_{fin} , zob. (116), jak i z V_{inf} , (116a).

(116) *Administrator budynku poradził nam, żebyśmy otwierali okna.* NKJP

(116a) *Administrator budynku poradził nam, żeby otwierać okna.*

Z kolei centrum zdania-reszty wprowadzanego przez ŻE może być tylko formą o nieprzeszłej wartości kategorii czasu, zob. (117)–(119).

(117) *Poradziła mi, że powinnam zostać razem z nim w domu.* NKJP

(118) *Oczywiście będzie mi doradzał, że czerwone wino będzie najlepsze.*

(119) *Uczeni w piśmie radzą że jedynym sposobem jest znalezienie partnera.* NKJP

Czasowniki DORADZIĆ, DORADZAĆ, PORADZIĆ, RADZIĆ oprócz pozycji dla INFP konotują jeszcze jedną pozycję niepodmiotową. Jej wykładnikiem jest NP_{dat} .

5. Podsumowanie

W przedstawionej klasyfikacji pozycji składniowych, w których INFP alternuje z frazami nominalnymi niemianownikowymi, wykorzystano kryterium obecności i jakości innych ekwiwalentów INFP. W omówionych pozycjach INFP alternuje z frazami aż dziewięciu typów. Ich rozmaite konfiguracje były podstawą do wyróżnienia 19 podklas pozycji składniowych. Dwie kolejne podklasy zostały wyróżnione na podstawie współwystępowania badanej pozycji przy danym czasowniku z inną pozycją niebezokolicznikową. Zwróćmy uwagę, że spośród nienominalnych ekwiwalentów INFP najszerszy zakres występowania mają frazy zdaniowe typu ŻEBY i ŻE. Fraza SP_{zeby} alternuje z INFP w pozycjach zaliczonych do 12 podklas, a SP_{ze} – do 8 podklas. Inne alternanty występują w mniejszej liczbie podklas pozycji INFP.

Przedstawiona klasyfikacja przynosi także w miarę pełny spis leksemów czasownikowych konotujących pozycje składniowe wypełniane przez ciąg fraz

zawierających INFP ekwiwalentną frazie nominalnej niemianownikowej. Nie można jednak wykluczyć uzupełnienia jej o jednostki nowe lub takie, które umknęły uwadze autorki pracy. Ponieważ zawartość w ciągu realizacyjnym pozycji innych alternantów INFP zależy od nadrzędnika czasownikowego, kryteria sposobu formalizacji pozycji zostały także użyte jako podstawa systematyki czasowników dopuszczających INFP ekwiwalentną NP_{-nom} . Należy podkreślić, że nadrzędnikami takich INFP są przede wszystkim czasowniki właściwe. Wiele spośród nich nie tylko konotuje i akomoduje określony typ fraz podrzędnych, ale także determinuje inne cechy gramatyczne ich reprezentantów. Na szczególną uwagę zasługuje wpływ nadrzędnika na wartość czasu formy finitywnej konstytuującej zdanie-resztę we frazie SP_{ze} . Analizowane pozycje składniowe realizowane są przede wszystkim przez zdania składowe z V_{fin} o nieprzeszłej wartości czasu. Również INFP realizującej te same pozycje składniowe można przypisać nieprzeszłą wartość kategorii czasu. Nie wydaje się to przypadkowe, gdy weźmie się pod uwagę podkreślaną w literaturze właściwość analizowanych w tym rozdziale konstrukcji z bezokolicznikiem polegającą na orzekaniu o stosunku agensa czynności do czynności, którą ma wykonać, wykonuje lub możliwych do wykonania, zob. B. Bartnicka (1982: 15; 81-198).

Obserwacja sposobu zapelniania pozycji o wyróżniku INFP || NP_{-nom} we współczesnych tekstach pokazuje, że INFP w pozycjach przy poszczególnych czasownikach jest używana z niejednakową frekwencją. W niektórych pozycjach jest wariantem o wyraźnie większej frekwencji, co daje podstawę do traktowania jej jako podstawowego wariantu realizacyjnego. Z kolei w pozycjach przy innych nadrzędnikach przeważa użycie fraz nominalnych, rzadziej zdaniowych.

ROZDZIAŁ V

POZYCJE O WYRÓŻNIKACH PRZYIMKOWO-NOMINALNYCH

1. Wprowadzenie do klasyfikacji

Wyodrębnione w tym rozdziale pozycje mają tę cechę wspólną, że INFP nie tylko nie zajmuje pozycji podmiotowej, ale także jej substytutem nie może być fraza nominalna bezprzyimkowa. Wyróżnikiem INFP jest natomiast alternacja z frazą przyimkowo-nominalną, por. (1)–(1a).

(1) *Mąż odważył się krytykować jej kaprysy.*

(1a) *Mąż odważył się **na** krytykowanie jej kaprysów.*

Zgodnie z dotychczasową praktyką, opisując pozycje INFP o wyróżnikach przyimkowo-nominalnych, bierzemy pod uwagę ilość i cechy formalne poszczególnych ekwiwalentów w ciągu alternantów, a także ilość i typ pozycji niebezokolicznikowych otwieranych równocześnie przez dane finitywne centrum zdania. Kombinacja tych kryteriów prowadzi do wyróżnienia najpierw klas, a na następnym etapie podklas pozycji różniących się jedną lub kilkoma cechami formalnymi.

Ciąg fraz realizujących pozycje badanego typu obejmuje od jednej do pięciu fraz niebezokolicznikowych. Najwięcej czasowników konotuje pozycje, w których INFP alternuje z dwiema lub trzema frazami niebezokolicznikowymi. Pozycje realizowane przez ciąg obejmujący inną liczbę elementów są wyraźnie mniej liczne, co pokazują dane liczbowe i procentowe zawarte w tabeli 1.

Tabela 1.

Liczba alternatów INFP	Liczba czasowników konotujących pozycję	% czasowników konotujących pozycję
2	31	38,27
3	29	35,80
1	12	14,81
4	6	7,41
5	3	3,70

Najważniejsze ekwiwalenty INFP, frazy przyimkowo-nominalne, podlegają ze strony finitywnego centrum zdania akomodacji niemorfologicznej słownikowej pod względem kategorii przyimkowości. Wśród równoważników INFP znajdują się frazy przyimkowo-nominalne z 10 przyimkami, spośród których najszerszy zakres użycia mają PRNP z przyimkami NA + Acc i DO + Gen. Rzadsze są frazy z przyimkami OD + Gen, W + Loc,

O + Acc, PRZED + Instr. Tylko pojedyncze leksemy czasownikowe akomodują przyimki PRZY + Loc, Z + Gen lub MIĘDZY + Instr. Należy dodać, że akomodacja może mieć charakter alternatywny, co sprawia, że INFP alternuje z dwiema, rzadko z trzema PRNP różniącymi się wartością słownikową przyimka. Przykładowo, z dwiema PRNP alternuje INFP w pozycji otwieranej przez czasowniki KWAPIĆ SIĘ, POKWAPIĆ SIĘ, PODUCZYĆ SIĘ, SZYKOWAĆ SIĘ, zob. (2), zaś w kontekście czasowników DOPOMAGAĆ, DOPOMÓC, POMAGAĆ, POMÓC za INFP można podstawić frazy PRNP trzech typów, zob. (3).

(2) *Nikt nie pokwapił się pomocą || z pomocą || do pomocy.*

(3) *Twoja informacja dopomogła nam zdemaskować oszustwo || w zdemaskowaniu oszustwa || przy zdemaskowaniu oszustwa || do zdemaskowania oszustwa.*

Fraza nominalna będąca współskładnikiem w obrębie PRNP, jak każda fraza nominalna będąca równoważnikiem INFP, podlega ze strony nadrzędnego czasownika ograniczeniom selekcyjnym. Z tego względu jej wykładnikiem typowo jest rzeczownik o znaczeniu abstrakcyjnym, w szczególności jest to zaś rzeczownik odczasownikowy. W SSGCP ograniczenie selekcyjne [+Abstr] jest notowane dla podrzędników czasowników ODWAŻYĆ SIĘ, OŚMIELIĆ SIĘ, POKWAPIĆ SIĘ, POMAGAĆ, POWAŻYĆ SIĘ, SZYKOWAĆ SIĘ, SILIĆ SIĘ, WAŻYĆ SIĘ, ZEZWOLIĆ, ZGODZIĆ SIĘ. Z kolei dla podrzędników czasowników NASTARCZYĆ, NASTARCZAĆ, DECYDOWAĆ SIĘ, DOPOMAGAĆ, PRZESZKADZAĆ, ZDAŻYĆ w SSGCP przewiduje się ograniczenie realizacji do nomen actionis.

Obserwacja sposobu zapełniania badanej pozycji INFP w zdaniach współczesnej polszczyzny prowadzi do wniosku, że także w kontekście wielu innych czasowników typowym substytutem INFP jest PRNP ze współskładnikową NP realizowaną przez nomen actionis, zob. (4)–(5).

(4) *Człowiek odzwyczaił się rozmawiać z innymi || od rozmawiania z innymi.*

(5) *Postaraj się umieścić mamę || o umieszczenie mamy w zakładzie rehabilitacyjnym.*

Realizacja współskładnikowej NP o innym reprezentancie jest możliwa, jednak nierzadko wydaje się wtórna w stosunku do realizacji współskładnikowej NP przez grupę reprezentowaną przez rzeczownik odczasownikowy, por. (6) i (6a), (7) i (7a).

(6) *Wszystko po to, by zdążyć z nową „Ustawą o PAP”.* NKJP

(6a) *Wszystko po to, by zdążyć z uchwaleniem nowej „Ustawy o PAP”.*

(7) *Żona, nie chcąc mu przeszkadzać w karierze...* NKJP

(7a) *Żona, nie chcąc mu przeszkadzać w zrobieniu kariery...*

Poza frazami przyimkowo-nominalnymi zamiast INFP można podstawić frazy zdaniowe. Spośród 81 czasowników, przy których INFP alternuje z PRNP, 60 jednostek, tj. 74,07% nadrzędników, dopuszcza ekwiwalencję INFP wobec co najmniej jednej frazy zdaniowej. Na podkreślenie zasługuje fakt, że 44 czasowniki konotują jedną frazę zdaniową. Przede wszystkim jest to SP_{zeby}, której wymaga 31 czasowników, zob. np. (8). Fraza typu ŻE jest wymagana przez 11 czasowników, zob. np. (9), a fraza SP_q – przez 2, zob. np. (10).

(8) *Nie zgadzam się, żeby ten projekt nazywać ustawą.* NKJP

(9) *Przyzwyczajają się, że zasypia, kiedy mama jest w pobliżu.* NKJP

(10) *Waha się, czy wystąpić na popołudniowym koncercie...* NKJP

Wymienne użycie dwóch fraz zdaniowych możliwe jest w pozycjach przy 13 czasownikach: przy 11 z nich alternują SP_{zeby} i SP_{ze}, a przy 2 – SP_{ze} i SP_q. Z kolei 3 czasowniki dopuszczają w badanej pozycji trzy frazy zdaniowe: SP_{zeby}, SP_{ze} i SP_q.

Niektóre czasowniki determinują budowę podrzędnej SP_{zeby}. W otoczeniu takich jednostek, jak KWAPIĆ SIĘ, LENIĆ itp. wykładnikiem zdania-reszty może być wyłącznie grupa z centrum bezokolicznikowym¹, por. (11) i (11a)–(11b).

(11) *Zarówno minister skarbu, jak i premier wciąż nie kwapią się, by uzgodnić z szefem służby cywilnej wymagania...* Korpus PWN

(11a) **Zarówno minister skarbu, jak i premier wciąż nie kwapią się, by uzgodnili z szefem służby cywilnej wymagania...*

(11b) **Zarówno minister skarbu, jak i premier wciąż nie kwapią się, by członkowie rządu uzgodnili z szefem służby cywilnej wymagania...*

---

¹ W części materiałowej ograniczenie cech fleksyjnych reprezentanta zdania składowego podrzędnego jest sygnalizowane przy symbolu SP_{zeby} w indeksie dolnym przez ciąg *zeby+vinf*.

Ograniczenie realizacji członu pospójnikowego nasuwa zresztą wątpliwość, czy w świetle istniejącej definicji zdania jest uprawnione nazywanie tego typu jednostek frazami zdaniowymi, skoro V_{inf} nie jest równoważnikiem V_{fin} . W dalszej części pracy zachowujemy jednak terminologię utrwaloną w składni strukturalnej i również ten typ fraz nazywamy zdaniowymi.

W obrębie badanych konstrukcji zauważamy ponadto wpływ nadrzędnika czasownikowego na wartość czasu finitywnego centrum zdań składowych podrzędnych będących współskładnikami spójników ŻE. Na podkreślenie zasługuje fakt, że tylko w kontekście trzech czasowników forma finitywna będąca składnikiem SP_{ze} może mieć czas o wartości przeszłej. W pozostałych kontekstach zdanie-reszta jest konstytuowane przez V_{fin} o wartości nieprzeszłej bądź przyszłej kategorii czasu². O akomodowanej wartości kategorii czasu informuje ciąg $že+vfin(-praet)$ lub $že+vfin(fut)$ umieszczany w indeksie dolnym przy symbolu frazy SP_{ze} .

Fraza zdaniowa realizująca pozycję składniową, której wariantem realizacyjnym jest PRNP, zasadniczo może być wprowadzana do struktury zdania przez korelat z przyimkiem, zob. (12)–(13).

(12) *Rząd polski zgadza się **na to, żeby** dać dodatki do emerytur i rent...* NKJP

(13) *Obie strony zobowiązały się **do tego, że** będą organizować wspólne szkolenia.* NKJP

W kontekście czasowników zaliczonych poniżej do podklasy 3.2. zwykle jednak korelat jest pomijany.

Oprócz fraz zdaniowych w pozycjach o wyróżniku INFP || PRNP dopuszczalne są także frazy typu OR, zob. (14).

(14) *Każę w takim razie podać kawę dla nas w kancelarii – zgodził się gospodarz.* NKJP

---

² Jak wspomniałam w poprzednim rozdziale, ograniczenie gramatyczne jest związane z relacjami semantycznymi zachodzącymi między predykatami na poziomie głębinowosyntaktycznym. W zdaniach konstytuowanych przez czasowniki otwierające pozycję o wyróżniku INFP || PRNP w grę wchodzi przede wszystkim relacja następczości, rzadziej jednoczesności. W pracy Z. Zaron (1980) jako implikujące następstwo wymieniane są takie czasowniki, jak np. SZYKOWAĆ SIĘ, OFIAROWAĆ SIĘ, DEKLAROWAĆ SIĘ, POZWOLIĆ, POZWALAĆ, ZEZWOLIĆ, ZEZWALAĆ, ZGODZIĆ SIĘ, GODZIĆ SIĘ. Relacja jednoczesności zachodzi natomiast w zdaniach z czasownikami PRYZYWYCZAJAĆ SIĘ, PRYZYWYCZAIĆ SIĘ, NAWYKAĆ, NAWYKNAĆ, PRZYWYKAĆ, PRZYWYKNAĆ.

W porównaniu z frazami innych typów OR ma najmniejszy zakres użycia, gdyż jest konotowana tylko przez 16 czasowników, co stanowi 19,75% nadrzędników w ogóle dopuszczających pozycję omawianą w tym rozdziale.

Z wyjątkiem dwóch czasowników pozycje dla INFP otwierają czasowniki właściwe, co oznacza, że w kontekście INFP przeważnie występuje równocześnie fraza wypełniająca pozycję podmiotową. W badanych zdaniach pozycja P realizowana jest wyłącznie przez frazę nominalną mianownikową, zob. (15). W szczególności P może mieć realizację pustą, zob. (16).

(15) *Maria zdecydowała się oddać dziecko do adopcji.* Korpus IPI PAN

(16) *Nigdy się nie dowiedziałem, dlaczego zdecydowała się nadać mu swoje nazwisko.*

NKJP

Należy podkreślić, że aż przy 62 czasownikach, co stanowi 76,54% nadrzędników INFP, badana pozycja jest jednocześnie jedyną niepodmiotową pozycją konotowaną przez czasownik, zob. np. (17).

(17) *Przywykłam cenić w grze Olejniczaka przede wszystkim precyzję i klasyczny umiar.*

NKJP

Przy pozostałych czasownikach INFP współwystępuje z jedną niepodmiotową i niebezokolicznikową pozycją konotowaną przez czasownik, zob. (18)–(19).

(18) *Licho podkusiło **mnie** napisać coś poważniejszego.* NKJP

(19) *Muzyka pozwala **nam** wyrażać uczucia ...* NKJP

Przy 13 czasownikach INFP towarzyszą frazy nominalne celownikowe, jak w (19), a przy 6 – frazy nominalne biernikowe, jak np. w (18).

Należy wspomnieć o tym, że podobnie jak w zdaniach z pozycjami INFP omawianymi w poprzednim rozdziale rzeczowniki reprezentujące frazy nominalne współwystępujące z INFP podlegają semantycznemu ograniczeniu selekcyjnemu. Z informacji zawartych w SSGCP wynika, że jako centrum frazy nominalnej w pozycji P najczęściej występują formy rzeczowników osobowych [+Hum]. Takie ograniczenie narzucają np. czasowniki DECYDOWAĆ SIĘ, GODZIĆ SIĘ, SILIĆ SIĘ, STARAĆ SIĘ, WAŻYĆ SIĘ, itp. Nieliczne nadrzędniki łączą się z NP_{nom} reprezentowaną także przez rzeczownik nieżywy, np. POZWALAĆ, PRZESZKADZAĆ, ZDAWAĆ SIĘ, ZEZWOLIĆ.

Zwróćmy uwagę, że warunkiem realizacji pozycji o wyróżniku INFP || PRNP przez frazę typu OR jest równoczesne wypełnienie P przez NP_{nom} reprezentowaną przez rzeczownik osobowy, por. (20) i (20a).

(20) „*Może wyjechać*” – *zezwala lekarz*.

(20a) *„*Może wyjechać*” – *zezwala prawo*.

Z kolei w zdaniach konstytuowanych przez czasowniki KORCIĆ, KUSIĆ, PODKUSIĆ, SKUSIĆ realizacja P podlega wyraźnemu ograniczeniu leksykalnemu. Pozycję P wypełniają NP_{nom} reprezentowane przez formy kilku zaimków rzeczownych, np. KTOŚ, COŚ, CO, zob. (21), ewentualnie także rzeczowników typu *diabeł*, *licho*, zob. (22).

(21) *Nic nie rozumiałam z tego co się tam dzieje, ale coś mnie kusilo zagrać*. Internet

(22) *Licho go skusilo zakochać się w Małgoli...*Korpus PWN

Ograniczenie selekcyjne [+Hum] lub [+Anim] obejmuje także reprezentanta fraz nominalnych celownikowych bądź biernikowych współwystępujących z INFP w prawostronnym ciągu podrzędników czasownika.

2. Klasyfikacja materiału

Wspólną cechą wszystkich pozycji INFP opisywanych w tym rozdziale jest obecność ekwiwalentnej frazy przyimkowo-nominalnej. Najwyższym kryterium w klasyfikacji jest więc postać leksykalna akomodowanego przyimka i jego reakcja. Na tej podstawie wyróżnia się osiem klas grupujących pozycje o wspólnym wyróżniku przyimkowym. W klasie 1. jest to NA + Acc, w klasie 2. – DO + Gen, w klasie 3. – Z + Instr, w klasie 4. – W + Loc, w klasie 5. – PRZED + Instr, w klasie 6. – O + Acc, w klasie 7. – O + Loc, a w klasie 8. przyimek OD + Gen.

Inne dopuszczalne alternanty INFP stanowią natomiast podstawę do wyróżnienia podklas pozycji. Na pierwszym miejscu są wyróżniane podklasy, w których verbum finitum dopuszcza tylko dwa alternanty. Kolejne podklasy są wyodrębniane na podstawie obecności i jakości trzeciego, czwartego bądź piątego alternantu. Na tym poziomie klasyfikacji jako wyróżnik został wybrany typ frazy zdaniowej, możliwy alternant typu OR bądź dodatkowy alternant przyimkowo-nominalny. Podstawą wyróżnienia pewnych podklas będzie także typ pozycji towarzyszącej INFP.

Podstawy wyróżniania podklas w ramach kolejnych klas są przedstawiane w tabelach. W kolumnie pierwszej podawany jest numer podklasy oraz przykład czasownika konotującego daną podklasę pozycji. W kolejnych kolumnach są wymieniane typy fraz ekwiwalentnych. Dwie pierwsze zawsze odnoszą się do wyróżnika całej klasy, tj. INFP i PRNP z odpowiednim leksemem przyimkowym, następne zaś – do wyróżników podklas, tj. fraz zdaniowych, oratio recta lub nieinwariantnych fraz przyimkowo-nominalnych. Frazy realizujące pozycję przyczasownikową w danej podklasie są oznaczane znakiem „+” na przecięciu kolumn i wierszy.

Klasa 1. INFP || PRNP_{NA+Acc}

Pozycje, w których substytutem INFP jest PRNP_{NA+Acc}, są konotowane przez najliczniejszą grupę czasowników. Cechy formalne pozostałych elementów w ciągu ekwiwalentów INFP oraz brak przy danym czasowniku pozycji P są podstawą wyróżnienia 8 podklas dystrybucyjnych. Ich wyróżniki przedstawia tabela 2.

Tabela 2.

Numer podklasy	Typy alternantów w pozycji INFP							Pozycje towarzyszące	
	INFP	PRNP _{NA+Acc}	SP _{zeby}	SP _{ze}	OR	SP _q	PRNP _{PRZY+Loc} lub PRNP _{DO+Gen}	-P	P
1.1.POWAŻYĆ SIĘ	+	+							+
1.2.ODWAŻYĆ SIĘ	+	+	+						+
1.3.UWZIĄĆ SIĘ	+	+	+	+					+
1.4.ZGODZIĆ SIĘ	+	+	+	+	+				+
1.5.ZEZWOLIĆ	+	+	+		+			NP _{dat}	+
1.6.ZDECYDOWAĆ SIĘ	+	+	+	+	+	+			+
1.7.UPIERAĆ SIĘ	+	+	+	+	+		+		+
1.8.CZAS	+	+	+				+	NP _{dat}	

Maksymalna ilość uwzględnionych alternantów w ciągu wynosi sześć fraz. Podklasa 1.1. poza INFP i PRNP_{NA+Acc} nie ma innych równoważników. W pozostałych podklasach występuje ponadto SP_{zeby}. Różnice między nimi dotyczą natomiast obecności w ciągu alternantów frazy SP_{ze}, w podklasach 1.3., 1.4., 1.6., i 1.7., frazy OR, w podklasach 1.4.–1.7., a także drugiej frazy PRNP, w podklasach 1.7. i 1.8.

1.1. INFP || PRNP_{NA+Acc}

Tę podklasę konotują czasowniki, które w badanej pozycji dopuszczają tylko dwie frazy, tj. INFP i PRNP_{NA+Acc}, por. (23) i (23a).

(23) *Przedtem tylko Brel poważał się sięgać do tak bolesnej liryki.* NKJP

(23a) *Przedtem tylko Brel poważał się na sięganie do tak bolesnej liryki.*

Czasowniki otwierające tę pozycję są nieliczne i mają ograniczony zakres użycia. Są to formy leksemów POWAŻYĆ SIĘ, POWAŻAĆ SIĘ, WAŻYĆ SIĘ, kwalifikowanych we współczesnych słownikach jako wyrażenia książkowe, zob. USJP, NSPP.

Z. Zaron (1980: 113) do tego typu zalicza też czasowniki ZDOBYĆ SIĘ i ZDOBYWAĆ SIĘ, mimo że nie łączą się one normalnie z INFP. Związki typu **zdobył się stanąć twarzą w twarz z napastnikiem* czy **zdobynam się tolerować inne poglądy* są bowiem dewiacyjne. Takiej łączliwości czasowników ZDOBYĆ SIĘ, ZDOBYWAĆ SIĘ nie notuje SSGCP ani ISJP. Ich związków z INFP brak także w korpusach.

1.2. INFP || PRNP_{NA+Acc} || SP_{żeby+Vinf}

Przy czasownikach ODWAŻAĆ SIĘ, ODWAŻYĆ SIĘ, OŚMIELAĆ SIĘ, OŚMIELIĆ SIĘ, SILIĆ SIĘ, SKUSIĆ SIĘ badana pozycja jest realizowana alternatywnie przez frazy trzech typów: INFP, PRNP_{NA+Acc} oraz SP_{żeby}, zob. (24) oraz (25)–(25b).

(24) *Odważył się otworzyć list || na otwarcie listu || żeby otworzyć list.*

(25) *Tutejsi ludzie nie odważyliby się przenigdy palić trzech świec równocześnie.* NKJP

(25a) *...członek najwyższego partyjnego establishmentu nie odważył się na wydanie książki w "Kulturze"...* NKJP

(25b) *Tłumacze Biblii Warszawskiej nie odważyli się, aby ów nieautentyczny wiersz usunąć.* NKJP

Obserwacja materiału prowadzi do wniosku, że w pozycji przy czasownikach ODWAŻAĆ SIĘ, ODWAŻYĆ SIĘ, OŚMIELAĆ SIĘ, OŚMIELIĆ SIĘ, SILIĆ SIĘ statystycznie najrzadziej jest używana fraza zdaniowa. Ponadto wymienione czasowniki wymagają, by w zdaniu-reszcie po spójniku ŻEBY wystąpiła forma V_{inf} , zob. (25b). Zdania, w których współskładnikiem ŻEBY jest forma finitywna czasownika są dewiacyjne, zob. (24a), (26).

(24a) **Odważył się, żeby otworzył list.*

(26) **Były prezydent Polski nie odważył się, żeby zabieg zrobił prof. Zbigniew Religa.*

Internet

Przykład (26) pokazuje, że podobne błędy składniowe krążą w Internecie.

Z kolei przy czasowniku SKUSIĆ SIĘ wariantem rzadziej używanym jest INFP. Konstrukcje typu *skusiłam się odpowiedzieć, skusiłabym się powiedzieć, skuszę się zadać pytanie* należy uznać za poprawne, choć w materiale są nieliczne.

1.3. INFP || PRNP_{NA+Acc} || SP_{żeby+Vinf} || SP_{że+Vfin(-praet)}

Tę podklasę pozycji konotują czasowniki DECYDOWAĆ SIĘ, UWZIAĆ SIĘ, ZAWZIAĆ SIĘ. Jej wyróżnikiem jest to, że oprócz INFP, np. w (27)–(28), jest w niej realizowana PRNP_{NA+Acc} oraz frazy zdaniowe SP_{żeby} oraz SP_{że}, zob. (29).

(27) *Rzeczywiście, los wziął się robić mu prezenty.* NKJP

(28) *Wielu zdecydowało się osiedlić na terenach łowieckich Brileów.* NKJP

(29) *Wszyscy uwzięli się robić takie same podstrony jak moje || na robienie takich samych podstron jak moje || żeby robić takie same podstrony jak moje || że będą robić takie same podstrony jak moje.*

Należy zasygnalizować, że w konkretnych zdaniach tekstowych INFP jest używana znacznie rzadziej niż jej alternanty.

Frazy zdaniowe SP_{żeby} oraz SP_{że} mogą być poprzedzane korelatem o postaci *na to*, zob. (30)–(31). Takie realizacje są w pracy interpretowane jako PRNP_{NA+Acc}.

(30) *...rośnie liczba osób, które decydują się na to, że ich ciała zostaną po śmierci spopielone;* NKJP

(31) *...który jakby umyślnie wziął się na to, aby drażnić i ranić serca Żydów.* Internet

Przy czasownikach UWZIAĆ SIĘ, ZAWZIAĆ SIĘ jednak korelat zwykle jest pomijany.

Podobnie jak w podklasie 1.2. w zdaniu-reszcie przy spójniku ŻEBY możliwa jest wyłącznie V_{inf}, zob. (31) i por. (32) i (32a)

(32) *... tymczasem gracze uwzięli się, żeby jechać na drugi koniec imperium i tam wsiąść na statek.* NKJP

(32a) *... tymczasem gracze uwzięli się, żeby wszyscy jechali na drugi koniec imperium i tam wsiedli na statek.

Ponadto zdeterminowaniu podlega wartość czasu formy finitywnej w zdaniu-reszcie po spójniku ŻE, por. (33) i (33a).

(33) *Towarzysze decydują się, że wyruszą || że wyruszają na północ.*

(33a) **Towarzysze decydują się, że wyruszyli na północ.*

W zdaniu-reszcie powinna być forma czasu teraźniejszego lub przyszłego.

1.4. INFP || PRNP_{NA+Acc} || SP_{żeby} || SP_{że+Vfin(fut)} || OR

Wyróżnikiem podklasy 1.4. jest obecność w ciągu realizacyjnym frazy OR, zob. (34)–(34a). Pozycje te są konotowane przez czasowniki ZGADZAĆ SIĘ³, ZGODZIĆ SIĘ⁴, GODZIĆ SIĘ.

(34) *Dowódca zgadza się skapitulować || na skapitulowanie || żeby skapitulować || że skapitulujemy.*

(34a) „*Dobrze, skapitulujemy!*” – *zgadza się dowódca.*

(34b) *Dowódca zgadza się* – „*Dobrze, skapitulujemy!*”.

Jak zauważa J. Chojak (2006: 44–45), wykładnik frazy typu OR w ciągu linearnym powinien być umieszczony prepozycyjnie względem form czasowników ZGODZIĆ SIĘ, ZGADZAĆ SIĘ. Jednak zdanie w (34b) wydaje się dopuszczalne.

Zwróćmy uwagę, że SP_{że} i OR mogą też wystąpić przy czasownikach ZGODZIĆ SIĘ, ZGADZAĆ SIĘ o znaczeniu ‘przyznać komuś rację, uznać czyjeś poglądy za słuszne’ (USJP), zob. (35).

---

³ W ISJP czasowniki ZGODZIĆ SIĘ, ZGADZAĆ SIĘ, które dopuszczają podrzędnik bezokolicznikowy, opisuje się jako homonimiczne względem jednostek o tym samym kształcie i zbliżonym lub tym samym znaczeniu, które łączą się z podrzędnikiem przyimkowo-nominalnym, zdaniowym typu ABY, a także z cytatem, czyli OR. Jeśli chodzi o różnicę znaczenia, to dotyczy ona, jak się wydaje, tylko tożsamości lub nietożsamości wykonawców czynności wyrażanych czasownikiem centralnym i wprowadzanym do zdania przez ŻEBY, por. *zgodził się uczestniczyć w maskaradzie* i *zgodził się, żeby uczestniczyć w maskaradzie* || *żeby ktoś uczestniczył w maskaradzie*. Trzeba jednak podkreślić, że takiej różnicy nie identyfikujemy między konstrukcjami typu *zgodził się na zmianę pracy* i *zgodził się zmienić pracę*, które zgodnie z ustaleniami ISJP należałoby traktować jako konstrukcje z różnymi czasownikami ZGODZIĆ SIĘ, co jest sprzeczne z intuicją.

⁴ O cechach semantycznych i składniowych tych czasowników dyskutowali W. Grzybowski (1984) oraz R. Lipczuk (1984). Oba opisy zostały skomentowane i uzupełnione przez J. Chojak (2006: 41–70), która czasowniki ZGODZIĆ SIĘ, ZGADZAĆ SIĘ przedstawia na tle innych czasowników oznaczających reakcje słowne na wypowiedzi.

(35) *Ojciec zgodził się z wychowawcą, że jego syn jest leniwy.*

W wymienionym znaczeniu czasowniki te nie dopuszczają jednak rozwinięcia o postaci INFP, otwierają natomiast pozycję składniową dla frazy PRNP o postaci Z + Instr, której brak przy formach ZGODZIĆ SIE_E, ZGADZAĆ SIE_E rozwijanych przez INFP, por. (35) i (36).

(36) **Klienci zgodzili się ze sprzedawcą zapłacić zaliczkę w poniedziałek.*

Różnice składniowe między homonimami ZGODZIĆ SIE_{E1}, ZGADZAĆ SIE_{E1} i ZGODZIĆ SIE_{E2}, ZGADZAĆ SIE_{E2} dotyczą ponadto budowy SP_{ze}, por. (37)–(37a) i (37b).

(37) *Magda zgodziła się zamieszkać || mieszkać tam wbrew swoim rodzicom.*

(37a) *Magda zgodziła się, że zamieszka || będzie mieszkała tam wbrew swoim rodzicom.*

(37b) *Magda zgodziła się z moją opinią, że zamieszkała || zamieszka || mieszkała || mieszka || będzie mieszkała tam wbrew swoim rodzicom.*

W zdaniu-reszcie po spójniku ŻE, jeśli SP_{ze} alternuje z INFP, musi być użyta forma finitywna czasu przeszłego, zob. (37a). Takiego ograniczenia nie nakłada na realizację SP_{ze} homonimiczny czasownik ZGODZIĆ SIE_{E2}, ZGADZAĆ SIE_{E2}, niedopuszczający podrzędnej INFP, zob. (37b).

1.5. INFP || PRNP_{NA+Acc} || SP_{zeby} || OR + NP_{dat}

Podklasa 1.5. różni się od 1.4. brakiem SP_{ze} oraz tym, że przy danym czasowniku występuje inna pozycja niepodmiotowa, realizowana przez NP_{dat}, zob. (38)–(38a).

(38) *Czy zmieniony zarząd zezwoli nowemu klubowi zająć miejsce starego || na zajęcie miejsca starego || żeby zajął miejsce starego.*

(38a) *„Zajmijcie miejsce starego klubu” – zezwolił nowy zarząd.*

Pozycje typu 1.5. dopuszczają czasowniki POZWALAĆ, POZWOLIĆ, PRYZWOLIĆ, PRYZWALAĆ, POZEWZALAĆ, ZEZWOLIĆ, ZEZWALAĆ⁵, zob. (39)–(40).

---

⁵ Klasę tę notują także M. Szupryczyńska (1996: 110) oraz I. Kosek (1999: 101).

(39) ...Tony nie pozwala napoić naszych koni. NKJP

(40) ...prawo nie zezwala powoływać jednocześnie dziadka, ojca i syna z jednej rodziny.
NKJP

Warto odnotować, że mimo że nadrzędne czasowniki mają zbliżone znaczenie, INFP w ich kontekście jest używana z niejednakową frekwencją. W zdaniach konstytuowanych przez formy czasowników POZWOLIĆ, POZWALAĆ fraza ta jest używana zdecydowanie częściej niż fraza PRNP_{NA+Acc}. Z odwrotną sytuacją mamy natomiast do czynienia w zdaniach konstytuowanych przez czasowniki ZEZWOLIĆ, ZEZWALAĆ, przy których INFP używana jest rzadko.

1.6. INFP || PRNP_{NA+Acc} || SP_{żeby+ Vinf} // SP_{że+Vfin(-praet)} || SP_q || OR

Pozycje zaliczone do podklasy 1.6., dopuszczane przez formy czasownika ZDECYDOWAĆ SIĘ, są realizowane przez ciąg obejmujący frazy sześciu typów, w tym trzy zdaniowe, zob. (41)–(41a).

(41) *Maria zdecydowała się wrócić || na powrót || że wróci || żeby wrócić do pracy || kiedy wróci do pracy.*

(41a) *Wróć do pracy – zdecydowała się Maria.*

Nadrzędnik czasownikowy ogranicza realizację zdania-reszty w SP_{żeby} do grup z V_{inf} , por. (41) i (41b)

(41b) **Maria zdecydowała się, żeby wrócili do pracy.*

Z kolei zdanie-reszta wprowadzane przez ŻE musi być konstytuowane przez formę finitywną czasu nieprzeszłego, por. (42) i (42a), (43) i (43a).

(42) *Zdecydowali się, że pójdą holwegiem w dół. NKJP*

(42a) **Zdecydowali się, że poszli holwegiem w dół.*

(43) *...zdecydujemy się, że przechodzimy do głosowania... NKJP*

(43a) **...zdecydujemy się, że przechodziliśmy do głosowania...*

1.7. INFP || PRNP_{NA+Acc} || PRNP_{PRZY+Loc} || SP_{żeby} || SP_{że} || OR

Podobnie jak w 1.6., pozycje z podklasy 1.7. łącznie z INFP realizują wymiennie frazy sześciu typów. Różnica polega na tym, że wśród wariantów brak SP_q, występuje natomiast druga fraza przyimkowo-nominalna, zob. (44)–(44a).

(44) *Anna uparła się wrócić wcześniej || na wcześniejszy powrót || żeby wrócić wcześniej || żeby wrócili wcześniej || że wróci wcześniej || przy wcześniejszym powrocie.*

(44a) *Wróćę wcześniej – uparła się Anna.*

Pozycje typu 1.7. są konotowane przez czasowniki UPIERAĆ SIĘ, UPRZEĆ SIĘ, zob. (45).

(45) *Chora Amerykanka upiera się rozmawiać ze mną i lękliwie zaczynam odpowiadać.*

NKJP

W zdaniu-reszcie po spójniku ŻEBY może wystąpić V_{fin} lub V_{inf} . Ze względu na różnice w relacji zachodzącej między aktantami głębinowymi czasowników dystrybucja INFP i SP_{zeby} jest komplementarna, por. (46) i (46a)–(46b).

(46) *Jan uparł się **grać** na klarnecie.*

(46a) *Jan uparł się, **żeby grać** na klarnecie.*

(46b) *Jan uparł się, **żeby grali** na klarnecie.*

Warto dodać, że przy obu czasownikach INFP używana jest zdecydowanie rzadziej niż jej alternanty. Łączliwość UPIERAĆ SIĘ, UPRZEĆ SIĘ z bezokolicznikiem nie jest zresztą w ogóle odnotowana w SJPSz, NSPP i w SSGCP. Odpowiednie przykłady podaje natomiast B. Bartnicka (1982: 133).

1.8. INFP || $PRNP_{NA+Acc}$ || $PRNP_{DO+Gen}$ || SP_{zeby} + NP_{dat}

Pozycje zaliczone do podklasy 1.8. są pozycjami konotowanymi przez czasowniki niewłaściwe CZAS, PORA⁶, zob. (47)–(48).

(47) *No ale weekend się kończył, pora było wracać.* NKJP

(48) *Czas było na spacerze wyjść z wózka.* NKJP

Poza brakiem przy czasowniku pozycji P wyróżnikiem 1.8. jest występowanie w ciągu alternantów INFP frazy $PRNP$ z przymikiem DO + Gen. Przy czasowniku CZAS dopuszczalna jest ponadto fraza SP_{zeby} , zob. (49)–(49b).

---

⁶ Są to czasowniki niewłaściwe, które mają genezę rzeczownikową, dlatego niekiedy są nazywane wtórnymi czasownikami niewłaściwymi, zob. Z. Saloni (2007: 114–115). Ze względu na to, że cechuje je fleksja wyłącznie analityczna, do klasy predykatywów zalicza je M. Bańko (2002: 101–103), a później też Z. Saloni (2007: 114–115).

(49) *Czas było || pora było odtrąbić odwrót.*

(49a) *Czas było || pora było na odtrąbienie odwrotu || do odwrotu.*

(49b) *Czas było, żeby odtrąbić odwrót.*

Można zauważyć, że współskładnikową NP_{gen} po przyimku DO reprezentuje rzeczownik niebędący regularnym derywatem odczasownikowym z formantami *-anie*, *-enie* lub *-cie*, por. *pora do łóżka* i **pora do pójścia do łóżka*, *pora do domu* i **pora do wracania do domu*, *czas do pracy* i **czas do pracowania*, *czas do walki* i **czas do walczenia*, podczas gdy reprezentantem NP_{acc} konotowanej jako współskładnik przez przyimek NA może być regularny bądź nieregularny derywat odczasownikowy, zob. *pora było na odejście całego pokolenia*, *pora na włączenie telewizora*, *czas na przygotowanie dokumentu*, *pora na atak*, jak również rzeczownik niemotywowany przez czasownik, np. *czas na konkurs*, *pora na samochód*.

Jak wiadomo, czasowniki niewłaściwe CZAS, PORA mają swoje homonimy rzeczownikowe, które również łączą się z INFP alternującą z PRNP_{NA+Acc}, zob. (50)–(51).

(50) *Nadeszła pora opuścić bar || na opuszczenie baru.*

(51) *Przyszedeł czas wydać opinię || na wydanie opinii.*

Formy rzeczowników CZAS i PORA dopuszczają ponadto podrzędnik o postaci SP_{żeby}, zob. (50a)–(51a).

(50a) *Nadeszła pora, **żeby**m opuścić bar.*

(51a) *Przyszedeł czas, **żeby** wydać opinię.*

Dodatkowym ekwiwalentem INFP w pozycji zależnej od rzeczownika jest natomiast NP_{gen}, wykluczona w pozycji przyczasownikowej, por. (52) i (52a).

(52) *Nadeszła pora **opuszczenia baru**.*

(52a) **Pora było **opuszczenia baru**.*

Z kolei przy czasownikach niewłaściwych PORA, CZAS występuje też inna pozycja nominalna niepodmiotowa, reprezentowana przez NP_{dat}, por. (53) i (53a) oraz (54) i (54a).

(53) *Pora nam emigrować! NKJP*

(53a) **Nadeszła nam pora emigrować!*

(54) *Czas mi odpocząć wreszcie w czarnej ziemi...* NKJP

(54a) **Przyszedł czas mi odpocząć wreszcie w czarnej ziemi.*

Łączliwość z frazą nominalną celownikową nie jest odnotowana w schematach czasowników PORA i CZAS zamieszczonych w ISJP.

Klasa 2. INFP || PRNP_{DO+Gen}

Wyróżnikiem klasy 2. jest ekwiwalent przyimkowo-nominalny DO + Gen. W ramach klasy 2. wyróżnić można pięć podklas na podstawie oboczności kolejnych ekwiwalentów oraz jedną podklasę na podstawie współwystępowania INFP z NP_{acc} realizującą przy danym nadrzędniku pozycję niepodmiotową. Ciąg ekwiwalentów wyróżniających podklasy nie przekracza 4 elementów. Poza INFP i PRNP_{DO+Gen} wspólnym elementem podklas 2.3.–2.5. jest SP_{zeby}, a podklas 2.2. i 2.5. fraza SP_{ze}, zob. tabelę 3.

Tabela 3.

Numer podklasy	Typy alternantów w pozycji INFP					Pozycja -P
	INFP	PRNP _{DO+Gen}	SP _{zeby}	SP _{ze}	PRNP _{NA+Acc} Z+Instr	
2.1. LENIĆ SIĘ	+	+				
2.2. PRZYWYKNAĆ	+	+		+		
2.3. KUSIĆ	+	+	+			NP _{acc}
2.4. ZBIERAĆ SIĘ	+	+	+			
2.5. SZYKOWAĆ SIĘ	+	+	+		+	
2.6. ZOBOWIĄZAĆ SIĘ	+	+	+	+		

2.1. INFP || PRNP_{DO+Gen}

Do podklasy 2.1., konotowanej przez czasownik LENIĆ SIĘ, należą pozycje, w których brak innych ekwiwalentów, por. (55) i (55a).

(55) *Dzieciak lenił się chodzić.* Z. Zaron (1980: 113)

(55a) *Dzieciak lenił się do chodzenia.* Z. Zaron (1980: 113)

W pracy Z. Zaron (1980: 116) jako alternatywnie łączące się z INFP i frazą PRNP_{DO+Gen} wymieniane są także inne czasowniki: SPOSOBIĆ SIĘ, PRZYSPOSOBIĆ SIĘ, PRZYSPOSABIAĆ SIĘ, ZABRAĆ SIĘ, ZABIERAĆ SIĘ, DORWAĆ SIĘ, PALIĆ SIĘ, ZAPALIĆ SIĘ, ZAPALAĆ SIĘ, PCHAĆ SIĘ. Listę tę trzeba jednak zweryfikować. Na przykład podaną przez Z. Zaron jako ilustrację użycia z bezokolicznikiem konstrukcję *zbierał się wyjechać* oceniam jako dewiacyjną, podobnie jak inne konstrukcje z

wymienionymi czasownikami, np. **poseł pali się zakładać kolejną komisję śledczą, *spodobila się pójść do lekarza, *zabraliśmy się pakować, *zapalił się znaleźć kwiat paproci*. Co więcej, ani w ISJP, ani w SSGCP wymienione w pracy Z. Zaron czasowniki nie są opisane jako dopuszczające podrzędnik bezokolicznikowy. Odpowiednich przykładów brak także w korpusach.

2.2. INFP || PRNP_{DO+Gen} || SP_{ze+Vfin(-praet)}

Wyróżnikiem podklasy 2.2. jest fraza SP_{ze}, realizowana przez zdanie składowe z formą finitywną czasu nieprzeszłego, zob. (56)–(56b).

(56) *Przywykłam zasypiać z głową wtuloną w jego ramię.* ISJP

(56a) *Przywykłam do zasypiania z głową wtuloną w jego ramię.*

(56b) *Przywykłam, że zasypiam z głową wtuloną w jego ramię.*

Pozycję tę dopuszczają czasowniki NAWYKAĆ, NAWYKNAĆ, PRZYWYKAĆ, PRZYWYKNAĆ, PRYZWYCZAIĆ SIĘ, PRYZWYCZAJAĆ SIĘ, zob. (57).

(57) *Przez kilkadziesiąt lat ludzie nawykli lękać się słów.* NKJP

Należy odnotować możliwość użycia czasowników NAWYKNAĆ, PRZYWYKNAĆ, PRYZWYCZAIĆ SIĘ także z SP_{zeby}, zob. (58)–(60).

(58) *...nie nawykła, żeby jej kto tak poważnie jak mężczyźnie tu ścisnął rękę.* NKJP

(59) *A poza tym, nie przywykłem, żeby mi ktoś na forum internetowym stawiał warunki.*

NKJP

(60) *Dlatego przyzwyczailiśmy się, żeby w rozmowach o pieniądzach z Unią Europejską...*

NKJP

Przykłady typu (58)–(60) w korpusach nie są liczne. Na podkreślenie zasługuje natomiast fakt, że przy czasownikach NAWYKNAĆ i PRZYWYKNAĆ SP_{zeby} jest akceptowalna tylko w konstrukcjach z negacją, por. (58) i (58a), (59) i (59a).

(58a) **Nawykła, żeby jej kto tak poważnie jak mężczyźnie tu ścisnął rękę.*

(59a) **A poza tym, przywykłem, żeby mi ktoś na forum internetowym stawiał warunki.*

Co prawda łączliwości NAWYKNAĆ, PRZYWYKNAĆ, PRYZWYCZAIĆ SIĘ z SP_{zeby} nie odnotowują słowniki i opracowania gramatyczne, jednak zdania w (58)–(60) nie wydają się dewiacyjne.

2.3. NP_{nom} — INFP || PRNP_{DO+Gen} || SP_{żeby+} NP_{acc}

Pozycje zaliczone do podklasy 2.3. są konotowane przez czasowniki niełącznie się z SP_{że}, dopuszczające natomiast INFP równoważną SP_{żeby}. Ponadto przy czasowniku z INFP współwystępuje NP_{acc}, realizująca pozycję niepodmiotową, zob. (61).

(61) *Coś mnie podkusiło obejrzeć ten film || do obejrzenia tego filmu || żeby obejrzeć ten film.*

Pozycje należące do podklasy 2.3. występują przy czasownikach KORCIĆ, KUSIĆ, PODKUSIĆ, SKUSIĆ.

Należy uściślić, że w zdaniu-reszcie po spójniku ŻEBY typowo występuje V_{inf} . Zdania z V_{fin} , mimo że w materiale notowane sporadycznie, są jednak akceptowalne, zob. (62).

(62) *Nic nie skusiło mnie, bym został.* Internet

Obserwacja sposobu zapelniania pozycji typu 2.3. w tekstach prowadzi do wniosku, że najczęściej przy czasownikach KORCIĆ, KUSIĆ, PODKUSIĆ, SKUSIĆ jest używana SP_{żeby}, a najrzadziej PRNP_{DO+Gen}, zob. (63).

(63) *...pojawienie się papieskich inkwizytorów kusiło do załatwiania miejscowych porachunków.* NKJP

Co ciekawe, frazy PRNP_{DO+Gen} nie uwzględniają schematy składniowe czasowników KORCIĆ, KUSIĆ, SKUSIĆ zamieszczone w ISJP.

2.4. INFP || PRNP_{DO+Gen} || SP_{żeby+Vinf}

Podklasa 2.4. różni się od 2.3. brakiem pozycji –P współwystępującej z INFP przy nadrzędniku oraz występowaniem w zdaniu-reszcie po spójniku ŻEBY formy bezokolicznikowej, zob. (64) i por. (65) i (65a).

(64) *Od roku zbieram się napisać ogłoszenie || do napisania ogłoszenia || żeby napisać ogłoszenie.*

(65) *...właśnie zbierałem się, żeby do pani podejść.* NKJP

(65a)**...właśnie zbierałem się, żebym do pani podszedł.*

Ten typ pozycji jest dopuszczalny przy czasownikach POCZUWAĆ SIĘ, ZBIERAĆ SIĘ. Należy dodać, że schemat składniowy czasownika POCZUWAĆ SIĘ zamieszczony w SSGCP oraz ISJP nie zawiera członu bezokolicznikowego. Bezokolicznik odnotowany jest

natomiast przez Z. Zaron (1980: 112). Użycia INFP jako podrzędnika czasownika POCZUWAĆ SIĘ są ponadto poświadczone w korpusach, zob. (66).

(66) *Jako intelektualista poczuwam się być po stronie Iraku...* NKJP

Konstrukcje typu (66) nie są liczne, co przemawia za tym, że ich akceptowalność budzi wątpliwości użytkowników języka.

2.5. INFP || PRNP_{DO+Gen} || PRNP_{NA+Acc} || PRNP_{Z+Instr} || SP_{żeby+Vinf}

Podlasę 2.5. od poprzednich wyróżnia to, że ekwiwalentem INFP może być więcej niż jedna fraza przyimkowo-nominalna. W zdaniach z centrum SZYKOWAĆ SIĘ ciąg realizacyjny obejmuje PRNP z przyimkiem DO+Gen lub NA+Acc, zob. (67).

(67) *Szykujemy się nagrać nową płytę || do nagrania nowej płyty || na nagranie nowej płyty.*

W zdaniach z formami czasownika KWAPIĆ SIĘ⁷, POKWAPIĆ SIĘ fraza przyimkowo-nominalna jest realizowana przez grupy z przyimkami DO + Gen lub Z + Instr, zob. (68).

(68) *Żaden ze starszych kolegów nie kwapił się wyjechać w tropiki || do wyjazdu w tropiki || z wyjazdem w tropiki.*

Trzecim ekwiwalentem jest SP_{żeby} z formą bezokolicznikową konstytuującą zdanie-resztę, por. (69) i (69a).

(69) *Pracodawca nie kwapił się, żeby podpisać ze mną umowę.*

(69a)**Pracodawca nie kwapił się, żeby podpisali ze mną umowę || żebyśmy podpisali umowę.*

Dodam, że Z. Zaron (1980: 38) łączliwość z podrzędnikiem bezokolicznikowym przypisała także czasownikom semantycznie, ewentualnie też morfologicznie zbliżonym do czasownika SZYKOWAĆ SIĘ, tj. leksemom PRZYGOTOWAĆ SIĘ, PRZYGOTOWYWAĆ SIĘ, PRZYSZYKOWAĆ SIĘ, NASZYKOWAĆ SIĘ. Poprawność konstrukcji typu *przygotowaliśmy się pracować, przyszykował się złożyć egzamin czy naszykowałam się przyjmując dodatkowych gości* budzi wątpliwości piszącej te słowa. W SSGCP oraz ISJP łączliwość z INFP została odnotowana tylko w kontekście czasownika

---

⁷ We współczesnej polszczyźnie formy czasownika KWAPIĆ SIĘ są używane przede wszystkim w konstrukcjach z negacją.

SZYKOWAĆ SIĘ. Również w materiale brakuje przykładów użycia z podrzędnikiem bezokolicznikowym pozostałych czasowników wymienionych w pracy Z. Zaron. Potwierdza się więc znana w literaturze obserwacja, że czasowniki o zbliżonym znaczeniu nie zawsze dysponują tymi samymi właściwościami składniowymi.

2.6. INFP || PRNP_{DO+Gen} || SP_{ze+Vfin(fut)} || SP_{zeby}

W pozycjach z podklasy 2.6., dopuszczalnej przy czasownikach ZOBOWIĄZAĆ SIĘ, ZOBOWIĄZYWAĆ SIĘ, ekwiwalentami INFP są dwie frazy zdaniowe, tj. SP_{ze} i SP_{zeby}, zob. (70).

(70) *Najemca zobowiązuje się płacić wynajmującemu umówiony czynsz || do płacenia wynajmującemu umówionego czynszu || że będzie płacić wynajmującemu umówiony czynsz || żeby płacić wynajmującemu umówiony czynsz.*

Zdanie-reszta po spójniku ŻEBY jest realizowane przede wszystkim przez grupę bezokolicznikową, zob. (71)–(71a). Wykładnikiem SP_{zeby} może być jednak konstrukcja z formą finitywną czasownika, zob. (72).

(71) *Ze swojej strony zobowiązuję się, aby zapewnić zwierzacom humanitarne warunki transportu.* Internet

(71a) *Czy pan premier zobowiązałby się, żeby tę ustawę jak najszybciej wprowadzić pod obrady Sejmu?* NKJP

(72) *...na mocy wzajemnej umowy zobowiązali się, by ten, kto ma wolne po południu, przygotowywał ciastka i herbatę dla kolegi powracającego z interesu po północy.* NKJP

Należy zaznaczyć, że frekwencja w tekstach zdań z frazą ŻEBY jest bardzo niska.

Z kolei warunkiem akceptowalności zdań z SP_{ze} jest użycie formy finitywnej o wartości przyszłej kategorii czasu, por. (73) i (73a).

(73) *Zobowiązał się || zobowiązuje się, że pracę **wykona** samodzielnie.*

(73a) **Zobowiązał się || zobowiązuje się, że pracę **wykonął** || **wykonuje** samodzielnie.*

Klasa 3. INFP || PRNP_{Z+Instr}

Kolejna klasa obejmuje pozycje z INFP ekwiwalentną względem PRNP z przyimkiem Z + Instr. Ilość i typ pozostałych alternantów INFP pozwala wyróżnić w jej obrębie trzy podklasy, zawierające przy danym nadrzędniku od 2 do 4 alternantów. zob. tabelę 4.

Tabela 4.

Numer podklasy	Typy alternantów w pozycji INFP				
	INFP	PRNP _{Z+Instr}	SP _{że}	SP _{żeby+Vinf}	OR
3.1. ZDAŻYĆ	+	+			
3.2. NADAŻAĆ	+	+		+	
3.3. OFIAROWAĆ SIĘ	+	+	+		+

3.1. INFP || PRNP_{Z+Instr}

Pozycje tego typ występują przy czasownikach NASTARCZYĆ, NASTARCZAĆ, ZDAŻYĆ, ZDAŻAĆ i wyróżniają się brakiem innych równoważników INFP, zob. (74).

(74) ... *prezes Ekomelu zapewnia, że zdąży wykonać roboty || z wykonaniem robót w terminie.*

Zwróćmy uwagę, że formy czasowników NASTARCZYĆ, NASTARCZAĆ typowo używane są w konstrukcjach z negacją, przy czym nie jest wymagane, by forma *nie* była bezpośrednio zależna od formy czasownika NASTARCZYĆ, NASTARCZAĆ, zob. (75).

(75) *Ubolewał, że ich po prostu nie może nastarczyć kupować. Internet*

Przy czasownikach NASTARCZYĆ, NASTARCZAĆ fraza bezokolicznikowa jest używana rzadko.

3.2. INFP || PRNP_{Z+Instr} || SP_{żeby+Vinf}

Pozycje podklasy 3.2. są konotowane przez czasowniki NADAŻAĆ, NADAŻYĆ, zob. (76).

(76) ...*przez wodę płynącą z ulicy oraz przez ścieki, których nie nadążają odprowadzać rury kanalizacyjne. NKJP*

Od pozycji z klasy 3.1. różnią się możliwością zastępowania INFP przez SP_{żeby}, zob. (77).

(77) *Wykładowca tak szybko mówi, że nie nadążam notować || z notowaniem || żeby zanotować.*

Nadrzędnik czasownikowy ogranicza realizację SP_{żeby} do konstrukcji ze współskładnikową grupą bezokolicznikową, por. (78) i (78a).

(78) *Człowiek nie mógł nadążyć, żeby to robactwo zabijać. NKJP*

(78a) **Człowiek nie mógł nadążyć, żeby to robactwo zabijali.*

W pozycji przy czasownikach NADAŻAĆ, NADAŻYĆ najczęściej realizowana jest PRNP_{Z+Instr.} Zarówno INFP, jak i SP_{żeby} są wariantami o zdecydowanie niższej frekwencji w tekstach.

3.3. INFP || PRNP_{Z+Instr} || SP_{że+Vfin(-praet)} || OR

Pozycje podklasy 3.3. są dopuszczane przez czasowniki OFIAROWAĆ SIĘ, OFIAROWYWAĆ SIĘ, ZAOFIAROWAĆ SIĘ, DEKLAROWAĆ SIĘ, ZADEKLAROWAĆ SIĘ⁸, zob. (79)–(80).

(79) *Oni ofiarowali się podlewać za nią paprotki.* NKJP

(80) *Gospodarze zadeklarowali się dostarczyć ramę i pozostały osprzęt.* NKJP

Wyróżnikiem tej podklasy jest ekwiwalencja INFP wobec fraz SP_{że} i OR, zob. (81)–(81a).

(81) *Sąsiad ofiarował się pomóc przewieźć meble || z pomocą przy przewiezieniu mebli || że pomoże przewieźć meble.*

(81a) *„Pomogę przewieźć meble” – ofiarował się sąsiad.*

Nadrzędny czasownik ogranicza wartość kategorii czasu formy finitywnej konstytuującej zdanie-resztę wprowadzane przez ŻE do formy czasu nieprzeszłego, por. (82) i (82a) oraz (83) i (83a).

(82) *Zaofiarowałem się, że ja **pozmywam**.*

(82a) **Zaofiarowałam się || zaofiaruję się, że ja **pozywałam**.*

(83) *Deklarowali się, że **mogą** przyjąć dwoje dzieci.*

(83a) **Deklarowali się || deklarują się, że **mogli** przyjąć dwoje dzieci.*

Z. Zaron (1980: 40) zwraca uwagę na to, że zdanie składowe ŻE nie może być wprowadzane do struktury konstrukcji za pomocą korelatu. W materiale rzeczywiście konstrukcje typu *ofiarowali się z tym, że jej pomogą, deklarował się z tym, że zaprosi dwoje dzieci* są nieliczne, jednak nie wydają się dewiacyjne. Można przypuszczać, że ograniczenie użycia korelatu w kontekście czasowników z podklasy 3.3. wiąże się z

---

⁸ ISJP nie uwzględnia łączliwości czasowników DEKLAROWAĆ SIĘ, ZADEKLAROWAĆ SIĘ z INFP. Łączliwość wymienionych czasowników z INFP notowana jest natomiast w SSGCP oraz w pracach Z. Zaron (1980: 40) i B. Bartnickiej (1982: 196).

ograniczeniami leksykalnymi nałożonymi na realizację $PRNP_{Z+Instr}$. W materiale bowiem powtarzają się realizacje $PRNP_{Z+Instr}$ o ustalonym składzie leksykalnym, tj. *z pomocą*.

Klasa 4. INFP || $PRNP_{W+Loc}$

Wspólnym elementem w ciągu wypełniającym pozycje zaliczone do klasy 4. jest fraza przyimkowo-nominalna z przyimkiem W + Loc. Klasa obejmuje dwie podklasy, niezawierające w ciągu realizacyjnym fraz zdaniowych. Podstawą wyróżniania dwóch podklas jest obecność w ciągu alternantów INFP drugiej frazy przyimkowo-nominalnej, zob. tabelę 5. Cechą wspólną pozycji 4.1. i 4.2. jest natomiast współwystępowanie INFP z frazą nominalną celownikową, wypełniającą drugą niepodmiotową pozycję przyczasownikową.

Tabela 5.

Numer podklasy	Typy alternantów w pozycji INFP			Pozycja towarzysząca -P
	INFP	$PRNP_{W+Loc}$	$PRNP_{Przy+Loc}$ DO+Gen	
4.1. PRZESZKODZIĆ	+	+		NP_{dat}
4.2. POMÓC	+	+	+	NP_{dat}

4.1. INFP || $PRNP_{W+Loc}$ + NP_{dat}

W pozycjach zaliczonych do pierwszej podklasy, konstytuowanych przez formy czasowników PRZESZKODZIĆ, PRZESZKADZAĆ, INFP nie ma dodatkowego ekwiwalentu, zob. (84).

(84) *Wygląd przeskadza mi zrobić karierę w telewizji || w zrobieniu kariery w telewizji.*

4.2. INFP || $PRNP_{W+Loc}$ || $PRNP_{PRZY+Loc}$ || $PRNP_{DO+Gen}$ + NP_{dat}

Druga podklasa jest dopuszczana przez czasowniki DOPOMAGAĆ, DOPOMÓC, POMAGAĆ, POMÓC. Pozycje przy tych czasownikach w odróżnieniu od pozycji z podklasy 4.1. mają dodatkowy równoważnik INFP o postaci $PRNP$. Dla czasowników POMAGAĆ, POMÓC jest to fraza z przyimkiem PRZY + Loc, zob. (85), a dla czasowników DOPOMAGAĆ, DOPOMÓC – fraza z przyimkiem DO + Gen, zob. (86).

(85) *Dzieci pomagają matce sprzątnąć mieszkanie || w sprzątnięciu mieszkania || przy sprzątnięciu mieszkania.*

(86) *Twoja informacja dopomogła nam zdemaskować oszustwo || w zdemaskowaniu oszustwa || do zdemaskowania oszustwa.*

W materiale są przykłady użycia w pozycji typu 4.2. także SP_{żeby}, zob. (87)–(89).

(87) **Błogosław mi i pomóż, żeby to był dobry dzień.* Internet

(88) **I niech Bóg wam dopomoże, żeby tak się stało...* Internet

(89) **...im już nic nie pomoże, żeby odzyskali rozum.* NKJP

Akceptowalność zdań w (87)–(89) budzi jednak wątpliwości. Przy czym nieco lepsze wydają się konstrukcje w (87)–(88), w których SP_{żeby} rozwija formy trybu rozkazującego, w tym tzw. formę analityczną, tj. konstrukcję z operatorem trybu *niech*.

Klasa 5. INFP || PRNP_{PRZED+Instr}

Wspólnym elementem ciągu wypełniającego pozycje z klasy 5. jest PRNP realizowana przez grupę z przyimkiem PRZED + Instr. Drugim elementem w ciągu alternantów jest inna fraza przyimkowo-nominalna. Jej typ stanowi podstawę do wyróżnienia dwóch podklas, zob. tabelę 6.

Tabela 6.

Numer podklasy	Typy alternantów w pozycji INFP					
	INFP	PRNP _{PRZED+Instr}	PRNP _{OD+Gen}	PRNP _{MIĘDZY+Instr}	PRNP _{Z+Instr}	SP _q
5.1. WZBRANIAĆ SIĘ	+	+	+			
5.2. WAHAĆ SIĘ	+	+		+	+	+

5.1. INFP || PRNP_{PRZED+Instr} || PRNP_{OD+Gen}

Należą tu pozycje konotowane przez formy czasowników WZBRANIAĆ SIĘ, WZBRONIC SIĘ, WZDRAGAĆ SIĘ, WZDRYGAC SIĘ, w których INFP alternuje z PRNP typu PRZED + Instr oraz OD + Gen, zob. (90).

(90) *Kobiety wzbraniały się pić alkohol || przed piciem alkoholu || od picia alkoholu.*

Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na różnice w łączliwości składniowej czasowników o podobnym znaczeniu, zob. (91)–(91b).

(91) *Dziecko broni się przed jedzeniem zupy.*

(91a) **Dziecko broni się jeść zupę.*

(91b) **Dziecko broni się od jedzenia zupy.*

Formy czasownika BRONIC SIĘ, podawanego w ISJP jako synonim czasowników WZDRAGAĆ SIĘ, WZBRANIAĆ SIĘ, w ogóle nie łączą się z INFP, zob. (91a), oraz z PRNP_{OD+Gen}, zob. (91b). Mogą natomiast być rozwijane przez PRNP_{PRZED+Instr}.

5.2. INFP || PRNP_{PRZED+Instr} || PRNP_{MIĘDZY+Instr} || PRNP_{Z+Instr} || SP_q

Ciąg ekwiwalentów INFP w pozycji 5.2. obejmuje frazy przyimkowo-nominalne z przyimkami PRZED + Instr, MIĘDZY + Instr, Z + Instr oraz frazę zdaniową pytajną, zob. (92). Pozycje tego typu występują przy czasownikach WAHAĆ SIĘ i ZAWAHAĆ SIĘ.

(92) *Jan wahał się wyjawić swoje plany || przed wyjawieniem swoich planów || między wyjawieniem a zatajeniem swoich planów || czy wyjawić swoje plany.*

Ważne jest to, że INFP jest używana przeważnie w konstrukcjach z negacją, zob. (93)–(94).

(93) *...Poppera nie wahaś się nazwać lewakiem. NKJP*

(94) *...pani prokurator Evelyne Gosnave-Lesieur nie zawahała się złamać sądowego zakazu. NKJP*

Spośród fraz przyimkowo-nominalnych w konstrukcjach z negacją zasadniczo nie jest używana PRNP_{MIĘDZY+Instr}.

Trzeba zaznaczyć, że użycie INFP w konstrukcjach bez negacji nie jest zablokowane⁹, zob. (95)–(96).

(95) *Więc jednak wahaś się przyznać. NKJP*

(96) *...o pomoc zawahał się prosić. NKJP*

W materiale poświadczono są ponadto przykłady użycia czasowników WAHAĆ SIĘ i ZAWAHAĆ SIĘ z PRNP z przyimkiem NAD + Instr, co ciekawe, najczęściej pochodzące z forów internetowych, blogów i Wikipedii, zob. (97)–(98).

(97) **Muszę przyznać że wahałem się nad zamieszczeniem tego przykładu w moim poście. NKJP (www.forumowisko.pl)*

(98) **...nawet najbardziej brutalny terrorysta zawaha się nad zabiciem dziecka. NKJP (Wikipedia)*

Poprawność konstrukcji *wahałem się nad zamieszczeniem* w (97) i *zawaha się nad zabiciem dziecka* w (98) budzi jednak wątpliwości. Konstrukcje te powielają bowiem model łączliwości czasownika ZASTANAWIAĆ SIĘ.

---

⁹ Zdaniem Z. Zaron (1980: 114) bezokolicznik przy czasowniku WAHAĆ SIĘ możliwy jest tylko w konstrukcjach z negacją. Podobną informację zawierają słowniki, m.in. NSPP oraz SJPSz.

Klasa 6. INFP || PRNP_{O+Acc}

W klasie 6. INFP posiada ekwiwalent przyimkowo-nominalny z przyimkiem O + Acc. Ponadto wspólnym elementem realizacyjnym pozycji składniowych z klasy 6. jest SP_{żeby}. Podstawą do wyróżnienia dwóch podklas jest natomiast obecność w ciągu realizacyjnym frazy typu OR oraz współwystępowanie INFP z NP_{acc}, wypełniającą drugą niepodmiotową pozycję przyczasownikową, zob. tabelę 7.

Tabela 7.

Numer podklasy	Typy alternantów w pozycji INFP				Pozycja towarzysząca -P
	INFP	PRNP _{O+Acc}	SP _{żeby}	OR	
6.1. STARAĆ SIĘ	+	+	+		
6.2. PROSIĆ	+	+	+	+	NP _{acc}

6.1. INFP || PRNP_{O+Acc} || SP_{żeby}

W pozycjach podklasy pierwszej, występujących przy czasownikach STARAĆ SIĘ, POSTARAĆ SIĘ, POKUSIĆ SIĘ, INFP poza PRNP_{O+Acc} i SP_{żeby} nie ma innych alternantów, zob. (99).

(99) *Starano się uzyskać kredyt hipoteczny || o uzyskanie kredytu hipotecznego || żeby uzyskać kredyt hipoteczny.*

Trzeba dodać, że konstrukcje, w których INFP rozwija formę czasownika POKUSIĆ SIĘ, np. *ktoś pokusi się zgadnąć, ile waży polskie prawo, pokusiłaby się przedstawić te wszystkie wątki, pokusi się ocenić moje szanse w tymże starciu z rządem niemieckim* (NKJP) w materiale są rzadkie¹⁰.

6.2. INFP || PRNP_{O+Acc} || SP_{żeby} || OR + NP_{acc}

Druga podklasa obejmuje pozycje przy czasownikach PROSIĆ, UPRASZAĆ, w których poza realizacjami wspólnymi z podklasą 6.1. może wypełniać fraza OR, zob. (100)–(100a).

(100) *Prosimy napisać || o napisanie || żeby napisać || żebyście napisali na kopercie „Pomoc dla Kosowa”.*

(100a) *Prosimy: „Napiszcie na kopercie „Pomoc dla Kosowa”.*

¹⁰ Łączliwości czasownika POKUSIĆ SIĘ z INFP nie notuje ISJP ani SSGCP.

Czasowniki konotujące pozycje 6.2. konotują także frazę nominalną biernikową, która jednak w zdaniach z INFP musi mieć realizację pustą, zob. (100b) i (101). Fraza biernikowa współwystępuje natomiast z ekwiwalentami INFP, zob. (100c) i (101b).

(100b)**Prosimy państwa napisać na kopercie „Pomoc dla Kosowa”.*

(100c) *Prosimy państwa o napisanie na kopercie „Pomoc dla Kosowa”.*

(101)**Darczyńców uprasza się włożyć odzież do worków.*

(101a) *Uprasza się włożyć odzież do worków.*

(101b) *Darczyńców uprasza się, żeby włożyli odzież do worków.*

Zdaniem D. Buttler (1976: 219) oraz B. Bartnickiej (1982: 191–193) spośród form z paradygmatu czasownika PROSIĆ z INFP łączą się formy pierwszej osoby liczby pojedynczej, rzadziej mnogiej, zob. (102)–(103).

(102) *Uprzejmie proszę się i spróbować.* B. Bartnicka (1982: 191)

(103) *Prosimy zawiadomić o tym wszystkie spotkane oddziały.* B. Bartnicka (1982: 192)

Warto uściślić, że w grę wchodzi przede wszystkim łączliwość z formami 1 osoby czasu teraźniejszego trybu oznajmującego, zob. (102)–(103), ewentualnie z formami 1 osoby trybu przypuszczającego, zob. (104).

(104) *Prosiłabym jednak trzymać się tematu.* NKJP

Fraza bezokolicznikowa dopuszczalna jest ponadto w tzw. konstrukcjach nieosobowych, zob. (105)–(105a), jako podrzędnik formy 3 osoby liczby pojedynczej czasu teraźniejszego trybu oznajmującej współwystępującej z formą mianownikową SIE₂, realizującą pozycję podmiotową.

(105) *Prosi się nie telefonować bez wielkiej potrzeby.* Internet

(105a) *...alkoholu niezakupionego prosi się nie wnosić.* NKJP

Gorsze wydają się natomiast konstrukcje, w których INFP stanowi rozwinięcie formy 1 osoby trybu oznajmującego czasu przeszłego, por. (106) i (106a)–(106b).

(106) *Prosiłam podać pięć przykładów.*

(106a) *Prosiłam o podanie pięciu przykładów.*

(106b) *Proszę podać pięć przykładów.*

Dewiacyjne są zaś konstrukcje z INFP rozwijającą formę czasu przyszłego trybu oznajmującego lub formę trybu rozkazującego, zob. (106c)–(106d).

(106c) **Będę prosila podać pięć przykładów.*

(106d) **Prośmy podać pięć przykładów.*

Również w kontekście czasownika UPRASZAĆ użycie INFP jest ograniczone do form 1. osoby liczby pojedynczej lub mnogiej trybu oznajmującego bądź przypuszczającego oraz do konstrukcji bezosobowych, por. (107)–(107b) i (107c)–(107d).

(107) *Treści książki upraszam nie traktować w sposób dosłowny. Internet*

(107a) *Treści książki upraszałabym nie traktować w sposób dosłowny.*

(107b) *Uprasza się nie rozmawiać przed zakończeniem Konkursu kto ile ma głosów...*

NKJP

(107c) **Aż do skutku będę upraszał nie rozmawiać podczas wykładu.*

(107d) **Upraszejmy nie rozmawiać podczas wykładu.*

Zwróćmy uwagę, że w ISJP wyrażenia typu *uprasza się* zostały opisane jako reprezentujące defektywną jednostkę UPRASZAĆ SIE₁. Wydaje się, że ciąg *uprasza się* można traktować tak samo jak *prosi się* z (105) i (105a), a więc jako konstrukcję zbudowaną z formy 3 osoby liczby pojedynczej czasu teraźniejszego trybu oznajmującej i formy mianownikowej SIE₂, realizującej pozycję P.

Należy dodać, że konstrukcje typu *proszę wejść, prosimy nie przeszkadzać, uprasza się przyjść jutro* są używane zamiast form 1 osoby liczby pojedynczej lub mnogiej trybu rozkazującego tego leksemu czasownikowego, którego forma reprezentuje w omawianej konstrukcji INFP. Ten typ ekwiwalencji ma związek z pełnioną przez wyrażenia *proszę wejść, prosimy nie przeszkadzać, uprasza się przyjść jutro* funkcją pragmatyczną. Służą one, jak wiadomo, do wyrażania prośb, poleceń i rozkazów, typowo w sytuacjach oficjalnych. Niektórzy autorzy wyrażenia typu *proszę* + bezokolicznik uznają nawet za analityczne formy trybu rozkazującego, a wchodzące w ich skład formy *proszę, prosimy* – za partykuły tzw. „trybotwórcze”, zob. S. Jodłowski (1976: 72), B. Bartnicka (1982: 191). W opisach bardziej zdyscyplinowanych wykluczone jest identyfikowanie form *proszę, prosimy* jako partykuł czy ściślej tzw. operatorów trybu. W przeciwieństwie do reprezentujących tę klasę wyrażen *niech, niechaj* formy *proszę, prosimy* wchodzą bowiem w opozycję fleksyjną osoby. Najważniejsze jest jednak to, że formy *proszę, prosimy*

konstytuują badane konstrukcje, gdyż ich redukcja unicestwia konstrukcję, por. (108) i (108a).

(108) *Panie Janku, proszę otworzyć kopertę z pytaniami.*

(108a) **Panie Janku, otworzyć kopertę z pytaniami.*

Formalnie nie ma więc podstaw, by jednostek *proszę*, *prosić* nie uznawać za formy finitywne z paradygmatu czasownika PROSIĆ, którego podrzędnikami są frazy PRNP_{O+Acc}, SP_{żeby} oraz w ograniczonym zakresie także INFP¹¹.

Klasa 7. INFP || PRNP_{O+Loc}

Klasę 7. wyróżnia posiadanie przez INFP alternantu o postaci PRNP_{O+Loc}. Ponadto w ciągu alternantów może wystąpić fraza zdaniowa. Ilość i typ fraz zdaniowych jest wykorzystywane do wyróżnienia czterech podklas, zob. tabelę 8.

Tabela 8.

Numer podklasy	Typy alternantów w pozycji INFP				
	INFP	PRNP _{O+Loc}	SP _{żeby}	SP _{że}	SP _q
7.1. MYŚLEĆ	+	+	+		
7.2. ZAPOMNIEĆ	+	+		+	+
7.3. PAMIĘTAĆ	+	+	+	+	
7.4. ZDECYDOWAĆ	+	+	+	+	+

7.1. INFP || PRNP_{O+Loc} || SP_{żeby}

Pozycje zaliczone do podklasy 7.1. są używane przy czasowniku MYŚLEĆ o znaczeniu ‘mieć zamiar, projektować’. Fraza bezokolicznikowa alternuje z frazami PRNP_{O+Loc} oraz z SP_{żeby}, zob. (109).

(109) *Myśleliśmy wyjechać na narty || o wyjeździe na narty || żeby wyjechać na narty, ale Iza się rozchorowała.*

Fraza bezokolicznikowa jest używana przeważnie w konstrukcji z przeczeniem, np. *pułkownik nie myślał się spierać, Joniec nie myślał mu jej oddać, nie myślał informować kogokolwiek o swym położeniu* (NKJP).

¹¹ M. Łaziński zwraca uwagę, że forma *proszę* zgodnie z kryteriami stosowanymi w zdyscyplinowanych klasyfikacjach części mowy nie jest wprawdzie partykułą, ale jej funkcjonowanie we współczesnych tekstach, zwłaszcza zaś ograniczenie do użyć performatywnych (rozkaz, stanowcze polecenie, pozwolenie), zbliża ją do jednostek funkcyjnych. Podobnie jak *niech* i *niechaj* ma dziś status jednostki pomocniczej, zob. M. Łaziński (2006: 128–131).

7.2. INFP || PRNP_{O+Loc} || SP_{ze} || SP_q

Z kolei w pozycjach typu 7.2., dopuszczanych przez czasowniki POZAPOMINAC₁, ZAPOMNIEC₂, ZAPOMINAC₂, ekwiwalentami INFP są dwie frazy zdaniowe, tj. SP_{ze} i SP_q, zob. (110).

(110) *Matka w pośpiechu zapomniała wyłączyć żelazko || o wyłączeniu żelazka || że miała wyłączyć żelazko || co wyłączyć.*

Nadrzędniki INFP są homonimiczne wobec czasowników łączących się z INFP będącą wykładnikiem pozycji niepodmiotowej realizowanej przez NP_{-nom}.

Fraza zdaniowa ŻE równoważna INFP jest konstytuowana przez formę czasownika tzw. modalnego, tj. MIEĆ, MUSIEĆ, POWINIEN, WINIEN, por. *zapomniał mieć się na baczności i zapomniał, że winien mieć się na baczności, zapomniał porozumieć się z Walczakiem i zapomniał, że miał się porozumieć z Walczakiem, zapomniał zbadać ładunek i zapomniał, że powinien zbadać ładunek.*

7.3. INFP || PRNP_{O+Loc} || SP_{zeby} || SP_{ze}

Dwa ekwiwalenty zdaniowe ma także INFP w pozycji zaliczonej do podklasy 7.3., konotowanej przez czasownik PAMIĘTAĆ o znaczeniu ‘nie zaniedbać czegoś’. Fraza bezokolicznikowa jest równoważna wobec SP_{zeby} i SP_{ze}, zob. (111).

(111) *Pamiętaj sprawdzić zawartość || o sprawdzeniu zawartości || żeby sprawdzić zawartość || że masz sprawdzić zawartość przy odbiorze.*

Podobnie jak w pozycjach typu 7.2 równoważnikami INFP są SP_{ze} z formami czasowników modalnych, np. MIEĆ, MUSIEĆ, POWINIEN, WINIEN, por. (111a) i (111b).

(111a) *Pamiętaj sprawdzić zawartość przy odbiorze.*

(111b) *Pamiętaj, że musisz || masz || miałeś || powinieneś sprawdzić zawartość przy odbiorze.*

Autorzy niektórych opracowań gramatycznych stwierdzają, że spośród form czasownika PAMIĘTAĆ łączliwość z INFP mają tylko formy trybu rozkazującego, zob. D. Buttler (1976: 218–219), B. Bartnicka (1982: 147), I. Kosek (1999: 97).

Obserwacja materiału prowadzi do wniosku, że INFP rzeczywiście najczęściej jest podrzędnikiem form trybu rozkazującego, zwłaszcza syntetycznych, zob. (112), jednak rozwijanie innych form tego leksemu przez podrzędnik bezokolicznikowy nie jest zablokowane, o czym przekonuje akceptowanie przez użytkowników języka konstrukcji typu (113)–(115).

(112) *Pamiętaj przynieść ze sobą kopie rysunków.* Internet

(113) *...zawsze pamiętają przynieść legitymację do weryfikacji.* Internet

(114) *Pamiętał kupić mleko dla Iśki i nawet deserek jabłkowy kupił dla niej i sok z marchwi jednodniowy.* Internet

(115) *Może by pani pamiętała napisać o miejscu zdarzenia.* Internet

Rację mają więc redaktorzy NSPP, którzy w artykule hasłowym poświęconym czasownikowi PAMIĘTAĆ zaznaczyli, że konstrukcje o schemacie *ktoś pamięta + bezokolicznik* często są używane z formą trybu rozkazującego. Nie wykluczają więc łączliwości z bezokolicznikiem także innych form z paradygmatu czasownika PAMIĘTAĆ.

7.4. INFP || PRNP_{O+Loc} || SP_{żeby} || SP_{że+Vfin(-praet)} || SP_q

Należą tu pozycje konotowane przez czasowniki ZDECYDOWAĆ, ZADECYDOWAĆ¹², zob. (116).

(116) *Po kilku miesiącach zdecydowała zmienić pracę.* ISJP

Podklasę 7.4. od poprzednich dwóch podklas pozycji odróżnia trzecia fraza zdaniowa alternująca z INFP. Jest to fraza zdaniowa pytajnozależna. W sumie z INFP alternują cztery frazy niebezokolicznikowe, zob. (117).

(117) *Sąd zdecyduje poddać oskarżonego badaniom psychiatrycznym || o poddaniu oskarżonego badaniom psychiatrycznym || żeby poddać oskarżonego badaniom*

---

¹² W ISJP czasownikowi ZADECYDOWAĆ nie przypisuje się łączliwości z INFP. Z kolei w schemacie ZDECYDOWAĆ SIĘ brak członu przyimkowo-nominalnego. Łączliwość z przyimkiem O + Loc redaktorzy słownika uznali za cechę homonimicznej jednostki ZDECYDOWAĆ. W konsekwencji zdania *Policja zdecydowała ściągnąć pojazd na parking* i *Policja zdecydowała o ściągnięciu pojazdu na parking* należy interpretować jako konstytuowane przez formy czasowników homonimicznych. Jak się wydaje, różnica między zdaniami dotyczy przede wszystkim kwestii tożsamości vs. nietożsamości aktantów głębinowych czasowników w zdaniu głównym i składowym podrzędnym. W przedstawianej monografii nie jest to wystarczająca podstawa do wyróżniania homonimów.

psychiatrycznym || że podda oskarżonego badaniom psychiatrycznym || kiedy poddać oskarżonego badaniom psychiatrycznym.

Forma finitywna w centrum zdania-reszty po spójniku ŻE ma czas o wartości nieprzeszłej, por. (118) i (118a).

(118) *W Waszyngtonie dowódcy zdecydowali, że **użyjemy** || **mamy użyć** bomb zapalających M-69.*

(118a) **W Waszyngtonie dowódcy zdecydowali, że **użyliśmy** || **mieliśmy użyć** bomb zapalających M-69.*

Zwróćmy uwagę, że inaczej niż w podklasach 7.2. i 7.3. zdanie-resztę może konstituować nie tylko forma czasownika modalnego.

Klasa 8. INFP || PRNP_{OD+Gen}

Wyróżnikiem klasy 8., konotowanej przez czasowniki ODZWYCZAIĆ SIĘ, ODZWYCZAJAĆ SIĘ, jest równoważność INFP frazie przyimkowo-nominalnej z przyimkiem OD + Gen, zob. (119).

(119) *Odwyczaiłam się mieszkać || od mieszkania w mieście.*

Klasa 8. nie dzieli się na podklasy, gdyż w tego typu pozycjach brak innych ekwiwalentów INFP.

W pracach Z. Zaron (1980: 38) oraz I. Kosek (1999: 97) jako łączące się z INFP posiadającą ekwiwalent PRNP_{OD+Gen} podawane są ponadto bliskie znaczeniowo czasowniki ODWYKNAĆ i ODWYKAĆ. Opis ten należy zweryfikować, gdyż konstrukcje typu **odwykam oglądać programy rozrywkowe, *odwykl palić w piecu* nie są poprawne. Co więcej, podrzędników bezokolicznikowych nie odnotowują w kontekście tych czasowników słowniki, zob. ISJP oraz SSGCP. Odpowiednich przykładów brak także w materiale.

3. Podsumowanie

Przeprowadzona w rozdziale V klasyfikacja pozycji, w których INFP alternuje z frazą przyimkowo-nominalną, świadczy o dużym ich zróżnicowaniu, co wynika z właściwości konotacyjnych i akomodacyjnych nadrzędnych czasowników. Różnice te dotyczą przede

wszystkim ilości i jakości ekwiwalentów INFP. W szczególności nadrzędne czasowniki dopuszczają rozmaite kombinacje fraz zdaniowych.

Poszczególne klasy i podklasy pozycji są konotowane przez stosunkowo nieliczne czasowniki. Dane dotyczące liczby nadrzędników INFP dysponujących tą samą wartością kategorii selektywnej przyimkowości przedstawia poniżej tabela 9. Wiersze pierwszej kolumny zawierają formułę charakteryzującą poszczególne klasy pozycji. Kolumna druga informuje o liczbie czasowników dopuszczających pozycję danej klasy. Dane z kolumny trzeciej dotyczą natomiast frekwencji w tekstach przyimków identyfikowanych w PRNP równoważnych INFP w danej klasie.

Tabela 9.

Wyróżnik klasy	Liczba czasowników konotujących pozycje INFP	Miejsce przyimka na liście rangowej w SFPW, wg wskaźnika F
Klasa 1. INFP PRNP _{NA+Acc}	27	5
Klasa 2. INFP PRNP _{DO+Gen}	18	9
Klasa 3. INFP PRNP _{Z+Instr}	11	7
Klasa 4. INFP PRNP _{W+Loc}	6	1
Klasa 5. INFP PRNP _{O+Loc}	6	14
Klasa 6. INFP PRNP _{PRZED+Instr}	6	67
Klasa 7. INFP PRNP _{O+Acc}	5	14
Klasa 8. INFP PRNP _{OD+Gen}	2	23

Najwięcej czasowników otwiera pozycję dla INFP alternującej z PRNP z przyimkami NA + Acc, DO + Gen i Z + Instr. Są to jednocześnie przyimki o wysokiej frekwencji w tekstach. Widzimy jednak, że korelacja między frekwencją przyimków w tekstach a liczbą czasowników otwierających pozycje składniowe wypełniane przez ciąg obejmujący PRNP z tymi przyimkami i INFP jest tylko częściowa.

Warto podkreślić, że stosunkowo duża grupa nadrzędników INFP determinuje realizację alternującej z INFP frazy zdaniowej ŻEBY. Spośród 44 czasowników otwierających pozycję, której wykładnikiem jest SP_{zeby}, przy 17 jednostkach, tj. 38,64%, w zdaniu-reszcie po spójniku ŻEBY musi wystąpić forma bezokolicznikowa. Dla porównania dodajmy, że czasowniki, przy których INFP alternująca z SP_{zeby} realizuje pozycje składniowe zaliczone do innej superklasy, zasadniczo nie wykazują podobnych składniowych ograniczeń selekcyjnych. Z kolei spośród 27 czasowników konotujących

SP_{ze} aż 24 leksemy, tj. 88,89%, nakładają na finitywne centrum zdania-reszty ograniczenie dotyczące wartości kategorii czasu.

Na uwagę zasługuje ponadto fakt, że pozycja realizowana przez INFP przeważnie jest jedyną niepodmiotową pozycją wymaganą przez nadrzędny czasownik, co oznacza, że analizowane zdania z INFP typowo budowane są na podstawie schematu zdaniowego jednomiejscowego czasownikowego właściwego.

ROZDZIAŁ VI

POZYCJE POZBAWIONE WYRÓŻNIKÓW NOMINALNYCH I PRZYIMKOWO-NOMINALNYCH

Opisywaną w tym rozdziale superklasę niepodmiotowych pozycji INFP cechuje to, że ich wariantem realizacyjnym nie może być fraza nominalna i fraza przyimkowo-nominalna, por. (1) i (1a), (2) i (2a).

(1) *Powinnam oddać dokumenty do piątku.*

(1a) **Powinnam oddanie || na oddanie dokumentów do piątku.*

(2) *Anna usiłowała zasnąć.*

(2a) **Anna usiłowała zaśnięcie || spanie.*

Przed przystąpieniem do szczegółowego opisu wybranego podzbioru pozycji bezokolicznikowych rozważymy kilka zagadnień ogólnych i przedstawimy kryteria, które wykorzystamy w ich klasyfikacji.

1. Wprowadzenie do klasyfikacji

Lista czasowników konotujących pozycje omawiane w rozdziale VI obejmuje 57 jednostek, zob. Dodatek D. Kilka spośród tych czasowników należy do słownictwa najczęściej używanego w polszczyźnie, co oznacza, że w tekstach dużą frekwencję mają także wymagane przez nie INFP. Na zamieszczonej w SFPW liście rangowej ustalonej według częstości absolutnej F wśród pięciuset słów o najwyższej frekwencji znalazło się 7 czasowników wymagających INFP pozbawionej substytutów nominalnych i przyimkowo-nominalnych. Wymienia się je w kolumnie pierwszej tabeli 1. w kolejności odpowiadającej miejscu na liście rangowej ustalonej na podstawie częstości absolutnej F, którą odnotowują wiersze kolumny drugiej. Kolumna trzecia zawiera informację o miejscu tych czasowników na liście rangowej zestawionej na podstawie częstości względnej U, tj. częstości zrelatywizowanej w stosunku do częstości w badanych stylach. W kolumnie czwartej oprócz informacji o miejscu na liście rangowej ustalonej wg wskaźnika równomierności rozkładu w stylach D podawana jest wartość liczbowa tego wskaźnika.

Tabela 1.

Leksem czasownikowy	Miejsce na liście rangowej według wskaźnika		
	F	U	D
MIEĆ	17	16	1154 (69,90)
MÓC	25	21	325 (79,25)
MUSIEĆ	60	58	1112 (70,43)
MOŻNA	75	62	207 (82,56)
TRZEBA	104	99	916 (72,30)
NALEŻEĆ	117	111	1146 (69,99)
POWINIEN	146	126	687 (74,98)

Wymienione w tabeli 1. nadrzędniki INFP nie tylko mają bardzo wysoką frekwencję absolutną, ale także stosunkowo równomiernie rozkładają się w poszczególnych stylach, bowiem wskaźnik D dla tych jednostek oscyluje między 69,90 a 82,56.

Inne nadrzędniki są zdecydowanie rzadsze, niekiedy zaś ograniczone do określonej odmiany stylistycznej polszczyzny. Do zasobów polszczyzny potocznej należą na przykład jednostki IŚĆ, np. *nie szło pracować*, BYŁO, np. *było siedzieć w domu*. Więcej jest jednak nadrzędników kwalifikowanych w opracowaniach gramatycznych i leksykograficznych jako książkowe czy używane przeważnie w języku pisanim, m.in. GODZI SIĘ, np. *ludzie godzą się robić z siebie takie małpy*, JAĆ, np. *jęły nim targać wątpliwości*, NIE OMIESZKAĆ, np. *nie omieszkał napisać o nim złośliwej fraszki*, NIE WADZI, np. *nie wadzi zadzwonić*, POCZAĆ, np. *począł powoli się cofać*, POCZYNAĆ, np. *zmrok poczyna zapadać*, RACZYĆ, np. *raczył spojrzeć na nią*, ŚMIEĆ, np. *nie śmiał powiedzieć prawdy*, ŚPIESZYĆ, np. *śpieszę podziękować*, ŻENOWAĆ SIĘ, np. *żenował się powiedzieć prawdę*, zob. B. Bartnicka (1982: 83, 84), ISJP, USJP.

1.1. Sposoby realizacji pozycji bezokolicznikowej

Przy 51 czasownikach, tj. blisko 90% wszystkich leksemów czasownikowych analizowanych w rozdziale VI, INFP jest jedynym elementem realizującym pozycję przyczasownikową. Pozostałych 6 czasowników wymiennie z INFP konotuje frazę zdaniową SP_{zeby}, por. (3) i (3a), (4) i (4a).

(3) *Warto przeczytać ten wywiad.*

(3a) *Warto, żeby ludzie przeczytali ten wywiad.*

(4) *Z taką twarzą niepodobna znaleźć pracę w telewizji.*

(4a) *Z taką twarzą niepodobna, żebyś znalazł pracę w telewizji.*

Co ciekawe, przy ekwiwalencie zdaniowym SP_{zeby} wykluczona jest obecność korelatu, zob. (3b) i (4b), co wynika z braku ekwiwalentu nominalnego i przyimkowo-nominalnego.

(3b) **Warto, to żeby ludzie przeczytali ten wywiad.*

(4b) **Z taką twarzą niepodobna to, żebyś znalazł pracę w telewizji.*

Posiadanie przez INFP ekwiwalentu zdaniowego jest podstawowym kryterium wykorzystanym do klasyfikacji omawianych w tym rozdziale pozycji INFP. Na jego podstawie wyróżniamy dwie klasy pozycji, jedną o wyróżniku INFP, drugą o wyróżniku $INFP \parallel SP_{zeby}$.

Omawiając sposób realizacji pozycji INFP, warto wspomnieć, że kilka czasowników dopuszcza INFP reprezentowaną przez V_{inf} o określonej wartości kategorii aspektu. Jak wiadomo, czasowniki posiadające kategorię selektywną słownikową aspektu są nieliczne, zob. Z. Saloni, M. Świdziński (1998: 136–137). Tym bardziej warto odnotować, że w zbiorze nadrzędników INFP nieposiadającej ekwiwalentu nominalnego jest ich najwięcej¹.

Czasowniki JAĆ, POCZAĆ, POCZYNAĆ, PRZESTAĆ, PRZESTAWAĆ, tradycyjnie nazywane w literaturze fazowymi, akomodują INFP reprezentowaną przez V_{inf} czasownika niedokonanego², zob. (5)–(6).

(5) ...*hałaśliwie jęli zajmować miejsca przy stole.* NKJP

(6) *Nie zważając na prośby i zakłęcia poczęli ciskać w siebie wyrazy ciężkie jak kamienie.*

NKJP

Poza czasownikami fazowymi kategorię aspektu o wartości niedokonanej można przypisać czasownikom WYDAĆ SIĘ, WYDAWAĆ SIĘ, ZDAĆ SIĘ, ZDAWAĆ SIĘ. W

---

¹ Odrębnym problemem, którego tu nie poruszamy, jest kwestia wartości kategorii aspektu reprezentanta INFP realizującej pozycję przyczasownikową w konstrukcjach z negacją. Przegląd materiału zawartego w korpusach potwierdza obserwację M. Świdzińskiego (1982: 243), że „w kontekście formy *nie* możliwość połączenia form leksemów TRZEBA, WOLNO z bezokolicznikiem czasownika dokonanego jest mocno ograniczona”. A. Bogusławski (2004) podkreśla ścisły związek między negacją a użyciem czasownika o charakterze wolitywnym w aspekcie niedokonanym. Autor ten konstatuje, że „w wyrażeniach, w których ujawnia się działanie semantycznych komponentów negatywno-wolitywnych, przewidywana realizacja aspektu niedok. daje się obserwować z zadziwiającą systematycznością” (s. 255).

² Z tego powodu możliwość połączenia czasownika tzw. fazowego z bezokolicznikiem jest w gramatykach wymieniana jako jeden z testów służących do ustalania wartości kategorii słownikowej aspektu danego czasownika, zob. M. Łaziński (1996: 21), M. Bańko (2002: 99). Z bezokolicznikiem czasownika niedokonanego łączą się także inne czasowniki fazowe, tj. ZACZAĆ, ZACZYNAĆ, KOŃCZYĆ, SKOŃCZYĆ, które są nadrzędnikami INFP alternującej z NP_{acc} .

materiale autorka odnalazła przykłady użycia tych czasowników wyłącznie z bezokolicznikiem niedokonanym, np. (7)–(9).

(7) *...zwolennicy idei społeczeństwa obywatelskiego wydają się o nim zapominać.* NKJP

(8) *Mężczyzna, trzymając udko w palcach, wydawał się niczego nie rozumieć.* NKJP

(9) *Ale słuchający nie zdawali się podzielać wiary w tę świetlaną przyszłość.* NKJP

W wyniku zastąpienia V_{inf} czasownika niedokonanego przez V_{inf} czasownika dokonanego otrzymujemy zaś zdanie dewiacyjne, zob. (7a)–(9a).

(7a) **... zwolennicy idei społeczeństwa obywatelskiego wydają się o nim zapomnieć.*

(8a) **Mężczyzna, trzymając udko w palcach, wydawał się niczego nie zrozumieć.*

(9a) **Ale słuchający nie zdawali się podzielić wiary w tę świetlaną przyszłość.*

Fraza bezokolicznikowa konstituowana przez formę czasownika niedokonanego musi być ponadto używana przy czasowniku BOLEĆ, por. *oczy bolały patrzeć* i **oczy bolały popatrzeć*, *uszy bolą słuchać* i **uszy bolą posłuchać*. Tylko taką reprezentację INFP dopuszcza także czasownik niewłaściwy SIŁA, por. *siła by tu mówić*, *opowiadać*, *gadać* i **siła by powiedzieć*, *opowiedzieć*.

Jeśli chodzi o czasowniki dysponujące kategorią selektywną aspektu o wartości dokonanej, to w SWJP (1998: 137) wymienia się dwa, tj. ZDOŁAĆ i ZDAŻYĆ, przy czym ten drugi konotuje pozycję dla INFP alternującej z PRNP_{Z+Instr.}. Obserwacja sposobu zapelniania pozycji przyczasownikowej prowadzi do wniosku, że przeważnie z bezokolicznikiem dokonanym łączą się także inne czasowniki, np. ŚPIESZYĆ, zob. (10), DOŚĆ, zob. (11), NIE ŁASKA, zob. (12), czy NIE OMIESZKAĆ, zob. (13).

(10) *Osowski śpieszy uciszyć wrzawę.* Korpus IPI PAN

(11) *Tymczasem dość będzie powiedzieć, że bohater sam wplątał się w niejasną aferę.* ISJP

(12) *Nie łaska wejść na stronę interesujących Was uczelni?* NKJP

(13) *...w przedmowie nie omieszkało skrytykować właśnie wiarygodności ewangelii kanonicznych.* NKJP

Należy jednak podkreślić, że niedopuszczanie V_{inf} czasownika niedokonanego nie jest bezwyjątkowe. W kontekście wszystkich wymienionych czasowników są bowiem akceptowalne INFP z reprezentantem o aspekcie niedokonanym, zob. (14)–(17).

(14) *Jeśli Pan Prezydent śpieszy przeproszać Żydów za pogromy [...] – to może hurtem przeprosić Litwinów za Unię Lubelską?* Korpus IPI PAN

(15) *On też początkowo myślał, że zdoła utrzymać obie rodziny.* Korpus IPI PAN

(16) *...nie łaska czytać wszystkich postów w wątku?* NKJP

(17) *Nie omieszkał korzystać z tego nieprzyjaciel.* Korpus IPI PAN

Jak wynika z obserwacji M. Łazińskiego (1996), ograniczenie nakładane na podrzędnik przez czasowniki typu ZDOŁAĆ, ZDAŹYĆ dotyczy nie tyle gramatycznej kategorii aspektu, co właściwości semantycznych. Czasownik dokonany jest wybierany wtedy, gdy wchodzi w opozycję tzw. terminatywną (s. 25), por. *zdołam zebrać owoce* i **zdołam zbierać owoce*. Akceptowalne są natomiast połączenia z niedokonanymi czasownikami stanowymi i procesywnymi, które nie są ukierunkowane na cel³.

Wartość kategorii aspektu reprezentanta INFP nie zostanie jednak wykorzystana jako kryterium klasyfikacji pozycji INFP pozbawionych alternantów nominalnych i przyimkowo-nominalnych.

1.2. Współwystępowanie z innymi pozycjami

Współwystępowanie INFP przy danym czasowniku z innymi pozycjami konotowanymi przez ten czasownik posłuży na niższym etapie klasyfikacji do wyróżnienia podklas pozycji bezokolicznikowych.

1.2.1. Obecność przy czasowniku pozycji podmiotowej i niepodmiotowej

Omawiana w tym rozdziale pozycja INFP może być konotowana jako jedyna pozycja przyczasownikowa, zob. (18).

(18) *Można odwiedzać chorych.*

Z kolei pozycje INFP, którym towarzyszą inne pozycje konotowane przez czasownik, mogą współwystępować 1) tylko z pozycją podmiotową, zob. (19), 2) tylko z pozycją niepodmiotową, zob. (20), 3) równocześnie z pozycją podmiotową i niepodmiotową, zob. (21).

---

³ W recenzji wydawniczej przedstawianej monografii M. Łaziński dodał, że wymaganie ze strony czasowników ŚPIESZYĆ, DOŚĆ czy ZDOŁAĆ dotyczy „semantycznej cechy zdarzeniowości (accomplishment lub achievement w sensie Vendlerowskim)”, a nie aspektu dokonanego.

(19) *Piloci myśliwca zdołali się katapultować.* ISJP

(20) *Przyjdzie nam się chyba pożegnać.* NKJP

(21) *Usztywnione kolano nie daje mi spać.* NKJP

Pozycje INFP niewspółwystępujące z P, jak np. w (18) i (20), są konotowane przez czasowniki niewłaściwe. Należy podkreślić, że czasowniki niewłaściwe stanowią blisko 50% nadrzędników INFP nieposiadających substytutu o charakterze nominalnym lub przyimkowo-nominalnym. Tymczasem omówione w rozdziałach IV i V niepodmiotowe pozycje INFP są konotowane prawie wyłącznie przez czasowniki właściwe. Zwróćmy uwagę, że wśród czasowników niewłaściwych dopuszczających INFP pozbawioną substytutów nominalnych i przyimkowo-nominalnych najwięcej jest czasowników o fleksji analitycznej, w literaturze zaliczanych niekiedy do klasy predykatywów, zob. R. Laskowski (1998: 60–61), M. Bańko (2002: 101–103). Są to na przykład czasowniki DOŚĆ, zob. *dość było spojrzeć*, GRZECH, zob. *grzech byłoby odmówić*, MOŻNA, zob. *można będzie wrócić*, NIEPODOBNA, zob. *niepodobna z nią wytrzymać*, STRACH, zob. *strach było wyjść*, ŚMIECH, zob. *śmiech byłoby występować w tych strojach*, WARTO, zob. *warto będzie sprawdzić*, WOLNO, zob. *wolno było przyjść* itp.

W towarzyszącej INFP pozycji niepodmiotowej jest natomiast realizowana NP_{dat}, zob. (20)–(21). Współwystępowanie INFP z NP_{dat} jest dopuszczalne tylko przy 9 czasownikach, przede wszystkim niewłaściwych, np. WOLNO, GODZI SIĘ czy TRZEBA.

Obecność przy danym czasowniku pozycji podmiotowej i niebezokolicznikowej pozycji niepodmiotowej stanowi kryterium podziału klasy 1. na cztery podklasy pozycji bezokolicznikowych. Ich wyróżniki prezentuje poniżej tabela 2.

Tabela 2.

Nr podklasy	Realizacja pozycji bezokolicznikowej	Pozycje towarzyszące	
		P	–P
1.1. MOŻNA	INFP		
1.2. TRZEBA	INFP		NP _{dat}
1.3. WYDAĆ SIĘ	INFP	+	
1.4. DAWAĆ	INFP	+	NP _{dat}

Jeśli chodzi o pozycje zaliczone do klasy 2., tj. pozycje realizowane przez ciąg INFP || SP_{zeby}, to obejmuje ona pozycje stanowiące jedyną pozycję konotowaną przez nadrzędny czasownik. Z tego powodu klasa 2. nie dzieli się na podklasy.

1.2.2. Problem podmiotu przy czasownikach MIEĆ, MÓC, POWINIEN

Formy czasowników MIEĆ, MÓC, POWINIEN itp. typowo są używane w zdaniach w formach osobowych, które wymagają zarówno NP_{nom}, jak i INFP, zob. (22)–(25).

(22) *Słońce miało wzejść o 5.*

(23) *Dziecko może wejść.*

(24) *Prawo powinno obowiązywać wszystkich.*

(25) *Czytelnicy winni czuć robotę i intencję autora.*

Autorzy SWJP (1998: 134–136) uważają, że jeśli podrzędnikiem wymienionych czasowników⁴, jest INFP reprezentowana przez V_{inf} czasownika niewłaściwego (Vq), np. w kontekstach typu (26)–(28), to nadrzędne formy *miało*, *może*, *powinno* są formami czasowników niewłaściwych.

(26) *Właśnie miało rozednieć.* SWJP (1998: 134)

(27) *Za chwilę może dnieć.* SWJP (1998: 134)

(28) *Powinno wreszcie dnieć.* SWJP (1998: 134)

Zauważmy, że w podobnych kontekstach mogą wystąpić także inne czasowniki, np. JAĆ, MUSIEĆ, POCZAĆ, POCZYNAĆ, PRZESTAĆ, PRZESTAWAĆ, WINIEN, WYDAĆ SIĘ, WYDAWAĆ SIĘ, ZDAĆ SIĘ, ZDAWAĆ SIĘ, zob. (29)–(30).

(29) *Gdzieś musi być warto żyć.*

(30) *...winno być czuć robotę i intencję autora.* Internet

Formy takie są uważane za czasowniki niewłaściwe, gdyż powyższe zdania wykluczają podmiotową NP_{nom}.

Różnicę w budowie zdań (22)–(25) i (26)–(30) Z. Saloni i M. Świdziński (1998: 134–136) wiążą z cechami leksykalnymi finitywnego centrum. W zdaniach wykluczających NP_{nom}, tj. (26)–(30), dopatrują się wystąpień czasownika niewłaściwego, a w zdaniach z NP_{nom}, tj. (22)–(25) – homonimicznego czasownika właściwego, nie licząc się z brakiem różnic znaczeniowych. Decyzja taka może być przedmiotem dyskusji. Przede wszystkim autorzy SWJP nie biorą pod uwagę korelacji zachodzącej między sposobem zapełniania P

---

⁴ W podręczniku wymienia się także czasownik ZACZYNAĆ. Jest to jednak nadrzędnik INFP alternującej z frazą nominalną niemianownikową, dlatego nie jest uwzględniany w tym rozdziale.

przy czasownikach typu MIEĆ, MÓC, POWINIEN, a cechami składniowymi czasownika, którego forma reprezentuje podrzędną INFP. Spójrzmy na przykłady (31)–(31e).

(31) *Przestało mi się marzyć, żeby zamieszkać w pobliżu.*

(31a) *Przestało mi się marzyć to, żeby zamieszkać w pobliżu.*

(31b) *Przestało mi się marzyć, że zamieszkam w pobliżu.*

(31c) *Przestało mi się marzyć to, że zamieszkam w pobliżu.*

(31d) *Przestało mi się marzyć zamieszkać w pobliżu.*

(31e) *Przestało mi się marzyć zamieszkanie w pobliżu.*

Obserwacja powyższej serii przykładów prowadzi do wniosku, że ciąg realizacji pozycji P przy formach 3. osoby liczby pojedynczej czasownika PRZESTACĆ obejmuje cztery frazy, tj. NP_{nom} || SP_{zeby} || SP_{ze} || INFP. Okazuje się jednak, że sposób realizacji P przy formie 3. osoby czasownika PRZESTACĆ zależy od leksemu reprezentującego INFP, zob. (32)–(32c).

(32) *Przestała mnie dziwić twoja choroba.*

(32a) *Przestało mnie dziwić, że chorujesz.*

(32b) **Przestało mnie dziwić, żeby się tak zachowywać.*

(32c) **Przestało mnie dziwić tak się zachowywać.*

Jeśli INFP jest reprezentowana przez formę *dziwić*, nie wszystkie realizacje są możliwe. Akceptowalne są frazy dwóch typów, tj. NP_{nom}, zob. (32), i SP_{ze}, zob. (32a), dewiacyjne są zaś konstrukcje z SP_{zeby}, zob. (32b), lub z INFP, zob. (32c).

Jeśli zaś reprezentantem INFP jest forma czasownika KUPOWAĆ, w pozycji P jest akceptowalna tylko NP_{nom}, zob. (33).

(33) *Maria przestała kupować pomidory.*

Zauważa się natomiast, że jeśli INFP jest reprezentowana przez bezokolicznik czasownika wykluczającego NP_{nom}, np. *zależy* w (34), to NP_{nom} jest także wykluczana na wyższym poziomie struktury zdania konstytuowanego przez formę PRZESTACĆ, por. (34a) i (34b).

(34) *Zależy mi na pracy.*

(34a) *Przestało mi zależeć na pracy.*

(34b)* *Coś przestało mi zależeć na pracy.*⁵

Wpływ cech składniowych reprezentanta INFP na sposób realizacji pozycji P otwieranej przez finitywne centrum zdania lub jej wykluczanie ma miejsce nie tylko przy formach 3. osoby czasownika PRZESTAĆ, ale także przy wymienionych wyżej czasownikach JAĆ, MIEĆ, MÓC, MUSIEĆ, POCZAĆ, POCZYNAĆ, PRZESTAWAĆ, WINIEN, WYDAĆ SIĘ, WYDAWAĆ SIĘ, ZDAĆ SIĘ, ZDAWAĆ SIĘ. Na gruncie polskiej składni strukturalnej na osobliwość czasowników typu MÓC, MUSIEĆ, POWINIEN⁶ itd. zwrócił uwagę M. Świdziński (1993; 1999) w odniesieniu do konstrukcji z formami czasowników WYDAWAĆ SIĘ, KORCIĆ, ZALEŻEĆ. Autor ten stwierdza, że w tych konstrukcjach mamy do czynienia z tzw. „nieszczelnością nadrzędnika”, dziedziczącego strukturalne ograniczenia selekcyjne podrzędnego bezokolicznika, zob. M. Świdziński (1993: 307). W późniejszym opracowaniu to samo zjawisko M. Świdziński opisuje w terminach „subject-raising”, tj. „podnoszenia podmiotu”, zob. M. Świdziński (1999: 195). M. Świdziński konstatuje, że składniowej osobliwości czasowników typu MÓC, MUSIEĆ, POWINIEN nie da się opisać przy pomocy aparatu schematów składniowych, którymi operuje się na gruncie składni strukturalnej.

Wbrew temu stwierdzeniu, posługując się pojęciem pozycji składniowej, można do pewnego stopnia zdać sprawę z transmisji selekcyjnych ograniczeń składniowych reprezentanta INFP na formę nadrzędnego czasownika. Sprawa ta została przedyskutowana przez autorkę pracy w osobnym artykule, zob. M. Gębka-Wolak (2007b). Zgodnie z przedstawionym tam rozwiązaniem, czasowniki typu MIEĆ, MÓC, POWINIEN, umownie nazywane tutaj czasownikami typu subject-raising, mogą być

---

⁵ Zdanie w (34b) jest akceptowalne dla innej interpretacji znaczeniowej, mianowicie, gdy *coś* uznamy nie za formę rzeczownikową, lecz formę partykułową.

⁶ S. Karolak (1984) odnotowuje, że w modelu formalno-syntaktycznym realizowanym przez wyrażenia predykatywne *mieć*, *móc*, *musieć*, *powinien* „wykładnik argumentu przedmiotowego implikowanego przez predykat wewnętrzny zajmuje pozycję przy wyrażeniu predykatywnym jądrowym” (s. 196). Tym samym obligatoryjnie nie jest wypełniona pozycja argumentu osobowego przy predykanie jądrowym, tymczasem w innych modelach formalno-syntaktycznych obligatoryjnie nie jest wypełniona pozycja pierwszego argumentu przedmiotowego przy predykanie wewnętrznym. Jeśli zaś odwołać się do koncepcji opisu aktantów, zaproponowanej przez I. Mielczuka (2004), można powiedzieć, że mamy do czynienia z sytuacją, w której głębinowy syntaktyczny aktant czasownikowego centrum zdania nie odpowiada aktantowi semantycznemu tego czasownika, zob. I. Mielczuk (2004: 271–275).

uznane za czasowniki właściwe, konotujące pozycję podmiotową oraz pozycję niepodmiotową realizowaną przez INFP⁷. Wykładnikiem pozycji P jest natomiast ciąg NP_{nom} || SP || INFP. Za szczególną realizację P można uznać obligatoryjną realizację pustą, oznaczoną symbolem „Ø”, zob. tabelę 3.

Tabela 3.

V typu subject-raising	
P	-P
1. NP _{nom} 2. INFP 3. SP 4. Ø	1. INFP

Zestaw fraz, które realizują P w konkretnym zdaniu konstytuowanym przez formę finitywną czasownika typu subject-raising, pokrywa się z zestawem fraz dopuszczanych jako P przez formy 3. osoby leksemu czasownikowego reprezentującego INFP wypełniającą pozycję niepodmiotową.

W związku z powyższym nie wydaje się konieczne wyróżnianie par homonimicznych leksemów typu MIEĆ, MÓC, POWINIEN różniących się możliwością przyłączania NP_{nom} i INFP reprezentowanej przez formę *Vq* lub *Vw*. Specyfika tych czasowników polega bowiem na tym, że sposób realizacji pozycji P jest w ich kontekście determinowany przez podrzędny czasownik, którego forma jest używana w pozycji -P. Ze względu na uwarunkowanie sposobu formalizacji pozycji P jednostki typu subject-raising należałoby więc odróżnić zarówno od czasowników właściwych, jak i niewłaściwych, które ze względu na posiadane cechy semantyczne i składniowe samodzielnie determinują sposób realizacji konotowanych pozycji składniowych. Z kolei na podstawie kryterium dopuszczania pozycji realizowanej przez NP_{nom} i frazy jej równoważne czasowniki typu MIEĆ, MÓC, POWINIEN można traktować jako czasowniki właściwe. Tak też zostały one opisane w tej pracy.

---

⁷ Inną propozycję opisu właściwości czasowników ze zdań konstytuowanych przez czasowniki typu MIEĆ, MÓC, POWINIEN, osadzoną w ramach teorii HPSG, przedstawia A. Przepiórkowski (1996). Warto podkreślić, że również zdaniem tego autora nie ma potrzeby dzielenia opisywanych czasowników na właściwe i quasi-czasowniki. Ograniczenia w budowie zdań z tymi czasownikami są natomiast opisane za pomocą systemu atrybutów przypisanych w słowniku czasownikom typu MIEĆ i czasownikom nakładającym składniowe ograniczenie selekcyjne na realizację podmiotu.

Należy jednak podkreślić, że na mocy zjawiska subject-raising w badanym materiale wyodrębniają się wyraźnie czasowniki, które dopuszczają jako podrzędnik INFP reprezentowaną przez czasownik niewłaściwy. W pozycjach otwieranych przez inne czasowniki możliwe jest tylko użycie INFP z reprezentantem będącym czasownikiem właściwym. Nie jest przy tym ważne, czy nadrzędnikiem INFP jest czasownik właściwy czy niewłaściwy, por. *trzeba zobaczyć* i **trzeba dnieć, poczęło dnieć, warto sprawdzić* i **warto być czuć, powinno być czuć, lubię wszystko widzieć* i **lubię być widać wszystko, wydaje się być widać wszystko*.

Większość nadrzędników INFP zaliczonych do subject-raising to czasowniki konotujące pozycję dla INFP nieposiadającej substytutów nominalnych. Nadrzędnikami dopuszczającymi pozycję dla INFP alternującej z NP_{acc} są czasowniki ZACZAĆ, ZACZYNAĆ, ROZPOCZAĆ, ROZPOCZYNAĆ, SKOŃCZYĆ, które były przedmiotem opisu w rozdziale IV.

2. Klasyfikacja materiału

Dalsza część rozdziału jest poświęcona prezentacji wyróżnionych klas i podklas pozycji niepodmiotowych. Każda z nich jest ilustrowana odpowiednim materiałem przykładowym, a w miarę potrzeb – komentarzem na temat szczególnych właściwości składniowych omawianych zdań.

Klasa 1. INFP

Do klasy 1. należą pozycje realizowane wyłącznie przez INFP. Obejmuje ona cztery podklasy, których wyróżnikiem jest współwystępowanie pozycji INFP z innymi pozycjami przyczasownikowymi.

1.1. — INFP

W podklasie 1.1. znajdują się pozycje będące jedynymi podrzędnikami konotowanymi przez finitywne centrum zdania, zob. (35)–(37).

(35) *Meble dałoby się szybko wywieźć, gdybyśmy mieli wózek.* ISJP

(36) *Zboża dojrzały, można było kosić.* ISJP

(37) *Siła by opowiadać o tej nawałnicy.*

Pozycje te są dopuszczane przez czasowniki niewłaściwe BYĆ, DAĆ SIĘ₁, DAWAĆ SIĘ₁, DOŚĆ, GRZECH, IŚĆ, MOŻNA, NALEŻY, NIE ŁASKA, NIE WADZI, SIŁA BY, STRACH, ŚMIECH, NIE SPOSÓB, WYPADA₂.

Jeśli chodzi o homonimiczny czasownik BYĆ, przypisuje się mu znaczenie samodzielne, wyrażanie obecności lub istnienia⁸, zob. Z. Saloni (2000: 13), ISJP. Wśród innych homonimów wyróżnia się tym, że w czasie teraźniejszym w konstrukcjach bez negacji używa się formy *jest*, a w konstrukcjach z negacją – formy *nie ma*, por. *jest po co żyć* i *nie ma po co żyć*. Ponadto czasownik ten determinuje budowę grupy realizującej INFP, której obligatoryjnym składnikiem bezpośrednim musi być jednostka pytajna, por. (38) i (38a) oraz (39) i (39a)⁹.

(38) *Popisać się nie było przed kim.*

(38a) **Popisać się nie było przed dziewczynami.*

(39) *Nie ma gdzie wyjechać na wakacje.*

(39a) *Nie ma tam wyjechać na wakacje.*

Zrealizowanie INFP przez grupę niezawierającą jednostki pytajnej powoduje dewiacyjność całej konstrukcji, zob. (38a), lub zmianę jej znaczenia, zob. (39a). Co ciekawe, wykładnikiem INFP może być grupa złożona z więcej niż jednej V_{inf} , jeśli tylko w ciągu jest użyta jednostka pytajna, zob. (40)–(41).

(40) *Jest gdzie zacząć pracować.*

(41) *Nie ma czego chcieć polubić uczyć się grać.*

Pozycję typu 1.1. konotuje także czasownik NALEŻY, który w pracy M. Szupryczyńskiej (1996: 130) jest traktowany jako konstytuujący zdania, w których INFP współwystępuje z NP_{dat}. Współcześnie akceptowalność zdań typu *Wszystkiego nam się dopiero uczyć należy* (SJPDor), w których formy czasownika NALEŻY o znaczeniu ‘trzeba’ rozwijane są przez formą celownikową, budzi wątpliwości. Przykłady z podrzędnikiem celownikowym podawane są jeszcze w SJPDor, ale pochodzą z literatury

---

⁸ R. Grzegorzycowa (2002: 19–20) zdania typu *Jest komu pracować*, *Jest co czytać* traktuje jako zdania egzystencjalne, „będące uogólnieniami szczegółowych zdań empirycznych opartych na schematach mianownikowych, stwierdzające istnienie pewnego elementu sytuacji wyjściowej, np. *Jan opowiada dzieciom o swej podróży* → *Jest co (o czym) opowiadać*, *Jest komu opowiadać*.” (s. 19–20).

⁹ Analizę dystrybucyjną konstrukcji typu *jest na co popatrzeć* i *nie ma co robić* zawiera praca M. Szupryczyńskiej (1965).

dawniejszej, np. z dzieł Kołłątaja czy Krasickiego. Celownika przy nieosobowym NALEŻY nie uwzględniają nowsze słowniki języka polskiego, tj. SJPSz, ISJP, NSPP, USJP. Podrzędnik celownikowy dopuszczalny jest natomiast w konstrukcjach z homonimicznym czasownikiem właściwym o znaczeniu ‘powinniśmy otrzymać’, niełączącym się jednak z INFP, np. *należy nam się prawdziwy odpoczynek*¹⁰.

Do czasowników niewłaściwych konotujących INFP w pozycji typu 1.1. należą czasowniki DAĆ SIE₁, DAWAĆ SIE₁, zob. (42), które są homonimiczne wobec czasowników właściwych konotujących INFP w pozycji zaliczonej do podtypu 1.3., zob. (42a).

(42) *Narratora dałoby się zrekonstruować.*

(42a) *Narrator dałby się zrekonstruować.*

W przeciwieństwie do zdania w (42), konstytuowanego przez formę czasownika niewłaściwego DAĆ SIE₁ centrum zdania w (42a) stanowi forma otwierającego pozycję P czasownika DAĆ SIE₂. Zwróćmy uwagę, że opis słownikowy tych leksemów jest nie tylko niejednolity, ale także nieściśły. Czasownik DAĆ SIE₁ przez redaktorów SSGCP został uznany za używany „tylko z przeczeniem”. Ponadto przypisano mu wymaganie dwóch fraz: bezokolicznikowej oraz nominalnej dopełniaczowej. Opis ten nie jest trafny¹¹. Formy DAĆ SIE₁ z powodzeniem mogą być składnikami konstrukcji bez negacji, o czym świadczy możliwość redukcji *nie* z przykładów podawanych w SSGCP, por. (43) i (43a).

(43) *Samochodu nie dało się naprawić.* SSGCP

(43a) *Samochód dało się naprawić.*

Z kolei forma *samochodu* z (43), którą w SSGCP zinterpretowano jako bezpośrednio zależną od formy czasownikowej *dało się*, jest podrzędnikiem formy *naprawić*. W zdaniach konstytuowanych przez formę czasownika DAĆ SIE₁ dopełniaczowa forma rzeczownikowa, a w konstrukcjach bez przeczenia forma biernikowa, jest składnikiem

---

¹⁰ Zdaniem D. Kopcińskiej (2003) na podstawie różnic w sposobie rozwijania można wyróżnić trzy homonimiczne czasowniki NALEŻEĆ. NALEŻEĆ₁ i NALEŻEĆ₂ to czasowniki właściwe, gdyż dopuszczają podrzędną frazę nominalną mianownikową, przy czym w kontekście NALEŻEĆ₂ możliwa jest alternacja bezokolicznika i rzeczownika odczasownikowego w mianowniku. NALEŻEĆ₃ jest natomiast czasownikiem niewłaściwym, konotującym wyłącznie frazę bezokolicznikową.

¹¹ Należy zaznaczyć, że autorzy ISJP nie powielili błędów ze SSGCP i podali poprawny schemat składniowy.

bezpośrednim tylko w takich konstrukcjach, w których reprezentantem INFP jest czasownik akomodujący biernikową formę rzeczownikową, por. (43)–(43a) i (44)–(45).

(44) *Z zepsutego samochodu nie dało się korzystać.*

(45) *Nie dało się ćwiczyć w tym kostiumie.*

Wśród składników konstrukcji w (44) i (45) brak form dopełniaczowych, gdyż nie łączą się z nimi formy *korzystać* z (44) i *ćwiczyć* z (45), reprezentujące w tych zdaniach INFP.

Pozycje należące do podklasy 1.1. dopuszcza ponadto czasownik WYPADA₂, objaśniany w SJPSz jako ‘należy, trzeba, godzi się; jest słuszne, konieczne, wskazane’, zob. (46).

(46) *Wypada wreszcie zabrać się do solidnej pracy.*

Homonimiczny leksem WYPADA₁, używany np. w zdaniu *Dziewczyźnie nie wypada dzwonić do chłopaka*, w SJPSz objaśniany jako ‘należy do dobrego tonu, jest stosowne, przystoi; często z przeczeniem: jest niestosowne, nie przystoi’, ze względu na alternację INFP z NP_{nom} został uznany za otwierający pozycję podmiotową.

1.2. — INFP + NP_{dat}

Podklasa 1.2. obejmuje takie pozycje bezokolicznikowe, które są dopuszczane przez czasowniki niewłaściwe konotujące jedną niebezokolicznikową pozycję niepodmiotową, realizowaną przez NP_{dat}, zob. (47)–(49).

(47) *...sprawa jest poważna i nie godzi się nam kłamać w obliczu ateistów.* NKJP

(48) *Było ci zostać w domu.*

(49) *Przyjdzie mi wrócić wcześniej.*

Pozycję typu 1.2. konotują czasowniki BYŁO¹², GODZI SIĘ, PRZYCHODZI, PRZYJDZIE, TRZEBA, WOLNO.

1.3. NP_{nom} – INFP

Do kolejnej podklasy należą pozycje konotowane jako jedyna pozycja niepodmiotowa przez czasowniki właściwe. Oznacza to, że INFP współwystępuje przy danym czasowniku tylko z frazą realizującą pozycję podmiotową. Pozycje tego typu występują przy

---

¹² Znaczenie i budowę polskich konstrukcji z BYŁO, a także budowę i funkcje analogicznych konstrukcji w językach serbsko-chorwackim i ukraińskim opisuje Z. Topolińska (1991).

czasownikach BOLEĆ, DAĆ SIĘ₂, DAWAĆ SIĘ₂, NIE CHCIEĆ, NIE OMIESZKAĆ, RACZYĆ, ŚPIESZYĆ, ŚMIEĆ, USIŁOWAĆ, WYBIERAĆ SIĘ, ZDOŁAĆ, ZECHCIEĆ, ZWYKNAĆ, ŻENOWAĆ SIĘ, zob. (50)–(55).

(50) *Ręce grabieją, nogi bolą chodzić po peronie.* Internet

(51) *Kamil żenował się powiedzieć prawdę.*

(52) *Fotel nie chciał wejść do windy.*

(53) *Ten łobuz śmie kogoś oskarżać!* Internet

(54) *Wybieraliśmy się dzisiaj myć okna, ale zaczął lać deszcz.* ISJP

(55) *Samochód zdołał ominąć barykadę.*

Zwróćmy uwagę, że dopuszczający pozycję typu 1.3. czasownik WYBIERAĆ SIĘ o znaczeniu ‘zamierzać coś zrobić’ posiada homonim w klasie nieanalizowanych w tej pracy czasowników łączących się z INFP wypełniającą niekonotowaną pozycję składniową, zob. (56).

(56) *Wybieraliśmy się do Kielc odwiedzić dziadków.*

Co ciekawe do WYBIERAĆ SIĘ w USJP odnosi się kwalifikator „przestarzały”, z kolei w ISJP czasownik ten jest uznany za słowo potoczne. Tymczasem nieliczne użycia tego czasownika odnotowane w korpusach pochodzą z literatury pięknej, zob. (57)–(58).

(57) *...wybieracie się sami przywieźć dla komuny żywność zza kordonu?* NKJP (z *Pałę Paryż*)

(58) *złościł się na Francuzów, którzy nie wybierali się umierać za Polaków.* NKJP (z *Kisielewscy*)

Potwierdzałyby to ocenę zamieszczoną w USJP.

Pozycje typu 1.3. są konotowane także przez czasowniki typu „subject-raising”, tj. JAĆ, MIEĆ, MÓC, MUSIEĆ, POCZAĆ, POCZYNAĆ, POWINIEN, PRZESTAĆ, PRZESTAWAĆ, WINIEN, WYDAĆ SIĘ, WYDAWAĆ SIĘ, ZDAĆ SIĘ, ZDAWAĆ SIĘ, przy których sposób realizacji pozycji P jest uzależniony od właściwości semantyczno-składniowych czasownika, którego V_{inf} reprezentuje INFP, zob. (59)–(61).

(59) *Wtedy chłopcy na przemian jęli mu tłumaczyć olbrzymie znaczenie swego odkrycia.* NKJP

(60) *...przy mniejszym obciążeniu ludziom przestało oplacać się oszukiwać fiskusa.* NKJP

(61) *Ministra powinno być stać na cofnięcie złej decyzji.* NKJP

W (59) pozycja P realizowana jest przez NP_{nom}, a w (60) przez INFP. Z kolei w (61) pozycja P przy formie *powinno* ma obligatoryjną realizację zerową, gdyż w pozycji bezokolicznikowej występuje forma czasownika niewłaściwego STAC, niedopuszczającego podmiotu-mianownika.

Zwróćmy uwagę, że w literaturze czasowniki MUSIEĆ, MÓC, MIEĆ, POWINIEN są uznawane za czasowniki modalne właściwe, zob. EJP (1992: 240–241), B. Ligara (1997: 48–50; 60–61). Ze względu na przyjętą perspektywę badawczą problematyka modalności konstrukcji z podrzędnikiem bezokolicznikowym pozostaje w niniejszym opracowaniu poza polem obserwacji¹³. Typ modalności wyrażanej przez konstrukcje z podstawowymi czasownikami modalnymi nie jest także brany pod uwagę jako kryterium wyróżniania homonimicznych czasowników MUSIEĆ, MÓC czy POWINIEN¹⁴. Widzimy jednak, że zachodzi pewna korelacja między cechami znaczeniowymi tych czasowników a ich osobliwymi cechami składniowymi, tj. transmitowaniem na wyższy poziom struktury zdania selekcyjnych ograniczeń składniowych podrzędnego czasownika.

1.4. NP_{nom} – INFP + NP_{dat}

Wyróżniona tu pozycja INFP występuje przy czasownikach właściwych, które konotują dwie pozycje niepodmiotowe: bezokolicznikową i niebezokolicznikową. Frazie bezokolicznikowej w pozycji typu 1.4. towarzyszą dwie frazy nominalne: mianownikowa w pozycji podmiotowej i celownikowa w pozycji niepodmiotowej, zob. (62)–(63).

(62) *Plama oleju nie dała mu wygrać wyścigu.* Internet

---

¹³ Należy zaznaczyć, że zagadnienie zasobu leksykalnych wykładników różnych typów modalności, a także cechy semantyczne i składniowe konstrukcji przez nie konstytuowanych jest analizowane w wielu pracach, różniących się konwencjami metodologicznymi, siatką pojęć i stopniem szczegółowości opisu. W tego typu opracowaniach konstrukcje z bezokolicznikiem stanowią ilustrację tez niezwiązanych bezpośrednio z problematyką niniejszej pracy, zob. np. E. Jędrzejko (1987), B. Ligara (1997: 48–50; 60–61), V. Maldžijeva (2003: 82, 114, 136–138, 190–192), R. Łapa (2003). Wymienione prace zawierają też bogatą literaturę przedmiotu. Z kolei w monografii polskiego bezokolicznika autorstwa B. Bartnickiej (1982) typ modalności realizowanej przez konstrukcję z bezokolicznikiem jest pojęciem kluczowym, stanowi bowiem kryterium wykorzystywane na różnych etapach klasyfikacji materiału. Konstrukcje z INFP omawiane w tym rozdziale w pracy B. Bartnickiej (1982: 82–198) są opisywane jako analityczne formy aspektu, np. *począł chodzić*, lub analityczne orzeczenia modalne, m.in. oznaczające konieczność, np. *człowiek musi umrzeć*, przymus, *muszę powiedzieć prawdę*, powinność, obowiązek, np. *należało planować*, potrzebę, np. *trzeba było wypić* itp.

¹⁴ Jest to natomiast istotne kryterium wyróżniania homonimicznych *móc* i *musieć* na przykład w ISJP. O wieloznaczności modalnych czasowników właściwych mowa także w pracach B. Bartnickiej (1982: 87–88; 102–105), E. Jędrzejko (1987: 30–49).

(63) ...*bóle kręgosłupa, które nie dają ci spać w nocy.* NKJP

Pozycja tego typu jest konotowana tylko przez dwa czasowniki, tj. DAĆ, DAWAĆ o znaczeniu ‘pozwolić’. Warto wspomnieć, że czasowniki DAĆ, DAWAĆ są homonimiczne wobec niełączących się z INFP czasowników o znaczeniu ‘przekazać, ofiarować’, używanych w zdaniach typu *Laura da ci materiały biurowe.*

Klasa 2. INFP || SP_{żeby}

Druga klasa pozycji realizowanych przez INFP nieposiadającą ekwiwalentu nominalnego i przyimkowo-nominalnego obejmuje pozycje, w których INFP jest ekwiwalentna SP_{żeby}, zob. (64).

(64) *Niepodobna oddać || żeby oddać komuś po dobroci 1000 zł.*

W zdaniu-reszcie po spójniku ŻEBY może wystąpić zarówno V_{fin} , jak i V_{inf} , zob. (65)–(66).

(65) *Niepodobna, żeby komisarz wydobył || wydobyć z niego informacje.*

(66) *Czy podobna, żebyś robił || żeby robić z siebie ofiarę?*

Pozycje zaliczone do klasy 2. są konotowane przez nieliczne czasowniki, tj. PODOBNA NIEPODOBNA, WARTO, ZDAŁOBY SIĘ. Jak podaje ISJP, ostatni czasownik ma paradygmat ograniczony do formy trybu przypuszczającego, zob. (67).

(67) *Owszem, czasem zdaloby się awansować do jakichś finałów, wyjść z jakiejś grupy.*

NKJP

Z kolei czasownik PODOBNA jest używany zasadniczo tylko w zdaniach pytajnych typu CZY, zob. (68)–(69).

(68) *Czy podobna robić z siebie ofiarę?*

(69) *Czy podobna było jednak ich uniknąć?* NKJP

W SJP_{Dor}, SJP_{Sz} i USJP ciąg *czy podobna* jest zresztą interpretowany jako zwrot. W ISJP jest natomiast kwalifikowany jako predykatyw, a nie fraza czasownikowa.

Jako dopuszczający pozycję bezokolicznikową należącą do klasy 2. mógłby zostać uznany także czasownik PASOWAĆ₂. Chodzi o neosemantyzm, który używany jest przeważnie w wypowiedziach mówionych zamiast TRZEBA, NALEŻY, zob. (70).

(70) *Piszcie, co robimy źle, co pasowałoby zmienić i co się Wam nie podoba.* Internet

Jak się wydaje, jest to innowacja jeszcze stosunkowo rzadka w uzusie. W tekstach częściej jest notowany czasownik względem niego homonimiczny, dopuszczający INFP alternującą z NP_{nom}, jak np. w zdaniu *Pasuje ci przyjsć || przyjscie o piątej?*, a więc realizującą pozycję typu podmiotowego¹⁵.

3. Podsumowanie

W tym rozdziale zostały omówione niepodmiotowe i nienominalne pozycje frazy INFP, tzn. takie, w których nie alternuje ona ani z frazami nominalnymi, ani przyimkowo-nominalnymi. Można je uznać za najbardziej typowe pozycje fraz bezokolicznikowych. Fraza bezokolicznikowa stanowi bowiem albo ich jedyną realizację, albo też realizację podstawową, gdyż alternująca z INFP przy nielicznych nadrzędnikach fraza SP_{żeby} w tekstach współczesnej polszczyzny występuje zdecydowanie rzadziej niż INFP.

Zdania zawierające badane tu pozycje INFP nie należą do konstrukcji mocno zróżnicowanych formalnie. Fraza bezokolicznikowa jest w nich albo jedynym konotowanym podrzędnikiem formy finitywnej czasownika, albo przy tym samym nadrzędniku współwystępuje równocześnie z drugą frazą, która realizuje pozycję podmiotową lub z frazą nominalną celownikową, która realizuje pozycję niepodmiotową. Zaledwie przy dwóch czasownikach INFP współwystępuje z dwiema frazami zależnymi od tego samego czasownika, tj. nominalną mianownikową i nominalną celownikową.

Czasownik, którego forma realizuje INFP przy czasownikach typu subject-raising, tj. MIEĆ, MÓC, POWINIEN, determinuje natomiast sposób formalizacji pozycji podmiotowej otwieranej przez nadrzędnik. Związek składniowy takich INFP z nadrzędnikiem jest więc silniejszy niż w kontekście innych czasowników konotujących pozycję pozbawioną wyróżników nominalnych i przyimkowo-nominalnych.

---

¹⁵ Opis właściwości składniowych jednostek PASOWAĆ rozwijanych przez INFP zawiera artykuł M. Gębki-Wolak (2008).

Zakończenie

Praca przynosi klasyfikację pozycji składniowych fraz bezokolicznikowych, konotowanych przez formy finitywne czasowników. Zaproponowane ujęcie funkcjonowania polskiego bezokolicznika w zdaniu jako elementu ciągu realizacyjnego określonych typów pozycji składniowych pozwala przedstawić całościowy i na tle dotychczasowych rozwiązań oryginalny obraz funkcjonowania polskiego bezokolicznika jako konotowanego członu zdania prostego. Umożliwia ponadto w sposób systematyczny i spójny metodologicznie opisać zjawisko równoważności INFP wobec fraz innych typów.

Przedstawiony w pracy opis dotyczy co prawda podzbioru konstrukcji konstytuowanych przez formę bezokolicznikową czasownika, jednak należy podkreślić, że dokonywana kilkietapowo selekcja materiału pozwala zorientować się także w innych użyciach składniowych bezokolicznika w polskich zdaniach prostych. Temu celowi służy zawarta w pierwszym rozdziale pracy klasyfikacja użycić składniowych bezokolicznika, przeprowadzona na podstawie kryteriów zależności, akomodacji i konotacji.

Obejmująca główną część monografii klasyfikacja konotowanych pozycji składniowych INFP uwzględnia określone zbiory ekwiwalentów formalnych INFP oraz typ schematu zdaniowego, na podstawie którego są budowane zdania z podrzędną INFP, czyli liczbę i typ pozycji niebezokolicznikowych współwystępujących z INFP przy danym nadrzędniku. Kryteria są zhierarchizowane i stosowane w określonej kolejności, co pozwala najpierw wyróżnić cztery superklasy pozycji INFP, jedną o charakterze podmiotowym i trzy niepodmiotowe, będące zbiorami klas i podklas pozycji przyfinitywnych o jednym wspólnym wyróżniku formalnym. Dwie superklasy mają wyróżnik o postaci frazy nominalnej. Do jednej z nich, tzw. podmiotowej, należą pozycje realizowane przez INFP alternującą z frazą mianownikową. Druga pozycja o wyróżniku nominalnym, niepodmiotowa, obejmuje pozycje z INFP alternującą z frazą nominalną niemianownikową. Trzecia superklasa zawiera pozycje niepodmiotowe z INFP ekwiwalentną frazie przyimkowo-nominalnej. W czwartej superklasie znalazły się natomiast pozycje niepodmiotowe pozbawione nie tylko wyróżników nominalnych, ale i przyimkowo-nominalnych. Kolejne etapy klasyfikacji pozycji INFP są dokonywane na podstawie coraz bardziej rozbudowanych zbiorów wspólnych ekwiwalentów formalnych INFP. Prowadzą do wyróżnienia 14 klas pozycji INFP, a w ich ramach – 62 podklas

pozycji INFP, które grupują pozycje o identycznych wyróżnikach formalnych oraz współwystępujące z tymi samymi pozycjami niebezokolicznikowymi.

Ważnym wnioskiem z przeprowadzonych badań jest to, że oczekiwania konotacyjne i akomodacyjne poszczególnych form z paradygmatu czasownika nie są identyczne. Pozycje podmiotowe wypełniane przez ciąg o postaci INFP || NP_{nom}, ewentualnie rozszerzony o frazę lub frazy zdaniowe, są konotowane wyłącznie przez formy trzeciej osoby czasowników. Przy formach 1. i 2. osoby występuje tylko NP_{nom}.

Na uwagę zasługuje ponadto fakt, że równoważność INFP frazom innego typu jest zjawiskiem o szerokim zasięgu. Spośród 314 leksemów i form czasownikowych opisanych w tym opracowaniu jako werbalne nadrzędniki INFP, aż 262 jednostki, tj. 83,44%, dopuszczają alternatywną realizację pozycji INFP. Tylko w kontekście 51 czasowników INFP jest jedynym wykładnikiem pozycji przyczasownikowej. Należy jednak zaznaczyć, że około 10 procent tych czasowników to jednostki o bardzo wysokiej frekwencji w tekstach. Ekwiwalentem INFP o najszerszym zakresie użycia jest fraza nominalna. Alternuje bowiem z INFP w otoczeniu 175 nadrzędników, co stanowi 66,54% nadrzędników otwierających pozycje bezokolicznikowe wypełniane alternatywnie. Na tej podstawie można stwierdzić, że INFP realizuje we współczesnej polszczyźnie przede wszystkim pozycje składniowe o charakterze nominalnym. Trzeba jednak podkreślić, że pozycyjna ekwiwalencja INFP wobec frazy nominalnej nie oznacza automatycznie, że konstrukcje zawierające wśród składników INFP podlegają tym samym przekształceniom składniowym, których obiektem są konstrukcje z NP. Zdania z INFP zachowują bowiem składniową odrębność. Przede wszystkim przy tzw. czasownikach przechodnich nie podlegają transformacji biernej.

Odpowiednie zbiory ekwiwalentów formalnych zostały ponadto wykorzystane w pracy do wyodrębnienia klas dystrybucyjnych czasowników, których listy alfabetyczne są zawarte w czterech Dodatkach. Rezultatem prac jest charakterystyka składniowa 314 czasowników konstytuujących zdania, których członami są INFP. Z przeprowadzonych badań wynikają także szczegółowe wnioski praktyczne dla gramatycznych i leksykograficznych opisów pewnej grupy czasowników. Przede wszystkim dotyczą one uzupełnienia składniowych charakterystyk jednostek dopuszczających INFP alternującą z

NP_{nom}. W istniejących opisach leksykograficznych ten typ ekwiwalencji notowany jest sporadycznie i wrywkowo.

Autorka ma nadzieję, że obserwacje przedstawione w pracy okażą się interesujące dla badaczy systemu gramatycznego polszczyzny, leksykografów, a także autorów materiałów dydaktycznych dla obcokrajowców uczących się języka polskiego.

Dodatek A

(do rozdziału III)

Lista form 3. osoby łączących się z INFP alternującą z NP_{nom}

<i>dłuży się</i>	INFP NP _{nom} — NP _{dat}
<i>dogadza</i>	INFP NP _{nom} SP _{ze} — NP _{dat}
<i>dojadło</i>	INFP NP _{nom} SP _{ze} — NP _{dat}
<i>dopiekło</i>	INFP NP _{nom} SP _{ze} — NP _{dat}
<i>kalkuluje się</i>	INFP NP _{nom} — NP _{dat}
<i>marzy się</i>	INFP NP _{nom} SP _{ze+Vfin(-praet)} SP _{zeby} — NP _{dat}
<i>nie szkodzi</i>	INFP NP _{nom} SP _{ze} — NP _{dat}
<i>nie wadzi</i>	INFP NP _{nom} SP _{ze} — NP _{dat}
<i>nie zaszkodzi</i>	INFP NP _{nom} SP _{ze} SP _{zeby} SP _{gdyby} — NP _{dat}
<i>nie zawadzi</i>	INFP NP _{nom} SP _{ze} SP _{zeby} SP _{gdyby} — NP _{dat}
<i>nudzi się</i>	INFP NP _{nom} SP _{ze} — NP _{dat}
<i>obmierza</i>	INFP NP _{nom} SP _{ze} — NP _{dat}
<i>obmierźnie</i>	INFP NP _{nom} SP _{ze} — NP _{dat}
<i>obrzydnie</i>	INFP NP _{nom} SP _{ze} — NP _{dat}
<i>odpowiada</i>	INFP NP _{nom} SP _{ze} — NP _{dat}
<i>opłaca się</i>	INFP NP _{nom} SP _{zeby} — NP _{dat}
<i>opłaci się</i>	INFP NP _{nom} SP _{zeby} — NP _{dat}
<i>oznacza</i>	INFP NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{ze}
<i>pachnie</i>	INFP NP _{nom} — NP _{dat}
<i>pasuje</i>	INFP NP _{nom} SP _{ze} SP _{zeby} — NP _{dat}
<i>podobą się</i>	INFP NP _{nom} SP _{ze} SP _{zeby} — NP _{dat}
<i>powiedzie się</i>	INFP NP _{nom} — NP _{dat}
<i>pozostaje</i>	INFP NP _{nom} — NP _{dat}
<i>pozostanie</i>	INFP NP _{nom} — NP _{dat}
<i>przyda się</i>	INFP NP _{nom} SP _{zeby} — NP _{dat}
<i>przydaje się</i>	INFP NP _{nom} SP _{zeby} — NP _{dat}
<i>przydarza się</i>	INFP NP _{nom} SP _{ze} — NP _{dat}
<i>przydarzy się</i>	INFP NP _{nom} SP _{ze} — NP _{dat}
<i>przyjmie się</i>	INFP NP _{nom} SP _{ze} SP _{zeby}
<i>przykrzy się</i>	INFP NP _{nom} — NP _{dat}

<i>przypada</i>	INFP NP _{nom} — NP _{dat}
<i>przypadnie</i>	INFP NP _{nom} — NP _{dat}
<i>przystoi</i>	INFP NP _{nom} SP _{zeby} — NP _{dat}
<i>przytrafi się</i>	INFP NP _{nom} SP _{ze} — NP _{dat}
<i>przytrafia się</i>	INFP NP _{nom} SP _{ze} — NP _{dat}
<i>równa się</i>	INFP NP _{nom} — INFP NP _{dat} PRNP _{Z+Instr}
<i>spodoba się</i>	INFP NP _{nom} SP _{zeby} — NP _{dat}
<i>sprzykrzy się</i>	INFP NP _{nom} — NP _{dat}
<i>starcza</i>	INFP NP _{nom} SP _{ze} SP _{zeby} SP _{gdyby} — NP _{dat}
<i>starczy</i>	INFP NP _{nom} SP _{ze} SP _{zeby} SP _{gdyby} — NP _{dat}
<i>to (jest)</i>	INFP NP _{nom} — INFP NP _{nom}
<i>trafi się</i>	INFP NP _{nom} SP _{ze} — NP _{dat}
<i>trafia się</i>	INFP NP _{nom} SP _{ze} — NP _{dat}
<i>uchodzi₁</i>	INFP NP _{nom} — PRNP _{ZA+Acc}
<i>uchodzi₂</i>	INFP NP _{nom} SP _{ze} — NP _{dat}
<i>uda się</i>	INFP NP _{nom} SP _{ze} — NP _{dat}
<i>udaje się</i>	INFP NP _{nom} SP _{ze} — NP _{dat}
<i>uprzykrzy się</i>	INFP NP _{nom} — NP _{dat}
<i>uśmiecha się</i>	INFP NP _{nom} SP _{ze} SP _{zeby} — NP _{dat}
<i>utrze się</i>	INFP NP _{nom} SP _{ze} SP _{zeby}
<i>wypada₁</i>	INFP NP _{nom} SP _{zeby} — NP _{dat}
<i>wystarcza</i>	INFP NP _{nom} SP _{ze} SP _{zeby} SP _{gdyby} — NP _{dat}
<i>wystarczy</i>	INFP NP _{nom} SP _{ze} SP _{zeby} SP _{gdyby} — NP _{dat}
<i>zamarzy się</i>	INFP NP _{nom} SP _{ze Vfin(-praet)} SP _{zeby} — NP _{dat}
<i>zapachnie</i>	INFP NP _{nom} — NP _{dat}
<i>zbrzydnie</i>	INFP NP _{nom} SP _{ze} — NP _{dat}
<i>zdarza się</i>	INFP NP _{nom} SP _{ze} — NP _{dat}
<i>zdarzy się</i>	INFP NP _{nom} SP _{ze} — NP _{dat}
<i>znaczy</i>	INFP NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{ze}
<i>znudzi się</i>	INFP NP _{nom} SP _{ze} — NP _{dat}
<i>zostaje</i>	INFP NP _{nom} — NP _{dat}
<i>zostanie</i>	INFP NP _{nom} — NP _{dat}

Dodatek B

(do rozdziału IV)

Lista czasowników łączących się z INFP posiadającą substytut nominalny niemianownikowy

BAĆ SIĘ	NP _{nom} — INFP NP _{gen} SP _{ze} SP _{zeby} SP _q
BRONIĆ	NP _{nom} — INFP NP _{gen} SP _{zeby} OR + NP _{dat}
BRZYDZIĆ SIĘ	NP _{nom} — INFP NP _{gen} NP _{instr}
CHCIEĆ	NP _{nom} — INFP NP _{gen} SP _{zeby}
CHCIEĆ SIĘ	— INFP NP _{gen} SP _{zeby} + NP _{dat}
DOKAŃCZAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{gen} NP _{acc}
DOKOŃCZYĆ	NP _{nom} — INFP NP _{gen} NP _{acc}
DORADZAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{zeby} SP _{ze+Vfin(-praet)} SP _q OR + NP _{dat}
DORADZIĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{zeby} SP _{ze+Vfin(-praet)} SP _q OR + NP _{dat}
DOSTAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{gen} NP _{acc} + PRNP _{OD+Gen}
KAZAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{zeby} SP _{ze+Vfin(-praet)} OR + NP _{dat}
KOŃCZYĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc}
KRĘPOWAĆ SIĘ	NP _{nom} — INFP NP _{gen} NP _{instr}
LEKAĆ SIĘ	NP _{nom} — INFP NP _{gen} SP _{ze} SP _{zeby} SP _q
LUBIĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{zeby} SP _{jak}
NAKAZAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{zeby} SP _{ze+Vfin(-praet)} OR + NP _{dat}
NAKAZYWAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{zeby} SP _{ze+Vfin(-praet)} OR + NP _{dat}
NAUCZAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{gen} SP _{ze+Vfin(praes)} SP _q + NP _{acc}
NAUCZYĆ	NP _{nom} — INFP NP _{gen} SP _{ze+Vfin(praes)} SP _q + NP _{acc}
NAUCZYĆ SIĘ	NP _{nom} — INFP NP _{gen} SP _{ze+Vfin(praes)} SP _q + PRNP _{OD+Gen}
NIE CIERPIEĆ	NP _{nom} — INFP NP _{gen} SP _{zeby} SP _{jak}
NIE ZNOSIĆ	NP _{nom} — INFP NP _{gen} SP _{zeby} SP _{jak}
NIENAWIDZIĆ	NP _{nom} — INFP NP _{gen} SP _{zeby} SP _{jak}
OBAWIAĆ SIĘ	NP _{nom} — INFP NP _{gen} SP _{ze} SP _{zeby} SP _q
OBIECAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{ze+Vfin(fut)} OR + NP _{dat}
OBIECYWAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{ze+Vfin(fut)} OR + NP _{dat}

ODECHCIEĆ SIĘ	— INFP NP _{gen} SP _{zeby} + NP _{dat}
ODECHCIEWAĆ SIĘ	— INFP NP _{gen} SP _{zeby} + NP _{dat}
ODUCZAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{gen} + NP _{acc}
ODUCZAĆ SIĘ	NP _{nom} — INFP NP _{gen}
ODUCZYĆ	NP _{nom} — INFP NP _{gen} + NP _{acc}
ODUCZYĆ SIĘ	NP _{nom} — INFP NP _{gen}
PLANOWAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{zeby} SP _{ze+Vfin(-praet)} OR
POCZYTAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{zeby} SP _{ze+Vfin(fut)} + NP _{dat} + PRAP _{ZA+Acc}
POCZYTYWAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{zeby} SP _{ze+Vfin(fut)} + NP _{dat} + PRAP _{ZA+Acc}
PODJAĆ SIĘ	NP _{nom} — INFP NP _{gen}
PODUCZAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{gen} + NP _{acc}
PODUCZAĆ SIĘ	NP _{nom} — INFP NP _{gen} + PRNP _{OD+Gen}
PODUCZYĆ	NP _{nom} — INFP NP _{gen} + NP _{acc}
PODUCZYĆ SIĘ	NP _{nom} — INFP NP _{gen} + PRNP _{OD+Gen}
POLECAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{zeby} SP _{ze+Vfin(-praet)} OR + NP _{dat}
POLECIĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{zeby} SP _{ze+Vfin(-praet)} OR + NP _{dat}
POLUBIĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc}
POPRÓBOWAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{gen} SP _q
POPRZYSIĄC	NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{ze+Vfin(fut)} OR + NP _{dat}
POPRZYSIĘGAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{ze+Vfin(fut)} OR + NP _{dat}
PORADZIĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{zeby} SP _{ze+Vfin(-praet)} SP _q OR + NP _{dat}
POSTANOWIĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{zeby} SP _{ze+Vfin(-praet)} OR
POSTAWIĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{zeby} SP _{ze+Vfin(fut)} + NP _{dat} + PRAP _{ZA+Acc}
POTRAFIĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc}
POTRZEBOWAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{gen}
PRAGNAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{gen} SP _{zeby}
PROPONOWAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{ze+Vfin(-praet)} SP _{zeby} OR + NP _{dat}
PRÓBOWAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{gen}
PRZYKAZAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{ze+Vfin(-praet)} SP _{zeby} OR + NP _{dat}
PRZYKAZYWAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{ze+Vfin(-praet)} SP _{zeby} OR + NP _{dat}
PRZYOBIECAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{ze+Vfin(fut)} OR + NP _{dat}

PRZYRZEC	NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{ze} OR + NP _{dat}
PRZYRZEKAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{ze} OR + NP _{dat}
PRZYSIĄC	NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{ze} OR + NP _{dat}
PRZYSIĘGAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{ze} OR + NP _{dat}
PRZYSIĘGNAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{ze} OR + NP _{dat}
RADZIĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{ze+Vfin(-praet)} SP _{zeby} SP _q OR + NP _{dat}
ROZKAZAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{ze+Vfin(-praet)} SP _{zeby} OR + NP _{dat}
ROZKAZYWAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{ze+Vfin(-praet)} SP _{zeby} OR + NP _{dat}
ROZPOCZAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc}
ROZPOCZYNAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc}
SKOŃCZYĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc}
SPODZIEWAĆ SIĘ	NP _{nom} — INFP NP _{gen} SP _{ze+Vfin(fut)} SP _{zeby+Vfin}
SPRÓBOWAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{gen} SP _q
STAWIAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{zeby} SP _{ze+Vfin(fut)} + NP _{dat} + PRAP _{ZA+Acc}
STRACHAĆ SIĘ	NP _{nom} — INFP NP _{gen} SP _{ze} SP _{zeby} SP _q
ŚLUBOWAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{ze+Vfin(fut)} OR + NP _{dat}
UBÓSTWIAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{gen} SP _{jak}
UCZYĆ	NP _{nom} — INFP NP _{gen} SP _{ze+Vfin(praes)} SP _q + NP _{acc}
UCZYĆ SIĘ	NP _{nom} — INFP NP _{gen} SP _{ze+Vfin(praes)} SP _q + PRNP _{OD+Gen}
UMIEĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc}
URADZIĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{zeby} SP _{ze+Vfin(-praet)} OR
UWAŻAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{zeby} + PRNP _{ZA+Acc} PRAP _{ZA+Acc}
UWIELBIAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{jak}
UZNAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{zeby} + PRNP _{ZA+Acc} PRAP _{ZA+Acc}
UZNAWAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{zeby} + PRNP _{ZA+Acc} PRAP _{ZA+Acc}
WOLEĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{zeby} SP _{jak}
WSTYDZIĆ SIĘ	NP _{nom} — INFP NP _{gen}
WYUCZYĆ	NP _{nom} — INFP NP _{gen} SP _{ze+Vfin(praes)} SP _q + NP _{acc}
WYUCZYĆ SIĘ	NP _{nom} — INFP NP _{gen} SP _{ze+Vfin(praes)} SP _q + PRNP _{OD+Gen}
WZBRANIAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{gen} SP _{zeby} OR + NP _{dat}
WZBRONIĆ	NP _{nom} — INFP NP _{gen} SP _{zeby} OR + NP _{dat}

ZABRANIAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{gen} SP _{zeby} OR + NP _{dat}
ZABRONIĆ	NP _{nom} — INFP NP _{gen} SP _{zeby} OR + NP _{dat}
ZACHCIEĆ SIĘ	— INFP NP _{gen} SP _{zeby} + NP _{dat}
ZACHCIEWAĆ SIĘ	— INFP NP _{gen} SP _{zeby} + NP _{dat}
ZACZAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc}
ZACZYNAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc}
ZAKAZAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{gen} SP _{zeby} OR + NP _{dat}
ZAKAZYWAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{gen} SP _{zeby} OR + NP _{dat}
ZALECAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{zeby} SP _{ze+Vfin(-praet)} OR + NP _{dat}
ZALECIĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{zeby} SP _{ze+Vfin(-praet)} OR + NP _{dat}
ZAMIERZAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc}
ZAMIERZYĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc}
ZAMYŚLAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc} PRNP _{O+Loc}
ZAMYŚLIĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc} PRNP _{O+Loc}
ZAPLANOWAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{zeby} SP _{ze+Vfin(-praet)} OR
ZAPOMINAĆ ₁	NP _{nom} — INFP NP _{gen} SP _q
ZAPOMNIEĆ ₁	NP _{nom} — INFP NP _{gen} SP _q
ZAPRAGNAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{gen} SP _{zeby}
ZAPROPONOWAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{ze+Vfin(-praet)} SP _{zeby} OR + NP _{dat}
ZAPRZESTAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{gen}
ZAPRZESTAWAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{gen}
ZAPRZYŚIAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{ze+Vfin(fut)} OR + NP _{dat}
ZAPRZYSIĘGNAĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{ze Vfin(fut)} OR + NP _{dat}
ZLECIĆ	NP _{nom} — INFP NP _{acc} SP _{zeby} SP _{ze+Vfin(-praet)} OR + NP _{dat}

Dodatek C

(do rozdziału V)

Lista czasowników łączących się z INFP posiadającą substytut przyimkowo-nominalny

CZAS	— INFP PRNP _{NA+Acc} PRNP _{DO+Gen} SP _{żeby}
DECYDOWAĆ SIĘ	NP _{nom} — INFP PRNP _{NA+Acc} SP _{żeby+Vinf} SP _{że+Vfin(-praet)}
DEKLAROWAĆ SIĘ	NP _{nom} — INFP PRNP _{Z+Instr} SP _{że+Vfin(-praet)} OR
DOPOMAGAĆ	NP _{nom} — INFP PRNP _{W+Loc} PRNP _{DO+Gen} + NP _{dat}
DOPOMÓC	NP _{nom} — INFP PRNP _{W+Loc} PRNP _{DO+Gen} + NP _{dat}
GODZIĆ SIĘ	NP _{nom} — INFP PRNP _{NA+Acc} SP _{żeby} SP _{że+Vfin(fut)} OR
KORCIĆ	NP _{nom} — INFP PRNP _{DO+Gen} SP _{żeby} + NP _{acc}
KUSIĆ	NP _{nom} — INFP PRNP _{DO+Gen} SP _{żeby} + NP _{acc}
KWAPIĆ SIĘ	NP _{nom} — INFP PRNP _{DO+Gen} PRNP _{Z+Inst} SP _{żeby+Vinf}
LENIĆ SIĘ	NP _{nom} — INFP PRNP _{DO+Gen}
MYŚLEĆ	NP _{nom} — INFP PRNP _{O+Loc} SP _{żeby}
NADAŻAĆ	NP _{nom} — INFP PRNP _{Z+Instr} SP _{żeby+Vinf}
NADAŻYĆ	NP _{nom} — INFP PRNP _{Z+Instr} SP _{żeby+Vinf}
NASTARCZAĆ	NP _{nom} — INFP PRNP _{Z+Instr}
NASTARCZYĆ	NP _{nom} — INFP PRNP _{Z+Instr}
NAWYKAĆ	NP _{nom} — INFP PRNP _{DO+Gen} SP _{że+Vfin(-praet)}
NAWYKNAĆ	NP _{nom} — INFP PRNP _{DO+Gen} SP _{że+Vfin(-praet)}
ODWAŻAĆ SIĘ	NP _{nom} — INFP PRNP _{NA+Acc} SP _{żeby+Vinf}
ODWAŻYĆ SIĘ	NP _{nom} — INFP PRNP _{NA+Acc} SP _{żeby+Vinf}
ODZWYCZAIĆ SIĘ	NP _{nom} — INFP PRNP _{OD+Gen}
ODZWYCZAJAĆ SIĘ	NP _{nom} — INFP PRNP _{OD+Gen}
OFIAROWAĆ SIĘ	NP _{nom} — INFP PRNP _{Z+Instr} SP _{że+Vfin(-praet)} OR
OFIAROWYWAĆ SIĘ	NP _{nom} — INFP PRNP _{Z+Instr} SP _{że+Vfin(-praet)} OR
OŚMIELAĆ SIĘ	NP _{nom} — INFP PRNP _{NA+Acc} SP _{żeby+Vinf}
OŚMIELIĆ SIĘ	NP _{nom} — INFP PRNP _{NA+Acc} SP _{żeby+Vinf}
PAMIĘTAĆ	NP _{nom} — INFP PRNP _{O+Loc} SP _{żeby} SP _{że}

POCZUWAĆ SIĘ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{DO+Gen} \parallel SP_{żeby+Vinf}$
PODKUSIĆ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{DO+Gen} \parallel SP_{żeby} + NP_{acc}$
POKUSIĆ SIĘ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{O+Acc} \parallel SP_{żeby}$
POKWAPIĆ SIĘ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{DO+Gen} \parallel PRNP_{Z+Instr} \parallel SP_{żeby+Vinf}$
POMAGAĆ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{W+Loc} \parallel PRNP_{PRZY+Loc} + NP_{dat}$
POMÓC	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{W+Loc} \parallel PRNP_{PRZY+Loc} + NP_{dat}$
PORA	$— INFP \parallel PRNP_{NA+Acc} \parallel PRNP_{DO+Gen}$
POSTARAĆ SIĘ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{O+Acc} \parallel SP_{żeby}$
POWAŻAĆ SIĘ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{NA+Acc}$
POWAŻYĆ SIĘ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{NA+Acc}$
POZEWALAĆ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{NA+Acc} \parallel SP_{żeby} \parallel OR + NP_{dat}$
POZWALAĆ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{NA+Acc} \parallel SP_{żeby} \parallel OR + NP_{dat}$
POZWOLIĆ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{NA+Acc} \parallel SP_{żeby} \parallel OR + NP_{dat}$
PROSIĆ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{O+Acc} \parallel SP_{żeby} \parallel OR + NP_{acc}$
PRZESZKADZAĆ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{W+Loc} + NP_{dat}$
PRZESZKODZIĆ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{W+Loc} + NP_{dat}$
PRZYWYKAĆ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{DO+Gen} \parallel SP_{ze+Vfin(-praet)}$
PRZYWYKNAĆ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{DO+Gen} \parallel SP_{ze+Vfin(-praet)}$
PRYZYWAĆ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{NA+Acc} \parallel SP_{żeby} \parallel OR + NP_{dat}$
PRYZWOLIĆ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{NA+Acc} \parallel SP_{żeby} \parallel OR + NP_{dat}$
PRYZYWCZAIĆ SIĘ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{DO+Gen} \parallel SP_{ze+Vfin(-praet)}$
PRYZYWCZAJAĆ SIĘ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{DO+Gen} \parallel SP_{ze+Vfin(-praet)}$
SILIĆ SIĘ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{NA+Acc} \parallel SP_{żeby+Vinf}$
SKUSIĆ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{DO+Gen} \parallel SP_{żeby} + NP_{acc}$
SKUSIĆ SIĘ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{NA+Acc} \parallel SP_{żeby+Vinf}$
STARAĆ SIĘ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{O+Acc} \parallel SP_{żeby}$
SZYKOWAĆ SIĘ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{DO+Gen} \parallel PRNP_{NA+Acc} \parallel SP_{żeby+Vinf}$
UPIERAĆ SIĘ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{NA+Acc} \parallel PRNP_{PRZY+Loc} \parallel SP_{żeby} \parallel SP_{ze} \parallel OR$
UPRASZAĆ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{O+Acc} \parallel SP_{żeby} \parallel OR + NP_{acc}$
UPRZEĆ SIĘ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{NA+Acc} \parallel PRNP_{PRZY+Loc} \parallel SP_{żeby} \parallel SP_{ze} \parallel OR$
UWZIAĆ SIĘ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{NA+Acc} \parallel SP_{żeby+Vinf} \parallel SP_{ze+Vfin(-praet)}$

WAHAĆ SIĘ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{PRZED+Instr} \parallel PRNP_{MIĘDZY+Instr} \parallel PRNP_{Z+Instr} \parallel SP_q$
WAŻYĆ SIĘ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{NA+Acc}$
WZBRANIAĆ SIĘ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{PRZED+Instr} \parallel PRNP_{OD+Gen}$
WZBRONIĆ SIĘ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{PRZED+Instr} \parallel PRNP_{OD+Gen}$
WZDRAGAĆ SIĘ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{PRZED+Instr} \parallel PRNP_{OD+Gen}$
WZDRYGAĆ SIĘ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{PRZED+Instr} \parallel PRNP_{OD+Gen}$
ZADECYDOWAĆ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{O+Loc} \parallel SP_{ze+Vfin(-praet)} \parallel SP_{zeby} \parallel SP_q$
ZADEKLAROWAĆ SIĘ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{Z+Instr} \parallel SP_{ze+Vfin(-praet)} \parallel OR$
ZAOFIAROWAĆ SIĘ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{Z+Instr} \parallel SP_{ze+Vfin(-praet)} \parallel OR$
ZAPOMINAĆ ₂	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{O+Loc} \parallel SP_{ze} \parallel SP_q$
ZAPOMNIEĆ ₂	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{O+Loc} \parallel SP_{ze} \parallel SP_q$
ZAWAHAĆ SIĘ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{PRZED+Instr} \parallel PRNP_{MIĘDZY+Instr} \parallel PRNP_{Z+Instr} \parallel SP_q$
ZAWZIAĆ SIĘ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{NA+Acc} \parallel SP_{zeby+Vinf} \parallel SP_{ze+Vfin(-praet)}$
ZBIERAĆ SIĘ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{DO+Gen} \parallel SP_{zeby+Vinf}$
ZDAŻAĆ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{Z+Instr}$
ZDAŻYĆ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{Z+Instr}$
ZDECYDOWAĆ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{O+Loc} \parallel SP_{ze+Vfin(-praet)} \parallel SP_{zeby} \parallel SP_q$
ZDECYDOWAĆ SIĘ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{NA+Acc} \parallel SP_{zeby+Vinf} \parallel SP_{ze+Vfin(-praet)} \parallel SP_q \parallel OR$
ZEZWALAĆ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{NA+Acc} \parallel SP_{zeby} \parallel OR + NP_{dat}$
ZEZWOLIĆ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{NA+Acc} \parallel SP_{zeby} \parallel OR + NP_{dat}$
ZGADZAĆ SIĘ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{NA+Acc} \parallel SP_{zeby} \parallel SP_{ze+Vfin(fut)} \parallel OR$
ZGODZIĆ SIĘ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{NA+Acc} \parallel SP_{zeby} \parallel SP_{ze+Vfin(fut)} \parallel OR$
ZOBOWIĄZAĆ SIĘ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{DO+Gen} \parallel SP_{ze+Vfin(fut)} \parallel SP_{zeby}$
ZOBOWIĄZYWAĆ SIĘ	$NP_{nom} — INFP \parallel PRNP_{DO+Gen} \parallel SP_{ze+Vfin(fut)} \parallel SP_{zeby}$

Dodatek D

(do rozdziału VI)

Lista czasowników łączących się z INFP pozbawioną substytutów nominalnych i przyimkowo-nominalnych

BOLEĆ	NP _{nom} — INFP
BYĆ	— INFP
BYŁO	— INFP + NP _{dat}
PODOBNA	— INFP SP _{żeby}
DAĆ	NP _{nom} — INFP + NP _{dat}
DAĆ SIE ₁	— INFP
DAĆ SIE ₂	NP _{nom} — INFP
DAWAĆ	NP _{nom} — INFP + NP _{dat}
DAWAĆ SIE ₁	— INFP
DAWAĆ SIE ₂	NP _{nom} — INFP
DOŚĆ	— INFP
GODZI SIE	— INFP + NP _{dat}
GRZECH	— INFP
IŚĆ	— INFP
JAĆ	NP _{nom} — INFP
MIEĆ	NP _{nom} — INFP
MOŻNA	— INFP
MÓC	NP _{nom} — INFP
MUSIEĆ	NP _{nom} — INFP
NALEŻY	— INFP
NIE CHCIEĆ	NP _{nom} — INFP
NIE ŁASKA	— INFP
NIE OMIESZKAĆ	NP _{nom} — INFP
NIE SPOSÓB	— INFP

NIE WADZI	— INFP
NIEPODOBNA	— INFP SP _{zeby}
PASOWAĆ ₂	— INFP SP _{zeby}
POCZAĆ	NP _{nom} — INFP
POCZYNAĆ	NP _{nom} — INFP
POTRZEBOWAĆ	NP _{nom} — INFP
POWINIEN	NP _{nom} — INFP
PRZESTAĆ	NP _{nom} — INFP
PRZESTAWAĆ	NP _{nom} — INFP
PRZYCHODZI	— INFP + NP _{dat}
PRZYJDZIE	— INFP + NP _{dat}
RACZYĆ	NP _{nom} — INFP
SILA BY	— INFP
STRACH	— INFP
ŚMIECH	— INFP
ŚMIEĆ	NP _{nom} — INFP
ŚPIESZYĆ	NP _{nom} — INFP
TRZEBA	— INFP + NP _{dat}
USIŁOWAĆ	NP _{nom} — INFP
WARTO	— INFP SP _{zeby}
WINIEN	NP _{nom} — INFP
WOLNO	— INFP + NP _{dat}
WYBIERAĆ SIĘ ₁	NP _{nom} — INFP
WYDAĆ SIĘ	NP _{nom} — INFP
WYDAWAĆ SIĘ	NP _{nom} — INFP
WYPADA ₂	— INFP SP _{zeby}
ZDAĆ SIĘ	NP _{nom} — INFP
ZDAWAĆ SIĘ	NP _{nom} — INFP

ZDAŁOBY SIĘ	— INFP SP _{żeby}
ZDOŁAĆ	NP _{nom} — INFP
ZECHCIEĆ	NP _{nom} — INFP
ZWYKNAĆ	NP _{nom} — INFP
ŻENOWAĆ SIĘ	NP _{nom} — INFP

SYMBOLE I SKRÓTY

1. Oznaczenia form i grup wyrazowych

<i>V</i>	–	forma czasownikowa
<i>V_q</i>	–	leksem czasownikowy niewłaściwy
<i>V_w</i>	–	leksem czasownikowy właściwy
<i>V_{fin}</i>	–	forma finitywna czasownika
<i>V_{fin(-praet)}</i>	–	forma finitywna czasu nieprzeszłego
<i>V_{fin(fut)}</i>	–	forma finitywna czasu przyszłego
<i>V_{fin(praes)}</i>	–	forma finitywna czasu teraźniejszego
<i>V_{inf}</i>	–	forma bezokolicznikowa
<i>infg</i>	–	grupa bezokolicznikowa

2. Oznaczenia typów fraz

INFP	–	bezokolicznikowa
VP	–	finitywna
NP _{nom}	–	nominalna mianownikowa
NP _{-nom}	–	nominalna niemianownikowa
NP _{gen}	–	nominalna dopełniaczowa
NP _{dat}	–	nominalna celownikowa
NP _{acc}	–	nominalna biernikowa
NP _{instr}	–	nominalna narzędnikowa
PRNP	–	przyimkowo-nominalna (w indeksie dolnym podawana jest wartość akomodowanej kategorii słownikowej przyimkowości)
PRAP	–	przyimkowo-przymiotnikowa (w indeksie dolnym podawana jest wartość akomodowanej kategorii słownikowej przyimkowości)
AP	–	przymiotnikowa
SP _{zeby}	–	zdaniowa ze spójnikami typu ŻEBY
SP _{zeby+<i>vinf</i>}	–	zdaniowa ze spójnikiem typu ŻEBY oraz współskładnikową grupą bezokolicznikową
SP _{ze}	–	zdaniowa ze spójnikami typu ŻE
SP _q	–	zdaniowa pytajnozależna
SP _{jak}	–	zdaniowa ze spójnikami typu JAK
SP _{gdyby}	–	zdaniowa ze spójnikami typu GDYBY

3. Wartości kategorii gramatycznych

selektywnej przypadku: Nom – mianownik, Gen – dopełniacz, Dat – celownik, Acc – biernik, Instr – narzędnik, Loc – Miejscownik; odpowiednie wartości fleksyjnej kategorii przypadku są zapisywane małymi literami, tj. nom, gen itd.

selektywnej bezokolicznikowości: +*Inf*

fleksyjnej bezokolicznikowości: +*inf*, -*inf*

4. Typy pozycji składniowych

P	–	podmiotowa
–P	–	niepodmiotowa

5. Inne oznaczenia

AGS – aktant głębinowosyntaktyczny

APS – aktant powierzchniowosyntaktyczny

AS – aktant semantyczny

Inne symbole:

* – wyrażenie dewiacyjne

& – wyrażenie niepełne komunikatywnie, powstałe w wyniku niespełnienia zapowiedzi konotacyjnej

|| – znak alternatywy

6. Skróty źródeł przykładów¹

Internet: przykłady wyszukane w zasobach internetowych za pomocą wyszukiwarki GOOGLE

Korpus IPI PAN: sieciowa wersja korpusu języka polskiego, przygotowana w Instytucie Podstaw Informatyki PAN pod kierunkiem A. Przepiórkowskiego, wersja udostępniana i opisana w Internecie na stronie <http://korpus.pl>

Korpus PWN: sieciowa wersja korpusu języka polskiego, przygotowana w Wydawnictwie Naukowym PWN, udostępniana w Internecie na stronie <http://korpus.pwn.pl>

NKJP: Narodowy Korpus Języka Polskiego, przygotowywany przez Instytut Podstaw Informatyki PAN, Instytut Języka Polskiego PAN, Wydawnictwo Naukowe PWN, Zakład Językoznawstwa Komputerowego i Korpusowego Uniwersytetu Łódzkiego, udostępniana na stronie <http://www.nkjp.pl>

Słownik XX-wiecznej Łodzi: D. Bieńkowska, M. Cybulski, E. Umińska-Tytoń, *Słownik dwudziestowiecznej Łodzi*, Łódź 2007.

W. Szymborska, *Wiersze*: W. Szymborska, *Wiersze*, wyd. BOSZ, Olszania 2003.

---

¹ Przykłady pochodzące z opracowań gramatycznych są podawane zgodnie z danymi zamieszczonymi w bibliografii.

Bibliografia

- Andrejewicz U., 2001, *Jeszcze raz o pojęciu frazy*, [w:] Nie bez znaczenia... Prace ofiarowane Profesorowi Zygmuntowi Saloniemu z okazji jubileuszu 15000 dni pracy naukowej, red. W. Gruszczyński, U. Andrejewicz, M. Bańko, D. Kopcińska, Białystok, s. 41–46.
- Antas J., 1991, *Charakterystyka ilościowa kategorii fleksyjnych i składniowych czasownika*, [w:] Język polski jako obcy. Programy nauczania na tle badań współczesnej polszczyzny, red. W. Miodunka, Kraków, s. 223–237.
- Apresjan J.D. (1964): Апресян Ю.Д., 1964, *О сильном и слабом управлении*, Вопросы Языкознания 3, s. 32–49.
- Apresjan J.D., 1980, *Semantyka leksykalna. Synonimiczne środki językowe*, Wrocław.
- Bańko M., 2001, *Z pogranicza leksykografii i językoznawstwa*, Warszawa.
- Bańko M., 2002, *Wykłady z polskiej fleksji*, Warszawa.
- Bańko M., Krajewska M., 1994, *Słownik wyrazów kłopotliwych*, Warszawa.
- Bartnicka B., 1982, *Funkcje semantyczno-składniowe bezokolicznika we współczesnej polszczyźnie*, Wrocław.
- Bartnicka B., 1992, *Funkcje znaczeniowe polskiego bezokolicznika w porównaniu z językiem niemieckim*, Poradnik Językowy, z. 2, s. 98–105.
- Bartnicka B., Satkiewicz H., 1998, *Gramatyka języka polskiego. Podręcznik dla cudzoziemców*, Warszawa.
- Bobrowski I., 1998, *Gramatyka opisowa języka polskiego*, t. 2, Kielce.
- Bogusławski A., 1976, *O zasadach rejestracji jednostek języka*, Poradnik Językowy, z. 8, s. 356–364.
- Bogusławski A., 1978, *Jednostki języka a produkty językowe*, [w:] Z zagadnień słownictwa współczesnego język polskiego, red. M. Szymczak, Warszawa, s. 15–30.
- Bogusławski A., 1987, *Obiekty leksykograficzne a jednostki języka*, [w:] Studia z polskiej leksykografii współczesnej, t. II, red. Z. Saloni, Białystok, s. 13–34.
- Bogusławski A., 2004, *Aspekt i negacja*, Warszawa.
- Bojałkowska K., 2010, *Opis składniowy imiesłówów przysłówkowych we współczesnym języku polskim*, Toruń.

- Bojałkowska K., Saloni Z., 2005, *On the «Subject» of Polish Constructions with «Adverbial Participles» in the Framework of Meaning⇔Text Theory*, [w:] East West Encounter: Second International Conference on Meaning⇔Text Theory, ed. Ju.D. Apresjan and L.L. Iomdin. Moscow, s. 77–85.
- Boniecka B., 1998, *Składnia współczesnego języka polskiego*, Lublin.
- Brajerski T., 1995, *Polskie zdania z podmiotem bezokolicznikowym i orzecznikiem rzeczownikowym*, [w:] tenże, *O języku polskim dawnym i dzisiejszym*, Lublin, s. 411–435.
- Bühler K., 2004, *Teoria języka*, Kraków.
- Buridant C., 2008, *La substantivation de l'infinitif en français: étude historique*, Paris.
- Buttler D., 1976, *Innowacje składniowe współczesnej polszczyzny*, Warszawa.
- Buttler D., 1986, *Składnia*, [w:] D. Buttler, H. Kurkowska, H. Satkiewicz, *Kultura języka polskiego*, Warszawa, s. 301–448.
- Bystroń J., 1899, *Przyczynki do składni polskiej*, Kraków. (korzystano z wersji elektronicznej, publikowanej na stronie <http://www.pbi.edu.pl>, dostęp 16.01.2010).
- Cegieła A., Markowski A., 1982, *Z polszczyzną za pan brat*, Warszawa.
- Chojak J., 2006, *Semantyka i składnia czasowników oznaczających reakcje słowne*, Warszawa.
- Czapiga Z., 2003, *Polipredykatywność zdania pojedynczego w języku rosyjskim i polskim*, Rzeszów.
- Czarnecki T., 1973, *O formie tzw. trybu przypuszczającego we współczesnym języku polskim*, *Język Polski* LIII, z. 5, s. 337–344.
- Ćwiklińska A., 2007, *Spójnik ŻEBY jako wyróżnik typu frazy zdaniowej i jego ekwiwalenty*, [w:] *Studia nad słownictwem dawnym i współczesnym*, red. J. Kamper-Warejko, I. Kaproń-Charzyńska, J. Kulwicka-Kamińska, Toruń, s. 195–200.
- Derwojedowa M., 2000, *Porządek linearny składników zdania elementarnego w języku polskim*, Warszawa.
- Doros A., 1975, *Wербalne konstrukcje bezosobowe w języku rosyjskim i polskim na tle innych języków słowiańskich*, Wrocław.
- Doroszewski W., 1950, *Kryteria poprawności językowej*, Warszawa.

- EJO: *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, 1995, red. K. Polański, Wrocław.
- EJP: *Encyklopedia języka polskiego*, 1992, red. S. Urbańczyk, Wrocław.
- Garde P., 1977, *Ordre linéaire et dépendance syntaxique: contribution à une typologie*, Bulletin de la Société de Linguistique de Paris, t. LXXII, fas. 1, s. 1–26.
- Garncarek P., 2004, *Czas na czasownik*, Kraków.
- Gawełko M., 2006, *O tendencjach rozwojowych polskiego bezokolicznika*, Polonica XXVI–XXVII, s. 255–273.
- Gębka M., 1998, *O jednostkach typu ORATIO RECTA*, Acta Universitatis Nicolai Copernici, Filologia Polska L, Nauki Humanistyczno-Społeczne, z. 324, s. 53–67.
- Gębka-Wolak M., 2000, *Związki linearne między składnikami grupy nominalnej we współczesnym języku polskim*, Toruń.
- Gębka-Wolak M., 2003, *Grupa bezokolicznikowa w zdaniach typu Uznał za stosowne wyjechać*, Polonica XXII–XXII, s. 255–267.
- Gębka-Wolak M., 2003a, *Zakres użycia niemianownikowej formy przymiotnika w pozycjach konotowanych przez czasownik*, [w:] Studia z gramatyki i leksykologii języka polskiego, red. M. Gębka-Wolak, I. Kaproń-Charzyńska, M. Urban, Toruń, s. 109–122.
- Gębka-Wolak M., 2004, *O gramatycznych uwarunkowaniach wymiany osobowej formy czasownika na bezokolicznik*, Studia językoznawcze tom 3, Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny, Szczecin, s. 179–188.
- Gębka-Wolak M., 2004a, *Uwagi o konstrukcjach typu żeby+bezokolicznik*, [w:] Studia z gramatyki i semantyki języka polskiego, red. A. Moroz, M. Wiśniewski, Toruń, s. 83–91.
- Gębka-Wolak M., 2004b, *Związki składniowe bezokolicznika w ciągach typu miał ochotę przeczytać, stracił okazję spotkać się z Marią*, Język Polski LXXXIV, z. 4, s. 259–268.
- Gębka-Wolak M., 2005, *Bezokolicznikowy człon wspólny*, Język Polski LXXXV, z. 5, s. 337–345.
- Gębka-Wolak M., 2006, *O składni Murów Jerycha Tadeusza Brezy*, [w:] Światy przedstawione. Prace z historii i teorii literatury ofiarowane Profesorowi Jerzemu Speinie, pod red. M. Kalinowskiej, E. Owczarz, J. Skuczyńskiego, M. Wołka, Toruń

- 2006, s. 213–221.
- Gębka-Wolak M., 2007, *O konstrukcjach typu Nie mniej o tym decydować*, [w:] *Z przeszłości i terażniejszości języka polskiego*, red. J. Kamper-Warejko, J. Kulwicka-Kamińska, K. Nowakowska, Toruń, s. 259–270.
- Gębka-Wolak M., 2007a, *O tzw. podmiocie bezokolicznika w ramach teorii Sens ⇔ Tekst I.A. Mel'čuka*, [w:] *Literatura, kultura i język polski w kontekstach i kontaktach światowych*, red. M. Czermińska, K. Meller, P. Fliciński, Poznań, s. 781–789.
- Gębka-Wolak M., 2007b, *O identyfikowaniu frazy bezokolicznikowej jako realizacji podmiotowej pozycji składniowej*, [w:] *Z zagadnień leksykologii i leksykografii języków słowiańskich*, red. I. Kaproń-Charzyńska, J. Kamper-Warejko, Toruń, s. 185–197.
- Gębka-Wolak M., 2007c, *Problem akomodacji wzajemnej w konstrukcjach z bezokolicznikiem*, *Język Polski LXXXVII*, z. 4–5, s. 275–284.
- Gębka-Wolak M., 2007d, *Fakultatywność członów schematu składniowego. Uwagi na marginesie Innego słownika języka polskiego*, [w:] *Leksykalno-stylistyczne zjawiska w polszczyźnie ogólnej*, red. E. Skorupska-Raczyńska, J. Rychter, Gorzów Wielkopolski, s. 53–62.
- Gębka-Wolak M., 2008, *Coś tu nie pasuje? O nowych użyciach czasownika PASOWAĆ*, *Poradnik Językowy*, z. 1, s. 41–51.
- Gębka-Wolak M., 2010, *Ile form bezokolicznikowych jest w paradygmacie czasownika? Problem trybu przypuszczającego bezokolicznika*, *Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza* 17, s. 25–39.
- Gębka-Wolak M., Moroz A., Wiśniewski M., 2006, *O konstrukcjach z wyrażeniem zamiast*, *Poradnik Językowy*, z. 9, s. 30–40.
- Gołąb Z., 1967, *Próba klasyfikacji syntaktycznej czasowników polskich (na zasadzie konotacji)*, *Biuletyn PTJ XXV*, s. 3–43.
- Grochowski M., 1973, *Eksplikacje znaczeń czasowników ruchu*, [w:] *Semiotyka i struktura tekstu*, red. M.R. Mayenowa, Wrocław, s. 189–199.
- Grochowski M., 1977, *O pojęciu celu*, *Studia gramatyczne I*, s. 45–73.
- Grochowski M., 1978, *Predykaty wyższego rzędu komunikujące cel*, *Z polskich studiów*

- slawistycznych, seria V, Warszawa, s. 369–374.
- Grochowski M., 1980, *Pojęcie celu. Studia semantyczne*, Wrocław.
- Grochowski M., 1981, *Problem rozróżniania znaczeń czasowników polisemicznych*, [w:] Budowa, semantyka i łączliwość czasowników w języku rosyjskim i polskim, red. A. Bartoszewicz, J. Wajszczuk, Warszawa, s. 33–39.
- Grochowski M., 1982, *Zarys leksykologii i leksykografii*, Toruń.
- Grochowski M., 1984, *Składnia wyrażen polipredykatywnych*, [w:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, red. Z. Topolińska, Warszawa, s. 213–299.
- Grochowski M., 1986, *Polskie partykuły*, Wrocław.
- Grochowski M., 1997, *Wyrażenia funkcyjne. Studium leksykograficzne*, Kraków.
- Grochowski M., 2007, *OTO – wyrażenie deiktyczne i metatekstowe. Wprowadzenie do analizy*, [w:] *Studia nad słownictwem dawnym i współczesnym*, red. J. Kamper-Warejko, I. Kaproń-Charzyńska, J. Kulwicka-Kamińska, Toruń, s. 151–159.
- Grzegorzczkova R., 1967, *O konstrukcjach z bezokolicznikiem przyczasownikowym w języku polskim*, Biuletyn PTJ XXV, s. 123–132.
- Grzegorzczkova R., 1975, *Funkcje semantyczne i składniowe polskich przysłówków*, Wrocław.
- Grzegorzczkova R., 1996, *Wykłady z polskiej składni*, Warszawa.
- Grzegorzczkova R., 1999, *Problemy dyskusyjne w interpretacji tzw. orzeczenia imiennego*, [w:] *Studia lingwistyczne ofiarowane Profesorowi Kazimierzowi Polańskiemu na 70-lecie Jego urodzin*, red. W. Banyś, L. Bednarczuk, S. Karolak, Katowice, s. 118–124.
- Grzegorzczkova R., 2002, *Problem interpretacji tzw. zdań bezpodmiotowych*, [w:] *Z problematyki kształcenia językowego t. II*, red. H. Sędziak, Białystok, s. 13–21.
- Grzegorzczkova R., Puzynina J., 1998, *Problemy ogólne słowotwórstwa*, [w:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, red. R. Grzegorzczkova, R. Laskowski, H. Wróbel, Warszawa, s. 361–468.
- Grzybowski W., 1984, *O znaczeniach czasowników aprobować i zgadzać się*, Polonica IX, s. 169–177.
- Haspelmath M., 1989, *From purposive to infinitive – a Universal path of*

- grammaticization*, Folia Linguistica Historica X/1–2, s. 287–310 (korzystano z wersji elektronicznej, publikowanej na stronie http://www.eva.mpg.de/lingua/staff/haspelmath/publications_haspelmath.php, dostęp 9.09.2010).
- Heinz A., 1965, *System przypadkowy języka polskiego*, Kraków.
- Hockett Ch., 1968, *Kurs językoznawstwa ogólnego*, Warszawa.
- Huot H., 1981, *Constructions infinitives du français. Le subordonnant DE*, Genève.
- Huszczka R., 2000, *Nie ma, żeby nie było – o segmentalnych wykładnikach tematyczno-rematycznej struktury zdania w polszczyźnie*, Poradnik Językowy, z. 8, s.1–14.
- Ickowicz W.A. (1982): Ицкович В.А., 1982, *Очерки синтаксической нормы*, Москва
- Infinitif (1988): *L'infinitif. Une approche comparative*, 1988, red. S. Rémi-Giraud, Lyon.
- ISJP: *Inny słownik języka polskiego*, red. M. Bańko, Warszawa; korzystano z wersji udostępnionej w formie elektronicznej jako Multimedialny słownik szkolny PWN 2005.
- Iwanow W. (1976): Иванов В., 1976, *К типологии инфинитива в балканских языках*, [w:] Славянское и балканское языкознание, Москва, s. 216–230.
- Jadacka W., 2004, *Les infinitifs à sujet zéro dans le français contemporain*, Warszawa.
- Jędrzejko E., 1987, *Semantyka i składnia polskich czasowników deontycznych*, Wrocław.
- Jędrzejko E., 1993, *Nominalizacje w systemie i w tekstach współczesnej polszczyzny*, Katowice.
- Jędrzejko E., 1998, *Z problemów opisu analitycznej leksyki werbo-nominalnej*, [w:] *Słownik konstrukcji werbo-nominalnych. Zeszyt próbny*, red. E. Jędrzejko, Warszawa, s. 4–65.
- Jędrzejko E., 2002, *Problemy predykcji peryfrastycznej*, Katowice.
- Jędrzejko E., Kita M., 2000, *Gramatyka polska. Podstawy wiedzy o budowie języka polskiego*, Warszawa.
- Jodłowski S., 1976, *Podstawy polskiej składni*, Warszawa.
- Jordanskaja L., Mielczuk I., 1988, *Konotacja w semantyce lingwistycznej i leksykografii*, [w:] Konotacja, red. J. Bartmiński, Lublin, s. 9–34.

- Jordanskaja L., Mielczuk I. (2000): Jordanskaja L., Miel'čuk I., 2000, *Towards establishing an inventory of Surface-Syntactic Relations: Valency-Controlled Surface-Syntactic Dependents of the French Verb*, [w:] *Slovo v tekste i v slovare. Sbornik statej k semidesjatiletiju akademika Ju. D. Apresjana*, Moskva, red. L.L. Iomdin, L.P. Krysin, s. 391–433. (korzystano z wersji elektronicznej, publikowanej na stronie: <http://olst.ling.umontreal.ca/textes-a-telecharger>, dostęp 25.03.2010r.).
- Kaleta Z., 1995, *Gramatyka języka polskiego dla cudzoziemców*, Kraków.
- Kallas K., 1970, *O zdaniach typu „Czas to pieniądz”, „Życ to pracować”*, *Zeszyty Naukowe UMK*, z. 38, Toruń, s. 13–25.
- Kallas K., 1974, *Formalnogramatyczna klasyfikacja zdań pojedynczych dzisiejszej polszczyzny pisanej*, Warszawa – Poznań.
- Kallas K., 1980, *Grupy apozycyjne we współczesnym języku polskim*, Toruń.
- Kallas K., 1993, *Składnia współczesnych polskich konstrukcji współrzędnych*, Toruń.
- Kallas K., 1993a, *Kilka uwag na temat charakterystyki akomodacyjnej i konotacyjnej leksemów BYĆ*, *Acta Universitatis Nicolai Copernici, Filologia Polska XL*, Nauki Humanistyczno-Społeczne, z. 246, s. 27–39.
- Kallas K., 1995, *Indywidualne cechy składniowe czasownika WOLEĆ*, *Acta Universitatis Nicolai Copernici, Filologia Polska XLVI*, Nauki Humanistyczno-Społeczne, z. 300, s. 53–64.
- Kallas K., 1998, *Zaimki przeczące w polskim zdaniu*, *Prace Filologiczne XLIII*, s. 229–235.
- Kałkowska A., 1998, *Funkcja tekstotwórcza zdań z członami dyslokatywnymi – w perspektywie kontrastywnej*, [w:] *Tekst. Problemy teoretyczne*, red. J. Bartmiński, B. Boniecka, Lublin, s. 89–98.
- Kamińska M. (red.), 1992, *Wybór tekstów języka mówionego mieszkańców Łodzi i regionu łódzkiego*, Łódź.
- Karolak S., 1984, *Składnia wyrażen predykatywnych*, [w:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, red. Z. Topolińska, Warszawa, s. 11–211.
- Karolak S., 2002, *Podstawowe struktury składniowe języka polskiego*, Warszawa.
- Kielski B., 1959, *Słownik terminologii gramatycznej francuskiej i polskiej*, Wrocław.

- Klebanowska B., 1988, *Spójnikowe i bezspójnikowe konstrukcje celowe*, Biuletyn PTJ LXI, s. 183–199.
- Klemensiewicz Z., 1949, *Lokalizacja podmiotu i orzeczenia w zdaniach izolowanych*, Biuletyn PTJ IX, s. 8–19.
- Klemensiewicz Z., 1953, *Zarys składni polskiej*, Warszawa.
- Klemensiewicz Z., 1967, *Studia syntaktyczne*, Wrocław.
- Klemensiewicz Z., 1986, *Podstawowe wiadomości z gramatyki języka polskiego*, Warszawa, wyd. XIV.
- Kopcińska D., 1997, *Strukturalny opis składniowy zdań z podmiotem – mianownikiem we współczesnej polszczyźnie*, Warszawa.
- Kopcińska D., 2003, *O nietypowych realizacjach akomodującej frazy nominalnej mianownikowej*, [w:] *Studia z gramatyki i leksykologii języka polskiego*, red. M. Gębka-Wolak, I. Kaproń-Charzyńska, M. Urban, Toruń, s. 123–129.
- Korytkowska M., Maldziewa W., 2002, *Od zdania złożonego do zdania pojedynczego (nominalizacja argumentu propozycjonalnego w języku polskim i bułgarskim)*, Toruń.
- Kosek I., 1999, *Przyczasownikowe frazy przyimkowo-nominalne w zdaniach współczesnego języka polskiego*, Olsztyn.
- Kosek I., 2008, *Fleksja i składnia nieciągłych imiennych jednostek leksykalnych*, Olsztyn.
- Krasnowolski A., 1909, *Systematyczna składnia języka polskiego*, Warszawa.
- Kropaczek S., 1928, *Zwrot „accusativus cum infinitivo” w języku polskim*, *Prace Filologiczne XIII*, s. 424–496.
- Labocha J., 1996, *Gramatyka polska. Składnia*, Kraków.
- Laskowski R., 1998, *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, rozdziały: *Zagadnienia ogólne morfologii, Podstawowe pojęcia fleksji, Kategorie morfologiczne języka polskiego – charakterystyka funkcjonalna, Paradygmatyka – Czasownik*, [w:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, red. R. Grzegorzczkova, R. Laskowski, H. Wróbel, t. 1, Warszawa.
- Laskowski R., 1999, *Czasowniki ruchu liniowego w perspektywie konfrontatywnej*, [w:] *Semantyka a konfrontacja językowa*, red. Z. Greń, V. Koseska-Toszewa, Warszawa, s.

49–57.

Lazard G., 1994, *L'actance*, Paris.

Lewicki A.M., 1976, *Wprowadzenie do frazeologii syntaktycznej (teoria zwrotu frazeologicznego)*, Katowice.

Lewicki A.M., 1983, *Składnia związków frazeologicznych*, Biuletyn PTJ XL, s. 75–83.

Lewicki A.M., 2001, *Uwagi wstępne o frazach*, Prace Filologiczne XLVI, s. 389–402.

Lewicki A.M., 2003, *Studia z teorii frazeologii*, Łask.

Lica A., 2001, *Słownik trudności językowych*, Gdańsk.

Ligara B., 1997, *Polskie czasowniki modalne i ich francuskie ekwiwalenty tłumaczeniowe*, Kraków.

Lipczuk R., 1984, *O aprobować i zgadzać się – inaczej*, Polonica X, s. 179–183.

Lotko E., 1964, *Funkcje syntaktyczne bezokolicznika w gwarach zachodniocieszyńskich*, Kraków.

Lopatková M., Panevová J., 2006, *Recent developments in the theory of valency in the light of the Prague Dependency Treebank*, [w:] *Insight into Slovak and Czech Corpus Linguistic*, red. M. Šimková, Bratislava, s. 83–92. (korzystano z wersji elektronicznej, publikowanej na stronie: <http://ufal.mff.cuni.cz/vallex/2.5/publ/06-lopatkova-panevova.pdf>, dostęp 28 grudnia 2008r.).

Lopatková M., Žabokrtský Z., Kettnerová V., 2006, *Valency lexicon of czech verbs*. (korzystano z wersji elektronicznej, publikowanej na stronie <http://ufal.mff.cuni.cz/vallex/2.5/publ/06-techrep.pdf>, dostęp 29 grudnia 2008r.).

Łapa R., 2003, *Predykatywne wyrażenia modalne z bezokolicznikiem we współczesnej polskiej prasie*, Poznań.

Łaziński M., 1996, *Bezokolicznik czasownika dokonanego jako człon wymagany w zdaniu*, Poradnik Językowy, z. 1, s. 21–29.

Łaziński M., 2006, *O panach i paniach. Polskie rzeczowniki tytułowe i ich asymetria rodzajowo-płciowa*, Warszawa.

Łojasiewicz A., 1988, *Jednostki językowe zakończone cząstką by we współczesnym języku polskim*, [w:] *Studia z polskiej leksykografii współczesnej*, red. Z. Saloni, Wrocław, s. 209–221.

- Łojasiewicz A., 1992, *Własności składniowe polskich spójników*, Warszawa.
- Madelska L, Warchoł-Schlottmann M., 2008, *Odkrywamy język polski*, Kraków.
- Majer-Baranowska U., 1988, *Z historii użycia terminu konotacja*, [w:] Konotacja, red. J. Bartmiński, Lublin, s. 185–202.
- Maldżijewa V., 2003, *Modalność, hipotetyczność, irrealność, optatywność i imperatywność, warunkowość*, [w:] Gramatyka konfrontatywna bułgarsko-polska, red. V. Koseska-Toszewa, J. Penčeva, t. 6, Warszawa.
- Markowski A., 2007, *Poradnik prof. Markowskiego*, Warszawa.
- Martowicz A., 2007, *Sposoby wyrażania relacji uprzedniości, następcości, przyczynowej, warunkowej i celowej we współczesnej polszczyźnie*, LingVaria 2, s. 79–88.
- Maryniakowa I., 1982, *Funkcje składniowe bezokolicznika w gwarze pskowskiej i w gwarze Rosjan-Starowierców mieszkających w Polsce*, Wrocław.
- Mędak S., 2005, *Słownik form koniugacyjnych czasowników polskich*, Kraków.
- Mędak S., 2005a, *Praktyczny słownik łączliwości składniowej czasowników polskich*, Kraków.
- Mielczuk I. (1974): Мельчук И. А., 1974, *Опыт теории лингвистических моделей Смысл ↔ Текст*, Москва.
- Mielczuk I. (1981): Mel'cuk I. A., *Types de dépendance syntagmatique entre les mots-formes d'une phrase*, Bulletin de la Société de Linguistique de Paris, t. LXXVI, fas. 1, s. 1–59.
- Mielczuk I. (1988): Mel'cuk I. A., 1988, *Dependency syntax: Theory and practice*, New York.
- Mielczuk I. (1993): Мельчук И. А., 1993, *Согласование, управление, конгруэнтность*, Вопросы Языкознания 5, s. 16–58.
- Mielczuk I. (1995): Мельчук И. А., 1995, *Русский язык в модели Смысл ↔ Текст*, Москва–Вена.
- Mielczuk I. (2003): Mel'cuk I.A., 2003, *Levels of Dependency in Linguistic Description: Concepts and Problems*. [w:] *Dependency and Valency. An International Handbook of Contemporary Research*, red. V. Agel, L. Eichinger, H.-W. Eroms, P. Hellwig, H. J.

- Herringer, H. Lobin, Berlin–New York, s. 188–229. (korzystano z wersji elektronicznej, publikowanej na stronie internetowej <http://www.olst.umontreal.ca/melcuk>, dostęp 23.03.2010r.).
- Mielczuk I. (2004): Mel'čuk I.A., 2004, *Actants in Semantics and Syntax*, *Linguistics* 42, 1, s. 1–66; 42, 2, s. 247–291.
- Mielczuk I., Żołkowski A. (1984): Мельчук И.А., Жолковский А.К., 1984, *Толково-комбинаторный словарь современного русского языка*, Вена.
- Milewska B., 2003a, *Przymyki wtórne we współczesnej polszczyźnie*, Gdańsk.
- Milewska B., 2003b, *Słownik polskich przymyków wtórnych*, Gdańsk.
- Mirowicz A., 1949, *O grupach syntaktycznych z przydawką*, Toruń.
- Misz H., 1960, *O pewnym użyciu bezokolicznika*, *Zeszyty Naukowe UMK, Nauki Humanistyczno-Społeczne*, z. 3, *Filologia Polska II*, s. 37–51.
- Misz H., 1967, *Opis grup syntaktycznych dzisiejszej polszczyzny pisanej*, Bydgoszcz.
- Misz H., Szupryczyńska M., 1971, *Nad zagadnieniem deskryptorów dla niewspółrzędnych grup syntaktycznych dzisiejszej polszczyzny pisanej*, [w:] *Problemy składni polskiej*, red. A.M. Lewicki, Kraków, s. 160–181.
- Moroz A., 2002, *Strukturalna charakterystyka konstrukcji składniowych zawierających składnik zerowy*, Toruń.
- Moroz A., 2007, *Uwagi o ciągach parentetycznych typu rzecz jasna*, *Język Polski LXXXVIII*, z. 45, s. 285–293.
- Moroz A., 2009, *Projekt strukturalnej klasyfikacji ciągów wtrąconych*, *Linguistica Copernicana*, Nr 1(1), s. 157–169.
- Moroz A., 2010, *Parenteza ze składnikiem czasownikowym we współczesnym języku polskim*, Toruń.
- Nagórko A., 1993, *Konotacja w polskich pracach składniowych*, *Poradnik Językowy*, z. 5, s. 231–241.
- Nagórko A., 1998, *Zarys gramatyki polskiej*, Warszawa.
- NSPP: *Nowy słownik poprawnej polszczyzny*, red. A. Markowski, Warszawa; korzystano z wersji udostępnionej w formie elektronicznej w ramach wydawnictwa Portal PWN 2003.

- Oberlan E., 1984, *Aspekt bezokolicznika w wypowiedziach z czasownikami modalnymi*, Acta Universitatis Nicolai Copernici, Filologia Polska XXV – Nauki Humanistyczno-Społeczne, z. 150, s. 19–25.
- Panevová J., 2002. *Sloveso: centrum věty; valence: centrální pojem syntaxe*. (korzystano z wersji elektronicznej, publikowanej na stronie: <http://ufal.mff.cuni.cz/publications/year2002/val-bud.pdf>, dostęp 3.09.2009r.).
- Pisarkowa K., 1984, *Historia składni języka polskiego*, Wrocław.
- Perczyńska N., 1975, *Wybrane cechy składniowo-stylistyczne polszczyzny mówionej*, Wrocław.
- Pisarkowa K., 1984, *Historia składni języka polskiego*, Wrocław.
- Plungian W., Rachilina E. (1990): Плу́нги́н В., Рахи́лина Е., 1990, *Сирко́нстанты в то́лковании?*, [w:] *Metody formalne w opisie języków słowiańskich*, red. Z. Salonii, Białystok 1990, s. 201–210.
- Podracki J., 1993, *Polszczyzna płata nam figle – poradnik językowy dla każdego*, Warszawa.
- Prażmowski S., 1985, *Składniowo-semantyczna klasyfikacja polskich zdań z podmiotem i orzecznikiem bezokolicznikowym*, *Język Polski*, z.2–3, s. 115–125.
- Przepiórkowski A., 1996, *Transmisja wymagań składniowych*, *Polonica XVIII*, s. 29–50.
- Przepiórkowski A. i inni (2002): Przepiórkowski A., Kupść A., Marciniak M., Mykowiecka A., 2002, *Formalny opis języka polskiego. Teoria i implementacja*, Warszawa.
- Puzynina J., 1969, *Nazwy czynności we współczesnym języku polskim. (Słowotwórstwo, semantyka, składnia)*, Warszawa.
- Puzynina J., 1971, *Jeden tryb czy dwa tryby? (Problem form trybu przypuszczającego w języku polskim)*, *Biuletyn PTJ XXIX*, s. 131–139.
- Řeháček L., 1958, *Syntaktické funkce polského infinitivu ve srovnání s češtinou*, *Sborník slavistických prací*, Praha, s. 52–64.
- Řeháček L., 1966, *Sémantika a syntax infinitivu v současném polském spisovném jazyce*, Praha.

- Rémi-Giraud S., 1988, *Les grilles de procuste. Description comparée de l'infinitif en français, grec ancien, allemand, anglais et arabe*, [w:] *L'infinitif. Une approche comparative*, red. S. Rémi-Giraud, Lyon, s. 11–68.
- Rudolf M., 2004, *Metody automatycznej analizy korpusu tekstów polskich*, Warszawa.
- Saloni Z., 1974, *Składnia wyrażen cudzysłowowych*, *Poradnik Językowy*, z. 3, s. 105–116.
- Saloni Z., 1976, *Cechy składniowe polskiego czasownika*, Wrocław.
- Saloni Z., 1977, *Kategorie gramatyczne liczebników we współczesnym języku polskim*, [w:] *Studia gramatyczne I*, Wrocław, s. 145–173.
- Saloni Z., 1988, *Uwagi o bezokoliczniku czasowników niewłaściwych*, *Prace Filologiczne XXXIII*, s. 229–236.
- Saloni Z., 1992, *Co istnieje, a co nie istnieje we fleksji polskiej*, *Prace Filologiczne XXXVII*, s. 75–87.
- Saloni Z., 1996, *Homonimia a hasła w słownikach polskich*, *Język Polski LXXVI*, z. 4–5, s. 303–314.
- Saloni Z., 2000, *Projekt artykułu hasłowego BYĆ*, *Poradnik Językowy*, z. 3, s. 4–15.
- Saloni Z., 2001, *Czasownik polski*, Warszawa.
- Saloni Z., 2005, *Wstęp do koniugacji polskiej*, Olsztyn.
- Saloni Z., 2007, *Podstawy teoretyczne*, [w:] Z. Saloni, W. Gruszczyński, M. Woliński, R. Wołosz, *Słownik gramatyczny języka polskiego. Podstawy teoretyczne. Instrukcja użytkownika*, Warszawa, s. 9–158.
- Saloni Z., Świdziński M., 1987, *Składnia współczesnego języka polskiego*, Warszawa, wyd. III.
- Saloni Z., Świdziński M., 1998, *Składnia współczesnego języka polskiego*, Warszawa, wyd. IV.
- Saloni Z., Wilczewska K., 2008, *Co komu przystoi?*, *Nowe studia leksykograficzne 2*, s. 233–242.
- SFPW: *Słownik frekwencyjny polszczyzny współczesnej*, 1995, red. I. Kurcz, A. Lewicki, J. Sambor, J. Woronczak, K. Szafran, Kraków.
- SGJP: *Słownik gramatyczny języka polskiego. Podstawy teoretyczne. Instrukcja*

- użytkowania*, 2007, red. Z. Saloni, W. Gruszczyński, M. Woliński, R. Wołosz, Warszawa.
- SJPDor: *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. 1–11; korzystano z elektronicznego przedruku przygotowanego w Redakcji Słowników Języka Polskiego PWN i firmie Litterae w 1997r.
- SJPSz: *Słownik języka polskiego PWN*, red. M. Szymczak; korzystano z wersji udostępnionej w formie elektronicznej w ramach wydawnictwa Portal PWN 2003.
- Słownik gramatyki (2002): *Słownik gramatyki języka polskiego*, 2002, red. W. Gruszczyński, J. Bralczyk, Warszawa.
- Słownik polskich zwrotów werbo-nominalnych*, 1998, red. E. Jędrzejko, Warszawa.
- SSGCP: *Słownik syntaktyczno-generatywny czasowników polskich*, 1980–1992, red. K. Polański, t. I–V, Wrocław.
- Strutyński J., 1996, *Gramatyka polska*, Kraków.
- SWJP: Saloni Z., Świdziński M. (1998).
- Szober S., 1937, *Na straży języka*, Warszawa.
- Szober S., 1963, *Gramatyka języka polskiego*, Warszawa.
- Szupryczyńska M., 1965, *Konstrukcje typu Nie ma co robić*, Zeszyty Naukowe UMK, Filologia Polska V, z. 12, s. 59–68.
- Szupryczyńska M., 1980, *Opis składniowy polskiego przymiotnika*, Toruń.
- Szupryczyńska M., 1990, *Współrzędna grupa syntaktyczna niejednorodna formalnie*, Polonica XV, s. 57–67.
- Szupryczyńska M., 1994, *Fleksyjna nieosobowość czasownikowych form finitywnych a bezpodmiotowość polskiego zdania*, [w:] *Opuscula polonica et russica II*, Toruń, s. 73–86.
- Szupryczyńska M., 1995, *Jeszcze o tzw. „predykatywach przysłówkowych”*, Polonica XVII, s. 173–187.
- Szupryczyńska M., 1995a, *Klasyfikacja zdań bezpodmiotowych typu Było duszno*, Acta Universitatis Nicolai Copernici, Filologia Polska XLVI, Nauki Humanistyczno-Społeczne, Toruń, z. 300, s. 98–113.
- Szupryczyńska M., 1996, *Pozycja składniowa frazy celownikowej w zdaniu polskim*,

Toruń.

- Szupryczyńska M., 1996a, *Problem pozycji składniowej*, [w:] Polonistyka toruńska Uniwersytetowi w 50. rocznicę utworzenia UMK. Językoznawstwo, Toruń, s. 135–144.
- Szupryczyńska M., 1999, *Pozycja składniowa celownika przy czasownikach MÓWIĆ, POWIEDZIEĆ*, [w:] Studia lingwistyczne ofiarowane Profesorowi Kazimierzowi Polańskiemu na 70-lecie Jego urodzin, red. W. Banyś, L. Bednarczuk, S. Karolak, Katowice, s. 208–216.
- Szupryczyńska M., 2001, *O zdaniach typu Jest jasne że...*, [w:] Nie bez znaczenia... Prace ofiarowane Profesorowi Zygmuntowi Saloniemu z okazji jubileuszu 15000 dni pracy naukowej, red. W. Gruszczyński, U. Andrejewicz, M. Bańko, D. Kopcińska, Białystok, s. 255–268.
- Szupryczyńska M., 2004, *Tzw. „korelat” i jego miejsce w strukturze zdania polskiego*, [w:] Studia z gramatyki i semantyki języka polskiego, red. A. Moroz, M. Wiśniewski, Toruń, s. 15–31.
- Szupryczyńska M., 2006, *Wartość trybu i czasu formy czasownikowej w ciągach typu żebyśmy wiedzieli*, [w:] Od fonemu do tekstu. Prace dedykowane Profesorowi Romanowi Laskowskiemu, red. I. Bobrowski, K. Kowalik, Kraków, s. 335–342.
- Szupryczyńska M., 2007, *Problem podmiotu w polskich zdaniach typu Mówi się*, [w:] Melanges offerts à Professeur Marguerite Guiraud-Weber, Aix-en-Provence, s. 319–329.
- Szwedowa N. (1980): *Русская грамматика*, 1980, ред. Н.Ю. Шведова, Москва.
- Śliwiński W., 1984, *Szyk wyrazów w zdaniu pojedynczym dzisiejszej polszczyzny pisanej*, t. 1–2, Kraków.
- Świdziński M., 1982, *Związki syntaktyczne z grupą bezokolicznikową w języku polskim*, Prace Filologiczne XXXI, s. 231–244.
- Świdziński M., 1986, *Elipsa w gramatyce formalnej współczesnej polszczyzny pisanej*, Prace Filologiczne XXXIII, s. 357–364.
- Świdziński M., 1989, *O składniowych uwarunkowaniach kategorii czasu w polszczyźnie*, Biuletyn PTJ, XLII, s. 139–150.
- Świdziński M., 1991, *Człon luźny w zdaniu polskim*, [w:] Prace z językoznawstwa

- ogólnego i kontrastywnego, red. J. Sambor, R. Huszcza, Warszawa, s. 101–110.
- Świdziński M., 1992, *Gramatyka formalna języka polskiego*, Warszawa.
- Świdziński M., 1992a, *Realizacje zdaniowe podmiotu – mianownika, czyli o strukturalnych ograniczeniach selekcyjnych*, [w:] *Opisać słowa*, red. A. Markowski, Warszawa, s. 188–201.
- Świdziński M., 1993, *Dalsze kłopoty z bezokolicznikiem*, [w:] *Z zagadnień językoznawstwa synchronicznego i diachronicznego*, red. J. Sambor, J. Linde-Usiekniewicz, Warszawa, s. 303–314.
- Świdziński M., 1995, *Dictionary of Polish Verbs*, wydruk komputerowy, Amsterdam.
- Świdziński M., 1996, *Własności składniowe wypowiedników polskich*, Warszawa.
- Świdziński M., 1997, *Wykłady z gramatyki opisowej języka polskiego*, Warszawa.
- Świdziński, M., 1998, *Negacja w polszczyźnie: uwikłania składniowe imiesłówów, gerundiów i quasi-gerundiów*, *Prace Filologiczne XLIII*, s. 463–472.
- Świdziński M., 1999, *O ograniczeniach aparatu pojęciowego schematów zdaniowych*, [w:] *Studia lingwistyczne ofiarowane Profesorowi Kazimierzowi Polańskiemu na 70-lecie Jego urodzin*, red. W. Banyś, L. Bednarczuk, S. Karolak, Katowice, s. 187–197.
- Tesnière L., 1959, *Éléments de syntaxe structurale*, Paryż.
- Timofejew K. (1950): Тимофеев К. А., 1950, *Об основных типах инфинитивных предложений в современном русском литературном языке* [w:] *Вопросы синтаксиса современного русского языка*, red. В. Виноградов, Москва.
- Tokarski J., 2001, *Fleksja polska*, Warszawa, wyd. III.
- Topolińska Z., 1991, *Było pomyśleć wcześniej*, [w:] *Sagners slavistische sammlung, Band 17. Words are physicians form an ailing mind*, red. M. Grochowski, D. Weiss, München, s. 433–437.
- Umińska-Tytoń E., Bieńkowska D., 2004, *Związek frazeologiczny a formuła*, [w:] *Polszczyzna mówiona mieszkańców miast. Księga referatów z konferencji językoznawczej w Białymstoku*, red. H. Sędziak, Białystok, s. 199–210.
- USJP: *Uniwersalny słownik języka polskiego* PWN, red. S. Dubisz; korzystano z wersji udostępnionej w formie elektronicznej, PWN 2004.
- Wajszczuk J., 2005, *O metatekście*, Warszawa.

- Weiss D., 1993, *Infinitif et datif en polonais moderne – un couple malheureux?*, [w:] *Completude et incompletude dans les langues romanes et slaves*, éd. S. Karolak, T. Muryn, Cracovie, p. 444–487.
- Węgrzynek K., 2006, *Kilka uwag o składni czasowników zamierzonego ruchu liniowego*, [w:] *Od fonemu do tekstu. Prace dedykowane Profesorowi Romanowi Laskowskiemu*, red. I. Bobrowski, Kraków, s. 379–388.
- Wierzbička A., 1966, *Славянскій datives cum infinitive*, [w:] *International Journal of Slavic linguistics and poetics*, s. 82–102.
- Wierzbička A., Wierzbički P., 1970, *Praktyczna stylistyka*, Warszawa.
- Wierzbička E., 1991, *Synonimia składniowa konstrukcji przyczynowo-skutkowych we współczesnej polszczyźnie*, Warszawa.
- Wilkoń A., 2000, *Typologia odmian językowych współczesnej polszczyzny*, Katowice.
- Willim E. 2003, *O przypadku fraz z liczebnikiem typu pięć w podmiocie i mechanizmach akomodacji*, *Polonica XXII–XXIII*, s. 233–54.
- Wiśniewski M., 1990, *Formalnogramatyczny opis leksemów TO. Słowo to w funkcji spójnika, partykuły, czasownika niewłaściwego*, *Acta Universitatis Nicolai Copernici, Filologia polska XXXI, Nauki Humanistyczno-Społeczne*, z. 192, s. 91–119.
- Wiśniewski M., 1994, *Strukturalna charakterystyka polskich wypowiedzeń niezdaniowych*, Toruń.
- Wiśniewski M., 1995, *Przegląd równoważników zdania znamienych dla współczesnej polszczyzny*, *Acta Universitatis Nicolai Copernici, Filologia polska XLVI, Nauki Humanistyczno-Społeczne*, z. 300, s. 115–150.
- Wiśniewski M., 1997, *Zarys fonetyki i fonologii współczesnego języka polskiego*, Toruń.
- Wiśniewski M., 2005, *Dystrybucyjne właściwości odprzymiotnikowych nazw cech we współczesnej polszczyźnie*, Toruń.
- Wojdak P., 2008, *Czym jest by w konstrukcjach bezokolicznikowych?*, *Polonica XXIX*, s. 131–148.
- Wolińska O., 1978, *Konstrukcje bezmianownikowe we współczesnej polszczyźnie*, Katowice.

- Wróbel H., 1998, *Granice paradygmatu fleksyjnego*, *Prace Językoznawcze* 25, s. 255–265.
- Wróbel H., 2001, *Gramatyka języka polskiego*, Kraków.
- Wróbel H., 2004, *O strukturze formalnej polskich zdań i jej interpretacji gramatycznej*, [w:] tegoż, *Z problemów gramatyki polskiej i słowiańskiej*, Katowice, s. 151–161.
- Vetulani G., 2000, *Rzeczowniki predykatywne języka polskiego*, Poznań.
- Vetulani Z., 2004, *Komunikacja człowieka z maszyną. Komputerowe modelowanie kompetencji językowej*, Warszawa.
- Veyrenc J., 1979, *Les propositions infinitives en russe*, Paris.
- Veyrenc J., 1980, *Structure de la proposition infinitive impersonnelle (en russe contemporain)*, [w:] tenże, *Études sur le verbe russe*, Paris 1980, s. 296–303.
- Vikner C., 1980, *L'infinitif et le syntagme infinitif*, *Revue Romane* XV 2, s. 252–291.
- Zaron Z., 1980, *Ze studiów nad składnią i semantyką czasownika. Polskie czasowniki z uzupełnieniem werbalnym oznaczające relację osobową z argumentem zdarzeniowym*, Wrocław.
- Zaron Z., 2000, *Właściwości semantyczne orzeczeń. Preparacje składniowe. Część I*, *Prace Filologiczne XLV*, s. 681–691.
- Zaron Z., 2001, *Właściwości semantyczne orzeczeń. Preparacje składniowe. Część II*, *Prace Filologiczne XLVI*, s. 673–682.
- Zaron Z., 2002, *Właściwości semantyczne orzeczeń. Preparacje składniowe. Część III*, *Prace Filologiczne XLVII*, s. 443–460.
- Zawadowski L., 1966, *Lingwistyczna teoria języka*, Warszawa.
- Zołotowa G. (1973): Золотова Г.А., *Очерк функционального синтаксиса русского языка*, Москва.
- Żmigrodzki P., 2000, *Właściwości składniowe analityzmów werbo-nominalnych w języku polskim*, Katowice.